STUDIES

OVER HET

Ministerie van Van de Spiegel,

DOOR

Dr. A. J. VAN DER MEULEN.

LEIDEN.
FIRMA C. KOOYKER, (J. C. HUYSMAN JR.)
1905.

INHOUD.

van de Compagnie, haar onmacht om te besturen 439–440. Achteruitgang van de W.-I. eilanden 440–445. De defensie der W.-I. bezittingen 445–448. Financiëele toestand van de Compagnie, koers der aandeelen, waarde daarvan voor de bezitters 448–450. Waarde van de W.-I. bezittingen voor de Republiek 450–452. Het staatsrapport van 1787, de gevraagde subsidiën geweigerd 452–456. Beteekenis van die weigering 456–458.

B. De Ontbinding. 459–418.

Denkbeelden van den Raadpensionaris 459 461. Zijn voorstel in de Staten van Holland 461–469. Hollands voorstel ter Generaliteit 469–471. De liquidatie mislukt. Eveneens een poging tot uitkoop van aandeelhouders; de tegenwerking van Zeeland 471–474. Voorstellen van Gecomm. tot de zaken van de W. I. C. tot inbeslagneming der koloniën en voorloopige verdere schikkingen, resolutie daarop 475. Voorstellen van de Gecomm. over deze voorloopige schikkingen, Zeelands verzet 475–487. Antwoord van Gecomm. daarop, voorstel omtrent de defensie, de dekking der administratieve tekorten, de bezorging van Ess. Dem. en de oproeping van aandeelhouders 487–492. Gevolgen van deze financiëele voorstellen 492–494. Benoeming van een interims-directie; instructies voor den Raad, nadere financiëele inlichtingen 494–498. Het vraagstuk der tekorten, de instructie voor de departementen 498–500.

De exploitatie-tekorten en defensielasten, aarzeling van de andere provincies 500–501. Bezwaren daardoor rijzend 501–503. Holland stelt zich borg voor de eerste financiëele gevolgen, tot den uitkoop wordt besloten 503–505. De instructie voor den Raad gearresteerd 505–506. De jaarlijksche tekorten en de defensielasten 506–509. Jammerlijke regeling van het laatste 509–511. De schikking over de exploitatie-tekorten blijft hangen 511–512. Moeilijkheden bij den uitkoop van aandeelhouders, advies van den Raad van State 512–514. Domestieke geschillen over de benoemingen van raden 514–516.

BIJLAGEN.

Van de impopulaire achttiende eeuw is het tijdvak, dat onmiddellijk aan de Revolutie vooraf gaat, het impopulairst. De historiographie heeft er tot dusver dan ook weinig notitie van genomen. Met een korte herinnering aan de quotenwijziging, een enkel woord over de pogingen tot contractie van het admiraliteitswezen, een eenvoudige vermelding van de Acte van guarantie, maakt de geschiedschrijver zich van deze periode af.

Deze geringe belangstelling moge verklaarbaar zijn, te verdedigen is zij niet. Voor de juiste waardeering van de Bataafsche Republiek is in de eerste plaats noodig de rechtvaardiging van de Revolutie, die haar het leven gaf.

De geheele achttiende eeuw geeft ons het bewijs, dat de regeeringsinstellingen hier niet deugden. Tot 1747 een stadhouderloos bewind: 1747 en 1748 bewijzen, dat de natie wat anders wilde; van 1747—1787 stadhouderlijke periode, waarin onder de leuze „grondwettig herstel" verandering der bestaande instellingen wordt gezocht. Veel scherpzinnigheid is niet noodig om in te zien, dat de regeering van 1787 onder de leus „Behoud der oude Staatsgesteldheid" geen afdoende verbeteringen

zou tot stand brengen. Toch dient de vraag beantwoord te worden, of zij het er naar gemaakt heeft, dat zij, en met haar de oude Republiek, moest verdwijnen.

In de volgende studies heb ik de werken en daden der regeering van 1787 gedeeltelijk beschreven. Hoewel zij op volledigheid geen aanspraak kunnen maken en het eindoordeel over die regeering voorloopig nog niet kan worden geveld, hoop ik toch te hebben aangetoond, dat althans in binnenlandsche zaken de heerschende partij de haar gegeven gelegenheid om te verbeteren heeft verzuimd.

Gaarne had ik meer eenheid willen brengen in mijn werk, doch ik heb daarin niet kunnen slagen. De eenige man, die aan de onbeduidendheid van de laatste jaren der oude Republiek eenig relief geeft is Van de Spiegel. Ondanks zijn deugden en bekwaamheden is hij evenwel niet de man om tot het middelpunt gemaakt te worden van een geschiedenis der jaren 1787—1795.

I.

DE BEVESTIGING DER RESTAURATIE.

Voor de onderstaande studie zijn gebruikt de volgende bronnen:

De Resolutiën van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

De Resolutiën van H. H. M. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden.

Het Archief van den Raadpensionaris van de Spiegel, Algemeen Nederlandsch Rijksarchief. Onder de bijlagen heb ik een tweetal stukken daaruit overgenomen.

De minuten der brieven van H. K. H. Prinses Wilhelmina aan Herzberg en Van Reede, Koninklijk huis-archief.

De brieven van Herzberg en Van Reede aan H. K. H. Prinses Wilhelmina, eveneens te vinden in het Koninklijk huis-archief.

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken 1787 – 1795.

Mr. G. W. Vreede, Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne tijdgenooten, Middelburg 1874.

H. van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften van G. K. van Hogendorp, uitgegeven door zijn jongsten zoon, 1788 – 1813. Haag, 1876 – 87.

Vervolgen op Wagenaar, 1787 – 1795.

Den twintigsten September 1787 hield Willem V zijn zegevierenden intocht in den Haag. Het eerbetoon moet naar berichten van tijdgenooten meer dan buitengewoon zijn geweest. 's Prinsen statiekaros werd door de menigte de stad binnengetrokken; deputaties van hooge en lagere regeerings-colleges kwamen Zijne Hoogheid complimenteeren wegens

Hoogstdeszelfs gelukkig retour, in passende bewoordingen ter materie dienende; het Oranjegemeen plunderde uit pure uitgelatenheid de woningen van Keezen.

De nazaat meesmuilt bij het lezen van al dat fraais. Op den bok van 's Prinsen galarijtuig ziet hij Harris en Brunswijk; de hoogdravende toespraken, ze knarsen van valschheid; een deel van het uiterlijk vreugdebetoon komt voort uit vrees voor plundering [1]).

Hij vraagt zich af, of er voor zooveel gejubel inderdaad reden was. Het verleden gaf weinig vertrouwen op de toekomst. Ondenkbaar was, dat Willem V qualiteiten zou toonen, waarvan hij te voren nooit blijk had gegeven. De omstandigheden, waaronder hij in September '87 den Haag binnentrok, waren allerminst geschikt om de hoop op de toekomst te verlevendigen. Het gezelschap, dat den Prins binnenvoerde, zou hem, zoodra hij gezeten was, dienstbaar maken aan zijn belang.

's Anderen daags na den intocht werden op het Prinsenhof conferenties aangelegd, waarin Harris het hoogste woord voerde, waar Brunswijk als provoostgeweldiger een krachtig woord meesprak, de Prinses de plaats innam, die haar gemaal toekwam.

Het gedoe van het Stadhouderlijk kwartier moge

---

1) Bijzonderheden in N. N. Jb. 1787.

ons onsympathiek zijn, onsmakelijk was het schouwspel, dat de Statenvergadering van Holland vertoonde. Dezelfde vergadering, nog grootendeels samengesteld uit hetzelfde personeel, gaf al haar kracht om haar verknochtheid te doen blijken aan denzelfden Stadhouder, dien zij nauwelijks een week te voren als landsvijand had behandeld.

Ondanks de zenuwachtige drukte van het Prinsenhof, ondanks de laffe vertooning van goeden wil der Hollandsche Staten, gebeurde er niets; alles liep door elkaar, niemand wist wat te doen. Het ernstige werk van Amsterdam af te maken werd aan den Pruisischen Generaal overgelaten; het misschien even ernstige werk van orde en rust te brengen in stad en land was de zorg van de herstelde regeering. De Jaarboeken geven ons het bewijs, op welke wijze zij zich kweet van haar taak. Het eerste bijna, wat men deed, was een amnestie afkondigen voor wie door plunderen hun liefde voor Oranje daadwerkelijk hadden bewezen; papieren proclamaties en publicaties, die vervolgens tot rust aanmaanden en met straf bedreigden, werkten niets uit; men lachte om vermaningen en bedreigingen met strenge straffen, omdat de garnizoenen zelf meeplunderden [1]). De Staten van Holland hebben hun krijgsvolk ten slotte door extra-

---

1) Zie N. N. Jb. 1787 Sept. Oct.

betalingen tot rust moeten brengen [1]). Deze bedroevende zwakheid voorspelde niet veel goeds.

En nog was het in toom houden van haar eigen aanhang het lichtste gedeelte van haar taak. De Staten van Holland waren, ook nadat de vroeger geremoveerde regenten hersteld waren, onbetrouwbaar en zonder vertrouwde leiding. Door de benoeming van Van de Spiegel tot Raadpensionaris werd in het laatste gebrek voorzien. Om het eerste te verhelpen werd daags na den intocht des Erfstadhouders het voorstel gedaan, hem te machtigen tot het veranderen van de regeeringen der steden. De wijze, waarop een eenparige resolutie op dit voorstel werd verkregen, geeft ook alweer geen bewijs van eene krachtige positie des Stadhouders. Alkmaar moest door een bedreiging met inlegering van Pruisische troepen tot consent gedwongen worden.

Spreekt de wijze, waarop deze machtiging verkregen werd, niet voor een regeering, in welker belang de wetsveranderingen moesten plaats vinden, als ergerlijk, weerzinwekkend en onnoozel teekent een kalm beraden man als Van de Spiegel ons de wijze waarop van die machtiging gebruik is gemaakt.

Gelijk bekend is, belastte de Stadhouder twee commissarissen met de hem opgedragen taak.

---

2) Van de Spiegel. Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland. arch. v. d. Sp. 326.

De eerste in rang was Bentinck van Rhoon, de man der Oranjesocieteiten, lid van Hollands Ridderschap. Onder de gegeven omstandigheden was zijn benoeming alleszins begrijpelijk; zijn antecedenten, zijn geboorte en zijn rang gaven hem recht op een eervolle onderscheiding. Toch was hij ongeschikt voor een werk, waarvoor bovenal voorzichtigheid, kalmte en kieschheid tegenover staatkundige tegenstanders vereischt werden. Geen van deze eigenschappen bezat Rhoon; hij was driftig, hooghartig, eigenzinnig en bang zijn populariteit te verliezen. Het stadhouderlijk hof schijnt gevoeld te hebben, dat den man zijner keus alles ontbrak wat noodig was voor zulk een opdracht, want ze stelde hem een mentor ter zijde in Mr. Dirk Merens, Raadsheer in het Hof van Holland, een man op jaren, bekwaam, van erkende eerlijkheid, den geschikten persoon, naar men meende, om Bentinck te leiden en van onberaden stappen terug te houden [1]). Voorts werd G. K. van Hogendorp hem ook nog toegevoegd gedurende zijn verblijf te Amsterdam [2]). Ondanks al deze voorzorgen slaagden de Commissarissen niet.

Ze begaven zich het eerst naar Amsterdam, waar ze op dezelfde wijze optraden als te Schiedam. Dit reeds prikkelde. Een tweede fout was, dat

---

1) Zie Bijlage I. 1.

2) Van Hogendorp, Brieven en gedenkschriften, II, 217. 237. 247.

geen ernstige poging werd gedaan om de burgerij te hooren[1]) en dat in zake de burgemeestersbenoemingen van 's Prinsen zijde te veel werd toegegeven. Commissarissen hebben getracht voor hun lastgever te verkrijgen een door schriftelijke overeenkomst gewaarborgden invloed op de burgemeestersbenoemingen, waarvoor de conventie van 1752 natuurlijk moest worden vernietigd. Pro forma werd het verzoek van den Prins den leden der conventie meegedeeld. Burgemeester Dedel zweeg veelbeteekenend; de andere leden gaven indirect te verstaan, dat hun particuliere contracten den Prins niet aangingen. [2])

Toen die schriftelijke overeenkomst niet tot stand kwam, noch de ontbinding der conventie volgde, begaven Commissarissen zich in onderhandelingen over de bezetting der burgemeestersambten voor dezen keer. Ze verkregen slechts, dat Straalman en van de Poll tot burgemeesters werden benoemd; Dedel en Clifford bleven aan. Op de keuze van de eerste twee stonden commissarissen, omdat door de benoeming van twee personen, die geen lid der conventie waren, deze feitelijk vernietigd zou zijn. Een schrale troost voor wat ze niet hadden kunnen verkrijgen. Van Straalman kon voor de Oranjepartij geen kracht uitgaan, Van de Poll was niet eens Prins-

1) Colenbrander, De Patriottentijd, III, 293.

2) Hartsinck aan van de Spiegel, Jan. 1788. Arch. v. d. Sp. 149.

gezind[1]), en de Amsterdamsche regentenpartij hechtte dan ook aan de nieuwe burgemeestersbenoemingen niet die beteekenis, die commissarissen er wel aan wilden maar niet aan konden geven.

In de bezetting der vroedschapsplaatsen waren ze al even ongelukkig; slechts andere leden van regentenfamilies namen de opengevallen plaatsen in. Nog minder dus dan Willem IV in 1748 verkreeg Willem V in 1787: gene had althans vier burgemeestersplaatsen vervuld en mondeling de toezegging verkregen op blijvenden invloed in de bezetting dezer belangrijke ambten.

De zwakheid, door den Prins en zijn commissarissen te Amsterdam getoond, werd slechts overtroffen door de onhandigheid van de laatsten in andere steden. Mr. Dirk Merens heeft blijkbaar op den driftigen Bentinck weinig invloed gehad; eer schijnt de mentor te zijn meegesleept door zijn jeugdigen ambtgenoot, of te zijn beneveld door het groote gewicht van zijn taak. Goedgezinde en vertrouwde regenten werden uit de regeeringen gezet en vervangen door erkende patriotten of onbetrouwbare menschen, terwijl elders patriotschgezinden in hun ambten werden gelaten; in sommige steden werden lieden in de regeering gebracht, die volgens de privilegiën daarvoor niet in aanmerking mochten komen, bij gebrek aan

---

1) Colenbrander, De Patriottentijd, III, 293.

geschikte Oranjebelijders werden in menige stad ongeschikte en onbekwame regenten, die voor den Prins geen werkelijke steun konden zijn, op het kussen gebracht en bij ontstentenis zelfs van ongeschikte partijgangers een deel der posten onbezet gelaten. [1])

Van de fouten, door Bentinck en Merens begaan, zoowel als van de te Amsterdam betoonde zwakheid viel het odium op den Prins. Geen der partijen was ten volle tevreden en bij de ontevredenheid van alle partijen voegden zich de particuliere grieven van wie zich achteruitgezet waanden. [2])

In het koor der klagers klaagde de Prins mee; hij nam het den Staten van Holland kwalijk, dat ze hem tot verzetting der wet hadden gemachtigd. [3])

De groote overeenkomst tusschen het gebeurde van 1748 en van thans deed voorzien, wat ook nu weer geschieden zou. De regentenpartij, tegenover den Stadhouder veel sterker staande dan toen, zou het herstel van 1787 wederom toeschrijven aan het gemeen en er naar streven, het stadhouderschap opnieuw in den hoek te duwen.

Het is Van de Spiegel geweest, die getracht heeft het te bewaren voor een tweede vernedering

1) Bijlage I. 1.

2) Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, II, 247.

3) Bijlage I. 1. Vrgl. verder voor het hier vermelde een bijna gelijkluidend verhaal bij C. van der Aa, Character en lotgevallen van Z.D.H. Willem V, Dl. IV, 151 vlg.

niet alleen, maar ook het denkbeeld verder heeft ontwikkeld dat reeds in de Zeeuwsche Acte van verbintenis was ontworpen. [1])

Toen Van de Spiegel zich in 't laatst van September 1787 van den Haag naar Middelburg begaf, schreef hij de Prinses een brief, waarin hij haar waarschuwde te midden van het vreugdebetoon toch niet te vergeten, aan welke gevaren het stadhouderschap bloot stond, en ten allen tijde er op bedacht te zijn den pas geboren toestand deugdelijk te bevestigen. Hij beval haar aan het daarheen te leiden, dat het stadhouderschap met de daaraan verbonden praerogativa in iedere provincie onherroepelijk verklaard zou worden tot een essentiëel deel der constitutie, dat de hieromtrent genomen resolutiën ter Generaliteit zouden worden ingebracht en daar tot een grondwet van Staat zouden worden gemaakt, en dat ten derde aan de mogendheden, die de Republiek tot bemiddeling had uitgenoodigd, zou worden verzocht deze nieuwe grondwet te garandeeren. [2])

Het stadhouderschap zou dus onafscheidelijk in de constitutie van elk der zeven gewesten ingelijfd en daarna het stadhouderschap van elk der provincies onder de hoede der bondgenooten geplaatst moeten worden. Een heele stap verder dus reeds

---

1) Mr. G. W. Vreede, Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne tijdgenooten, III, 134–141.

2) Bijlage I. 2.

dan de Zeeuwsche acte, die slechts een particuliere overeenkomst der onderteekenaars was geweest tot handhaving van den „republiekeinschen regeeringsvorm met de hooge waardigheden van Stadhouder, Capitein- en Admiraal-Generaal, erfelijk in het Huis van Oranje, en met alle die regten en praeëminentiën, welke aan dezelve waardigheden wettig en permanent waren vastgemaakt."[1] In zijn aanteekeningen op deze acte verwierp Van de Spiegel zelf nog elke inmenging der andere gewesten in de verhouding van Zeeland tot zijn stadhouder. Dat thans een voorstel tot inhaerentverklaring van het stadhouderschap gelijk het was in de provincies met regeeringsreglementen niet gretig zou worden begeerd, liet zich denken. Immers de Geldersche en Utrechtsche regenten hadden in de jongste troebelen den Prins hun steun verleend, om opheffing of althans verzachting der reglementen van 1672 te verkrijgen.[2] Nog minder dan de inhaerentverklaring zou de garantie door de andere gewesten hun aangenaam zijn.

Op zulke moeilijkheden, die de verwezenlijking van

---

1) Vreede, III 136. Bij „wettig en permanent" teekent Van de Spiegel aan: „d.i. met betrekking tot de generaliteit en van deze Provincie in 't bijzonder, volgens de opdragt van 1747 en 1766. Voor 't overige, zoomin als wij ons met de Regeeringsreglementen van andere Provinciën bemoeien, kunnen wij ook gedoogen dat een ander zich daarin menge."

2) Van de Spiegel, Aanteekeningen enz. arch. v. d. Sp. 326.

Van de Spiegel's plan in den weg stonden, moest Prinses Wilhelmina stuiten, zoodra ze ook maar de eerste stap in de aangewezen richting deed. Wijselijk begon zij dus niet de uitvoering langs den omslachtigen weg van inhaerentverklaring in zeven gewesten, mutueele garantie, buitenlandsche garantie. Zij ving aan met dat gedeelte, dat het dichtst onder haar bereik lag. Reeds een week nadat Van de Spiegel haar zijn advies had doen toekomen, schreef ze Van Reede, den gezant van H. H. M. te Berlijn, dat het wenschelijk was onder de gegeven omstandigheden de voorgenomen bemiddeling voorbij te gaan en in plaats daarvan het stadhouderschap te doen garandeeren op de grondslagen van 1747, 1766 en 1787 door de drie tot mediatie aangezochte hoven en een alliantie te ontwerpen tusschen Engeland, Pruisen en de Republiek. 1) In denzelfden geest schreef ze Herzberg, van wien ze niet anders dan een goede ontvangst van dit voorstel kon verwachten. 2)

---

1) Minuut-brief van de Prinses aan van Reede 6 Oct. 1787. Kon. Huisarch. De Prinses schrijft daarin:

1°. Over de noodzakelijkheid van troepen.

2°. Overbodigheid van de mediatie.

3°. Noodzakelijkheid van een alliantie met Engeland en Pruisen.

4°. Utilité de porter les trois cours à garantir le Stadhouderat de 1747, 1766, 1787, mais de ne rien spécifier et de ne pas parler de garantie de constitution parceque celà entraine à des explications et à mille inconveniants qu' il faut éviter.

2) Minuut-brief van de Prinses aan Herzberg 6 Oct. 1787. Kon. Huisarch. „Si le concert entre Londres et Berlin est bien établi on

Den 12[den] October deelde de Prinses Herzberg mede, dat zij de verlangde satisfactie had verkregen, dat Van Reede den Koning den dank der Staten-Generaal zou komen betuigen en dat, tegelijk met een voorstel tot het aangaan van een bondgenootschap, den Koning het verzoek zou worden gedaan om het stadhouderschap op den voet van 1747 en 1766 te garandeeren. 1)

De Prinses was wat voorbarig; nog niet eens had Utrecht ter Generaliteit voorgesteld een verbond te sluiten met Engeland en Pruisen; ook was nog niet de wensch uitgesproken, dat de garantie van het stadhouderschap daarin zou worden opgenomen. Inmiddels kenden Van Reede en Herzberg de intieme wenschen der Prinses. Van Reede zou haar gaarne helpen; de toekomstige Raadpensionaris van Holland had haar immers het denkbeeld zelf aan de hand gedaan.

Herzberg kon niet anders wenschen dan door het stadhouderschap in de Republiek de banden, die Pruisen met Engeland verbonden, nauwer aan te halen; hij drong er zelfs op aan haast te maken met de afdoening der allianties en de daarin op-

---

est persuadé que la France passera par où l'on voudra. Il ne peut plus être question de médiation, mais l'on pourrait garantir le Stadhouderat."

1) Minuut-brief van de Prinses aan Herzberg 12 Oct. 1787. Kon. Huisarch. Van Reede zal den Koning den dank der St. Gen. overbrengen enz. „en même temps on proposerait l'alliance et on supplierait S. M. de vouloir garantir le Stadhouderat sur le pied des années 1747 et 1766.

genomen garantie van het stadhouderschap op den voet van 1747, 1766 en 1787. [1])

In de onderhandelingen, die Prinses Wilhelmina, Herzberg, Van de Spiegel en Van Reede in de maanden November en December 1787 tot voorbereiding van het tractaat van alliantie tusschen Pruisen en de Republiek hebben gevoerd, werd de garantieparagraaf behandeld als vanzelfsprekend; niet de questio an, slechts de questio quo mode kwam daarbij ter sprake. In hoofdzaak was men het daarover spoedig eens, dat het stadhouderschap als deel van de constitutie der Republiek moest worden gegarandeerd naar de opdracht van 1747, de aanvaarding van 1766 en de bevestiging van 1787 [2]), gelijk ook later in het alliantietractaat in hoofdzaak de garantieparagraaf is geworden.

---

1) Herzberg aan de Prinses 1 Nov. 1787. Hij vreest hervatting der patriotsche beroeringen na het vertrek der Pruisische troepen. Dan kan de Koning niet opnieuw tusschenbeide treden. „Il me parait aussi nécessaire que Monseigneur le Prince de concert avec le nouveau Grand-Pensionnaire et la partie bien intentionnée des Régens presse d'avantage la conclusion d'une alliance avec la Prusse et l'Angleterre dans laquelle on peut faire entrer la garantie des constitutions de 1747, 1766 et de 1787" etc.

2) Vrgl. Vreede, III, 572–579. Hier kan nog bijgevoegd worden een missive van Van Reede. Réponse aux considérations sur un premier et vague apperçu. Arch. v. d. Sp. 476.

De redactie, door Van de Spiegel in de Considérations (p. 577) omtrent het garantie-artikel voorgesteld, wordt in de „Réponse" beantwoord met: „On croit que le Roi ne fera pas difficulté de garantir le Stadhouderat et la constitution de la République à peu près dans les termes proposés." In den loop der onderhandelingen is de formuleering nog gewijzigd tot: „Sa Majesté Prussienne

Gemakkelijker nog dan in het ontwerptractaat met Pruisen werd dit onderwerp ingeschoven in het Engelsch ontwerp. Harris sloeg den Raadpensionaris voor de constitutie van de Republiek te garandeeren, welk voorstel door Van de Spiegel werd afgeslagen; wel verklaarde hij geen bezwaar te hebben tegen de garantie van het stadhouderschap in het huis van Oranje [1]). Van dit oogenblik af was ook de garantie door Engeland een uitgemaakte zaak. In de laatste dagen van December passeerde het ontwerp-tractaat met Engeland het Secreet-Besogne, zonder dat er over de garantie een woord gesproken werd behalve door Harris, die namens zijn regeering verlangde, dat in het daarop betrekking hebbende artikel zou worden ingelascht de zinsnede, dat deze garantie werd opgenomen op verzoek van H. H. M.

Eenige dagen later liet dit Besogne eveneens

---

garantit en outre de la manière la plus efficace le Stadhouderat héréditaire ainsi que la charge de gouverneur héréditaire de chaque province dans la Sérénissime Maison d'Orange avec toutes ses charges et prérogatives, comme faisant partie essentielle de la constitution des Provinces Unies, suivant les résolutions et diplomes des anneés 1747 et 1748 en vertu desquels le Stadhouder actuel est entré dans la possession de ces charges en 1766 et a été réintégré en celles en 1788, s'engageant à maintenir cette forme de gouvernement contre toute attaque et entreprise directe et indirecte de quelque nature qu'elle puisse être."

1) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland, arch. v. d. Sp. 326. vgl. ook Vreede, I, 8. Van de Spiegels mondelinge verklaringen in den kerker.

het Pruisisch tractaat doorgaan zonder bedenkingen op het garantieartikel [1]).

Terwijl aldus zonder eenig bezwaar de ontwerp-tractaten doorgingen, die Pruisen en Engeland het recht zouden geven zich in alle mogelijke twisten over den omvang der stadhouderlijke rechten te mengen, was er binnenslands nog niets tot stand gekomen van wat toch naar de natuurlijke orde van zaken aan de sluiting der tractaten had moeten voorafgaan. In geen der gewesten was nog het stadhouderschap in de constitutie ingelijfd, aan een onderlinge garantie viel nog niet te denken. Hoewel de Prinses reeds aan Van Reede te kennen had gegeven, dat de garantie der stadhouderlijke praerogatieven geen verzet zou vinden, zou bij verdere behandeling van deze zaken blijken, dat er ook niet naar verlangd werd [2]).

In de eerste plaats waren de provincies met regeerings-reglementen tegen de inhaerentverklaring van een instelling, die haar zoo hinderde [3]). In Zeeland waren regenten, die een resolutie op het stadhouderschap, in den zin als door Van de Spiegel bedoeld, niet in overeenstemming achtten

1) Hieromtrent het volgende hoofdstuk.

2) Minuut-brief van de Prinses aan Van Reede 11 Dec. 1787 Kon. Huisarch.

„On désire ici de bonne foi de former promptement les deux alliances et la garantie des prérogatives Stadhouderiennes n'effraie pas." Vgl. hiermee het verhaal van Fagel bij Bouwens p. 161.

3) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland. Arch. v. d. Sp. 326.

met de belangen des Stadhouders [1]). Uit eigen beweging begonnen deze gewesten dus niet de behandeling van een zaak die hun onaangenaam was. De stoot daartoe zou van Holland moeten uitgaan, en is ook van deze provincie uitgegaan.

Op voorstel van Rotterdam was den 22en September in de Staten van Holland besloten het Provinciaal Hof te verzoeken en te gelasten de verscheiden propositiën, declaratoiren en voordrachten, die zoowel in de steden als aan de Staten van Holland door sommige gewapende schutterijen, genootschappen, burgersocieteiten of door gecommitteerden daarvan waren gedaan en waarin de verregaandste, ongehoordste en onrechtvaardigste bedreigingen zelfs aan H. E. Gr. M. voorkwamen, te examineeren en H. E. Gr. M. te dienen van consideratiën en advies, wat in deze tot rust van den lande, tot veiligheid van H. E. Gr. M. of van andere Regeeringen of Personen, die daarin genoemd of bedoeld waren, zou kunnen of behooren te worden gedaan [2]).

Reeds den 26en September diende het Hof van een voorloopig advies, dat er eenigszins zonderling uitzag. Het berichtte H. E. Gr. M. dat de bedoelde propositiën, voordrachten en declaratoiren niet legaal ter zijner kennis waren gebracht en dat het

---

1) Vreede, I, 8. Van de Spiegels mondelinge verklaringen.

2) Resol. Holland 22 Sept. 1787.

dientengevolge slecht die stukken kende, die door de nieuwsbladen ter zijner kennisse waren gekomen; dat het mitsdien verzocht legaal kennis te mogen nemen van die stukken, die aan H. E. Gr. M. waren gezonden. Onder de stukken, die het Hof wel kende, behoorde in de eerste plaats de Acte van Verbintenis van 8 Augustus 1786, en deze Acte van Verbintenis beschouwde het College als bron en oorzaak van alle kwaad, waarom het dus adviseerde deze Acte te vernietigen. Als tweeden maatregel tot herstel van de rust in den lande achtte het Hof noodzakelijk de ontbinding en ontwapening van alle gewapende genootschappen. 1)

Op het verzoek werd onmiddellijk gunstig geresolveerd; het advies omtrent de Acte van Verbintenis en de ontwapening der gewapende genootschappen werd commissoriaal gemaakt aan het Groot-Besogne met Commissarissen van den Hove, hoewel bij resolutie van 20 September de ontbinding der gewapende genootschappen reeds besloten was en afgekondigd.

Het Hof kreeg dus de gewenschte legale kennis van de propositiën, declaratoiren enz. en zette zich tot een onderzoek, waarvan het reeds den 3en October verslag kon doen. Het noemde een gansche reeks van verregaande en ongehoorde stukken en adviseerde tot rust van den lande enz.:

---

1) Resol. Holland 26 Sept. 1787.

a. ter vermijding van alle questiën deze en andere stukken te stellen in handen van de officieren der steden, waarin zij geformeerd en geteekend waren en waar de stellers of onderteekenaars woonden, opdat gemelde officieren het recht van hooge overheid zouden waarnemen.

b. te ontwapenen die gewapende genootschappen en schutterijen, die zich schuldig hadden gemaakt aan indiening van zulke adressen enz. en nieuwe schutterijen in te stellen met andere officieren.

c. te verbieden alle distinctieven niet behoorende tot de uniform voor alle schutters en het dragen van uniform buiten dienst.

d. te dissolveeren alle burgersocieteiten, welke deel hadden gehad in onwettige volksvergaderingen enz.

e. een onderzoek in te stellen naar de oprichters van die burgersocieteiten, naar de wijze waarop ze die hadden tot stand gebracht en naar hun verder gedrag; ook naar de gecommitteerden en geconstitueerden zoowel van zoodanige societeiten als van andere corporatiën, welke mede in de geincrimineerde adressen de hand gehad hadden, of zich in posten hadden gedrongen enz.

f. een onderzoek in te stellen naar de aanleggers en uitschrijvers van de z. g. volks-

of Genootschappen-vergaderingen, inzonderheid van de laatste vergaderingen te Leiden en te Amsterdam.

g. een onderzoek in te stellen naar de z.g. Commissie der Burger-Corps tot expeditie van militairen zaken, de commandanten en anderen, die autoriteit hadden uitgeoefend in het z.g. Burger-legertje.

Dit tweede advies werd in handen gesteld van de Gecommitteerden tot de Justitie met Commissarissen van den Hove [1]).

Thans waren dus twee adviezen van 't Hof in onderzoek: één betrekkelijk de Acte van Verbintenis bij het Groot-Besogne (het ontwawapenings-advies was overbodig omdat reeds tot ontwapening was besloten), een ander, betreffende de vervolging zoowel van wie zich schuldig hadden gemaakt aan ongehoorde declaratoiren enz., als van wie anderszins de leiding hadden gehad in de gebeurtenissen der laatste jaren, bij de Gecommitteerden tot de zaken van de Justitie; en ziet...... den 12[en] October brachten het Groot-Besogne met Commissarissen van den Hove advies uit op wat 3 October tot onderzoek was gesteld in handen van Gecommitteerden tot de zaken van de Justitie en Commissarissen van den Hove, terwijl 18 October deze laatsten rapport uitbrachten op wat

1) Resol. Holland 3 Oct. 1787.

26 September aan de eersten was commissoriaal gemaakt [1]).

Behalve deze allerzonderlingste wisseling van portefeuilles is merkwaardig, dat het advies van de gecommitteerden tot de Justitie op het commissoriaal van 26 September wegens zijn strekking wel te verwachten zou zijn geweest uit handen van een Groot-Besogne, doch niet uit die van gecommitteerden, wien uitsluitend justiciëele zaken waren opgedragen. Hoe het zij, (een vergissing, gelijk men zou vermoeden, is het niet geweest) de Gecommitteerden tot de zaken van de Justitie brachten heel wat meer voor den dag dan uitsluitend een advies omtrent de vernietiging der Acte van Verbintenis.

Overwegende, dat deze Acte de bron van alle ellende was geweest, stelden ze voor:

1e. een eed te vorderen van alle leden der Ridderschap en Vroedschappen van de steden, en derzelver ministers enz., dat zij „belooven de souverainiteit van de Staaten en haare jegenswoordige Regeeringsvorm, en zulks mede in het particulier haar Edele Grootmogende Resolutie van den 16en November 1747 op het Erf-stadhouder-, Capitein- en Admiraalschap-generaal genomen in alle haare deelen te helpen conserveeren." enz.

---

1) Resol. Holland 12 en 18 Oct. 1787.

2°. alsmede de verklaring dat zij aan de Acte van Verbintenis, „welke op 8 Augustus 1786 tusschen verscheiden (zig noemende vaderlandslievende) regenten te Amsterdam aangegaan en door dezelven en naderhand meede door veele andere geteekend is, òf geenig deel hebben gehad, direct of indirect òf, bij zooverre zij daaraan eenig deel direct of indirect gehad mogten hebben, daarvan resilieeren of zig ontslagen houden van alle uit dien hoofde gecontracteerde verpligtingen."

3°. een onderzoek in te stellen naar de eerste beleiders of instellers van die Acte van Verbintenis.

4°. dat (vermits die Acte van Verbintenis alle de vereenigde provincies concerneert) van het bovenstaande geresolveerde kennis zou behooren gegeven te worden ter vergadering van H. H. M. „ten einde een eenparige resolutie van alle de Provincien op dit sujet te effectueeren."

Op deze gewichtige en onverwachte wending in het voorstel waren de aanwezige leden niet gelast. Een resolutie werd dus niet dadelijk genomen [1]).

Twee zaken treden in dit rapport duidelijk naar voren: de toeleg om de Acte van Verbintenis te vernietigen of krachteloos te maken voor zoover

1) Resol. Holland 18 Oct. 1787.

het Holland aanging, en het streven om de andere provinciën gelijkluidende resolutiën te doen nemen ten aanzien van die Acte. Als novum komt hier voor den dag een voorstel om een eed op te leggen aan regenten enz. op de constitutie en op het stadhouderschap in den geest der Acte van Verbintenis van eenige Zeeuwsche regenten. Of de ontwerpers van dezen eed zich ook voorstelden, dat de andere provinciën hierin Holland zouden navolgen, is niet volkomen duidelijk. Uit de considerans van de ontwerp-resolutie kan de bedoeling afgeleid worden; eveneens uit de omstandigheid, dat de thans voorgestelde eed als tegenhanger van de Acte van Verbintenis der patriotsche regenten van 1786 bedoeld kan zijn.

Aangenomen, dat Gecommitteerden tot de zaken van de Justitie ook het eerste lid van hun voorstel door de andere gewesten wenschten nagevolgd te zien, dan zou een eenparige resolutie ten aanzien van den eed op constitutie en stadhouderschap de gedeeltelijke verwezenlijking zijn geworden van wat Van de Spiegel de Prinses als zijn illusie had geschilderd. Doch ook slechts gedeeltelijk. Alleen domestiek zou in elke provincie het Stadhouderschap nadrukkelijk beëedigd worden en tegelijkertijd zou dit gebeuren met de constituties der zeven gewesten. Van een mutueele garantie was in dit voorstel nog niets te bespeuren.

Tegen het voorstel zelf, tegen de wijze waarop

het tot stand was gekomen, en tegen de wijze waarop het verder behandeld was, rees ernstig verzet bij Gouda. Het teekende protest aan tegen de informaliteit, dat het voorstel tot een zaak als een constitutioneele eed uitging niet van het Groot-Besogne maar van Gecommitteerden tot de zaken der Justitie, nog wel in samenwerking met Commissarissen van den Hove; het protesteerde tegen het niet-commissoriaal maken van een voorstel als dit; het verzette zich nadrukkelijk tegen de voorgestelde eedsformule, inzonderheid tegen de woorden: Souvereiniteit der Staaten *en haar jegenswoordige regeeringsvorm.*

Met terzijdestelling van haar bezwaren tegen de informeele totstandkoming van het voorstel en de informeele wijze van behandeling eischte het toch minstens schrapping van de woorden, „en haar jegenswoordige regeeringsvorm" als zijnde overbodig, of vervanging van deze zinsnede door de woorden: „het gezag van de Leden en Steden zooals zulks bij het vertoog van den jaare 1587 is beschreven." De bezwaren van Gouda waren gegrond. Waar thans als verweermiddel tegen uitspattingen als die der vorige jaren en inzonderheid tegen de Acte van Verbintenis van Vaderlandsche regenten een eed op de constitutie noodig werd geacht, was het dwaasheid dezen zoo vaag te redigeeren, dat alle onderteekenaars der Acte van Verbintenis dien zonder bezwaar konden afleggen. Wat was, vroeg

Gouda, de tegenwoordige regeeringsvorm? Over de vraag, wat de wettige regeeringsvorm was, waren juist de onlusten der laatste jaren ontstaan. De Acte van Verbintenis had verkondigd te beoogen het herstel van den regeeringsvorm naar de ware constitutie; nog den 11en September j.l. had de Prins van Oranje verklaard zijn invloed te zullen aanwenden tot bevordering van 's volks wettigen invloed op de stedelijke en algemeene belangen; bij de capitulatie van Amsterdam hadden de Staten van Holland het onderzoek omtrent den wettigen volksinvloed gerenvoyeerd naar de daartoe benoemde commissie, welke verklaard had, dat een onderzoek behoorde ingesteld te worden naar de vraag, wat 's lands ware constitutie was. Hoe kon men verlangen een eed op den tegenwoordigen regeeringsvorm, waar juist zoo groote onzekerheid omtrent de wettigheid van den regeeringsvorm bestond [1])?

Nog hangende de deliberaties over den eed en de Acte van Verbintenis deed Enkhuizen een voorstel, dat naderkwam tot Van de Spiegels denkbeeld en teven de gelegenheid bood overeenstemming te brengen in de Staten van Holland ten aanzien van den eed. Het stelde voor, dat plechtiglijk behoorde te worden verklaard, dat, voor de „opregte Constitutie der Regeeringsform deezer Provincie van nu af wierde gepersisteerd

1) Gouda's aanteekening op de voordracht van 18 Oct. en op de resol. van 23 Nov. 1787, en 9 Jan. 1788.

bij het succinct en duidelijk vertoog hetwelk den 16en Octobris 1587 door de Edelen en Steden is aan den dag gelegd als een fundament, waarop de Regeering deezer landen zeedert honderde jaaren heeft berust" enz. en „dat even op gelijke wijze de Stadhouderlijke Regeering en wel in het bijzonder zoodanig als dezelve volgens commissie aan Z. D. H. op den voet der Resolutie van 16 Nov. 1747 erfelijk is opgedragen, opnieuw als een Constitutie, waarmede deze Provincie staan of vallen moet, worde geconfirmeerd." Een tweede voorstel derzelfde stad was om van alle ambtenaren en schutterijen een eed te vorderen op den aldus bevestigden staats-stadhouderlijken regeeringsvorm 1).

Enkhuizens voorstel liet aan helderheid en eenvoud niets te wenschen over; men had in het tweede deel van het voorstel slechts de regenten in te schakelen om een gelijkluidende eedsformule te verkrijgen voor alle regenten, ministers, ambtenaren en schutters, en Gouda zou zijn verzet hebben kunnen opgeven.

De Staten van Holland grepen de hun toegestoken reddingsplank niet aan. Onder heftig protest van Gouda werd den 23en November een resolutie genomen overeenkomstig het voorstel van H. Ed. Gr. M. Gecommitteerden tot de zaken van de Justitie.

---

1) Resol. Holland 25 Oct. 1787.

De Acte van Verbintenis werd ontbonden, de onderteekenaars werden ontslagen van de verplichtingen, die ze door de onderteekening op zich hadden genomen, de vervolging bevolen van de eerste aanleggers enz; de regenten zouden de verklaring moeten afleggen geen deel gehad te hebben in genoemde Acte of zich ontslagen te achten van de contractueele verplichtingen; een eed zou gevorderd worden van alle regenten op de souvereiniteit der Staten en haar tegenwoordigen regeeringsvorm en op het stadhouderschap enz. Tevens werd besloten van het geresolveerde kennis te geven aan de andere bondgenooten, vermits de Acte van Verbintenis de Vereenigde Provinciën aanging, opdat zij gelijkluidende resolutiën dienaangaande zouden kunnen nemen [1]).

Wat te verwachten was geweest gebeurde. Gouda verklaarde de resolutie, thans genomen, voor onwettig, en dus van nul en geener waarde; besluiten als deze konden niet bij overstemming genomen worden, te minder wanneer de geheele behandeling tegen alle orde had plaats gevonden [2]). Op het oogenblik zelf, dat de regeeringsvorm moest worden vastgelegd, rees de vraag, of de tegenwoordige regeeringsvorm een beslissing als die thans gevallen was duldde. De waarde van

1) Resol. Holland 23 Nov. 1787.
2) Resol. Holland 23 Nov. 1787. 9 Jan. 1788.

den eed zou bij den twijfel over de wettigheid der resolutie belangrijk dalen.

Het is niet noodig geweest dit meesterstuk van Hollands legislatieven arbeid den bondgenooten ter navolging te doen geworden. Den 6^{en} December aanvaardde Van de Spiegel het ambt van Raadpensionaris en hij haastte zich het knoeiwerk van zijn meesters te verbeteren.

Hij greep het nog immer hangende voorstel van Enkhuizen aan om de begane fouten te herstellen. Hij liet dit voorstel in handen stellen van het Groot-Besogne, waardoor het formeele bezwaar van Gouda vermeden werd [1]). In 't laatst van Januari werd daarop een rapport uitgebracht, waarin voorgesteld werd een eed voor regenten, ministers, ambtenaren, schutters enz:

„Op de tegenwoordige constitutie van den Lande van Holland en West-Vriesland, bestaande in de vrije en souvereine regeering van H. E. Gr. M., de Heeren Staaten van denzelven Lande, gelijk dezelve sedert de oprichting van deeze Republiecq heeft plaats gehad, met het Erfstadhouder-Gouverneur-Capitein en Admiraalschap-Generaal, erfelijk in het Doorluchtig Huis van Oranje, zodanig als hetzelve in Haar Edele Grootmogende Resolutie van den 16^{en} November 1747 is opgedragen, en bij den tegenwoordigen Erfstadhouder in het jaar

1) Resol. Holland 12 Dec. 1787.

1766 aanvaard." Verder overwoog het rapport, dat de Republiek niet bestaan kon zonder eminent hoofd, dat het daarom de eene provincie niet onverschillig zijn kon, hoedanig in een andere het stadhouderschap beschouwd werd, dat daarom H. E. Gr. M. behoorden te verklaren, „dat H. E. Gr. M. het Erfstadhouder- Gouverneur- Capitein-Admiraalschap-generaal, erflijk in het Doorluchtig Huis van Oranje, zodanig als hetzelve in H. E. Gr. M. resolutie van 16 Nov. 1747 was opgedragen en door den tegenwoordigen Heer Erfstadhouder in het jaar 1766 aanvaard, hielden voor een essentiëel deel der constitutie en regeeringsform deezer Provincie en vastelijk gezind waren hetzelve niet minder dan de overige grondwetten, waarop de Staat deezes Lands gevestigd was te conserveeren en te maintineeren," en dat het wenschelijk was deze verklaring ter Generaliteit in te brengen met verzoek, „dat alle provincies tot onderlinge gerustheid, omtrent een point van zooveel aanbelang, dat de Republiecq daarmee stond of viel, een soortgelijke verklaring geliefden te doen, dat zij het Erfstadhouder- Gouverneur-Capitein- en Admiraalschap-generaal zoodanig als het in den haaren respectievelijk was opgedragen en door den tegenwoordigen Heere Erfstadhouder aanvaard, hielden voor een essentieel deel van haare constitutie en regeeringsvorm, mitsgaders dat de bondgenooten hetzelve als een *grondwet*

van Staat onderling aan elkanderen garandeerden en aannamen niet te zullen gedoogen, dat in een der provincien van het Bondgenootschap van deeze heilzame voor de rust en veiligheid van den Staat onontbeerlijke grondwet, ooit of ooit werd afgeweeken." [1])

Het verschil met de resolutie van 23 November valt in het oog. Eerst domestiek de eed op constitutie en stadhouderschap, daarna domestiek de inhaerentverklaring van het stadhouderschap; dan een verzoek aan de andere gewesten om in den „haren" eveneens het stadhouderschap inhaerent te verklaren; daarna over en weer de garantie, zoodat met eerbiediging van den historisch-provincialen aard van het stadhouderschap enz., deze instelling toch ingelijfd werd in de constitutie van de Republiek.

Den 15en Februari werd overeenkomstig het rapport besloten met eenige uitbreiding ten aanzien van de verplichting tot eedsaflegging ook voor dragers van ambten, posten en bedieningen, „zoo politique als burgerlijke en kerkelijke van onderscheiden gezintheden, mitsgaders deekenen en leden der gilden enz." zoodat nauwelijks iemand onbeëedigd werd gelaten.

Holland deelde de inhaerentverklaring van het stadhouderschap 18 Februari d. a. v. ter Generaliteit mee en richtte tot de bondgenooten het verzoek om ieder in den haren eveneens het stad-

1) Resol. Holland 25 Jan. 1788.

houderschap op den grondslag van 1748 en 1766 in de constitutie in te lijven, om daarna over en weer elkander de onaantastbaarheid van deze instelling te waarborgen [1]).

Zooals boven reeds werd opgemerkt, was de sympathie voor Van de Spiegels denkbeeld niet overal even groot. Gelderland en Utrecht, die van 's Prinsen herstel verzachting der regeeringsreglementen hadden verwacht, waren er in 't geheel niet mee ingenomen, maar durfden de mutueele garantie niet keeren. Toen Gelderland ten slotte, eerst nadat de buitenlandsche allianties waren geteekend, tot de onderlinge garantie toetrad, deed het dit uit overweging, dat de handhaving van het stadhouderschap c. a. toch reeds gegarandeerd was door buitenlandsche machten [2]).

Zeeland toonde hoe onvoldoende het de onderlinge garantie op den voet van 1747 en 1766 achtte, door, alvorents toe te treden, den Prins de waardigheid van Eersten Edele erfelijk op te dragen. Toen de meeste gewesten toegetreden waren, legde Holland tegenover hen de verklaring af, dat het hunne garantie aanvaardde en wederkeerig ook hun het stadhouderschap garandeerde. Tegen een zoodanige garantie verzette zich evenwel Utrecht; het wilde niet afzonderlijke garantieverdragen van Holland met elk der overige ge-

1) Resol. St. gen. 18 Febr. 1788.
2) Resol. St. gen. 30 Mei 1788.

westen en van de onderscheiden gewesten weder over en weer, maar een bondgenootschappelijke garantie [1]). Na lang zoeken werd een formule gevonden, die geacht kon worden ook Utrecht te voldoen. Voorgesteld werd, „dat een gemeenschappelijke verbintenis tusschen de respective Provincien tot mutueele garantie van het Erfstadhouder- Capitein- en Admiraalschap-generaal, niet alleen als een essentieel deel van de constitutie en regeeringsform van elke provincie, maar ook als een grondwet van de Zeven Vereenigde Provincien, welke volgens de Unie van Utrecht één Lichaam van Staat uitmaken, zal worden aangegaan."

Utrecht nam met deze redactie evenwel geen genoegen. Opnieuw werd gezocht naar een formuleering, die dit gewest tevreden zou stellen. Ten slotte werd deze gevonden. De text van de Acte van garantie, gelijk die met gemeen consent werd bewilligd, luidde: „dat de Heeren Gedeputeerden der Hooggemelde Provincien, uit naam en op last van de Heeren Staaten hunne Principaalen, mits

1) De toetreding der onderscheiden gewesten heeft plaats gehad: Gelderland 30 Mei, Zeeland 28 Mei, Utrecht 2 Mei, Friesland 3 Maart, Overijsel 7 April, Stad en Lande 21 April, Drente 25 Maart. Bij deze gelegenheid heeft Drente nog eens getracht met de andere gewesten aequo jure op te treden. Ook toen is het geweigerd. Men zie het protest van Drente. Resol. St. Gen. 28 Juli 1788.

Voor de bezwaren van Utrecht. Resol. St. Gen. 2 Mei en Secr. Resol. St. Gen. 24 Juni 1788.

deezen plegtiglijk verklaaren, dat Hooggemelde Heeren Staaten het Erfstadhouder-, Capitein- en Admiraalschap-generaal met alle de Regten en Praeëminentien, daaraan verknogt, zoo en op dien voet als hetzelve in den haaren respectivelijk is opgedragen, en door den tegenwoordigen Heer Erfstadhouder in den jaare 1766 aanvaard, houden en considereeren voor een essentieel gedeelte van haare Constitutie en Regeeringsform en hetzelve als een grondwet van Staat onderling Bondgenootschappelijk aan malkander guarandeeren, aanneemende niet te zullen gedoogen, dat in een der Provincien van het Bondgenootschap van deze heilzaame, en voor de rust en veiligheid van den Staat onontbeerlijke grondwet ooit of ooit worde afgeweeken [1]."

Van deze fraaie verklaring bewaren de notulen der Staten-Generaal en de onmisbare medaille de herinnering. Welke de beteekenis was van deze en dergelijke plechtige verbintenissen, had 1672 bewezen en zou 1795 opnieuw bewijzen. Willem V viel ondanks de Acte van garantie, en de Acte met hem. De Bataafsche Republiek behandelde haar zooals de regeering van 1787 de Acte van Verbintenis.

Betreuren kunnen we dat niet, omdat er bij langer leven meer kwaad dan goed uit zou zijn voortgekomen. De bedoeling van de ontwerpers was

1) Resol. St. Gen. 27 Juni 1788.

geweest, het stadhouderschap blijvend te behouden zooals het was en het te beschermen tegen elken aanval, maar ook de staatsinstellingen der onderscheiden gewesten te beveiligen tegen mogelijke neigingen tot machtsuitbreiding bij den Stadhouder of diens opvolgers. Bekwamer stadhouders dan Willem V zouden de mutueele garantie van 1788 veroordeeld hebben met een: „God beware ons voor onze vrienden." Achteruit kon het stadhouderschap niet, maar vooruit nog minder, vastgebonden als het lag aan de noodlottige omschrijving van 1747 en 1766. Nederland en Oranje konden niet nader tot elkaar worden gebracht. Valckenaer noemde de garantie een attentaat tegen Oranje [1]).

Waren de staatsinstellingen beveiligd tegen mogelijke usurpatie? Ook dat niet. Gesteld dat er een conflict rees tusschen den Stadhouder en een gewest, een stad of een kwartier over het al of niet bestaan van een beweerd stadhouderlijk recht, waar was het forum dat de twistvraag beslechtte en machtigde tot executie der garantie?

Van tweeën één; òf de andere provincies zouden hun bijstand niet verleenen in dergelijke geschillen en dan ontbrak den Stadhouder de macht om zijn beweerd recht te handhaven, òf zij zouden het wel doen. Wat hielp in 't eerste geval de Acte van garantie den Stadhouder, wat hadden in het tweede geval de gewesten, steden of kwartieren

1) Vreede, I, 8.

aan de beperking, die den Stadhouder door de Acte geboden werd?

Ook in een ander opzicht liet de Acte nog veel te wenschen over. Schijnbaar verzekerde zij bestendiging van den sinds 1748 bestaanden toestand, zoodat de hooge waardigheden van Stadhouder, Kapitein- en Admiraal-generaal der zeven gewesten voor altijd in één persoon vereenigd zouden blijven. Doch ook slechts schijnbaar. Het Huis van Oranje en Nassau had in 1788 twee Prinsen en de erfopvolging was wel voor de vrouwelijke maar niet voor de mannelijke linie voldoende geregeld. Zonder de Acte van garantie eenig geweld aan te doen konden een of meer gewesten met secessionistische neigingen bij den dood van Willem V den jongsten zoon tot Stadhouder verheffen. Zelfs de buitenlandsche garanten zouden in zoo'n geval geen recht tot inmenging hebben gehad. Een werkelijk voordeel der onderlinge garantie was, dat zij de Republiek in de gelegenheid liet haar vuile wasch thuis te behandelen en daardoor de tusschenkomst der buitenlandsche garanten te voorkomen. Als dit evenwel een verdediging der Acte moest zijn, dan ligt daarin tevens de veroordeeling van de aanneming der buitenlandsche garantie. Zij heeft evenwel deze bedoeling niet gehad. Hoewel de data der totstandkoming van onderlinge en buitenlandsche garantie, oppervlakkig beschouwd, het vermoeden konden wettigen, dat

de onderlinge garantie is aangegaan om de buitenlandsche minder schadelijk te maken, is toch dit niet de leidende gedachte geweest bij den ontwerper. Van de Spiegel heeft duidelijk de buitenlandsche garantie eerst in de laatste plaats gewild, natuurlijk tot beveiliging van het Stadhouderschap tegen Frankrijk, casu quo ook tegen binnenlandsche vijanden, wanneer de onderlinge garantie niet meer voldoende was.

Dat hij er toe kwam vrijwillig de Republiek en hare leden onder voogdij van 't buitenland te stellen, schijnt ons vreemd. Als hij over die buitenlandsche garantie spreekt, vergelijkt hij haar met de garantie der Protestantsche opvolging in Engeland. Heeft hij met deze vergelijking zich willen verontschuldigen? 't Is mogelijk, maar dan heeft hij toch het smadelijke der voogdij ingezien. Mogelijk is ook, dat het hem niet ontgaan was, dat de voogdij onder de gegeven omstandigheden onontwijkbaar was. Immers nauwelijks eenige dagen nadat hij de Prinses bovengemelde brief geschreven had, kwam tusschen Engeland en Pruisen de Conventie van 2 October tot stand, die feitelijk reeds een garantie inhield. Heeft hij de onvermijdelijke vernedering willen omsluieren met een schijn van eigen verkiezing? 't Zij evenwel, dat hij de garantie ontwierp omdat hij haar noodig achtte, 't zij dat hij zich neerlegde bij een harde noodzakelijkheid, hij en de zijnen deden

niet beter of slechter dan de patriotten van 1785 gedaan hadden en die van 1795 opnieuw zouden doen.

Het stadhouderschap heeft hij noch met den eed, noch met de binnenlandsche, noch met de buitenlandsche garantie gebaat. Het was versteend. Hetzelfde kan gezegd worden van de staatsinstellingen van Holland en die gewesten, die Hollands voorbeeld gevolgd hebben ten aanzien van den eed op de constitutie. De uitvinder van dien eed zou het eerst en het smartelijkst de gevolgen er van ondervinden. Niet zoodra stak hij een vinger uit tot verbetering van verouderde en onbruikbare instellingen, of van alle kanten rezen „constitutioneele" bezwaren[1]). De eed werd een belemmering om langs historischen weg tot verbeteringen te komen, maar was geen voorbehoedmiddel tegen patriotsche of revolutionnaire nieuwigheden, want patriotsche regenten legden hem af onder een reservatio mentalis; langs de straat zong men een liedje, waarvan de hoofdinhoud was: „God die alles weet, verdoemt geen sterveling om een gedwongen eed[2]). Eenigen, waaronder Professor Bavius Voorda, hoogleeraar te Leiden, weigerden hem af te leggen wegens bezwaren tegen den vorm; anderen, waaronder

1) Vgl. de hoofdstukken Marine-redressen en Financiën van Holland.
2) Aanteekeningen ministerie van Holland, Arch. v. d. Sp. 326.

Mr. Willem Bilderdijk, nog wel warm voorstander van het stadhouderschap, maakten bezwaar omdat ze vreesden, dat de nieuwe regeering hun geen voldoende bescherming kon geven tegen de mogelijke gevolgen der eedsaflegging bij verandering van omstandigheden [1]).

Het kwaad, door eed en garantie gesticht, werd nog vergroot door de zoogenaamde amnestie, die slechts onschuldigen van straf onthief.

Met de buitenlandsche garantie kwamen de allianties van Engeland en Pruisen tot stand, gevolg eveneens van de Restauratie.

---

1) Bilderdijk, Vaderlandsche geschiedenis, XII, 80.

II.

DE ALLIANTIES VAN 1788.

A. De politieke verhoudingen van Europa en de Republiek.

De verhoudingen der Europeesche staten worden in de laatste twintig jaren vóór de Revolutie beheerscht door de verdragen van 1756 en het Austro-Russisch verbond van 1780. Als onmiddellijk gevolg van het voortbestaan der Versailler verdragen, ook nadat de tractaten, waardoor zij waren uitgelokt, verbroken waren, kan beschouwd worden het gedeeltelijk isolement van Engeland, Pruisen en de Republiek. Engeland en de Republiek hadden hun traditioneelen bondgenoot verloren, den Keizer; de koning van Pruisen had Frankrijk in de armen gevoerd van zijn grootsten vijand.

Voor de Republiek had dat verlies in de eerste plaats ten gevolge gehad, dat ze, onmachtig haar continentale en maritieme positie te handhaven, geplaatst was voor de keuze eener Fransche of Engelsche alliantie; de eerste zou haar beschutting hebben gegeven aan de zuidergrens, de tweede ter zee en in de koloniën. Daarentegen had een

continentale alliantie de noodzakelijkheid eener versterking ter zee en in Indië met zich meegebracht, een verbond met Engeland die eener versterking aan de landzijde. In dubiis abstine. De Republiek had vloot en leger in den staat van voorheen gelaten en was onzijdig gebleven. De zevenjarige oorlog had getoond, welke de gevolgen daarvan waren: schending van grondgebied en schending van rechten of vermeende rechten ter zee.

De hervatting van den Engelsch-Franschen zeeoorlog had de Republiek weer in dezelfde moeilijkheden gebracht als te voren. Ter zee waren Nederlandsche schepen met scheepsbehoeften aangehouden, te land had de Keizer de Barrière geslecht. Partijbelang had ten slotte den oorlog met Engeland doorgedreven en eindelijk de Fransche alliantie doen verkiezen.

Voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden van minder onmiddellijk gevolg was de Austro-Russische alliantie geweest. Dit verbond was gericht tegen Turkije. Pruisen voelde hiervan het volle gewicht, daar zijn tegenstander thans toegerust stond met twee machtige bondgenooten, die dezen zoo goed als onaantastbaar maakten, terwijl hetzelf geheel geïsoleerd werd. Voor Engeland was deze alliantie niet minder bedenkelijk, daar ze van meet af reeds de mogelijkheid eener nauwere triple- of — zoo Spanje de Bourbonsche familietractaten volgde — quadruple-alliantie meebracht.

De volle zwaarte van Oostenrijks sterke positie had Europa gevoeld, toen de Keizer, gesteund door zijn Russische bondgenoote, het Beiersch-Belgisch ruilplan had ontrold. Bij deze gelegenheid was evenwel gebleken, hoe weinig hartelijk het bondgenootschap van 1756 was, en hoe gegrond de hoop der geïsoleerde machten op een verbreking der Versailler verdragen. Frankrijk wilde zijn bondgenoot niet versterken, noch door gebiedsvergrooting ten koste van Turkije, hoofddoel der alliantie van 1780, noch door den ruil. Toch bleef het voorloopig mislukte plan voor de Fransche regeering beurtelings het instrument, waarmee ze Pruisen naar haar hand meende te kunnen zetten en het lokaas, waarmee ze Oostenrijk aan zich hoopte te boeien.

De allianties van 1756 en 1780, weldra vermeerderd met de Fransch-Nederlandsche van 1785, verzwakten Engelands positie, daar deze mogendheid hierdoor zich elke gelegenheid om op het continent in te werken benomen zag.

De hoop om weder aanknoopingspunten met het vasteland te vinden gaf het niet op; het trachtte achtereenvolgens te komen tot een noordsch systeem met Rusland en Pruisen, daarna tot een verbond met Rusland en Oostenrijk, waardoor dan tevens een verbond van de keizerlijke hoven met de Bour-

bonsche machten voorkomen zou worden.[1]) Weldra evenwel bleek de onmogelijkheid eener Engelsch-Russisch-Oostenrijksche of Engelsch-Russisch-Pruisische verbinding: van 1780 tot 1790 verwijderden Engeland en Rusland zich steeds verder van elkaar en naderde Catharina steeds meer Frankrijk. De stichting van den neutraliteitsbond; Catharina's weigering het bestaande Anglo-Russische handelstractaat zonder erkenning van de beginselen der zeeneutraliteit door Engeland te hernieuwen; de mislukking van de onderhandelingen over deze hernieuwing en het tot stand komen van het Russisch-Fransch handelstractaat; de hierdoor verhoogde waarschijnlijkheid der zoo gevreesde quadruple-alliantie; de medewerking door Catharina verleend aan de ruilplannen van haren bondgenoot; de aansluiting van den koning van Engeland als keurvorst van Hannover bij den Vorstenbond; alles droeg bij om de verhoudingen slechter te maken.[2]) In de onmogelijkheid om te komen tot een systeem, waarin ook Rusland was opgenomen, wendde de Engelsche regeering zich achtereenvolgens tot Oostenrijk en Pruisen

---

1) Friedrich Karl Wittichen, Preuszen und England in der europäischen Politik 1785—1788. Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. Heft II, Heidelberg 1902, 6—8.

2) F. K. Wittichen, p. 128 vlg. en hiermee overeenkomstig Pau Wittichen, Die Polnische Politik Preuszens, 1788—1790. 13—14. F. K. Wittichen ziet in de toetreding van den keurvorst van Hannover tot den Vorstenbond een verkapte toenadering van de

om in een van deze twee een bondgenoot te vinden. Oostenrijk wilde zich evenwel niet scheiden van Frankrijk; Pruisen, wijs door vroegere ervaring, vertrouwde Engeland niet, en verkoos zeker niet zich door een Engelsch verbond den weg tot Frankrijk af te snijden. [1])

De onwil van Pruisens koning om zich met Engeland te verbinden was zeer begrijpelijk. De belangen van Pruisen waren geheel andere dan die van Engeland. Een verbond tusschen deze twee mogendheden had geen doel omdat beider positie zoo geheel verschillend was. Pruisens staatkunde moest overal front maken tegen Oostenrijk; die van Engeland tegen Frankrijk. Derhalve zocht Frederik de Groote de oplossing zijner moeilijkheden in de verstoring der Versailler verdragen om zich daarna te verzekeren van Frankrijks vriendschap. Engelands staatkunde beoogde gedeeltelijk hetzelfde: ook zij wilde de Versailler verdragen doen uiteenspringen, maar met het doel om met Oostenrijks bijstand Frankrijk te bestrijden. Gemeenschap van belang bestond dus slechts, totdat de allianties van 1756 verbroken zouden zijn. Niet veel meer overeen-

---

Britsche Regeering tot Pruisen. F. Salomon in Seeliger's Historische Viertaljahrschrift, VI, 2. 221 bestrijdt deze opvatting. Op voldoende gronden betoogt hij, dat de Britsche politiek geheel gescheiden was van de Hannoveraansch-keurvorstelijke.

1) Over Engelands pogingen om continentale bondgenooten te vinden F. K. Wittichen, 19, 20; over de pogingen om Pruisen te winnen 26—38.

komst van Pruisische en Engelsche belangen bestond er ten aanzien van het verbond der keizerlijke hoven. Frederik de Groote was er slechts op uit den keizer te isoleeren om hem met Ruslands hulp te lijf te gaan; Engeland trachtte eerst in het verbond van Oostenrijk en Rusland te worden opgenomen om Oostenrijk en Frankrijk van elkaar te scheiden. Later, toen dit niet ging, deed het moeite om met Rusland en Pruisen een noordsch systeem te construeeren; nog later trachtte het Oostenrijk tot zich te trekken om Rusland te isoleeren. Slechts in het noordsch systeem lag overeenkomst van belang. Frederik had daar wel in mee kunnen gaan. Toen evenwel deze combinatie om bovenvermelde reden mislukte, trok hij zich terug.

Behalve in het noordsch systeem kon gemeenschap van belang gevonden worden in de bestrijding van het Belgisch-Beiersch ruilplan en een verschuiving van den stand van zaken in de Republiek. Immers versterking van Frankrijks invloed in België was niet in Engelands, vergrooting van 's Keizers gebied in Duitschland niet in Pruisens belang, herstel van Engelands ouden invloed in de Republiek opende althans de mogelijkheid eener Pruisisch-Engelsche alliantie. Toch was het er nog zoo ver af, dat deze overeenkomst van belang Frederik II bewoog tot toenadering aan Engeland, dat hij zich tegen het ruilplan wapende door den Vorstenbond en in de zaken

der Republiek een Frankrijk welgevallige houding aannam.

De hoop om Frankrijk van Oostenrijk te scheiden en aan zich te verbinden heeft Frederik II tot zijn dood gekoesterd. De komst tot den troon van Friedrich Wilhelm II bracht de hoofdleiding der buitenlandsche zaken in handen van Herzberg, den tegenstander van de Franschgezinde staatkunde des grooten Konings. 1) Naar de inzichten van dezen minister mocht Pruisen zich niet langer laten meevoeren door de Fransche politiek; het moest zelfstandig zijn weg gaan. Dit was alleen mogelijk, wanneer het isolement, waarin Pruisen verkeerde, werd opgeheven en dit kon onder de gegeven omstandigheden slechts door Engeland weder de gelegenheid te openen op het continent in te werken, 't zij door een alliantie-systeem, waarin Engeland met continentale mogendheden verbonden was, 't zij door de binnenlandsche aangelegen-

1) Over Herzberg en zijn staatkunde:

Ranke, Die deutschen Mächte und der Fürstenbund. Leipzig 1872.

Bailleu, Graf Herzberg. Hist. Zschft. Th. 42, 442.

Max Dunkler, Friedrich Wilhelm II und Graf Herzberg. Hist. Zschft. Th. 40.

F. K. Wittichen, Preuszen und England in der Europäischen Politik 1785—1788. Heidelberg 1902.

P. Wittichen, Die Polnische Politik Preuszens, 1788—1790. Göttingen 1899.

Luckwaldt, Die Englisch-Preuszische Allianz von 1788. In Forschungen zur Brandenburgischen und Preuszischen Geschichte, XV. I.

R. Krauel, Graf Herzberg als Minister Friedrich Wilhelms II. Berlin 1899.

heden in de Republiek zoo te forceeren, dat een omkeering ten gunste van den Stadhouder den Franschen invloed daar zou breken. Op zijn allerminst zou dit daardoor gewonnen worden, dat de groote continentale mogendheden Oostenrijk, Rusland en Frankrijk op het vasteland niet meer zonder eenig medezeggenschap van Engeland en Pruisen naar hun welgevallen de zaken konden regelen, waarvan Pruisen het slachtoffer moest worden. Was eenmaal Engelands oude invloed in de Republiek hersteld, dan was daarmee tevens de gelegenheid geopend voor een verbond der geïsoleerde machten Engeland en Pruisen, en zooveel invloed kende hij deze alliantie toe, dat hij de toetreding van Rusland tot dit verbond zeker verwachtte. Nauwelijks had dan ook Friedrich Wilhelm den troon beklommen, of de Pruisische regeering begon pogingen in het werk te stellen tot verbetering van de ongelukkige positie der stadhouderlijke familie. Deze pogingen hadden geen succes, totdat de aanhouding der Prinses de koninklijke satisfactie-eisch in de wereld bracht. Toen de koning van Pruisen de geweigerde voldoening nam, werd Engeland zijn medeplichtige. De inval der Pruisen, begonnen om de voldoening af te dwingen, eindigde met het herstel van den Stadhouder. De beraamde bemiddeling was daardoor overbodig geworden. Tot bestendiging van den pas herstelden toestand was slechts noodig, Frankrijks tusschenkomst ten behoeve der over-

wonnen patriotten te verhinderen. Bij de conventie van 2 October verbonden Engeland en Pruisen zich, Frankrijk te beletten ten gunste der patriotten tusschenbeide te komen en het stadhouderschap te beschermen tegen verdere aanvallen van zijn vijanden. Verrassend snel werd de erkenning van den status quo Frankrijk afgedwongen. [1])

Het avontuur van Pruisen, met alle voorzichtigheid begonnen, met voorzichtigheid ook na Goejanverwellesluis voortgezet, eindigde geheel anders dan de koning gewild had. Hij had Frankrijk voor de eerstvolgende jaren van zich verwijderd. Ongedekt stond hij thans tegenover de continentale mogendheden. De ernst van den toestand werd hij zich ten volle bewust, toen het gerucht van loopende triple-alliantie-onderhandelingen tusschen de keizerlijke hoven en Frankrijk hem bereikte.

Engelands winst was groot. Zonder dat een oorlog met Frankrijk het pas gesloten handelstractaat in gevaar had gebracht, had het bereikt wat het wilde: de Republiek, onttrokken aan Frankrijks invloed, zou Engeland moeten volgen. Pruisen, in een positie zoo gevaarlijk als nimmer te voren, zou Engelands alliantie moeten zoeken. [2]) Toch toonde de koning van Pruisen niet zoo'n groot verlangen

---

1) Colenbrander, De Patriottentijd, III, 185 vlg.
2) Malmesbury, Diaries, II, 367.

naar een Engelsch alliantie, als men in Londen verwacht had. De Oostersche verwikkelingen wezen hem voorloopig een anderen weg.

Ongeveer gelijktijdig met de crisis in het westen kwam ook die in het Oosten. De Turk verklaarde de Keizerin den oorlog, men kan zeggen tot voldoening van geheel Europa, behalve van de bondgenooten, die dien oorlog hadden uitgelokt. De oorlog evenwel op dat oogenblik bracht een toestand van grenzenlooze verwarring in Europa. De mogendheden liepen door elkaar als mieren, wier paden waren verstoord. Vast stond dat Catharina oorlog moest voeren. Of haar bondgenoot haar zou bijstaan, scheen minstens twijfelachtig, zoolang niet vaststond, wat Frankrijk zou doen. Zou het opkomen voor den Sultan of voor den Keizer? Zou het een waardevolle gebiedsuitbreiding in de Levant, Egypte, Suez of Creta trachten te verwerven door mee te werken tot de ontleding van het Turksche rijk of zou het tegen concessies van den Turk misschien hem zijn bijstand verleenen? De hoop, die Frankrijk ten dezen misschien gekoesterd mag hebben, verging weldra; het Engelsche cabinet gaf Frankrijk vrijheid te doen wat het wilde, mits maar geen vergrooting van grondgebied volgde. Zelfs moedigde het tot ondersteuning van de Porte aan, in de hoop dat daardoor de goede verhoudingen tusschen Rusland en Frankrijk verbroken

zouden worden, waarmee dan het gevaar voor de gevreesde quadruple-alliantie geweken zou zijn.

Daar het denkbeeld van een samengaan der Bourbonsche en keizerlijke hoven evenwel verwezenlijkt scheen te zullen worden, moest het onmiddellijk gevolg daarvan een toenadering van Engeland en Pruisen zijn. Toen dan ook Engeland te Petersburg protesteerde tegen elke gebiedsuitbreiding, die Frankrijk door een verbond met de keizerlijke hoven zou verwerven, en het dit protest vergezeld deed gaan van een aanbieding om door zijn goede diensten den oorlog tot een voor de Keizerin eervol eind te brengen, werd dit aanbod van bemiddeling gesteund door Pruisen. [1]) Maar bij eenheid van daad was groot verschil van bedoeling. Pruisen kon zoo beslist niet optreden als Engeland. Het eerste doel, dat het in het oog moest houden, was Oostenrijk te verhinderen voordeel uit den oorlog te trekken.

Wanneer zich niet juist het incident in Holland had voorgedaan, ware Frankrijk wellicht de aangewezen bondgenoot geweest om met Pruisen zich voor Turkije in de bres te stellen. Onder de gegeven omstandigheden was dat niet meer zoo. Aan den eenen kant rees de vraag, of Frankrijk, dat toch zijn nederlaag in de Republiek aan Pruisen

1) Vgl. F. K. Wittichen, Preuszen und England in der Europäischen Politik 1785—1788, 123. vlg.

weet, te vinden zou zijn voor een samengaan met Pruisen; anderzijds evenwel kon de door Frankrijk betoonde zwakheid voor Pruisen geen aanmoediging zijn tot toenadering. Het tegendeel scheen dan ook eerder te zullen gebeuren. Frankrijk maakte aanstalten om zich met de keizerlijke hoven te verstaan. Voor Pruisen beteekende dit, dat zich een alliantie dreigde te vormen, die tot allen prijs vermeden moest worden, zoowel om het gevaar voor die mogendheid zelf, als om de te verwachten kansverbetering voor den Keizer. Een enge aansluiting bij Engelands krachtig protest zou waarschijnlijk Rusland, Oostenrijk en Frankrijk prikkelen tot een alliantie; dat kon dus niet. Te meer was voorzichtigheid geraden, omdat Pruisen niet alleen s'Keizers winst en eigen gevaar moest voorkomen, maar ook nog de oostersche verwikkelingen tot zijn voordeel wilde doen gedijen. Daarvoor had het bondgenooten noodig. Rusland, Engeland en Frankrijk konden daarvoor in aanmerking komen. Frankrijks bondgenootschap bood wel is waar het voordeel, dat hierdoor de verbinding van de keizerlijke hoven met de Bourbonsche van de baan zou geraken, maar daar stond tegenover, dat geen krachtige steun te verwachten was van een land, dat kort te voren zich zoo zwak had betoond; bovendien was de bereiking van het einddoel van Pruisens inmenging in den oosterschen oorlog, n.l.

de annexatie van Danzig en het Beneden-weichselgebied, met zulke hulp niet waarschijnlijk.

Van Engelands alliantie werd de hulp ten aanzien van Danzig enz. wel verwacht, maar Engeland toonde in de oostersche zaken weinig belangstelling, was, voorloopig althans, in 't geheel niet begeerig naar een verbond met Pruisen, dat een verdere strekking zou moeten hebben dan handhaving van den status quo in de Republiek. Tegenover het voordeel eener Engelsche alliantie stond het nadeel, dat zij allicht de oorlogvoerende mogendheden tot verbinding met Frankrijk zou drijven. Aan een nauw verbond met Engeland dacht de Berlijnsche regeering dan ook niet in de eerste plaats.

Restte dus Rusland. Een verbond van Pruisen met de Keizerin zou evenzeer het gevaar voor een quadruple-alliantie van de baan brengen als een samengaan met Frankrijk, het zou verwijdering veroorzaken tusschen de keizerlijk hoven en gaf uitzicht op de verwezenlijking van het beruchte plan-Herzberg. [1]) Rusland dus te vriend houden; zoo mogelijk den weg te banen

---

1) Het plan Herzberg was het volgende: Turkije zou tegen een eeuwigdurende garantie van zijn overig gebied de Krim, Bessarabië en Oczakoff afstaan aan Rusland; Walachije en Moldavië aan Oostenrijk. Daarvoor zou Oostenrijk Galicië afstaan aan Polen, Rusland een deel van Finland aan Zweden. Voor de door Pruisen te bewijzen diensten zou Polen Danzig, Thorn en de palatinaten van Posen en Kalisch, Zweden tegen schadeloosstelling in geld Zweedsch Pommeren aan Pruisen geven.

tot herstel der vroegere vriendschappelijke verhoudingen was alleszins geraden. Pruisen bood dus evenals Engeland der Keizerin zijn goede diensten aan, maar deed dit aanbod vergezeld gaan van de verklaring, dat het bereid was krachtens het tractaat, dat 1 Januari 1788 stond te expireeren, geld en troepen te leveren. Het verschil tusschen beide bemiddelingsvoorslagen valt scherp in 't oog; Engeland liet het vergezeld gaan van een dreigend protest, Pruisen van een hulpaanbieding. Nam Catharina dit voorstel aan, dan bracht dit noodzakelijk mee de hernieuwing van het oude tractaat, omdat geen krijgsondernemingen in 1787 meer mogelijk waren. De omstandigheden werkten wel mee om een goede ontvangst van deze Pruisische aanbiedingen te verwachten. De Keizer had wel het bestaan van den casus foederis erkend, maar hij toonde voor 't overige zich uiterst koel en de oorlogsverklaring aan den vijand zijner bondgenoote liet zich wachten. De Pruisische bom barstte evenwel verkeerd. Catharina maakte van de gedane aanbiedingen gebruik om den Keizer tot de oorlogsverklaring te prikkelen. Deze kwam in Februari 1788. Maart d.a.v. bedankte de Keizerin den Pruisischen koning hoffelijk voor de gedane aanbiedingen; Engelands bemiddeling werd platweg van de hand gewezen.

Voor Herzberg was de weigering een bittere teleurstelling. Het stond thans te vreezen, dat de

bondgenooten van 1780 met groote winst uit den krijg zouden treden, zonder dat het Pruisen mogelijk zou zijn daartegen een compensatie te bedingen. Als het zich de gelegenheid om deze nog te verkrijgen niet geheel wilde zien afsnijden, of het Plan-Herzberg nog geheel of gedeeltelijk wilde zien uitvoeren, diende het te zorgen bij de vredesonderhandelingen recht van meespreken te verkrijgen. Daarvoor zou het zich in den oorlog moeten werpen of de geweigerde bemiddeling aan de oorlogvoerende mogendheden moeten opdringen. Voor 't een en het ander had het hulp noodig, 't zij van Frankrijk, 't zij van Engeland.

Behalve dat Frankrijks bondgenootschap om bovenvermelde redenen bezwaren bood, bracht Engelands alliantie het voordeel, dat het Pruisen op het vasteland meer vrijheid zou laten dan Frankrijk. Met meer ijver begon dus de Pruisische regeering de onderhandelingen met Engeland voort te zetten om te komen tot een gezamenlijk optreden in de oostersche verwikkelingen.[1] Zoo gemakkelijk evenwel zou dat niet gaan.

Reeds in de laatste dagen van 1787 waren er zwakke pogingen gedaan om de banden, door de gebeurtenissen in de Republiek tusschen Engeland en Pruisen gelegd, te versterken. Veel succes

1) Over de desbetreffende onderhandelingen Luckwaldt. 100. vlg. F. K. Wittichen, 140. vlg.

hadden die pogingen niet gehad. De bezwaren waren toen van Engeland gekomen; het wenschte zich te dier tijde nog niet in moeilijkheden te brengen ter wille van de oostersche zaken. De Engelsche natie van toen voelde nog weinig voor de integriteit van de Porte, en het ministerie, dat niet onkundig gebleven was van het met veel gekakel uitgebroede plan-Herzberg, had geen lust Engeland in den Turkschen oorlog te betrekken om Pruisen het Beneden-weichsel gebied te verschaffen. Engeland was tevreden over de door Pruisen in de Republiek bewezen diensten, ook was het niet ongeneigd een verbond aan te gaan, dat zich alleen tot de garantie van de Republiek bepaalde en uitsluitend tegen Frankrijk zich richtte, maar het wilde vooralsnog geen alliantie, die Engeland te diep in de zaken van het Oosten zou betrekken. De weinige toeschietelijkheid der Engelsche regeering had te Berlijn ontstemming gewekt; met de onderhandelingen was men toen niet voortgegaan, te minder wijl men daar nog hoop op Catharina had. Na de teleurstellingen van Maart bleek de Engelsche alliantie onontbeerlijk om nog eenig gewicht in de schaal te kunnen leggen. Te meer achtte men te Berlijn een verbond noodzakelijk, omdat men daar meende, dat de quadruple-alliantie — al was ze dan niet formeel gesloten — in werkelijkheid toch bestond. De vrees, dat door een Engelsch-

Pruisisch verbond een quadruple-alliantie zou worden uitgelokt, behoefde dus niet meer van aansluiting terug te houden. Ondanks s' Konings booze humeuren besloot de Pruisische regeering een voorstel te doen te Londen.

Met te meer gerustheid kon dit gebeuren, daar inmiddels het verbond van Pruisen en de Republiek tot stand was gekomen. Herzberg had de sluiting daarvan verhaast, omdat hij, met de Republiek als lokaas, naar believen Frankrijk of Engeland aan Pruisens belang meende te kunnen verbinden. Wanneer Pruisen zich maar verzekerde van een stevigen invloed in de Republiek, zou deze voldoende zijn om haar te doen overslaan naar die zijde, die de regeering te Berlijn wenschelijk oordeelde. Al was Herzbergs berekening samengesteld en al was ze ook onjuist, zeker was dat Pruisen, verbonden met de Republiek, zoowel voor Engeland als voor Frankrijk een gewenscht bondgenoot was. Ook dit zag hij juist in, dat, zoo lang Frankrijk niet geheel afzag van elke poging tot herstel der patriotten Engeland wel genoodzaakt zou zijn Pruisen tot elken prijs mede te interesseeren in het behoud van den status quo in de Republiek. Tegen de handhaving daarvan kon Pruisen een voordeel bedingen. Hoe sterk Herzberg evenwel meende te staan, de hernieuwing der onderhandelingen met Engeland vlotte ook nu nog slecht; de gevoelens te Londen waren verdeeld;

men had niet veel lust in oostersche avonturen, geloofde bovendien niet aan het bestaan eener quadruple-alliantie, en achtte het raadzamer zich te onthouden van stappen, die daartoe aanleiding zouden kunnen geven. Bedenkelijk voor Herzbergs plan was zeker, dat de Engelsche regeering, evenmin als de Fransche, het einddoel van Pruisen in de hand wilde werken. Zij sloeg dus de alliantie-voorstellen af; slechts tot een garantie-verdrag betrekkelijk de Republiek was het bereid. Zóó weinig dacht het zelfs aan een verbond met Pruisen, dat de instructies aan den Engelschen gezant te Weenen, dagteekenend uit dezen tijd, dezen geheel iets anders deden verwachten dan een Pruisische alliantie. Zoo zeker rekende de Engelsche regeering op de slechte verhoudingen tusschen Berlijn en Parijs, dat een verbond tusschen Engeland en Pruisen als voorbehoedmiddel tegen een Fransch-Pruisische alliantie in 't geheel niet noodig werd geoordeeld. Herzberg deed toen een tegenvoorstel strekkende tot vernieuwing van het alliantie-verdrag van 1742, met toevoeging van een tweetal geheime artikelen, waarvan een tot een innig concert in den Turkschen oorlog zou verplichten. De Engelsche regeering weigerde, en terecht, daar het bedoelde verdrag Pruisen alleen verbond tot hulp in Engelands landoorlogen, terwijl Engeland juist een diversie in zijn zeeoorlogen behoefde. In haar antwoord verklaarde de Engelsche regeering dan

ook, dat ze met niet minder tevreden kon zijn dan met steun in geld of troepen, óók bij een mogelijken aanval op hare koloniën.

Inmiddels was het Mei geworden en nog had Pruisen geen steun voor zijn inmenging in het Oosten. De sympathie voor Engeland verminderde door de geringe hartelijkheid van die zijde, en ook door het langzamerhand levendig wordend besef, dat men in de Republiek voor Engeland de kastanjes uit het vuur had gehaald en zich dientengevolge de vijandschap van Frankrijk berokkend had, zonder dat een matige invloed in de Republiek daarvoor ook maar eenige schadeloosstelling gaf. Naarmate de Engelsche sympathieën verminderden, groeiden de Fransche. De Fransche partij trad steeds meer in het licht; een Fransch gezant verscheen weer te Berlijn; prins Hendrik kwam na lange afwezigheid weer ten hove; in een boozen uitval over Engeland verklaarde de Koning zelfs niet verlegen te zijn om Engeland, daar hem van Fransche zijde voordeelige aanbiedingen waren gedaan. [1])

Nog eens deed Herzberg Engeland een alliantievoorstel, waarin de casus foederis zich uitstrekte ook over de zeeoorlogen van Engeland, waarin de koning van Pruisen zich evenwel de keuze

1) Welke die aanbiedingen zijn geweest blijkt niet. Luckwaldt en Wittichen maken er beide melding van. F. K. Wittichen p. 143. Luckwaldt p. 104 vlg.

tusschen troepen of geld voorbehield. Herzberg verzuimde niet dit voorstel vergezeld te doen gaan van de mededeeling, dat zijn Koning onder de bestaande omstandigheden gemakkelijk een verbond met Frankrijk kon sluiten en zich, wanneer de regeering te Londen verder zich zoo weinig meegaand bleef toonen, den weg tot een Fransche alliantie moest openhouden. De laatste mededeeling miste haar doel niet. Engeland zag zich het mes op de keel gezet. Thans moest het aannemen, of Frankrijk zou zich met Pruisen verzoenen en voor den tweeden keer zou Engeland zich de Republiek zien ontvallen. Harris en ook de Prinses hadden reeds gewaarschuwd voor de vermeerderde Fransche actie zoowel in de Republiek als in Pruisen. Wilde Engeland zich niet opgesloten zien in het strengste isolement, dan moest het aannemen. Harris, die de Pruisische alliantie in den ministerraad persoonlijk verdedigde, bereikte wat hij wilde: een volmacht, die tot het provisioneel verdrag van 't Loo machtigde, welk voorloopig verdrag later met eenige wijzigingen bevestigd werd. In dit verdrag was het belangrijkste de garantie van Stadhouderschap en Republiek, en een „concert intime" in de zaken van het Oosten, bestaande in een „médiation combinée" bij elke gelegenheid, die den contractanten gunstig scheen. Zoo meende thans Engeland Pruisen duurzaam te hebben gewonnen voor 't behoud van den bestaanden toe-

stand in de Republiek, Pruisen Engeland te hebben gewonnen voor de bemiddeling in het Oosten.

Vruchtbaar kon het gesloten verbond niet worden. Pruisen had het zoo gewild om een uitbreiding te verkrijgen, die Engeland niet wilde. Engeland had onwillig zich voor de oostersche zaken laten vangen, omdat het tot dien prijs slechts zich het behoud van de Republiek, waarvoor op den duur Pruisen maar een matige belangstelling kon hebben, meende te kunnen verzekeren. Als Engeland zich ernstig in den Turkschen oorlog steekt, is Rusland zijn vijand; als Pruisen zich tot den oorlog toerust, is het Oostenrijk. En zelfs als de Engelsche regeering met de „Russian armament" Rusland te lijf wil, slaat het Parlement haar de armen lam, omdat het Engelsche volk voor den grooten Turk nog geen greintje sympathie voelt.

Welke is nu de beteekenis van de Republiek in de Europeesche staatkunde van de laatste jaren der achttiende eeuw? In het samengestelde evenwichtssysteem van Herzberg is zij uiterst gering. Hij had voor de uitvoering van zijn berucht plan Rusland noodig. Volgens zijn meening, — en hij is niet de eenige, die de misrekening maakte — zou Catharina altijd dat systema volgen, dat haar de meeste kans op succes gaf, thans het Engelsch-Pruisisch verbond. Om Engeland gelegenheid te geven op het vasteland in te werken moest

de ommekeer in de Republiek plaats vinden, om de Republiek vast te houden behoefde Engeland de samenwerking eener continentale macht en dit kon, zoolang de Versailler verdragen niet verbroken waren, geen andere zijn dan Pruisen. Wilde Engeland dus het succes van 1787 bestendigen, dan moest Pruisen zijn bondgenoot worden.

De Republiek was in deze berekeningen het lokaas geworden, waarmee een Pruisisch intrigant-minister Engeland ving voor een doel, dat noch in Engelands voordeel was, noch in dat der Republiek: de aanhechting van Danzig c. a. aan het Pruisische koninkrijk en de verdrijving van den Oostenrijker uit Gallicië. Haar armelijke beteekenis in Europa wordt het duidelijkst geillustreerd door Herzberg zelf. Hij kent haar zoo weinig bewustzijn toe, dat hij haar vergelijkt met een willooze machine, waaraan een handig machinist in den Haag slechts een kruk heeft om te zetten om Frankrijk of Engeland met Pruisens belang in contact te brengen.

Engelands belang in de Republiek was ook meer negatief dan positief. Nederland en zijn bezittingen mochten geen steunpunten van Frankrijk worden in de oorlogen van dit rijk tegen Engeland. Niet wat de Republiek uit eigen kracht Engeland kon geven, maar het kwaad, dat ze door haar onmacht onwillens kon veroorzaken, gaf haar in Engelands oogen nog eenige beteekenis.

B. DE PRUISISCHE ALLIANTIE.

Voor deze studie zijn gebruikt de navolgende bronnen:

Resolutiën van H. H. M. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden.

Resolutiën van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

Secreete Resolutiën van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

Missiven en Secreete missiven van Van Reede aan den Griffier Fagel. Algemeen Nederlandsch Rijksarchief.

Brieven van Van Reede aan den Raadpensionaris. Arch. v. d. Sp. 191. Algemeen Nederlandsch Rijksarchief.

Minuten van Brieven van den Raadpensionaris aan Van Reede. Arch. v. d. Sp. 175 en 476. Algemeen Nederlandsch Rijksarchief.

Mr. G. W. Vreede, Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne Tijdgenooten.

R. L. Bouwens, Aan zijne Committenten, Amsterdam 1797. Over de waarde hiervan, Bijlagen II, 1.

Nauwelijks had de Prins van Oranje zijn intocht in den Haag gedaan, of de gezant der Republiek te Berlijn bracht reeds ter kennis van zijn meesters, dat de Koning thans een aanzoek om een verbond van de Staten-Generaal verwachtte. 1)

1) Secr. Missiven van Van Reede aan Fagel 29 Sept. 1787. De Koning heeft hem gezegd, dat hij niets meer verlangde dan de banden te versterken. Idem. 13 Oct. 1787. Wat de Koning laatst gezegd heeft is geen bloote beleefdheid; hij verwacht een aanzoek en dat zelfs spoedig. Idem 10 Nov. nog eens hetzelfde.

Zooals boven reeds is opgemerkt, stelde Herzberg zich voor, dat Pruisen verbonden met de Republiek zoo'n aantrekkingskracht moest uitoefenen op Engeland en Frankrijk, dat hij naar believen of de eene of de andere aan Pruisen zou kunnen binden. Ten deele was zijn overweging juist. De herwinning van de Republiek was voor Engeland van geen waarde zoolang niet een continentale mogendheid, die met Engeland op goeden voet stond, de handhaving van den status quo op zich genomen had. De jongste verwijdering tusschen Pruisen en Frankrijk gaf wel eenigen waarborg aan de Engelsche regeering, dat Pruisen dien status zou handhaven, maar ze moest voor oogen houden, dat slechts een verbond van haar met Pruisen een blijvende verwijdering tusschen Berlijn en Versailles zou geven. Zoodra de ontstemming over de gebeurtenissen van September 1787 te Parijs begon te wijken, was men te Londen nolens volens gedrongen ter wille van het behoud der Republiek Pruisen te volgen in zijn oostersche ondernemingen. [1]) Behalve de beteekenis, die een verbond met de Republiek voor de groote plannen van Herzberg had, bracht het nog dit groote voordeel mee, dat door een bevriende stadhouderlijke regeering een gemakkelijke controle op de zuidelijke Nederlanden was uit te oefenen. De tenuit-

---

1) Luckwaldt 107. vlg.

voerlegging van den „troc", voor Pruisen zoo'n ernstige bedreiging, zou voortaan niet meer mogelijk zijn, daar Engeland mede in de gelegenheid zou worden gesteld zich metterdaad daartegen te verzetten en de stadhouderlijke regeering in de Republiek zich met veel meer kracht daartegen zou kunnen en willen kanten dan een met Frankrijk verbonden patriotsche regeering. De thans geschapen toestand was een veel beter wapen tegen ruilplannen dan de Vorstenbond, die dan ook van nu af voor den Koning van Pruisen van veel minder belang scheen te zullen worden. Wanneer men dus de buitensporigheden van Herzbergs verdere berekeningen terzijde stelt, kan hem toch de verdienste niet ontzegd worden, de juiste waarde eener Pruisische inmenging in de zaken der Republiek gezien te hebben. Voor de naastbijliggende belangen van Pruisen was de door hem gewezen richting de juiste.

Het lag zeer voor de hand, dat de koning van Pruisen van de herstelde stadhouderlijke regeering in de eerste plaats verlangde, dat ze hem mede zou vrijwaren voor de gevolgen van de daad, die tot dat herstel geleid had. Aan den anderen kant waren de voordeelen eener alliantie met Pruisen voor de Staten-Generaal niet minder groot. De Republiek was niet in staat zelve zich tegen een aanval van Frankrijk staande te houden; de Stadhouder, zonder steun van buiten, was altijd weer blootgesteld aan de gevaren, waaraan hij zoo pas ontkomen was. Repu-

bliek en Stadhouder moesten hun steun zoeken in het buitenland. Wanneer de regeering mogelijkerwijs nog hoopte dien steun te kunnen ontberen, de rampzalige toestand van het leger herinnerde er haar maar al te veel aan. Zoo kon de Republiek niet ontkomen aan de vernedering, gebruikt te worden voor wat Pruisen in een geheel ander deel van Europa zocht. Alsof het nog niet erg genoeg was, beredderde een Pruisische Prinses met een Pruisisch minister de voorwaarden van het te sluiten tractaat, nog vóór de Staten-Generaal omtrent het al of niet sluiten van een verbond een wettige resolutie genomen hadden. [1]) Die voorloopige

1) Hieromtrent zie men de correspondentie van Van de Spiegel en de Prinses bij Vreede, III, 572, Réflexions sur la réponse aux considérations relatives au traité avec Sa Majesté Prussienne 24 Nov. 1787. Deze Réflexions zijn gemaakt op een „Réponse aux considérations enz. (waarschijnlijk door Van Reede) gegeven op de „considérations sur un premier et vague apperçu" van Van de Spiegel. Deze considérations, waarvan ik den Franschen tekst niet ontmoet heb, moeten in hoofdzaak overeenstemmen met Vreede, III, 577. „Van de Spiegels meening aangaande de concept artikelen van het tractaat met Pruisen," welk concept-tractaat ik ook niet onder de oogen heb gehad. De „generale reflexie" gemaakt aan het eind van deze „meening" teekent de Republiek. Van Reede in de „Réponse" neemt van de Spiegel onderhanden over diens zonderlinge opvattingen omtrent een tractaat. De dupliek van den Raadpensionaris vindt men dan weer in de „Réflexions sur la réponse aux considérations".

De resolutie van de Staten-Generaal op het voorstel van Utrecht om een defensieve alliantie met Pruisen aan te gaan is van 14 Dec. 1787. Secr. Resol. St. Gen. 14 Dec. 1787. Een project-alliantie is al voorafgegaan aan het officieele project, door Van Reede overgezonden op 1 Jan. 1788, althans in het archief Van de Spiegel No. 304.

onderhandelingen, waarvan de Prinses den toekomstigen Raadpensionaris in kennis stelde, hadden dit voordeel, dat deze wist, waarvoor hij bij het te sluiten tractaat op zijn hoede moest zijn. Van Pruisische zijde zat van het begin af de bedoeling voor, de Republiek te betrekken in de zaken van het Rijk door den casus foederis ook over daaruit voortkomende oorlogen uit te strekken; daarentegen wilde Van de Spiegel alles vermijden wat de Republiek in een conflict met den Keizer kon betrekken, waarom hij er op uit was den casus foederis te beperken tot de verwikkelingen, die voort zouden kunnen komen uit de thans tusschen Pruisen en de Republiek geboren verhouding. [1]) Zoo ver ging hij zelfs daarin, dat hij wel gaarne de geschillen met den Keizer over de grenzen zoowel als de koloniale- en zeeoorlogen buiten den casus foederis wilde houden, mits ook de oorlogen, voortkomende uit andere verbintenissen van den Koning, daarbuiten vielen en ook de

1) bevinden zich „consideratien op het project van alliantie defensive, overgezonden bij missive 22 Xbris 1787". Dit project is ongeveer hetzelfde geweest als dat van 1 Januari; alleen was daaraan toegevoegd een artikel aangaande de gewapende neutraliteit, dat op verzoek van den Raadpensionaris daaruit verwijderd is „om rede die men ligtelijk zal gevoelen." Zie hierover ook den brief van de Prinses aan Van de Spiegel, Vreede, III, 576.

Naar aanleiding van dit project is dan waarschijnlijk de brief door de Prinses geschreven, dien men vinden kan bij Vreede, III, 579.

1) Vreede, III, 572–578.

garantie van Silezië werd uitgesloten. [1]) De Pruisische regeering wilde echter de volle garantie van wederzijdsche bezittingen in Europa, waardoor dus de zee- en koloniale oorlogen van de Republiek werden buitengesloten. De instructie van Van Reede strekte dan ook voornamelijk om den casus foederis te beperken tot die oorlogen, waarin een van beide partijen werd aangevallen wegens een oorzaak, welke die partij direct aanging, en uit te sluiten de oorlogen, die voortkwamen uit verbintenissen, welke de geallieerde mogendheid tot verdediging van een derde of tot bereiking van een ander doel aangegaan had. Slechts indien voordeelige handelsvoorwaarden verkregen konden worden, werd hij gemachtigd den casus foederis ruimer te formuleeren. [2]) Veel succes schijnen de voorloopige besprekingen en de wenschen van den Raadpensionaris niet gehad te hebben, want in het ontwerp-tractaat, dat begin Januari werd overgezonden, [3]) was het artikel betreffende den casus foederis

1) Van de Spiegel aan Van Reede Jan. 1788; arch. V. d. Sp. 175, 42. Van de Spiegel schrijft daarin ongeveer het volgende: Hij voelt zeer wel, dat, wanneer de Republiek niet ten volle de bezittingen des Konings garandeert, deze ook niet de onze alle kan garandeeren, allerminst de overzeesche en de „questieuze limiten" tegen den Keizer. Voor de Republiek is een alliantie met beide exceptiën de meest wenschelijke.

2) Van de Spiegel aan Van Reede 10 Dec.; arch. V. d. Sp. 175. Dit is de brief, waarvan de jonge Fagel melding maakt in zijn dagboek bij Bouwens, Aan zijne committenten p, 152.

3) Dit concept-tractaat in arch. V. d. Sp. 476.

geheel anders dan Van de Spiegel gewild had. Elke aanval op de eene partij in Europa door welke macht ook en op welk deel der bezittingen en om welke reden ook zou de andere contracteerende partij verplichten zijn bondgenoot bij te springen „pour se maintenir et se garantir mutuellement" enz. Zee- en koloniale oorlogen waren dus buitengesloten; Pruisen zou in zulke gevallen noch met geld bijstaan noch een afleiding te land geven; een aanval op Silezië was onder den casus foederis daarentegen niet alleen begrepen, maar den Staten-Generaal werd zelfs de verplichting opgelegd het bezit daarvan den Koning te garandeeren; oorlogen voortkomende uit verwikkelingen in het Rijk, gevolg dus van 's Konings verhouding tot den Vorstenbond, waren ook ingesloten. Zoomin als de omschrijving van den casus foederis waren de omvang en de aard van het wederzijds te leveren secours in overeenstemming met de wenschen der Regeering hier te lande. Wel nam de Koning genoegen met een equivalent in geld voor de te leveren troepen, maar hij bedong een secours in natura in die gevallen, waarin zijn bezittingen tusschen Rijn, Maas en Wezer werden aangevallen. Veel bezwaar voelde men daarenboven tegen de bepaling, die de verplichting om het gecontracteerde secours te leveren, ophief voor de partij, die te gelijkertijd in haar eigen land werd aangevallen.

Het Secreet Besogne verlangde, dat de casus

foederis werd uitgestrekt ook over zee- en koloniale oorlogen en dat in zulke oorlogen de requireerende partij de keus gelaten werd tusschen een secours in geld of in natura. Ook begeerde het wijziging van de zinsnede „pour quelque cause que ce soit" in den zin als reeds vermeld was in de instructie voor Van Reede dd. 10 Dec. n.l. beperking van den casus tot de „causes qui se rapportent directement à la partie attaquée" of gevolg zijn van de „rélations qui subsistent entre Sa Majesté Prussienne, Sa Majesté Britannique et les Seigneurs Etats Généraux et qui ne dérivent point des engagements que l' une ou l' autre de ces puissances peuvent avoir avec d' autres puissances," waarin het natuurlijk het Secreet Besogne juist om deze laatste exceptie te doen was. Verder veroorzaakte het woord „garantir" ongerustheid, omdat het van te verre strekking was, wijl geen garantie iets beteekende, wanneer de middelen, waarmee die ten uitvoer gelegd moest worden, beperkt waren. De opmerking verdient niet de bewondering, die men haar om haar juistheid zou willen schenken. In andere tractaten waren de Heeren Staten-Generaal zoo nauwgezet niet; de zaak was, dat men om den Keizer niet te kwetsen niet verder wilde gaan ten opzichte van Silezië dan men bij vroegere tractaten gegaan was.

Verder wenschte het Besogne schrapping van het artikel, dat den Koning het recht gaf troepen

te eischen voor 't geval, dat hij aangevallen werd tusschen Wezer, Rijn en Maas. Van Pruisische zijde was dit vooral gewenscht om de vesting Wezel te dekken. Het zou Pruisen ontslaan van de verplichting, immer een deel van zijn leger aan den Rijn te moeten houden. Zoo ergens dan zou hier in de eerste plaats een bondgenootschap met de Republiek den Pruisischen koning baat kunnen geven, als zij tenminste in staat was een paar duizend soldaten daarvoor beschikbaar te stellen. Haar zelve in de eerste plaats zou het tot voordeel geweest zijn met Staatsche troepen den toegang aan die zijde te kunnen verdedigen. De overige veranderingen die het Besogne verlangde, betroffen de verhoudingen in het secours en eenige onbeduidende wijzigingen in het artikel aangaande de garantie van het stadhouderschap. [1]) De Pruisische regeering was zeer gemakkelijk in de onderhandelingen over gewenschte wijzigingen, omdat ze er prijs op stelde spoedig het verbond met de Republiek te kunnen sluiten. Ze stemde toe in de uitbreiding van den casus foederis door in het concept de woorden „en Europe" door te halen en verplichtte zich dus ook tot secours in koloniale en zeeoorlogen,

---

1) Secr. Resol. St. Gen. 21 Jan. 1788. Verslag van Van Reede over het onderhoud met de ministers des Konings in een missive aan den Griffier van H. H. M. 5 Febr. 1788. De copie hiervan te vinden in het arch. V. d. Sp. 476, 11 en 12.

maar hield in deze gevallen de keuze tusschen troepen en geld aan zich. Een afleiding aan de landzijde zou dus tot de groote onwaarschijnlijkheden gaan behooren. Van de beperking van den casus foederis tot die gevallen, die de redactie van het Secreet Besogne aangaf, wilde de Pruisische regeering niets weten; maar ze bewilligde in de uitlichting van de zinsnede „pour quelque cause que ce soit." Ook nam men te Berlijn genoegen met de doorhaling van het artikel betreffende de exceptie op de verplichting tot levering van het secours; de verlangde wijziging echter omtrent het secours in natura ingeval de Koning werd aangevallen in het Kleefsche, werd geweigerd, waarschijnlijk wel mede om den Koning recht te geven eenige contrôle te houden op de legerberedderingen der Republiek, die toen reeds mooi op weg waren belachelijk te worden.

Dit was het ultimatum van Pruisen, waarbij de provincies de een na de ander — voor haar doen nog al spoedig, maar veel te traag naar den zin van Pruisen — zich neerlegden, zoodat nog in April het alliantie-tractaat geteekend werd, lang nog vóór de provinciën de mutueele Acte van garantie van het stadhouderschap hadden aangenomen. De zonderlinge spoed in deze zaak, te opmerkelijker wijl de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden anders nooit zoo'n haast vertoonden, was een gevolg van den aandrang des Konings, die in het begin

van Maart het bovenvermelde weigerend antwoord van de keizerin van Rusland had ontvangen en dus genoodzaakt was zich langs anderen weg in den oosterschen oorlog te steken. De telkens weer oplevende geruchten van een voltrekking van het Beiersch-Belgische ruilplan, gepaard aan de vijandige houding, die de Keizer en de koning van Frankrijk aannamen tegen den Vorstenbond, heeft misschien de Pruisische regeering te meer doen verlangen naar een alliantie, die haar Engeland in de armen voeren moest. 1)

Het resultaat voor de Republiek was sober. Voor haar regeering was hoofdzaak geweest een redactie van het artikel betrekkelijk den casus foederis in den zin als ze was opgenomen in de instructie van Van Reede, en gelijk de Raadpensionaris ze later toelichtte, met nadrukkelijke uitsluiting van de oudere verbintenissen, in casu den Vorstenbond. Zij kreeg die redactie niet; geen uitsluiting van die verbintenissen, slechts schrapping van de woorden „pour quelque cause qui ce soit". Deze negatieve concessie zou bij het toch mogelijke geval van een aanval van den Keizer op s' Konings staten de Republiek voor de moeilijkheid plaatsen, of ze hem nu zou moeten bijstaan of niet.

Herzberg bereikte met deze alliantie wat hem

---

1) O. a. Vreede, III, 596. 31 Maart 1788.

hoofdzaak was geweest. Toen Frankrijk weer met Pruisen lief ging doen, begon de Engelsche regeering bang te worden, dat de Republiek haar weer zou ontvallen en haastte ze zich met Pruisen een verbond aan te gaan.

C. DE ENGELSCHE ALLIANTIE VAN 1788.

Voor onderstaande studie zijn de volgende bronnen gebruikt:

Malmesbury, Diaries and correspondence. Over de door hem en Van de Spiegel in het laatst van 1787 gevoerde onderhandelingen geven zij weinig bijzonders. Zij kunnen aangevuld worden met:

Van de Spiegel, „Aanteekeningen van mijn ministerie in de Provincie Holland en West-Vriesland" over de jaren 1788—1791; arch. V. d. Sp. 326, Algem. Ned. Rijksarchief.

Fagel. Jr, bij Bouwens, Aan zijne committenten. Amsterdam 1797. Over de waarde hiervan, Bijlage II. 1.

Brieven van Van Nagel, den gezant der Republiek te Londen, aan Van de Spiegel; arch. V. d. Sp. 204, Algem. Ned. Rijksarchief.

Brieven van Van de Spiegel aan Van Nagel, waarvan de minuten in het arch. V. d. Sp. 180; Alg. Nederl. Rijksarchief. Deze beginnen eerst den 7en Maart 1788 en geven dus over de eerste onderhandelingen geen licht.

Missiven en Secreete missiven van Van Lijnden, van Nagels ambtsvoorganger, aan den Griffier beteekenen niets. Algem. Nederl. Rijksarchief te s' Gravenhage. Voor de onderhandelingen over het handelstractaat, welke ik slechts oppervlakkig heb meegedeeld, gebruikte ik:

Brieven van Auckland aan Van de Spiegel, Vreede, IV, 594. vlg.

Brieven van en aan Auckland in The manuscripts of J. B. Fortescue Esq. Preserved at Dropmore. Historical Manuscripts Commission.

Auckland, Journal and correspondence, geeft van de onderhandelingen niets.

Secreete Resolutien van H. H. M. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden.

Secreete Resolutien van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

Copieboeken van uitgaande binnenlandsche brieven 1787—1788 van Van de Spiegel; arch. V. d. Sp. 49—52.

De brieven van Graaf Herzberg aan H. K. H. Prinses Wilhelmina; Koninklijk Huisarchief.

De minuten der brieven van H. K. H. Prinses Wilhelmina aan Graaf Herzberg; Koninklijk Huisarchief.

De brieven van Van Reede aan H. K. H. Prinses Wilhelmina; Koninklijk Huisarchief.

De minuten der brieven van H. K. H. Prinses Wilhelmina aan Van Reede; Koninklijk Huisarchief.

Dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden streefde naar de Engelsche alliantie na de gebeurtenissen van 1787, was natuurlijk en noodzakelijk. De partij, die toen op het kussen was gekomen, moest veiligheid voor zich en het haar toevertrouwde land zoeken bij die macht, wier alliantie zij altijd had voorgestaan en wier steun haar hersteld had. Maar is het volkomen verklaarbaar, dat een zwakke regeering van een zwak land naar een beschermend bondgenootschap uitzag, wat bewoog Engeland op de alliantie der machtelooze Republiek zoo hoogen prijs te stellen? Haar ligging, die harer koloniën en haar zwakheid geven op die vraag het antwoord. Door haar ligging aan Rijn- Maas- en Scheldemonden kon ze voor Engeland een gevaarlijk tegenstandster worden. Weliswaar was deze mogendheid reeds meer dan een eeuw van de zorg ontslagen geweest, dat de Republiek zelf haar uit de Noordzeehavens zou bestoken, maar door het tractaat van 1785 waren die havens ter beschikking van Frankrijk gesteld. Engeland werd daardoor genoodzaakt te doen wat het voor de Republiek alleen en voor Frankrijk alleen niet had behoeven te doen: het moest zich voorbereiden op een oorlog met dubbel front. Het moest dus, van het oogenblik af, dat Frankrijk en de Republiek verbonden waren, uitzien naar de gelegenheid om Frankrijk het voordeel der Noordzeehavens weder te ontrukken. De eenvoudigste weg daartoe was

de Fransche alliantie der Republiek te verbreken en een Engelsche daarvoor in de plaats te stellen. Behalve dat daardoor de vroeger door Frankrijk genoten voordeelen Engeland zouden te beurt vallen, stelde het dit land bovendien in de gelegenheid zich een continentalen bondgenoot te verwerven.

Hielden dus de Europeesche aangelegenheden bij Engeland den wensch levendig om de nieuwe verbintenissen der Republiek te vernietigen en de oude te herstellen, meer nog dan de Europeesche klemden de belangen, die het in Indië te verdedigen had. Gelijk bekend is, bezat de Republiek de Kaap, Ceylon, Straat Malakka en Straat Sunda. Door de eerste kon zij den toegang naar Indië afsluiten; met Ceylon, welk eiland een leger tot basis strekken en welks haven Trincomale een geheele oorlogsvloot bergen kon, was zij in staat het rustig bezit van Indië onmogelijk te maken; met Straat Malakka en Straat Sunda den doorgang naar den Stillen Oceaan te bemoeilijken. Wel wist de Engelsche regeering, dat de Republiek zich geen illusies maakte van haar kúnnen, maar ook over die belangrijke punten had Frankrijk door het tractaat van 1785 de beschikking gekregen en het was denkbaar, dat die mogendheid de voordeelen daarvan zou gebruiken om het verloren terrein in Indië te herwinnen. De Republiek aan Engeland opnieuw verbinden beteekende de beschikking krijgen over die voordeelen, die thans de vijand

genoot. Dezen oogst meende dan ook de regeering te Londen na September 1787 binnen te kunnen halen.

Den 14en December werd ter Generaliteit besloten een tractaat van defensieve alliantie met Engeland aan te gaan, waarin de casus foederis nauwkeurig werd omschreven en 't welk geen afbreuk zou doen aan de reeds bestaande alliantieverdragen der Republiek.[1]) Het ligt voor de hand, dat Engeland met een tractaat op deze grondslagen geen genoegen kon nemen en dat Harris, die met de onderhandelingen belast werd, het onmiddellijk daarheen leidde, dat het Fransche alliantietractaat toch werd opgezegd.[2]) Immers geschiedde dit niet, dan zou het resultaat van de Restauratie voor Engeland geen ander zijn, dan dat het thans in precies dezelfde verhoudingen tot de Republiek zou komen te staan als Frankrijk; het zou met haar verbonden zijn in defensieve alliantie en dus het genot der voordeelen van haar bondgenootschap bij een komenden oorlog afhankelijk zien stellen van de vraag, of de omschrijving van den casus foederis Frankrijk dan wel Engeland tot bondgenoot der Republiek zou maken. Groot zou wel is waar de waarschijnlijkheid niet zijn, dat de Republiek onder voortduring der bestaande

1) Secr. Res. St. Gen. 14 Dec. 1787.
2) Aanteekeningen van mijn ministerie.

omstandigheden Frankrijk zou bijstaan en dat land gelukkig zou maken met den steun van haar marine en het gebruik van haar havens in Europa en in Indië, maar een ander gevaar dreigde uit het voortbestaan der Fransche alliantie te zullen voortkomen. De Republiek staande tusschen Engeland en Frankrijk zou, als ze met beide verbonden was, daarin aanleiding kunnen vinden om zich neutraal te houden, wanneer in toekomstige oorlogen ook maar even de vraag kon rijzen, wie aanvaller was geweest. 1) Juist die neutraliteit der Republiek moest Engeland tot allen prijs voorkomen. De ervaring had geleerd, hoe gemakkelijk zij naar Frankrijks zijde was over te halen en welke gevaren dit voor Engeland meebracht, vooral ten opzichte van de Kaap en Ceylon. Maar zelfs indien, bij een herhaling van een Fransch-Engelschen oorlog, de Republiek weerstand bood aan Fransche lokmiddelen als onlangs waren aangewend en onzijdig tusschen de oorlogvoerende mogendheden wilde blijven, dan nog was die onzijdigheid voor Engeland gevaarlijk. Immers de Kaap en Ceylon waren voor de herwinning van Indië door Frankrijk onmisbaar, vooral het laatste. Beide waren onverdedigd en de Republiek was dus buiten staat hier werkelijk neutraal te blijven. Frankrijk en Engeland zouden bij het uitbreken van een oorlog een wedloop

1) Aanteekeningen van mijn ministerie.

moeten houden om Ceylon, als niet Frankrijk juist den oorlog zou uitlokken door een inbezitneming van dat eiland in vollen vrede. In dat geval moest de Republiek in de noodzakelijkheid geraken partij in den oorlog te worden, maar het was hoogst onzeker, of zij zou trachten Ceylon terug te krijgen door Frankrijks bondgenoote te worden dan wel door aansluiting bij Engeland. Doch hetzij ze Frankrijk, hetzij ze Engeland koos, het hoofdvoorwerp van den strijd zou voor Engeland dan reeds verloren zijn.

Neutraal mocht de Republiek niet zijn. Werd het Fransch tractaat van defensieve alliantie opgezegd, dan was de neutraliteit der Republiek niet meer mogelijk. In haar eigen belang moest ze dan, om gedekt te zijn voor een aanval van Frankrijk, òf Trincomale zelf in geduchten staat van tegenweer stellen — en dat kon ze niet —, òf ze moest Engeland de verdediging van dat eiland opdragen. Dit laatste vooral wenschte Engeland, omdat het daardoor feitelijk meester zou worden van Ceylon en daarin een onderpand voor de trouw der Republiek in handen krijgen zou.

Was dus voor Engeland de onzijdigheid der Republiek in Indië zeer gevaarlijk, ook in het Westen konden er onberekenbaar veel nadeelen uit voortkomen. De Republiek toch — de ervaring van zooveel oorlogen had het geleerd — was tuk op den handel in „navale munitie” gelijk die haar

volgens tractaat van 1674 geoorloofd was geweest. Aan de bepalingen van het tractaat van 1678, die de neutraliteit der Republiek bemoeilijkten, had zij zich altijd onttrokken ter wille van het profijt, dat uit den handel in scheepsbehoeften voortvloeide. De gebeurtenissen van 1780 en voorgaande jaren hadden wel geleid tot opheffing van de gunstige bepalingen van 1674, maar de Republiek zou desondanks toch trachten den voordeeligen handel te drijven, waarvan Frankrijk alle baten zou genieten, Engeland alle schade dragen. De omstandigheden waren haar daartoe gunstig; als de Republiek slechts zorgde onzijdig te blijven door zich te onttrekken aan de bepalingen der alliantie-verdragen, of zelfs haar verplichtingen nakwam door eenvoudige levering van het gecontracteerde secours, die geen oorlogstoestand behoefde te scheppen, zou ze door toetreding tot den Bond van gewapende onzijdigheid de verdediging harer onzijdigheid en van haar neutralen handel aan dien Bond kunnen overlaten. Kon Engeland, en dit was de toeleg, de werkelijke of fictieve onzijdigheid der Republiek verhinderen door haar mee te sleepen in al zijn oorlogen, dan was het gevaar van dien handel geweken niet alleen, maar de Noordsche bond zou in zijn verdere ontwikkeling gestuit worden, doordien de Republiek van deelneming in dien bond moest afzien en zou moeten blijven afzien.

Ten slotte gaf het deelgenootschap der Republiek in Engelands oorlogen nog het voordeel, dat zij zich van Engelands moeilijkheden niet zou kunnen bedienen voor het aanknoopen van nieuwe handelsrelaties.

De Republiek tot het opzeggen van de Fransche alliantie te drijven was derhalve het voornaamste oogmerk der Engelsche diplomatie. Aan Harris' verlangen voldeed Van de Spiegel, die met den Engelschen gezant het alliantie-tractaat voorbereidde, echter niet [1]), omdat hij al te wel begreep, dat hij door zijn schepen achter zich te verbranden op genade of ongenade zich aan Harris zou overleveren en omdat, gelijk hij in zijn Aanteekeningen opmerkt, het bestaan van twee tractaten den weg tot onzijdigheid openhield.

Weigerde aldus van de Spiegel de consequentie van de Restauratie ten volle te aanvaarden, Harris zou er hem toe dwingen. Daartoe stonden verschillende middelen te zijner beschikking. In de eerste plaats wel dit, dat de Regeering der Republiek de Engelsche alliantie meer behoefde dan Engeland die der Republiek. De Europeesche toestanden konden elk oogenblik verrassingen brengen, en de Republiek was zoowel ter zee als te land niet in staat zich te verdedigen; binnenslands was ze tegen de Patriotten nauwelijks

1) Aanteekeningen van mijn ministerie.

voldoende gewapend. Ze behoefde dus buitenlandschen steun tegen haar binnen- en buitenlandsche vijanden. Nog meer urgent evenwel was een alliantie om mogelijke rampen in Indië te verhoeden. In Europa was Frankrijk kalm. Wat het in Indië uitbroedde, was onbekend, maar de regeeringen hier en te Londen vreesden, dat het door een coup-de-main Ceylon en Trincomale in bezit zou nemen. Wanneer gebeurde wat zij vreesden, was te verwachten, dat Engeland zou trachten het weder aan Frankrijk te ontrukken. Slechts dan evenwel zou het dat eiland na herovering aan de Republiek teruggeven, indien er een tractaat bestond, dat het daartoe verplichtte; zonder tractaat zou het eenvoudig houden wat het op Frankrijk veroverd had. [1]) De noodlottige vrees voor ongelukken — ongewettigd was ze niet, want er waren den 18en September orders gezonden naar Pondicherry om Trincomale te bezetten [2]) — stelde den Raadpensionaris in de noodzakelijkheid veel toe te geven om toch maar spoedig de zekerheid te krijgen, dat Trincomale eventueel teruggegeven zou worden. Daarvoor was noodig de garantie van haar bezittingen door Engeland.

---

1) Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, I, 234. Van Hogendorp aan Tollius 18 October 1787.

2) Bedoeld is hier de onderneming van Conway. Het bericht van zijn poging bereikte den Haag en Londen in Augustus 1788.

De grootste moeilijkheid om tot een tractaat te komen lag trouwens niet in de wederzijdsche garantie van grondgebied in in Europa en in Indië, ook niet in de garantie van het stadhouderschap. De belangen van beide partijen waren hierin volkomen met elkaar in overeenstemming. Doch evenals Engeland koesterde de Republiek buitendien andere wenschen, en deze gaven Harris evenzooveel troeven in de hand om te verkrijgen wat hij wilde. Gelijk bekend is, had de Republiek bij het laatste vredestractaat met Engeland afstand moeten doen van Negapatnam en moeten beloven de vaart van Engelsche schepen in de oostelijke zeeën van den archipel niet te bemoeilijken; de loop van den oorlog zoowel als de vredesonderhandelingen hadden geleerd, dat in de toekomst Engeland onder geen voorwaarde den neutralen handel, gelijk die vroeger was toegestaan, zou dulden. [1])

Behalve beveiliging voor zich, de Republiek en de bezittingen hoopte de Regeering de erkenning te verwerven van haar zeerechtsbeginsel: „vrij schip, vrij goed"; ze hoopte haar voortreffelijkheid boven de Patriotten zonneklaar te bewijzen door voor het troetelkind van Holland, de Com-

1) Vóór het besluit der Staten-Generaal om een alliantie aan te gaan had Harris overal laten verluiden, dat zijn regeering nooit zou overgaan tot een hernieuwing van de bewuste bepalingen van 1674 en ook niet in zou gaan op een voorstel tot erkenning van de grondslagen der gewapende onzijdigheid. Malmesbury, Diaries. Harris aan Carmarthen 18 Dec. 1787.

pagnie, te verwerven wat de Patriotsche voorgangster te kwader ure verspeeld had: Negapatnam; ze wenschte de Compagnie te herstellen in het monopolie der vaart in de oostelijke zeeën van Indië. Dezelfde zaken, die reeds gediend hadden bij vroegere pogingen om de alliantie van Frankrijk en de Republiek tegen te houden, die indertijd het aas waren geweest, waarmee Harris de Compagnie in het Prinsgezinde kamp had willen lokken,[1]) moesten hem thans dienen om te bereiken wat de Raadpensionaris bij 't begin der onderhandelingen geweigerd had: de vernietiging der Fransche alliantie en de daaruit voortvloeiende volkomen overgave der Republiek aan Engeland.

De ervaring had Harris geleerd, dat de Compagnie een bijzonder zwak had op Negapatnam en dat de Bewindhebbers doodelijk ongerust waren, dat het zesde artikel van het vredestractaat van Parijs door Engeland zou worden uitgelegd in den zin als zou het Engelschen schepen vrijheid geven tot het drijven van handel op de specerijeilanden. Hij had met eenige verbazing die hoop op restitutie van Negapatnam en die vrees voor den handel op de Molukken bij de Bewindhebbers opgemerkt en begrepen, dat van hun hoop en vrees partij kon worden getrokken om betrekkelijk waardelooze panden in Engelands bezit tot kostbare panden te

1) Colenbrander, De Patriottentijd, III, 35.

maken. [1]) Betrekkelijk waardeloos althans was Negapatnam. De stad had gelegen op de kust van Coromandel tusschen de Fransche vestigingen en Ceylon. Thans was ze geraseerd. [2]) De haven kon eenige beteekenis hebben in oorlogen, waarin de Republiek naast Frankrijk tegenover Engeland stond. [3]) Wezenlijke waarde voor de Compagnie had ze alleen gehad door een niet onbeduidenden katoenhandel, en daar elk verlies van inkomsten, hoe gering ook, door haar gevoeld werd, had de Compagnie een vreeselijk misbaar gemaakt over deze stad; juist dit gaf Negapatnam voor Engeland waarde, niet een reëele, maar een speculatieve, niet wat het werkelijk was bepaalde de waarde, maar wat een gek er voor geven wilde. Ongelukkigerwijs was de herwinning van Negapatnam het eerste voordeel, dat de Bewindhebbers uit de Engelsche alliantie hoopten te trekken; de biologeerende invloed, die de Compagnie op de natie uitoefende, deed ook het geheele Nederlandsche volk de restitutie dier stad als een belang van

---

1) Colenbrander, De Patriottentijd, III, 36.

2) Van de Spiegel aan Harris 22 Aug. 1788; arch. V. d. Sp. 184, 3. J'aimerais beaucoup mieux vous laisser le terrain où fut jadis la ville de Negapatnam, nunc campus ubi Troja fuit, que de l'acheter enz.

3) Van Nagel aan Van de Spiegel 28 Maart 1788; arch. V. d. Sp. 204. Zoo ook Van de Spiegel aan Van Nagel 14 April 1788; arch. V. d. Sp. 180. Hij beklaagt zich, dat men in Nederland zooveel waarde aan Negapatnam heeft gehecht.

de eerste grootte aanzien.[1]) Te onzaliger tijd begonnen de Raadpensionaris en de Griffier en alle andere regeeringsleden het als een zaak van eer te beschouwen om te herwinnen wat hun tegenstanders verspeeld hadden, ze meenden dat hun prestige er mee gemoeid was,[2]) en zoo vijzelden ze de beteekenis van de stad op alleen ten voordeele van den sluwen koopman, die zijn preciosum maar niet uit handen wenschte te geven.

Met de vaart om de Oost van Indië was het iets anders. Voor Engeland was de waarde van dit pand lang niet fictief. Door de nederzettingen van de Nederlandsche Compagnie op Malakka en aan Straat Sunda had zij de verbindingswegen tusschen den Grooten en den Indischen Oceaan in haar bezit en zou die kunnen afsluiten voor anderen. Nu voerde de Engelsche Compagnie een zeer winstgevenden theehandel op China en om dezen te beschermen had Engeland door het zesde artikel van het vredestractaat zich als een recht bedongen, wat onder normale omstandigheden oogluikend was toegestaan.[3]) De volkenrechtelijke

---

1) Van de Spiegel aan Van Reede 17 Maart 1788; arch. V. d. Sp. 175. Het Engelsch verbond wordt hier opgehouden om Negapatnam; „het object is groot in de oogen van de O. I. C. en door middel van dezelve in de oogen van de natie."

2) Harris aan Carmarthen 22 Febr. 1788; Malmesbury, Diaries, II, 379.

3) Hierover Colenbrander, De Patriottentijd, II, 3 vlg.

sanctie, die het vredesverdrag aan de vaart om de Oost had gegeven, had niets veranderd aan den bestaanden toestand; alleen was de Oost-Indische Compagnie het recht benomen te protesteeren tegen de aanwezigheid van Engelsche schepen in de zeeën oostelijk van waar thans Singapoer ligt. Herhaaldelijk had de Compagnie geklaagd, omdat ze, en niet ten onrechte, vreesde, dat die schepen daar waren met de bedoeling om specerijen in te slaan, waardoor het monopolie van de Compagnie bedreigd werd. Het ongeluk wilde, dat de Compagnie geen macht had dien clandestienen handel te beletten; ze had geen schepen, geen volk, geen geld en, wat het ergste was, geen tucht onder haar ambtenaren en geen prestige onder haar onderdanen om den handel te beletten. Voor ieder was de smokkelhandel voordeelig, dus werd ze gedreven. 1)

Van het oogenblik af dat de vrede gesloten was, verkeerde de Compagnie in de vrees, dat de verplichting om de doorvaart naar China niet te hinderen door Engeland zou worden uitgelegd als een vrijbrief voor den handel op de Molukken. 2)

---

1) Van de Spiegel aan Van Nagel 24 Maart 1788; arch. V. d. Sp. 180. Hij schrijft, dat het onmogelijk is den Molukkenhandel van Engelschen te verhinderen, daar zoowel Engelsche kooplieden als Compagnies-geëmployeerden er voordeel uit trekken. Hij begrijpt ook niet, waarom Engeland de vaart om de Oost zoo noodig heeft.

2) Omtrent die ongerustheid Colenbrander, I, 296.

Ten onrechte; de verplichting aangaan om de vaart in de oostelijke zeeën van Indië niet te hinderen was niet hetzelfde als vrijen handel toestaan op de Nederlandsche eilanden in die zeeën. Wanneer de Compagnie op haar eilanden voldoende tucht had gehad en vertrouwde ambtenaren, zou toch andere handel dan de geoorloofde onmogelijk zijn geweest. De onmacht om smokkelhandel te verhinderen deed Bewindhebbers alle onderscheidingsvermogen verliezen. Zij zagen in een geoorloofde vaart niets anders dan stroopen op hun particulier jachtterrein. Vandaar dat ze de strekking van het geheele zesde artikel verwarden met de gevolgen, die zij er van vreesden. Maar aangenomen nog dat Engeland met de navigatie tevens de commercie bedoeld had, dan nog was de vrees van Bewindhebbers ongemotiveerd. Immers de oostelijke zeeën bevatten veel meer eilanden dan de Compagnie bewerkte. De Engelsche regeering was het niet te doen om hare onderdanen in de gelegenheid te stellen een clandestienen specerijhandel te drijven. Ze wilde alleen niet het geheele gebied van den oostelijken archipel voor den handel harer onderdanen gesloten houden,[1]) 't geen de Compagnie

1) Van Nagel aan Van de Spiegel 28 Maart 1788; arch. V. d. Sp. 204 (Ik heb geen copieën gemaakt van de brieven, die voor deze opvatting het bewijs leveren.) Men geeft hier in Engeland een andere beteekenis aan de bedoeling van het zesde artikel. Men acht de vaart noodig voor 't verkeer met China.

wenschte; evenmin de vaart van Bengalen naar China door opheffing van het bedoelde artikel onmogelijk maken. In den vorm waarin ze gesteld was, was dan ook de eisch der Compagnie in hooge mate onbillijk. Onder geen voorwaarde kon ze worden ingewilligd, omdat de opheffing van het gewraakte artikel van te verre strekking was. Men bedenke slechts, welke waarde voor Engeland de vaart

---

Van de Spiegel aan Van Nagel April 1788. Hij begrijpt niet, waarvoor de Engelschen dien weg noodig hebben; de vaart zal noodzakelijkerwijs den smokkelhandel in de hand werken, omdat handelaars zoowel als geëmployeerden der Compagnie er voordeel bij hebben. Van de Spiegel aan Van Nagel 14 April; „niet zoozeer de vaart in de Oostersche zeeën is van gewigt als de handel die de Engelschen pretendeeren: 't is waar ze presenteeren de garantie van het monopolie, maar dit geeft enkel schijn, want zoo de Engelschen eenigen handel hoegenaamt op de eilanden van de Molucques mogen drijven, kan 't geen andere zijn dan de specerijhandel, dewijl die eilanden niets anders opleveren."

Auckland aan Van de Spiegel April 1791. ZieVreede, IV, 656. You will know that our right is unquestionable to carry on a trade in those immense seas with such of *the islands as are in possession of the Dutch* and that it is utterly impossible to relinquish that right; and that as to the *Dutch Islands* we consider them as rightfully shut against us. De tegenstellingen omtrent den handel in het Oosten komen in deze geciteerde plaatsen naar 't me voorkomt duidelijk aan den dag. De Nederlandsche belangen eischen gemakshalve òf sluiting van de geheele vaart om de Oost òf de exemptie van de Molukkenzeeën uit die vaart. De Engelsche regeering stelt zich daarentegen op het standpunt, dat wel de Molukken in engeren zin (the dutch islands) rechtens gesloten zijn, maar niet de eilanden waarop de Republiëk door verovering alleen titels van eigendom laat gelden. Bijv.: Nieuw-Guinea behoorde door de verovering van Ternate onder de Compagnie-bezittingen, maar Engeland wenschte niet afstand te doen van een recht of vermeend recht om daarop te handelen.

om de Oost had, en vooral van welke beteekenis ze worden kon. In de laatste decenniën der achttiende eeuw begonnen de kusten van den Grooten Oceaan meer de belangstelling van het westen te trekken. Ongeveer ten tijde dat de Republiek de intrekking van het recht van vrije vaart verlangde, dreef de Engelsche Oost-Indische Compagnie een levendigen en zeer voordeeligen theehandel op China, begon in Engeland het denkbeeld op te komen om vaste diplomatieke betrekkingen met China aan te knoopen. [1]) De groote Catharina zou binnen eenige jaren reeds de overlandsche verbinding van haar rijk met China en den Grooten Oceaan langs den Amoerweg ontwerpen, waarvan de negentiende eeuw eerst de voltooiing heeft aanschouwd. [2]) Frankrijk had in 1787 reeds de grondslagen gelegd voor een gebied, dat de compensatie voor Voor-Indië moest worden; Tourane op de kust van Achter-Indië was daar zijn eerste vestiging. Met verrassende snelheid maakte Engeland zich de ontdekkingen van Cook ten nutte. Nog in 1788 werden aan de Botany-baai de grondslagen

1) De reis van Colonel Catheart naar China als ambassadeur des Konings om telkens wederkeerende moeilijkheden in den Chineeschen theehandel uit den weg te ruimen.

2) Hiervan de bewijzen o.a. in de Zeeuwsche Staatsnotulen, ook Grenville papers, Auckland aan Grenville 15 Mei 1792. The Pensionary felt alarm respecting the direct intercourse which is opening between Russia and China.

gelegd voor het Australische gebied; reeds werden de Sandwich-eilanden het middelpunt van een nieuw terrein voor walvischjagers. Nog een drietal jaren en de Engelsche regeering koestert den wensch een Engelsch emporium tusschen de Maleische eilanden te vestigen. 1)

Bij de Bewindhebbers der Compagnie kwam het niet op, dat wat zij eischten tot bescherming hunner belangen in de Molukken Engelands belangen in het leven trof. Het Engelsche gouvernement hield evenwel de belangen van zijn onderdanen in het oog; het dacht er niet aan de verbinding van Bengalen met den Grooten Oceaan onzeker te maken ter wille van een bankroete Compagnie; het achtte het niet in zijn belang zelfs een einde te maken aan den smokkelhandel op de Molukken. Daarvoor liet ze, en terecht, de zorg over aan wien het aanging.

Niettemin had de Oost-Indische Compagnie gerust gesteld kunnen worden ten opzichte van Engelands bedoelingen met art. VI, indien daarin een uitzondering was opgenomen ten aanzien der Moluksche zeeën. Van de zijde der Engelsche regeering was een redactiewijziging ook wel te verkrijgen geweest, had de Republiek ongelukkigerwijs maar niet gedaan als de grutto; door 't geschreeuw

1) Grenville papers, I, 591. Henry Dundas to W. W. Grenville 1 Juli 1790. The want of a station such as Rhio would be hourly felt in the exercise of our commerce.

had zij de aandacht gevestigd op iets dat zij beter gedaan had te verbergen door te zwijgen. Toen Harris gemerkt had wat men vreesde, deed hij zijn best om die vrees te laten leven, wel bewust dat tegen een andere scherpere formuleering van het artikel, waarbij Engeland het wezenlijke behield, wel een equivalent bedongen kon worden.

Een equivalent dus was er te vragen voor Negapatnam en een equivalent voor de gewenschte wijziging in het zesde artikel, dat de vaart in de oostelijke zeeën van Indië openstelde, twee equivalenten te bedingen voor twee waarden, die voor Engeland alleen daarom iets beteekenden, omdat de Nederlandsche O. I. C. op kleine winsten tuk was en te zwak was om in haar eigen bezittingen baas te zijn.

Geheel anders was het gesteld met het handelstractaat. Het was de wensch der Republiek in het verdrag van defensieve alliantie in te lijven een tractaat, dat de handelsbetrekkingen tusschen haar en Engeland regelde. In hoofdzaak was het haar daarbij te doen om de bevestiging of het herstel van de gunstige bepalingen van het tractaat van 1674. Doch gelijk boven reeds is aangetoond kon Engeland om redenen van zelfbehoud in een mogelijk tot stand te brengen handelstractaat de neutrale vaart niet toestaan. Holland evenwel maakte van het „vrij schip, vrij goed" een hoofdzaak, wenschte zelfs als voorheen scheepsbenoodigdheden vrij te

vervoeren naar havens van Engelands vijand. Te eer verlangde het dit, daar Pitt het in zijn handelsverdrag met Frankrijk van 1786, behoudens enkele uitzonderingen, had toegestaan.[1]) Daarbij vergat het evenwel, dat de omstandigheden wel eenigszins anders waren. Bij de overal op den voorgrond tredende tegenstelling van Fransche en Engelsche belangen was het bijna ondenkbaar, dat Engeland in een oorlog zou geraken, waarin het Frankrijk niet tegenover zich zou zien, en in al die gevallen zou van eerbiediging van het „vrij schip vrij goed" geen sprake zijn. Wanneer daarentegen mogelijkerwijs Frankrijk door de bepaling in kwestie werd weerhouden, zich tegenover Engeland te stellen, dan zou de neutraliteit van Frankrijk met het toestaan van den neutralen handel niet te duur gekocht zijn. Met de Republiek was het een ander geval;

---

1) Art. 20. van het Fransch-Engelsch handelstractaat van 26 Sept. 1786 stond wederzijdschen onderdanen toe vrijelijk te handelen op de havens van den vijand, met wien een der contracteerende partijen in oorlog was — onverschillig wie eigenaar was van de lading — in alle waren met uitzondering van contrabande.
(Art. 21.) Onder contrabande zou worden verstaan oorlogstuig (Art. 22.) Geen contrabande waren kleedingstoffen, goud, zilver, tin, ijzer, lood, koper, enz. koren, tabak, specerijen, vleesch, visch, kaas, boter, dranken, katoen; touwwerk, kabels, zeilen, hennep, hout, masten, planken, ankers en andere scheepsbehoeften, enz. Waar het Holland dus om te doen was, het vrije vervoer van navale munitie, was Frankrijk toegestaan.

Engeland wilde juist haar neutraliteit in de Fransch-Engelsche conflicten niet.

De sterke begeerte van de Republiek om door de onderhandelingen de teruggave van Negapatnam, de opheffing of wijziging van art. VI van het vredestractaat en het herstel van het handelstractaat van 1674 te verkrijgen werd door Harris handig geëxploiteerd.

De moeilijkheden begonnen al met de verlangde restitutie van Negapatnam. Engeland was volgens het vredesverdrag slechts gehouden deze stad af te staan tegen equivalent. De beteekenis van Negapatnam evenwel was in werkelijkheid zoo gering, dat er inderdaad geen equivalent te vinden was. Van de Spiegel was vindingrijk; hij stelde voor als equivalent te beschouwen het terugkeeren van de goede verhoudingen met Engeland.[1]) Dat Harris noch Pitt daarop ingingen was te begrijpen; het verbond van de Republiek met Engeland was voor de eerste der genoemde partijen toch waarlijk mooi genoeg om er niet nog een toegift bij te vragen. Bovendien lag het niet in de bedoeling van de Engelsche regeering om het prachtig pand voor niets weg te doen. Niet minder dan Trincomale had Harris in last te vragen. [2]) Hij begon evenwel

1) Aanteekeningen van mijn ministerie.

2) Harris, Diaries, II, 369; aanteekening van den uitgever. Vgl. Grenville papers, II, 356. Lord Malmesbury does not despair of getting Trinquomale.

met nog hooger eisch: Negapatnam zou teruggegeven worden tegen het recht van uitsluitend gebruik van de Kaap, Trincomale en Negapatnam door Engeland in zijn oorlogen met Frankrijk, waarin de Republiek onzijdig bleef. Dat zou o.m. omvatten het uitsluitend recht om daar binnen te vallen met oorlogsschepen, die daar te herstellen, daar leeftocht in te slaan, en troepen te verzamelen. [1]) Voorwaar geen onvoordeelige koop! Tegen de restitutie van een onbeduidend stadje zou de Republiek het tractaat met Frankrijk metterdaad vernietigen, haar positie in Indië prijs geven, en een mogelijke neutraliteit denkbeeldig maken. Van de Spiegel liet zich niet vangen voor een voorstel gelijk dit. Hij wees het onmiddellijk van de hand; hij had niet geweigerd het tractaat met Frankrijk als vernietigd te beschouwen om ter wille van Negapatnam in effectu daartoe toch over te gaan. Waar van de zijde der Republiek de geneigdheid ontbrak om een offer te brengen voor Negapatnam, kon zij dus ook niet rekenen op inschikkelijkheid van Engelsche zijde. De gewenschte wijziging in het vredestractaat werd dus ook niet verkregen en van een handelstractaat met erkenning van „vrij schip, vrij goed„ was natuurlijk in het geheel geen sprake. Lange onderhandelingen met weinig kans van slagen, omdat

---

4) Bouwens, Aan zijne committenten, 153.

de inschikkelijkheid geheel van Engelsche zijde moest komen, waren niet wenschelijk met het oog op de bestaande vrees voor Ceylon. Van weerszijden kwam men dus overeen de voorloopig verkregen resultaten vast te leggen in een ontwerp-tractaat van defensieve alliantie en de verdere punten betrekkelijk de restitutie van Negapatnam, de wijziging in het vredestractaat en het te sluiten handelstractaat te renvoyeeren tot nadere onderhandeling. Slechts de wederzijdsche garantie van bezittingen, de omvang van het te leveren secours en de garantie van het Stadhouderschap waren dus in het eerste ontwerp opgenomen. Het voorstel van Harris om daarin nog op te nemen de betuiging van 's Konings bereidwilligheid de geschillen over Negapatnam en de vaart om de Oost bij de latere onderhandelingen tot wederzijdsch voordeel en genoegen op te lossen werd te Londen geweigerd.[1]) Het betrekkelijk sober resultaat van de onderhandelingen werd tegen Kerstmis 1787 door Harris in het Secreet Besogne overgegeven.[2])

Niet gering was de teleurstelling daar. Van al wat men gehoopt en verwacht had niets! Niets omtrent Negapatnam, niets over de vaart in de oostelijke zeeën van Indië; niet slechts miste het Besogne eenige tegemoetkoming aan den gekoesterden

1) Bouwens, 153 en aanteekeningen van mijn ministerie.
2) Sec. Resol. St. Gen. 21 Dec. 1787.

wensch omtrent den zeehandel in dagen van oorlog, maar zelfs een schikking omtrent den voet, waarop onderdanen van beide partijen, in afwachting van het nader te sluiten handelstractaat, zouden behandeld worden. Daarentegen vond het wel een artikel, waardoor het Stadhouderschap gegarandeerd werd en waarop Harris niet naliet nog eens flink de aandacht te vestigen door invoeging te verzoeken van een zinsnede, die de Staten-Generaal voor de noodzakelijkheid zou plaatsen een instelling, welke tot dusver gewestelijk was geweest, geheel te vervormen. Niet op dit artikel evenwel maakte men aanmerkingen in het Besogne. De oprechte of geveinsde Oranjebewondering smoorde elke uiting, die verdenking op den spreker zouden hebben doen vallen. Zwaarder dan de zelfstandigheid der Republiek wogen de handel in scheepsbouwmateriaal, Negapatnam en de dividenden der Oost-Indische Compagnie. Men beklaagde zich slechts over het niet teruggeven van Negapatnam, over het niet intrekken van de vrije vaart in de Oostelijke zeeën en over het niet regelen van de voorloopige behandeling der wederzijdsche onderdanen op den voet van meestbegunstigde natie.

Terwijl aldus de binnenlandsche zaken der Republiek van Engeland geheel afhankelijk gemaakt dreigden te worden, worstelde Van de Spiegel te vergeefs voor het behoud der onafhankelijkheid in het Oosten.

Toen hij het gevraagde equivalent voor Negapatnam geweigerd had, bevond hij zich in een zeer lastig geval. Hij had de zelfstandigheid van de Republiek in Indië door zijn weigering voorloopig gered, maar thans werd hij gesteld voor de vraag hoe verder die positie te handhaven. De grootste zorg wekte Trincomale. Hoe dit belangrijk punt te beveiligen? Wat het meest voor de hand lag, een geduchte wapening door de Republiek, wenschte noch Harris, noch hij zelf; Harris niet, omdat de versterking van deze stad en haven de Republiek een te zelfstandige positie gaf, die de neutraliteit zou vergemakkelijken, de Raadpensionaris niet, omdat zijn korte ambtstijd hem reeds voldoende reden gegeven had om in den hopeloozen toestand der financiën van de Compagnie, van Holland en van de Unie een onoverkomelijk bezwaar te zien tot gedeeltelijke uitvoering zelfs van wat de Patriotten op zich hadden genomen. Daar dus verdediging en dientengevolge ook neutraliteit in Indië onmogelijk waren, kwam de Raadpensionaris in de noodzakelijkheid de beveiliging van de bezittingen te verzekeren door de Republiek partij te doen kiezen reeds vóór er oorlog was. Het was volkomen natuurlijk dat hij, genoodzaakt een keuze te doen tusschen Engeland en Frankrijk, het eerste koos. Om Ceylon en andere etablissementen voor een plotselingen overval te behoeden kwamen hij en Harris derhalve overeen, de weder-

zijdsche gouverneurs in het Oosten te machtigen om, ook zonder last uit Europa, bij een aanval of zelfs bij het dreigen van een aanval elkander bij te staan.[1]) Het gevolg van deze machtiging zou natuurlijk zijn, dat weliswaar de kans op welslagen van een beraamden coup-de-main al zeer gering werd, maar dat tevens de omschrijving van den casus foederis daardoor jammerlijk verzwakt werd. De gouverneurs of gezaghebbers aan de Kaap en op Ceylon zouden aan de zijde van Engeland staan, zoodra zij of ook slechts een Engelsch etablissement bedreigd werden, zelfs zoodra een van beide contractanten zich bedreigd waande. De mogelijkheid werd geboren, dat, terwijl in Europa de Republiek de bondgenoot van Frankrijk was of behoorde te zijn, de gezagvoerders in het Oosten Frankrijk bestreden.

---

1) Dit artikel VI luidde: Mais comme il peut arriver (vu l'éloignement de plusieurs possessions des Hautes-Parties contractantes) que les avantages qui doivent leur résulter réciproquement de la confection du présent Traité, peuvent devenir illusoires si l'on ne peut prendre des mesures pour la défense mutuelle des dites possessions avant que leurs gouverneurs respectifs ayent reçu des ordres de l'Europe à cette fin: Il est stipulé et convenu, en cas qu'une d'Elles soit hostilement attaquée ou bien menacée d'une attaque hostile dans ses possessions soit en Afrique, soit en Asie par une puissance Européenne, qu'il sera enjoint aux gouverneurs de Leurs établissements dans ces deux parties du monde, de fournir du secours de la manière la plus prompte et la plus efficace à la partie attaquée ou menacée d'une attaque, et que des ordres pour cet effet seront expediés aux dits gouverneurs d'abord après la conclusion du présent traité.

De uiterst gevaarlijke macht, thans toevertrouwd aan de dienaren eener bijna bankroete maatschappij, die zich om geld te verkrijgen binnenkort alles zou veroorloven, zelfs al leeningen sloot bij het Engelsche gouvernement, leverde de belangen van het geheele land in hun handen, stelde hen zelfs in staat een buitenlandsche politiek te volgen lijnrecht strijdig met die van het moederland. Niet meer een staat in een staat bleef de Compagnie; ze werd een staat op zich zelf, nauwer verbonden aan Engeland dan aan de Republiek. De consequentie van deze machtiging waren later de orders van Kew: de Opperbewindhebber der Compagnie gebood den gezagvoerders in het Oosten een anderen weg te gaan dan hun souverein.

Nadat men eenmaal zoover gegaan was, dat de Republiek partij moest kiezen voor Engeland, beteekende de invoeging van een artikel, dat zelfs een fictieve neutraliteit uitsloot, al heel weinig meer. De bepaling dat geen der partijen, bij bestaan van den casus foederis, oorlogsschepen van de aanvallende partij in haar havens zou toelaten, was trouwens in beider belang. Ze bemoeilijkte de Fransche schepen de reis naar de Oost door sluiting van de Kaap.

Zoo had de Engelsche regeering reeds veel verkregen van wat zij wenschte; alleen niet het recht om over Trincomale en de Kaap naar welgevallen te beschikken, noch om ongevraagd zich

met de verdediging van Trincomale te belasten. Daarentegen had Van de Spiegel den schijn gered door de reciprociteit van alle artikelen te bedingen; doch door de overeenkomst betreffende Indië had hij het middel uit handen gegeven om te verkrijgen wat hij wilde. Evenwel was deze overeenkomst nog slechts aangegaan tusschen Harris en Van de Spiegel; om het verbond tot stand te brengen, moesten de bezwaren van het Secreet Besogne tegen het eerst overgeleverde ontwerp worden opgeheven. Een tweede ontwerp, waarin de overeenkomst aangaande Indië was ingelascht, werd uit Engeland overgezonden, maar bracht bittere teleurstelling. Slechts in een enkel opzicht werd aan de wenschen van het Secreet Besogne tegemoet gekomen: in de behandeling van wederzijdsche onderdanen op voet van meest begunstigde natie, totdat een handelstractaat een nadere regeling zou getroffen hebben. Van wat de natie het meest interesseerde maakte het ontwerp natuurlijk geen melding; van hetgeen Harris en Van de Spiegel gewenscht hadden, n.l. dat het tractaat de mogelijkheid vooropstelde van een latere inwilliging der gekoesterde wenschen omtrent de teruggave van Negapatnam en intrekking of beperking der vaart om de Oost, geen woord.

De Stadhouder, de Griffier en de Raadpensionaris waren het daarover eens, dat zij zonder hun prestige te wagen het ontwerp, gelijk het daar

lag, niet in het Secreet Besogne konden brengen. Het zou vallen, daaraan was geen twijfel; de inlichtingen, die de Raadpensionaris bij de voornaamste staatsleden inwon, bevestigden zijn vermoeden.[1]) En dit ontwerp heette het ultimatum der Engelsche regeering! Op Negapatnam en de vaart om de Oost van Indië dreigde het verbond van de Republiek met Engeland te stranden. Ondanks de pogingen van Harris om door te zetten, hield Van de Spiegel voet bij stuk. Hij was bereid de belangen zijner partij te offeren aan de wenschen der natie, zegge O. I. Compagnie, hoewel hij zelf, zoo goed als de Stadhouder en de Griffier, overtuigd was van de onbeduidendheid dier wenschen.[2]) Door zijn houding wist hij althans iets te krijgen. Harris zag met ongerustheid, hoe zijn jarenlange arbeid ten slotte vruchteloos dreigde te worden. Hij vroeg en verkreeg machtiging om nog een wijziging aan te brengen in het laatste artikel, in den geest als hij van het begin af gewild had. Er werd ingelascht een zinsnede omtrent de bereidwilligheid des Konings om tegen equivalenten afstand te doen van de voordeelen, bij den laatsten vrede bedongen, en bovendien wezenlijke handelsvoordeelen toe te staan, wanneer partijen het over de

---

1) Malmesbury, Diaries, II, 379.
2) Malmesbury, Diaries, II, 379.

equivalenten eens zouden zijn.[1]) Daardoor bleef de gelegenheid open voor de Republiek om haar wenschen bevredigd te zien, voor Engeland om meer recht op Trincomale te krijgen. Negapatnam, de vaart in de Indische zeeën en de handel in navale munitie stonden dus tegen Trincomale.

Van de Spiegel was niet tevreden, maar hij durfde niet langer weigeren. Hij voorzag, dat mislukking van de onderhandelingen hem en de zijnen in een onmogelijke positie zou brengen;[2]) de

---

1) Art. XI luidde:

Comme par l' article IV du Traité de Paix, signé au mois de Juin 1784, S. M. Br. s' est engagée à traiter avec les Seigneurs Etats Généraux pour la restitution de Negapatnam avec ses dépendances en cas que les susdits Seigneurs Et. Gen. eussent à l' avenir quelque équivalent à donner, et comme L. L. H. H. P. P. viennent de renouveler Leur désir pour obtenir cette restitution, de même que pour fixer et déterminer précisement le sens de l' article VI du même traité, concernant la navigation des sujets Brittanniques dans les mers orientales, S. M. Br., pour témoigner sa bienveillance envers la République, est disposée à concourir avec les désirs de L. L. H. H. P. P. et même à assurer à la République de nouveaux avantages très réels de commerce dans cette partie du monde, aussitôt qu 'on aura pu convenir d'un équivalent pour ces objets, pour lesquels S. M. Br. n'exigera rien qui ne soit favorable aux interêts et à la sureté réciproque des Parties contractantes dans les Indes, et pour prévenir que les négociations pour ces arrangements n'arrêtent point la conclusion du présent traité, il est convenu qu'on les entamera au plutôt, et qu' elles devront être terminées dans l'espace de six mois après la date du présent traité et que la convention qui en sera faite aura la même force comme si elle etait insérée dans le Traité même. Vgl. Fagels mededeeling bij Bouwens 165.

2) Van de Spiegel aan Van Nagel 7 Maart 1788. „Voor mijn particulier sentiment moet ik Uw Edgeb. in vertrouwen verklaren, dat indien de Pruyssische alliantie zoo verre niet gevorderd was, ik

Prinselijke regeering zou geallieërd blijven met Frankrijk en, naar het zich liet aanzien, met den koning van Pruisen, met wien zij het reeds over het te sluiten verbond eens was. Verbonden dus met de natie, die de patriotten had gesteund, en met een Koning, die het Stadhouderschap waarborgde. Het was denkbaar, dat die twee elkaar verstonden, maar wat zou er dan van de koloniën worden? Het was ook mogelijk, dat zij het ten opzichte van de Republiek niet eens waren, en dan zou het verdeelde vaderland bedrongen raken tusschen twee militaire machten en de koloniën verloren zien gaan. Op het oogenblik, dat de regeering moest beslissen over Engelands ultimatum, liep het gerucht, dat Fransche troepen de Keizerlijke in de zuidelijke Nederlanden zouden vervangen en vreesde men, dat het Belgisch-Beiersch ruilplan zou worden uitgevoerd. [1]) De ergste van de twee

nooit op de tegenwoordige voet met Engeland zou sluyten; maar dat het mij voorkomt dat het sluyten met Pruyssen en tegelijkertijd een alliantie met Frankrijk te hebben evenzooveel zoude zijn als de deur voor Engeland geheel toe te muuren en een systema in de Republiek te doen wortelen 't welk ik niet geloof met haar belang overeen te komen.

1) Van de Spiegel aan Van de Poll 3 Maart 1788. „Van buiten 's lands is niets bijzonders dan alleen dat de Keizerlijke trouppes in de Nederl. ordre hebben zich marschvaardig te houden en naar de armée te trekken, en dat men soupçonneert, dat zij door Franschen zullen vervangen worden; indien dit gebeurt zou het een voorbereiding kunnen zijn voor een evenement dat men lang gevreest heeft, namelijk een ruiling van de Nederlanden en dit zoude ons een motief te meer zijn om de banden met Engeland vast te leggen.

mogelijkheden scheen daaruit te zullen volgen: een oorlog van Pruisen tegen Frankrijk en Oostenrijk, terwijl Engeland, zonder met ons verbonden te zijn, waarschijnlijk Frankrijk zou aanvallen. Daarmee was Trincomale gemoeid. In een landoorlog zou de regeering genoodzaakt zijn Pruisen te volgen, maar een ander volksdeel zou in dien oorlog Frankrijk als zijn bondgenoot beschouwen. Mismoedig nam de Raadpensionaris de verdediging van het ultimatum op zich. De meeste bedenkingen vielen natuurlijk tegen de paragraaf omtrent den bijstand aan Engeland bij dreigenden aanval. [1]) De eenige maar afdoende verdediging van den Raadpensionaris bestond hierin, dat de Oost-Indische Compagnie niets uit zich zelf vermocht; zij had geen anderen toeverlaat dan een nauwe verbintenis met Engeland. [2]) De bekentenis van onmacht heeft blijkbaar indruk gemaakt; althans de gedeputeerden namen het ontwerp over. 't Was evenwel de vraag, of Holland het aan zou nemen; de stemming was niet gunstig. [3]) Amsterdam vooral was

---

1) Bouwens, 166.

2) Bouwens, 166.

3) Van de Spiegel aan Van Nagel 7 Maart 1788; arch V. d. Sp. 180. „Het overgelegde concept is slecht ontvangen, het had alle vrienden van het oude systema tegen zich en veel nieuwe vijanden bovendien." Hij vreest mislukking.

Idem aan idem 11 Maart 1788; arch. V. d. Sp. 180. De leden van de Amsterdamsche deputatie waren uiterst ontevreden. We zijn zeer verlegen met de zaak.

moeilijk en drong aan op onvoorwaardelijken afstand van Negapatnam en nadere omschrijving van het artikel betreffende de vaart in de Oostelijke zeeën; ook had het bezwaar tegen de vage en gevaarlijke overeenkomst van art. VI. De oppositie van alle zijden deed den Raadpensionaris nog mislukking vreezen. Vandaar dat hij nog eens, maar nu langs anderen weg, dat ongelukkige Negapatnam trachtte te verkrijgen. De gezant te Londen, Van Nagel, kreeg last nog eens zijn uiterste best te doen.[1]) Van Nagel was geen diplomaat; hij liep ijverig van Pitt naar Carmarthen en van Carmarthen naar Pitt, dineerde bij Pitt en besprak terdege de wenschen van de Republiek, maar zonder veel succes. Van zijn vruchtelooze pogingen gaf hij getrouwe verslagen; alle uitvluchten der Engelsche regeering passeeren in zijn correspondentie de revue; Engeland wil geen alliantie koopen;[2]) het kan geen domeinen alieneeren.[3]) Negapatnam behoort aan de Compagnie; de regeering kan de Compagnie niet voor het hoofd stooten; zij durft het niet doen om het Parlement; het laatste project was een ultimatum, waarvan men niet af kan wijken; maar onder alle deze minder of niets beteekenende argumenten komt langzamerhand

1) Van de Spiegel aan Van Nagel 7 Maart.

2) Van Nagel aan Van de Spiegel, ongedateerd, vermoedelijk tusschen 14 en 19 Maart 1788.

3) Van Nagel aan Van de Spiegel 19 Maart 1788.

duidelijk de kern van het verzet voor den dag: Engeland vertrouwt Trincomale niet in handen van de Republiek. Alleen tegen afstand van deze stad en haven of tegen het recht tot versterking en verdediging daarvan geeft Engeland Negapatnam en misschien meer uit handen. [1]) In het laatst van Maart scheen Pitt met vage beloften van handelsvoordeelen en van garantie van den specerijhandel Van de Spiegels medewerking te zullen winnen tot een regeling van de versterking en verdediging der stad in kwestie op voet van barrière, d.w.z. ze zou door Engelsche troepen in Engelands soldij maar in den eed van de Republiek worden bezet. [2]) De onderhandelingen hierover werden evenwel niet onmiddellijk voortgezet. De toestand van Europa eischte een niet te lang dralen met afsluiting van het hoofdtractaat; van Engelsche zijde werd dit vergemakkelijkt door de toezegging aan Van Nagel, „dat de Koning voor equivalent niets zou pretendeeren, als hetgeen favorabel zoude zijn voor de interessen en seekerheit van de beide contracteerende partijen in Indiën en dat Z. M. altoos een waar belang zou neemen in al hetgeen de prosperiteit, commercie en seekerheit van de Hollandsche natie betrekkelijk ook den handel in specerijen concerneerde, verlangende ondertusschen,

1) O. a. Van Nagel aan Van de Spiegel 8 April 1788; Conservateur, II, 195. Van de Spiegel aan Van Poll 24 Maart 1788.
2) Van de Spiegel aan Van Nagel 24 Maart 1788.

dat het werk der alliantiën ten spoedigste en zonder uitstel ter conclusie moge worden gebracht." Op deze mondelinge toezegging, toegelicht met de overigens zeer aannemelijke verklaring dat Engeland de vaart om de Oost van Indië niet prijs kon geven om den Chineeschen handel, ging het ontwerp ten slotte door met de niet onbeteekende wijziging in art. IV, dat de aanval of de bedreiging met een aanval niet zou verplichten tot een secours maar tot een concert over het te leveren secours.

De teekening en ratificaties volgden, nog vóór de gewesten het eens waren over de onderlinge garantie van het stadhouderschap.

Hoe het met de verdere onderhandelingen zou gaan, was te voorzien. Van Nagel zette eerst in Londen de besprekingen voort op den grondslag van Maart: toelating van Engelsch garnizoen in Trincomale op den voet van barrière, maar toen dit in Nederland [1]) goed gevonden scheen te zullen wor-

---

1) Ook hier te lande rezen bedenkingen. Niemand minder dan de Stadhouder verklaarde er zich tegen. In het archief van Willem V, Kon. Huisarchief, vond ik de volgende copiemissive, 25 Maart 1788.

..... ik zoude nimmer aan de Republiecq durven raaden om te admitteeren, dat Trinconomale in handen van de Engelsche wierde gesteld op den voet van het Tractaat van Barrière. Ik denke dat een diergelijk Tractaat altoos nadeelig is ten opzichte van een magtiger mogendheid, en ik zoude liever voor altoos Negapatnam aan Engeland laaten, dan een Engelsch garnisoen en bijzonder een Engelsche gouverneur te laaten in Trinconomale en dus dezelve te admitteeren in Ceylon welke misschien de importantste possessie is van alle Koloniën." enz.

den, veranderde het Engelsche cabinet weer; thans wilde het een Schotsche brigade oprichten en die daar in garnizoen leggen. Daar deze bezetting evenwel weer neutraliteit mogelijk maakte en derhalve de haven ter beschikking van Fransche schepen zou kunnen worden gesteld, eischte het bovendien weer uitsluiting van Fransche schepen. [1]) De Commissarissen, met wie Harris over de hangende geschillen zou onderhandelen, werden benoemd, maar konden niet recht vat op hem krijgen.[2]) Eerst ging hij met verlof; een ontwerp door hen opgesteld, werd naar Engeland gezonden, een jaar na de verzending had de Britsche regeering zich nog niet verwaardigd er op te antwoorden.[3]) Harris' opvolger, Fitz Herbert, bracht niet eens instructies mee, of scheen er geen te hebben omtrent dit punt. [4]) De moeilijkheid lag voornamelijk hierin, dat de Nederlandsche regeering ten opzichtte van het commercie-tractaat wat onbescheiden was. Zij verlangde volle eerbiediging van het „vrij schip, vrij goed", op denzelfden voet als dat Frankrijk was toegestaan, d.w.z. met uitzondering van contrabande, waaronder scheepsbehoeften niet begrepen zouden zijn. Van de Spiegel achtte dezen eisch zoo gerechtvaardigd, dat hij meende er niet van

1) Van Nagel aan Van de Spiegel 29 Mei 1788.
2) Van Nagel aan Van de Spiegel 8 November 1788.
3) Van de Spiegel aan Van Nagel 19 Augustus 1789.
4) Van de Spiegel aan Van Nagel 2 September 1789.

te kunnen afzien dan tegen een equivalent.[1]) Wellicht dacht hij op die wijze Negapatnam te verkrijgen; doch indien hij meende, dat Engeland als equivalent voor Negapatnam zou aanvaarden den afstand van iets wat het niet als recht erkende en nu minder dan ooit geneigd was te erkennen, had hij het ver mis. De Engelsche regeering behoefde zich thans om de pretensies van den Nederlandschen handel niet meer te bekommeren; zij legde het oorlogsrecht ter zee uit naar haar welbehagen; zonder tractaten kon zij zich redden. Wat de Republiek als haar recht eischte, erkende Engeland niet als recht, en die erkenning was toch noodig om een equivalent er voor te bedingen. Het werd dus geweigerd.

Engeland hield nog eenigen tijd aan op de bezetting van Trincomale, maar Auckland slaagde er niet in het waardeloos Negapatnam te ruilen voor een bezit van oneindig meer waarde. Hij wierp het over een anderen boeg. Thans trachtte hij een der Riou-eilanden te verkrijgen.[2]) Weer geen bescheiden eisch. De Riou-eilanden lagen voor de vaart op China uiterst geschikt. De ruiling van Negapatnam tegen deze eilanden was in het geheel niet te rijmen met den door ons tevens begeerden afstand van het recht van vaart om de Oost van Indië.

---

1) Van de Spiegel aan Van Nagel 2 September 1789.
2) Van de Spiegel aan Auckland 15 Juni, arch. V. d. Sp. 184.

Negapatnam afstaan tegen dit equivalent was dus een bevestiging van het recht van vaart om Malakka niet alleen, maar een verlamming van onze vestiging op Malakka. Wat beteekende deze nog als Engeland van Riou een militairen post maakte en daar een steunpunt vond voor zijn vloot? Maar nog daar gelaten de militaire waarde, hoeveel schade kon de Nederlandsch Oost-Indische Compagnie ondervinden door de vestiging van een emporium voor den Britsch-Maleischen handel daar ter plaatse. Dit toch lag waarschijnlijk in de bedoeling van de Engelsche regeering.[1]) De Republiek weigerde, zelfs heeft ze de verzoeking weerstaan om Riou uit handen te geven tegen Negapatnam en een eiland in de Torres-straat.[2]) Te Londen begon men, overwegende dat Trincomale, bij het voortbestaan van de goede verhoudingen met de Republiek, die te zekerder schenen naarmate Frankrijk verder ging op den revolutionnairen weg, voor de veiligheid van Indië zoo

---

1) Grenville papers, I, 588. Henry Dundas, hieromtrent gevraagd door Grenville, heeft het advies ingewonnen van Mr. Fergusson, den grootsten Europeeschen koopman naar zijn meening, die ooit uit Indië was gekomen. Diens oordeel luidde, dat „a place of intercourse in the course of navigation between India and China, where our ships may meet the traders and inhabitants of the Eastern Islands, and barter their commodities, is essentially necessary" en „Rhio is without exception the best or, to speak more properly, the only unexceptionable place for that purpose." Deze zelfde brief geeft ook het oordeel van Fergusson omtrent den specerijhandel voor Engeland „except as a monopoly, of no value worth mentioning."

2) Grenville papers, I, 590.

noodig niet meer was, langzamerhand Riou hooger te stellen dan Ceylon. Die hoogere schatting werd geinfluenceerd door de belangen van den Indischen en Chineeschen handel. Het denkbeeld, dat later door de bezetting van Singapoer is verwezenlijkt, den Maleischen handel los te wringen uit het uitsluitend bezit der Nederlanden, kwam toen meer op den voorgrond, en nauw verband daarmee hielden de bezwaren van Pitt om den Nederlandschen handel op de Molukken te garandeeren. Tot garantie van den specerijhandel verklaarde hij zich wel bereid, doch niet zonder beperking, teneinde niet aan de Republiek het recht te geven tot gewettigde reclames zoodra Engelsche schepen zich in de Molukken vertoonen. In de Oostelijke zeeën lagen meer eilanden dan de Molukken in engeren zin,[1]) er zou dus eene formuleering gevonden moeten worden, die den specerijhandel waarborgde aan de Nederlandsche Compagnie, zonder daardoor haar recht te erkennen op alle eilanden in het Oosten van den archipel.

De moeilijkheden van Negapatnam en de vaart om de Oost van Indië bleken ten slotte onoplosbaar. Voor Negapatnam was geen equivalent te vinden. Wat de Republiek wenschte te geven was Engeland onvoldoende; wat Engeland vroeg scheen de Republiek te veel. De oplossing van het vraagstuk omtrent de vaart in de Oostelijke

1) Grenville papers, I, 591.

zeeën was al even bezwaarlijk, omdat de volkomen afstand van dat recht niet ingewilligd kon worden en voor de beperking van dat recht geen formuleering kon worden gevonden, die beide partijen bevredigde.[1])

Een concept-tractaat, dat Auckland in Maart 1791 eindelijk aan H. H. M. aanbood, maakte dan ook van deze zaken geen melding.[2]) Daarin lag het eerste bezwaar tegen aanneming. Nog meerdere redenen voor weigering vond men in het voorgestelde omtrent de beperkingen op den regel „vrij schip, vrij goed," maar het meest van al hinderde de commissarissen en ook de Regeering de poging van Engeland om in komende oorlogen de vaart op de Nederlandsche koloniën te bemoeilijken. De Engelsche regeering vreesde n.l., dat de Fransche koloniën dan haar producten per Nederlandsche scheepsgelegenheid naar Frankrijk of de Republiek zouden vervoeren, 't zij direct, 't zij

1) Grenville papers, II, 32. Auckland aan Grenville 2 Febr. 1791. The two principal objects of this negociation founded on the Treaties of Peace and alliance were the restoration of Negapatnam and the explanation of our pretensions in the Eastern seas. I have withdrawn the first because nothing has been offered that we think an equivalent and we withdraw the second, because (in plain truth) we do not know how to form an article which would not say both too much and too little. Vgl. ook de boven geciteerde plaats bij Vreede, IV, 656.

2) Over dit concept: Vreede, III, 633 en Vreede, IV, 594, 595, 635, 638, 640, 643, 644, 645, 646, 649, 655, 656, 659, 660, 661, 662, 665, 666, 688, 689, 690, 694, 695. Grenville papers, I, II passim.

indirect door ze eerst naar de Nederlandsche koloniën te laten brengen. 't Was duidelijk, dat juist door het voorstel om ook de indirecte verscheping uit te zonderen op den geoorloofden handel alle vaart van de Republiek op haar eigen koloniën onderworpen zou worden aan het onderzoek van Engelsche scheepsofficieren en kaperkapiteins. De ervaring, die men had van de gevolgen van dergelijke overeenkomsten, deed vreezen, dat de vaart van Nederlandsche schepen met Nederlandsche lading uit Nederlandsche koloniën en met bestemming voor Nederlandsche havens bij neutraliteit der Republiek, zelfs na levering van het secours, blootgesteld zou zijn aan een behandeling, alsof wij Engelands vijand waren. Vooral om deze bepaling werd het ontwerp afgewezen. [1]) Nog zijn de onderhandelingen hervat, maar niet dan nadat men hier goedgevonden had de discussies over de equivalenten voor Negapatnam en de vaart door de Oostelijke zeeën van die over het handelstractaat te scheiden. [2]) In October 1791 had Auckland het, naar hij zelf schrijft, zoover gebracht, dat men hier den geheelen clandestienen handel met Engelands vijanden had laten varen; meer zelfs dan dat: men had hier reeds een groot

1) Vreede, III, 633, vlg. Grenville papers, II, 152. Hope aan Auckland, 30 Juli 1791.
2) Grenville papers, II, 186.

gedeelte van den wettigen handel prijsgegeven. [1]) Toch is een verdrag niet meer tot stand gekomen; de handel bleef in volgende oorlogsjaren ongedekt voor Engelands overmacht ter zee en onderworpen aan de wetten, die Engeland daar wenschte voor te schrijven. Het natuurlijk gevolg van dezen toestand moest dus zijn, dat een conflict bij een volgenden oorlog onvermijdelijk was. „La fin de cette affaire sera le tombeau de cette sincère confiance que tous les bons esprits ont taché d'etablir entre les deux nations et qui était en si bon train!"[2])

Zoo Van de Spiegel, spijtig over den hoogen toon van Engeland; zoo ongeveer ook Hope in een schrijven aan Auckland. Maar konden onderhandelingen gelukken met een gezant en een regeering, die de Republiek tot de laagte van Ierland neerdrukten? „At present it (our influence in the Republic) is as great as it is in Ireland or in any part of the Kings dominions" durfde hij schrijven aan Grenville. [3]) De weigering om op de gedicteerde voorwaarden in te gaan zal dan zeker nog rauw op het lijf gevallen zijn.

De verhoudingen tusschen de Republiek en Engeland moeten door het gebeurde niet verbeterd zijn. Toen in 1795 andere grieven zich bij de oude voegden, schijnen er weinig vrienden van Enge-

1) Grenville papers, II, 211.
2) Grenville papers, II, 151.
3) Grenville papers, II, 211.

land meer geweest te zijn. De Republiek volgde de Fransche alliantie; garantie van grondgebied, stadhouderschap en koloniën hebben de omwenteling en de systeemsverandering niet kunnen verhinderen. Die oorlog in Frankrijks bondgenootschap bracht wat de voorzichtiger en minder impulsieve regeering van Van de Spiegel door het Engelsche bondgenootschap had willen voorkomen, en waarvoor hij de zelfstandigheid van de Republiek had prijsgegeven: het verlies der koloniën. De nawerking van zijn tractaat was de afzending der orders van Kew: de Opperbewindhebber der O. I. Compagnie volgde een eigen politiek. De Compagnie had immers „geen anderen toeverlaat dan Engeland" Of hij toen daarmee 's lands belang op het oog had, heeft hij zich waarschijnlijk niet afgevraagd; hij volgde daarin slechts de lijn, die het alliantie-tractaat en de Acte van garantie hem aanwezen. De belangrijkste bezittingen der Compagnie vielen achtereenvolgens in Engelands handen op order van den gegarandeerden Stadhouder. In Indië, gescheiden van den Souverein, bestond geen oorlogstoestand. Wat onder gewone omstandigheden verovering zou geheeten hebben, heette nu slechts militaire occupatie. Bij den vrede van Amiens gaf Engeland de koloniën terug aan de Republiek. Dat het Ceylon hield, behoeft ons na de onderhandelingen van 1787-1788 niet meer te verwonderen. Het was een zeer gewettigde daad van zelfbehoud.

De hervatting van den oorlog bracht opnieuw het verlies der koloniën; de fictie dat de Stadhouder de bewaring ervan aan Engeland had opgedragen, noch die dat de Republiek een overweldigd bondgenoot was, behoefde thans Engeland tot teruggave te nopen. De Bataafsche Republiek was door de onderhandelingen te Amiens als zoodanig erkend; het tractaat van 1788 kwam daardoor te vervallen.

De koloniën waren niettemin de pillegift, die het Koninkrijk der Nederlanden van Engeland kreeg. Alleen hield de milde schenker de punten, die hij in 1788 reeds gewenscht had en welker bezittingen Engeland eerst het rustig genot zijner Indische bezittingen verzekerde. De Kaap en niet een der Riou eilanden maar Singapoer en de daardoor voor Nederland nutteloos geworden vestigingen op Malakka hield het terug. Het herboren Nederland was al even kleingeestig als de Republiek der Vereenigde Nederlanden onder de Prinsevlag geweest was. Zelfs na de koninklijke schenking van het gehate Engeland, thans onbestreden meester ter zee, maakte de Nederlandsche regeering het zich druk om bij de onderhandelingen over de openstelling van alle havens voor wederzijdsche onderdanen de uitzondering der Moluksche zeeën te verkrijgen ter wille van het specerijmonopolie. Een krenterig kruideniertje, dat bedelt om de alleenleverantie van wat muskaatnoten en kruidnageltjes, om prijsreductie van wat opium.

Toen als in 1791 had Engeland bezwaar tegen een onbegrensde uitsluiting van de Moluksche eilanden uit den vrijhandel; de naam Molukken was te onbepaald; de Engelsche regeering wenschte toen de om die eilanden gelegen zeeën niet te sluiten voor de walvischjagers in den grooten Oceaan. [1]) De oplossing is gevonden in een nauwkeurige omschrijving van de specerij-produceerende eilanden, die toen wel mogelijk was, omdat het niet gold de vaart in de zeeën, maar den handel op de eilanden.

---

1) Hieromtrent meer bijzonderheden bij Smulders, Geschiedenis en verklaring van het tractaat van 17 Maart 1824 en Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland betreffende de overzeesche betrekkingen 1820-1824, getrokken uit de papieren van wijlen den Minister van Staat Elout.

III.

QUOTEN EN DEFENSIEWEZEN.

Voor onderstaande studie zijn gebruikt de volgende bronnen:

Memorie, ofte Generaal Rapport van de Personeele Commissie van het Financiewezen. Dit rapport is uitgebracht ter Generaliteit 21 Mei 1790, en opgenomen in de Secreete Resolutien van H. H. M. Heeren Staaten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Gedrukt is het te vinden in de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken 1790, I, 486. vlg. en in het verzamelwerk „Zaaken van Staat en Oorlog, betreffende de Vereenigde Nederlanden, sedert het begin van het jaar MDCCLXXX, dl. XII, XIII, XIV. Te Amsterdam bij Johannes Allart 1791." Ook is het Rapport gedrukt in de Secreete Resolutien van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland 1790.

Memorie, ofte Generaal Rapport van de Personeele Commissie van het Defensiewezen. Dit Rapport is uitgebracht ter Generaliteit 28 October 1789 en te vinden in de Secreete Resolutien van H. H. M. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden. Het Rapport is gedrukt te vinden in Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken 1789, II, 1155, in Zaaken van Staat en Oorlog, dl. VII, VIII en in Secreete Resolutien van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

De verbalen der beide personeele Commissies, Algemeen Nederlandsch Rijksarchief. Naast de officiëele rapporten geven deze niet veel nieuws. Ze zijn uiterst verward en de belangrijkste discussies zijn er niet in opgenomen.

De Resolutiën der provincies op het quotenrapport. Deze zijn in originali te vinden in de Secr. Resol. der St. Gen.; gedrukt in de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken van 1790, 1791 en 1792 en in Zaaken van Staat en Oorlog, dln. XXI, XXVI.

De Conciliatoiren van Z. H. en den Raad van Staate, van den Raad van Staate en van H. H. M. Gedeputeerden tot de Financie. Deze zijn gedrukt in Zaaken van Staat en Oorlog, dln. XV, XXI.

Het archief van den Raadpensionaris Van de Spiegel. Algemeen Nederlandsch Rijksarchief.

Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne tijdgenooten 1737-1800 door Mr. G. W. Vreede. Middelburg 1874-1877.

Documents, bij de studie van Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, La Restauration et M. Van de Spiegel, in het Nederlandsch Rijksarchief I.

R. L. Bouwens, Aan zijne committenten. Amsterdam 1797. Hierover Bijlage II, 1.

Rapport der commissie tot het onderzoek naar den Staat der Financiën van Holland op den 14 Dec. 1797 ter vergadering van het Provinciaal Bestuur uitgebracht. In den Haag, ter 's lands Drukkerij.

H. van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften van G. K. van Hogendorp, uitgegeven door zijn jongsten zoon, 1788-1813. Den Haag 1876-87.

A. De Commissies vóór de Restauratie.

Onder de talrijke naweeën van den laatsten oorlog met Engeland werd de totale ontreddering van het financiewezen der onderscheiden gewesten het meest gevoeld, en waar de practijk der Unieregeering zoo duidelijk den weg wees tot verlichting van het bezwaarde budget der bondgenooten, aarzelden deze niet dien in te slaan. Weigeren van vol consent op de Staten van Oorlog en petitiën, eenvoudig zwijgen op de gedane petitiën, niet nakomen van de verplichtingen, die het geven van consent oplegde, zoeken van uitvluchten om onder schijn van wettigheid aan de betaling van lichtvaardig toegezegde gelden te ontkomen, dat waren de middelen, waarmee de gewesten hun financies ten koste van het Uniebelang trachtten te verbeteren. De gemakkelijkheid, waarmee de provincies het algemeen belang terwille van hare „domestieke" aangelegen-

heden opofferden, toonde opnieuw den vollen omvang van de gebreken der Unie; geen middelen om de provincies tot consent te dwingen, geene om ze tot betaling te nopen, geen zelfs om haar te noodzaken tot de betaling der quote, waarop ze gesteld waren.

Ware nu nog de wanbetaling immer voortgekomen uit onwil, dwangmiddelen zouden misschien geholpen hebben, maar twee gewesten achtten zich beslist niet in staat hun quote in de lasten der Unie te dragen. In Zeeland waren de slechte consenten en furnissementen gevolg van onmacht, op haar beurt weer gevolg van achteruitgang sinds de dagen, waarin de bestaande quotentabel was vastgesteld.[1]) Bij de reeds sinds jaren klagende provincies voegde zich Utrecht, dat evenals de andere door consent te weigeren of door niet te betalen of door eigenmachtige quotenverlaging de rijkere provincies tot een verandering in de quotentabel drong.

Bij de algemeene zucht naar verlichting van lasten zag men in de Generaliteitskas het

1) Over deze quoten meer bij Van Slingeland, I, Discours over de defecten in de jeegenwoordige constitutie der Regeering enz. passim. Hierin worden de meeste zaken behandeld omtrent defensie, consent, constrainte, die hierna ook in behandeling komen. Meerdere bijzonheden in idem III. Verhandeling van de instelling, instructien en ambt van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden p. 53 vlg. 73 vlg. 203 vlg. en dl. II, Aanwijsing van de waare oorsaaken van het jeegenwoordig groot verval in de generaale regeering van den Staat der Vereenigde Nederlanden enz.

fonds, waaruit de quotenverlichting gevonden zou kunnen worden.[1]) De Staten van Holland, hoewel zelf ongeneigd een zwaardere quote op zich te nemen, verklaarden zich na lang verzet ten laatste bereid mee te werken tot een quotenherziening. De moeilijkheden die een verschikking der quoten meebracht, de talrijke gebreken die zich in het Uniebestuur overal vertoonden, en de toenemende onlusten in alle gewesten der Unie deden toen de Staten van Zeeland besluiten tot een voorstel aan de bondgenooten, om nog eens door een algemeene groote vergadering te komen tot een oplossing der aanhangige twistvragen. Veel succes had de auteur van dit voorstel, Van de Spiegel,

---

1) De Generaliteitskas trok hare inkomsten uit de gewone middelen der Generaliteitslanden, beden, verpondingen, gemeene middelen, collateraal enz.; uit den tol te Lith, het Generaliteitszegel, de Generaliteitsloterij, ambtgelden. Uit deze inkomsten werden betaald de onkosten vallende op de hooge staatscolleges, de griffie van H. H. M. het onderhoud der gebouwen van de Staten-Generaal enz., de tractementen der Generaliteitsambtenaren, den Griffier, den Thesauriergeneraal enz. De inkomsten dekten de uitgaven onder gewone omstandigheden ruimschoots, zoodat de Raad van State, wien het beheer der kas was opgedragen, een overschot kon kweeken. In moeilijke dagen kon derhalve de Generaliteit uit dit overschot den Provincies leenen of zelf onder verband der Generaliteits-inkomsten leenen ten behoeve der noodlijdende provincies. De inkomsten werden dan belast met de renten en aflossing dier schulden, voorzoover ze niet verhaalbaar waren op de provincies, tot wier behoef de schuld was aangegaan. Gelijk bekend is, kon de R. v. St. na den vrede van Utrecht de vervallen renten harer schuld niet betalen. In 1780 was ze er weer geheel boven op en kon de O. I. C. met een belangrijke som te hulp komen.

niet. De in Holland bovendrijvende patriotten wisten hun denkbeeld door te zetten. Er werden twee staatscommissies benoemd, waarvan de eene tot taak had de provinciale quotes nader te regelen in evenredigheid van de ware vermogens der bondgenooten tot het dragen der lasten van het bondgenootschap, en te onderzoeken den staat van de Generaliteitskas en het gebruik, dat daarvan tot soulaas der bondgenooten zou kunnen gemaakt worden. Bovendien werd haar opgedragen een onderzoek naar de financiëele reflexiën, die door sommige bondgenooten van tijd tot tijd op de Staten van Oorlog waren gemaakt. Naast deze eerste commissie werd een andere benoemd, aan welke opgedragen werd „de generale defensie van de Republiek te schikken na de financiëele vermogens van het bondgenootschap in het generaal en van ieder der bondgenooten in het bijzonder", en het „beramen der middelen, welke daartoe in vredestijd op eenen bestendigen voet gereguleerd en door het brengen van permanente posten op den Staat van Oorlog geconstateerd en vastgesteld behooren te worden". Voorts zou deze commissie een onderzoek moeten doen naar den staat van zee- en landmacht, frontieren, arsenalen en magazijnen, naar de redressen die in het admiraliteitsbestuur zouden gemaakt behooren te worden, naar de bevoegdheden van den Kapitein-Admiraal-generaal, naar het patent-recht en de militaire

jurisdictie.[1]) Bijzondere helderziendheid is niet noodig om in de talrijke punten van onderzoek de wenschen en belangen der gewesten te herkennen. Hollands patriotsche staten wilden den Kapitein-Admiraal-generaal in een bescheidener positie drukken, hem ontnemen wat hun hinderde, het patentrecht en de militaire jurisdictie over de garnizoenen in de Generaliteitslanden, hem een politieken raad ter zijde stellen, en in de tweede plaats het leger en vooral de vloot minder afhankelijk maken van het noodlottige petitie-systeem. De letter van de resolutie en nog meer de wensch der provincies legden de defensiecommissie evenwel den plicht op, de weermiddelen te knippen naar de ware vermogens der bondgenooten, terwijl aan de commissie voor de herziening der quotes was opgedragen het zoeken van de quotes naar evenredigheid der ware vermogens tot het dragen der lasten van het bondgenootschap. Onder ware vermogens tot het dragen der lasten van het bondgenootschap verstonden de bondgenooten toenmaals het totaal der sommen, die de gezamenlijke gewesten uit hun inkomsten overhielden na aftrek hunner domesticke lasten. Daar dit totaal onvoldoende was voor de behoeften van het leger en — wat Holland wilde — een vaste som voor marine op den Staat van Oorlog, zou de Generaliteitskas,

1) Deze Resolutie, van 4 Mei 1785, in N. N. J. 1785 pag. 749.

die men rijk achtte, het tekort moeten aanvullen.

Indien zij daartoe niet ten volle in staat bleek, zou het leger verminderd en op het marinebestuur bezuinigd moeten worden, en wanneer zoodoende de lasten nog niet met de ware vermogens in overeenstemming konden worden gebracht, zou heel edelmoedig Holland door verhooging van zijn quote het overige tekort dekken, mits den patriotten gewerd wat ze wilden: kortwieking van den Kapitein-Admiraal-generaal, de hervorming der militaire justitie naar hun wensch, beperking van het recht van patent enz.

De zaak was te doorzichtig aangelegd om niet begrepen te worden. De prinsgezinde gewesten wantrouwden Holland van het begin af en werkten weinig mee.[1]) Toen de commissies eindelijk bijeen waren, stonden haar de handen zóó verkeerd, dat ze geen stuk zelfstandig werk konden of willen doen en in alles op de adviezen van den Raad van State moesten bouwen.[2]) De taak der quotencommissie was trouwens uiterst moeilijk. Drievoudig was de haar gegeven opdracht.

De bepaling der quoten naar „evenredigheid van de

1) Colenbrander, II, 85. Vreede, I, 512. Van de Spiegel aan W. A. van Citters.

2) Verbaal van het gepasseerde in de conferentiën enz. van de commissie tot revisie der provinciale quotes.

Verder het oordeel van Van de Spiegel over de gecommitteerden tot dit besogne, Annotatiën van den gewezen griffier Fagel bij Bouwens, Aan zijne committenten, p. 151.

ware vermogens tot het dragen der lasten van het bondgenootschap" onderstelde toch in de eerste plaats de kennis der ware vermogens en in de tweede plaats die der lasten van het bondgenootschap. Eerst als deze twee gevonden waren, kon de evenredigheid van die vermogens in de quote worden uitgedrukt. Om haar taak te volvoeren meende de commissie voor de quotes dus allereerst te moeten overgaan tot de bepaling van de lasten van het bondgenootschap, als zijnde een onveranderlijke grootheid.[1]) Daarmee deed zij evenwel een gevaarlijken stap; ze nam als constant gegeven aan, wat juist volgens de opdracht aan de defensie-commissie niet constant kon zijn; immers deze had de middelen tot verdediging, dus te lasten, te schikken naar de ware vermogens. Hoewel bij haar onderzoek naar deze vermogens de quotencommissie zich niet onmiddellijk beperkte tot de enge beteekenis, die de provincies aan „ware vermogens" hechtten, was het toch onvermijdelijk, dat zij hierbij ook de lasten van het bondgenootschap in rekening bracht en aldus ten slotte geheel op het terrein der defensie-commissie kwam. Haar eerste werkzaamheden tot vaststelling der ware vermogens in meer abstracte beteekenis dan de provincies wilden, toonden helder aan, dat het onmogelijk

1) Verhaal der quoten commussie.

was de ware vermogens te scheiden van de lasten van het bondgenootschap.

Het Rapport der commissie geeft een kort overzicht van haar ijdele pogingen om een „cynosure" te vinden tot vaststelling van het waar vermogen.[1])

De Raad van State, om advies gevraagd, had voorgesteld de moeilijkheden, verbonden aan het zoeken der quote enz, te ontgaan door egale en generale belastingen op enkele artikelen van consumptie in te voeren en de opbrengst daarvan tot de gemeene defensie te doen strekken, gelijk ook reeds de Unie gewild had. Hoewel onderscheiden leden wel ooren naar dit voorstel gehad of geveinsd hadden te hebben, was het ten slotte ter zijde gelegd, omdat de resolutie, die de commissie tevens tot instructie diende, geen machtiging gaf zoo ver te gaan. Ook al had evenwel haar instructie den weg geopend om door dit afdoend middel de gebreken in de Unie weg te nemen, het zou niet aangenomen zijn, omdat de gecommitteerden van Gelderland en Overijsel zich er tegen verzet hadden, beide op grond, dat het onbillijk was dezelfde lasten op te leggen, waar de draagkracht van de inwoners zoo verschillend

1) Rapport der quotencommissie. Zaaken van Staat en Oorlog, XII, 38. Ik citeer uit het minder bekende verzamelwerk, omdat ik hierin alles bijeenvond wat ik noodig had. De gemakkelijker bereikbare Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken waren voor mij in verband met mijn woonplaats wegens hun meerderen omvang minder bruikbaar.

was. De Geldersche gecommitteerde, steunend op de ervaring van vroeger en heden, had ook nog gewezen op het gevaar, dat het met de in te voeren Generaliteitsmiddelen zou gaan als met de convooien en licenten. Elke provincie zou haar eigen onderdanen sparen en die van anderen drukken. Tot schade van de Republiek was dit middel, dat aan het gebrekkige systeem van petitiën en consenten een einde zou gemaakt hebben, teruggewezen. Een der leden voor Gelderland had de vinger op de zieke plek gelegd: wie zou de executie van die middelen, wie de cognitie van overtredingen hebben? De pogingen van 1665 om een generale belasting te heffen van het grossiergeld van wijnen en de prakrijken der admiraliteitscolleges leverden het heldere bewijs voor de onmogelijkheid van het middel. [1]) De gecommitteerden van Utrecht, de ingeklemde provincie, waren gaarne met den Raad meegegaan en waren voortdurend op diens denkbeeld teruggekomen. Naast dit voorstel van den Raad van State waren andere voorstellen uit de adviezen der leden opgekomen. De gecommitteerden van Zeeland hadden de opbrengst van de Liberale Gift van 1747 tot grondslag voor de vast te stellen quote willen nemen. Ook van dit middel was weldra de onmogelijkheid gebleken, omdat indertijd geheimhouding der opbrengst

---

1) Van Slingeland, III, 76.

was beloofd. De leden van Friesland hadden een zeer ingewikkeld voorstel gedaan. Men zou ('t recept was van een hoogleeraar aan de Universiteit te Franeker) een formule samenstellen, waarin door een „wiskonstige" bewerking de juiste verhouding van de draagkracht der provincies werd bepaald uit het vermogen en het aantal inwoners der onderscheiden provincies. Prof. Ypey kon evenwel gemakkelijk wiskunstige formules met x en ij samenstellen, bezwaarlijker was de schatting van de vermogens der gewesten en bijna even moeilijk de volkstelling. In de meeste provincies bestonden geen doop-trouw-sterf- of geboorteregisters, en al had men die gehad en verpondingslijsten erbij, dan had men nog de gegevens niet gehad om in 's professors berekeningen de aangenomen algebraïsche teekens te vervangen door bekende gegevens.

Verpondingslijsten waren niet overal, en nergens waren ze op de toenmalige waarde der landerijen gebaseerd. Hoe hadden verder de inkomsten uit handel en nijverheid gekapitaliseerd moeten worden?

Hoewel de Raad van State de onmogelijkheid van een berekening op deze gronden betoogd had, was toch besloten te trachten er de gegevens voor bijeen te brengen. Toen de gecommitteerden echter gevolg zouden geven aan deze afspraak, was weldra gebleken, dat de Raad van

State juist gezien had. Ten slotte had men gegrepen naar het oude middel, dat altijd in gevallen als dit was toegepast: de klagende provincies zouden het bewijs moeten leveren, dat ze te zwaar belast waren. De leden van alle bezwaarde gewesten hadden daartegen geprotesteerd. De Generaliteits-resolutie van 4 Mei 1784, zoo hadden ze beweerd, verlangde de regeling der quotes naar de evenredigheid van de vermogens van allen. Hoe kon men aan de bedoeling dier resolutie voldoen zonder kennis van *alle* vermogens? Maar aangenomen nog, dat men, op deze wijze werkende, bevond, dat werkelijk de klagende provincies onmachtig waren de vigeerende quote te dragen, hoe moest dan de som, waarmee ze ontlast zouden worden, verdeeld worden over de andere gewesten? Toch naar de ware vermogens dier gewesten, en die kende men niet. Dan was het beter, en meer in overeenstemming met den aard van een bondgenootschap, dat alle gewesten zonder onderscheid den staat hunner financies openlegden, zonder eenige achterhoudendheid, „cordaat, met candeur en fiducie." Stad en Lande hadden dit voorstel gedaan. Wat den afgevaardigde van Stad en Lande evenwel de uitweg had geschenen, had bij de Hollandsche leden niet de minste instemming gevonden. Zij hadden het, met wat onlangs in Frankrijk was gebeurd voor oogen, zeer bedenkelijk geacht, het crediet van een of meer bondgenooten, en dus ook

dat van het geheele bondgenootschap in gevaar te brengen. Maar ook wanneer men zoover niet zag, aldus hadden ze beweerd, was toch een eenvoudige openlegging van inkomsten en uitgaven onvoldoende, omdat dan immers nog een tweede onderzoek zou moeten volgen, n.l. naar de belastingen welker opbrengst onder de inkomsten gesteld waren; want men diende te weten, of alle provincies haar onderdanen wel even zwaar belast hadden.[1]) Hollands gecommitteerden hadden zich wel gewacht de ware reden van hun oppositie te openbaren: indien Holland opening gaf van zijne financiën, zouden deze evengoed als die der andere gewesten eenvoudig in de Unielasten aangeslagen worden, zonder dat het politieke doel, dat de Patriotten voor oogen hadden, zou worden bereikt. Dit politieke doel van Holland was dan ook de hoofdoorzaak geweest, dat de quotencommissie bij die provincie tegenstand had gevonden met alle voorstellen, die werkelijk tot een oplossing der moeilijkheid hadden kunnen leiden.

Was haar dus de hoofdzaak mislukt, gelukkiger

---

1) Ook met een onderzoek naar de belastingen is de Commissie in verband met deze vraag begonnen. De „Opgave der Imposten, welke ten behoeve van het gemeene land geheeven worden in de respective Provincien; gedaan aan de Commissie tot revisie der quotes volgens Haar Ed. Mog. Resolutie van den 25en April 1786," is ten behoeve van dit onderzoek gedrukt.

was ze geweest in de opruiming van de gebreken in den Staat van Oorlog. Reeds in haar eerste zittingen had zij begrepen, dat die Staat niet langer afhankelijk mocht blijven van een jaarlijksch consent der bondgenooten en dus permanent moest worden, evenals de te zoeken quote, minstens voor 25 jaar. Zij had eveneens besloten, dat de Staat van Oorlog gezuiverd zou moeten worden van doode, onnoodige en smokkelposten, dat er toezicht zou moeten worden gehouden door den Raad van State, of de gelden, die voor zeker doel op den Staat waren geconsenteerd, werkelijk voor het aangewezen doel waren gebruikt, en dat de provincies, die de op haar gerepartitiëerde gelden voor het aangewezen doel niet gebruikt hadden, ze ten goede zouden doen komen aan de gewesten, die aan de hun toegedeelde gelden niet genoeg hadden gehad. Zij had besloten op den Ordinaris Staat van Oorlog de vaste onveranderlijke posten te brengen en op den Extraordinaris-Staat de posten, die aan verandering onderhevig waren. In den Ordinaris-Staat zou elke provincie een onveranderlijk deel ter betaling kunnen worden aangewezen, zonder dat eenige smokkelwinst daaruit kon voortkomen; over den Extraordinaris-Staat, waar wel winst op zou kunnen vallen, zou telken jare door de provincies het te veel of te weinig betaalde kunnen worden verrekend. Op deze grondbeginselen was zij begonnen de nieuwe Staten van

Oorlog op te stellen, de begrooting der lasten van het bondgenootschap. Ook had zij zich aan het onderzoek van de Generaliteitskas gezet, waarbij al spoedig was gebleken, dat dit fonds ontoereikend was om Zeeland, Utrecht en Friesland voldoende te ontlasten.

Zoo ver was de quoten-commissie gekomen in den zomer van 1787; wegens de „bedroevende tijdsomstandigheden" waren de vergaderingen toen geschorst.

Van nog minder beteekenis waren uit den aard der zaak de resultaten der defensie-commissie. Haar hoofdwerk was de schikking der verdedigingsmiddelen naar de ware vermogens der bondgenooten, zij was dus afhankelijk van haar zustercommissie. Wel had zij zich in een onderzoek van den Staat van Oorlog begeven, guardes du corps van den Prins, adjudanten en lijfchirurgen van den Kapitein-generaal geschrapt, wat omgetobd met jura, leges enz, en besloten tot een voorstel om te breken met het repartitiestelsel. Ook zij was geleid door de adviezen van den Raad en de memorie van generaal de Maillebois.

Het eenige werk van beteekenis, dat zij voor den dag had gebracht, was een plan tot reorganisatie van het marinebestuur, waarin den Admiraal-generaal de functie werd toegewezen van eerevoorzitter der Haagsche Besognes en de

wezenlijke invloed werd overgebracht op den Advocaat-fiscaal der Admiraliteit van de Maze.

Tegelijk met de quotencommissie was ook zij op reces gegaan. [1])

---

1) Over het bovenstaande is meer te vinden in het Rapport der Commissie. Z. v. St. en O. XII, 247, vlg.

B. De Stadhouder en de Personeele commissies na de Restauratie.

Het herstel van den Stadhouder in 1787 deed, als in alle regeerings-colleges, ook in de Personeele commissies zijn invloed voelen. De patriotsche leden kwamen niet of slechts voor korten tijd terug; langzamerhand werden zij vervangen door partijgangers der zittende regeering. Den Stadhouder vijandige resoluties werden ingetrokken; de politieke bedoelingen inzonderheid de vermindering der rechten van den Stadhouder, Kapitein-Admiraal-generaal, traden van nu af geheel terug; de deliberatiën over het aanhangige plan tot hervorming van het admiraliteitsbestuur namen een andere wending; het patentenvraagstuk werd terzijde gelegd en aan een politieke commissie van bijstand naast den Kapitein-generaal niet meer gedacht. Het hoofdmotief, waarom Holland indertijd had toegestemd in de benoeming der Personeele commissies, was dus vervallen. Het eenige, wat zij aan dit gewest nog konden brengen, was een vaste som voor marine op den Staat van Oorlog en een verhooging zijner quote. Daar stond tegenover, dat de commissie voor het defensiewezen, werkend naar de instructie van 4 Mei 1785, de ware vermogens

tot maat zou doen strekken voor de vaststelling van den Staat van Oorlog, hetgeen onder de buitenlandsche verhoudingen van 1785 misschien zou gekund hebben, maar onder die van 1787 zeker niet meer wenschelijk was. Bovendien greep haar bestaan in de rechten van den Stadhouder. Zij had dus moeten verdwijnen en met haar de quotencommissie, omdat er thans geen grond meer was om resultaten van haar arbeid te verwachten, nu Holland niet meer wenschte wat het in 1785 gehoopt had door haar te zullen verkrijgen. De eerste gedachte van Van de Spiegel was dan ook beide commissies te ontbinden en in dien geest adviseerde hij den Stadhouder, doch deze volgde dit advies niet op. [1])

Metterdaad evenwel trachtte de Stadhouder de schadelijke en zelfs gevaarlijke onderschikking van den Staat van Oorlog aan de „ware vermogens" te verijdelen door zelf den Staten-Generaal een voorstel te doen tot reorganisatie der levende strijdkrachten. [2]) Daarmee sloeg de Stadhouder de defensie-commissie tamelijk onzacht een belangrijk deel van haar taak uit handen. Zelfs nu ging zij

---

1) Annotatien van den gewezen griffier Fagel bij Bouwens: Aan zijne committenten, 155. Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; arch. V. d. Sp. 326, 327, 328, 329, 330. (Ik citeer deze Aanteekeningen hierna als: Aanteekeningen van mijn ministerie.)

2) Propositie van Z. D. Hoogheid van Januari 1788. Resol. Holland 30 Januari 1788.

nog niet uiteen, maar bleef werken aan een tweede plan tot hervorming van het admiraliteitsbestuur, daar het eerste ontwerp door de gebeurtenissen van 1787 onbruikbaar was geworden, en aan de vaste posten die op den Staat van Oorlog moesten geplaatst worden. De Kapitein-generaal verscheen herhaaldelijk in haar besognes om haar zijn wenschen te kennen te geven. Zij volgde trouw zijn adviezen. Door haar tusschenkomst kwamen de voorstellen om jaarlijks manoeuvres te houden, een corps pontonniers te vormen enz. in behandeling. [1])

Voor de quotencommissie waren de legervoorstellen van den Stadhouder van ongeveer gelijke gevolgen als voor die van het defensiewezen. De Kapitein-generaal wees ook haar een bescheidener taak toe. Van de samenstelling van het leger had ook zij haar handen af te houden. Geen ander werk werd van haar verwacht dan een onderzoek naar de algemeene gebreken van den Staat van Oorlog, naar de evenredigheid der ware vermogens van de bondgenooten tot het dragen van de lasten der Unie en, in verband daarmee, naar de Generaliteitskas.

's Prinsen poging om geheel onafhankelijk van de staatscommissie de zaak der landsverdediging bij H. H. M. aanhangig te maken gelukte niet.

---

1) Verbaal der defensiecommissie.

Het voorstel van Januari 1788 strekte in hoofdzaak tot aanvulling en versterking van de infanterie en de cavalerie, tot herstel van de juiste verhoudingen tusschen de sterkte dezer wapens en het aantal officieren, en tot verhooging van soldijen.[1]) Buiten- en binnenlandsche verhoudingen[2]) maakten deze op zich zelve reeds zoo noodige verbeteringen onontbeerlijk, en veel oppositie tegen het reorganisatieplan werd dan ook niet verwacht, te minder, daar de regeering niet verzuimde te wijzen op de noodzakelijkheid om kostbare subsidietractaten te sluiten, wanneer niet tijdig in de gebreken van het leger werd voorzien. Na het vertrek van de Pruisische troepen zou het in de Republiek aanwezige krijgsvolk onvoldoende zijn om de rust te bewaren.

Niettemin kwam de niet verwachte oppositie toch. Amsterdam drong bij Holland en Holland ter Generaliteit aan om de meerdere kosten, die de nieuwe legerorganisatie mee zou brengen, tot ongeveer *f* 1, 150, 000 te verminderen en een even

1) Over den ellendigen staat der armee zie men: Aanteekeningen van mijn ministerie. Verder Van Hogendorp, Gedenkschriften, IV, 65 en de berichten van Thulemeijer 13 Nov. 1787, in de Documents bij Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, La Restauration et Mr. Van de Spiegel. Het Nederlandsch Rijksarchief, I, 392.

2) Wat de binnenlandsche aangelegenheden betreft, Van de Spiegel aan Burgemeester Van de Poll 1 Maart 1788; idem aan Rendorp 22 Februari 1788; arch. V. d. Sp. No. 49–52. Van de Spiegel tracht vooral op grond van de onrust in het land het plan aannemelijk te maken.

groote som op den Staat van Oorlog te brengen als vasten post voor de Marine. Onder deze voorwaarde alleen zou Holland in de voorgeslagen legervermeerdering berusten. [1])

Terwijl dus twee staatscommissies benoemd waren om de defensielasten terug te brengen tot de ware vermogens van de bondgenooten, zagen deze tot hun ontsteltenis plotseling een voorstel van den Kapitein-generaal verschijnen, dat verhooging dier lasten insloot en een voorstel van Holland, dat ook den Staat van Oorlog zou bezwaren. De „ware vermogens", die in de jaren vóór 1788 reeds ontoereikend waren geweest tot dekking van den Staat van Oorlog, zouden nu een meerder tekort van ± *f* 2,300,000 aanwijzen. Aan Hollands accrochement gevolg gevend maakten Kapitein-generaal en Raad van State een nieuw ontwerp, waarin voldaan werd aan het verzoek dier provincie. Het tweede ontwerp verscheen reeds in April. [2]) De bondgenooten haastten zich allerminst met erop te antwoorden; in afwachting van de resultaten van het onderzoek naar de ware vermogens in de quotencommissie, verkozen ze voorloopig maar de legerzaken op de lange baan te schuiven.

---

1) Resol. Holland 28 Maart 1788. Dat het denkbeeld van Amsterdam kwam, blijkt uit Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, IV, 166. Het voorstel van den Prins was ongeveer 4 à 5 ton hooger.

2) Nadere propositie van Z. H. en den Raad van State. Resol. Holland 9 April 1788.

De rampzalige toestand evenwel, waarin het leger zich na de gebeurtenissen van 1787 bevond, duldde geen lang uitstel; de Stadhouder verscheen persoonlijk in de vergadering van H. H. M. om de bondgenooten tot spoed te vermanen.[1]) Het resultaat was, dat in den loop van 1788 de gewesten hun adviezen inbrachten, alle in hoofdzaak instemmende met de legerorganisatie, mits deze nog minder kostbaar werd gemaakt dan thans was voorgesteld. Opnieuw zetten Kapitein-generaal en Raad van State zich aan 't werk om te voldoen aan het verlangen der bondgenooten. Weer ontwierpen zij een legerplan en, om den wensch van enkele gewesten te bevredigen, nog bovendien een plan tot gebruik van de vaste som voor Marine, die door Holland was verlangd.

Het derde legerplan verscheen in Maart 1789 en ging vergezeld van een ontwerp tot oprichting van een corps Mariniers, welks officieren, wanneer onvoorziens schepen moesten worden uitgerust, tevens als scheepsofficieren zouden kunnen fungeeren, waardoor voorzien zou worden in een der ernstigste gebreken in de Marine, het gemis van ten allen tijde beschikbare luitenants ter zee.[2])

1) Secr. Resol. St. Gen. 22 Mei 1788.

2) Propositie van Z. H. 17 Maart 1789. Resol. Holland 17 Maart 1789, ook bij Chalmot, XII, No. 1128. Bij deze propositie behoort het ontwerp tot oprichting van een corps mariniers; dit plan is ontworpen ingevolge de opdracht van de St. Gen. aan Z. H. bij diens comparitie ter St. Gen. op 22 Mei 1788.

Holland nam met het voorstel tot oprichting van dit corps alleen geen genoegen, daar de kosten daarvan slechts de helft van de voor marinedoeleinden verlangde som van *f* 1, 150. 000 bedroegen, en bracht reeds spoedig na de indiening van dit voorstel ter kennis van wien het aanging, dat het, behalve het corps Mariniers, ook nog een „convenabele som voor de protectie van de commercie ter zee en beveiliging van de afgeleegene Possessien van den Staat" verlangde.[1])

Terwijl aldus ter Generaliteit de zaak der legerorganisatie slepend gehouden en afgedongen werd op het hoogst noodzakelijke ter wille van de balans tusschen leger-lasten en ware vermogens, was de defensiecommissie bezig met de Marine. Holland had zijn voorwaarden gesteld, en daaraan was niet te ontkomen. Op den Staat van Oorlog zou naar alle waarschijnlijkheid in de toekomst *f* 1. 150. 000 voor marinezaken moeten worden uitgetrokken. Welnu, men zou Holland geven wat het verlangde; het zou die *f* 1. 150. 000 krijgen, maar onder voorwaarde dat een Unie-

---

De auctor intellectualis ervan is de Raadpensionaris, die, wanneer het in zijn macht gelegen had, op niet meerdere vaste posten voor Marine had willen aandringen, omdat hij terecht vreesde, dat bij de andere bondgenooten weinig geneigdheid zou bestaan om meer voor de Marine te bewilligen. De uitkomst heeft bewezen hoe juist hij zag, doch tevens hoe weinig hij ter Statenvergadering van Holland vermocht. (Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland.)

1) Resol. Holl. 6 Mei 1789.

college, waarin de kleine provincies de meerderheid hadden, de directie van de Marine overnam, *opdat* deze som toereikend zou zijn tot instandhouding van een Marine, groot genoeg ter beveiliging van de commercie en de afgelegen possessiën van den Staat. [1]) Tegen het advies van alle zaakkundigen in verklaarde de defensiecommissie de inkomsten uit convooi- en licentgelden, vermeerderd met deze som, daartoe voldoende, ondanks de protesten van de provinciën Holland, Zeeland en Friesland.

Zoo werkte de defensiecommissie met de Staten-Generaal, met den door den nood gedwongen Kapitein-generaal en den Raad van State samen om defensielasten en ware vermogens met elkander in balans te brengen. Nochtans was het werken in den blinde, want met het zoeken van die „ware vermogens" tot het dragen der lasten van het bondgenootschap ging het inmiddels slecht. De quotencommissie werkte na de Restauratie zoo mogelijk nog gebrekkiger dan te voren. Geen der vroeger noch een der thans weder door den Raad van State voorgestelde middelen om tot een juisten

---

1) Hierover het Rapport van de Personeele commissie voor het Defensiewezen Z. v. St. en O. VII, 169 vlg. Dit Rapport is ook te vinden in de N. N. Jb. van 1789, II, 1155. 27 October 1789.

Over de samenstelling van den Raad, l. l. 178. De zonderlinge berekening van de benoodigdheden der Marine p. 197 vlg. Over de waarde hiervan in het volgende hoofdstuk meer bijzonderheden.

aanslag te komen, werd goedgekeurd.[1]) Al waren er nog eens zooveel „cynosures" aan de hand gedaan, geen daarvan zou aangenomen zijn, omdat de bondgenooten nu eenmaal niet meer wenschten te besteden aan de verdediging dan wat zij na aftrek hunner domestieke lasten van hun inkomsten overhielden, vermeerderd met het soulaes dat de Generaliteitskas kon geven. Slecht in zooverre was de meerderheid wat milder dan vóór 1787, dat zij thans ook Holland wel een hoogere quote wilde doen betalen als straf voor de ondeugendheid van 1780 en volgende jaren.[2])

Al was men het tamelijk wel eens over de vraag wat onder ware vermogens verstaan moest worden, minder duidelijk was, hoe men achter die ware vermogens zou komen. Openleggen, cordaat, met candeur en fiducie, was het eenige wat er opzat.

Te voren waren daartegen evenwel reeds bezwaren gerezen bij Holland. Nu, na het herstel van den Stadhouder, was Holland even onwillig als toen. De Raadpensionaris had al spoedig ingezien, welk voordeel te trekken was uit de onbekendheid van Hollands overschot en welke nadeelige gevol-

1) Men zie het overzicht van het vóór 1788 in het besogne verhandelde bij Vreede, IV, 327 vlg.

2) Van de Spiegel klaagt herhaaldelijk over het opzet der bondgenooten om Holland te laten boeten o. a. in Nadenking wegens mijn ministerie in Holland.

gen een „cordate en candide" openlegging van het financiewezen kon hebben. [1])

De noodlottige neiging der gewestelijke regeeringen om bij vermeerdering van domestieke uitgaven de bestaande belastingen niet te willen verhoogen moest ten gevolge hebben en had dit ook gehad, dat het beschikbare geld voor de generale defensie geringer werd, naarmate de domestieke uitgaven aangroeiden. Zij hoopten het zoo ver te brengen, dat de defensie geschikt werd naar de beschikbare gelden.

Weigerde Holland evenwel de openlegging, dan was tenminste onmogelijk, dat thans de neiging, om de gewestelijke contributies voor de generale Unieverdediging en daarmee de Unieverdediging zelve te beperken tot de overschotten, alias „ware vermogens" der gewesten, tot systeem verheven werd. In het belang van het vaderland weigerde Holland dus de verlangde openlegging, waardoor het onmogelijk werd uit een eenvoudige optelling de voor de defensie beschikbare som vast te stellen en daarnaar de behoeften voor de verdediging te regelen.

Maar ook voor het eigen belang van Holland beval zich deze weigering aan, omdat zoodoende de onvermijdelijke quotenverhooging aan Hollands vrij consent gebonden bleef, en zoo slim was de regeering

---

1) Aanteekeningen van mijn ministerie. Ook Annotatiën van den gewezen griffier Fagel, Bouwens, 151.

van 1787 wel om in te zien, dat zij zoo goed als haar voorgangster voordeelen kon bedingen tegen een quotenverhooging, die zij toch niet ontgaan kon. Een eenvoudige opening zou Hollands overschot voor Uniedoeleinden verbonden hebben zonder gelegenheid te geven tot het stellen van voorwaarden, en zoo min als de Patriotsche regeering kon de huidige in een verhooging zonder equivalente voordeelen berusten. Van de Spiegel meende, dat Hollands toestemming in een quotenverhooging gebonden kon worden aan verbeteringen in het Uniebestuur, gelijk hij zich had voorgesteld, dat de door hem ontworpen en door Zeeland in 1785 voorgestelde groote vergadering had moeten aanbrengen. [1]) Deze waren *a.* een vaste Staat van Oorlog voor een periode van minstens vijf en twintig jaren; *b.* een vast consent daarop voor een gelijken termijn; *c.* een vaste som voor marine op dien Staat van Oorlog; *d.* middelen om onwillige provincies te brengen tot consenten op extraordinaris petitiën; *e.* middelen om onwillige gewesten tot betaling op gegeven consenten te dwingen; *f.* middelen om te verhinderen, dat elk gewest door wanbeheer van eigen financiën telkens zich op grond van

1) Over Van de Spiegels meeningen aangaande de defecten in de regeering van den Staat en de middelen tot redres, zie: Reflexien over de gebreeken in de gesteldheid der Regeering van de Vereenigde Nederlanden, Vreede, II, 157—303.

onvermogen aan zijn verplichtingen tegenover de de Unie onttrekken zou. [1])

Met het doel voor oogen om met Hollands quotenverhooging wezenlijke voordeelen te bedingen voor Unie en gewest, weigerden Hollands gecommitteerden in de quotenbesognes beslist de openlegging. Zoo was ook dit middel onbruikbaar. De quotencommissie bleek onmachtig om haar hoofdtaak uit te voeren. Toch was het noodig de quotengeschillen uit de wereld te helpen; de noodzakelijke verbeteringen in leger en vloot wachtten er op.

Toen geen uitweg meer mogelijk scheen, ontfermde Willem V zich over de quotencommissie. In zijn qualiteit van Stadhouder der onderscheiden gewesten bood hij zijn bemiddeling aan, onder aanwijzing van den weg, langs welken hij tot de kennis van de ware vermogens hoopte te komen. Hij verzocht, wanneer zijn voorstel mocht worden aangenomen, een „succincte en accuraate" staat van de financies der onderscheiden gewesten, waarin opgave moest worden gedaan van de gewone inkomsten en domestieke uitgaven, zoodat uit het overschot der inkomsten zou kunnen worden opgemaakt, welk bedrag zij voor de Unie beschikbaar hadden. Voor het het vinden van middelen om het te verwachten tekort te dekken bood hij zijn verdere diensten aan. [2])

1) Aanteekeningen van mijn ministerie.

2) Brief van den Prins aan de quotencommissie in het Rapport der quotencommissie, Z. v. St. en O. XII, p. 47; de brief is gedateerd 11

Het voorstel van den Prins werd met graagte aangenomen. De methode, die hij dacht te volgen, was volkomen dezelfde als die de bondgenooten wenschten, zij het dan ook, dat dit voorstel zelve reeds voldoende aankondigde, dat de Prins niet van zins was de gewestelijke bijdragen in de Unielasten alleen te bepalen naar de „ware vermogens". Voor de provincies waren er evenwel zooveel middelen om zich van het tekort, zoo het mocht ontstaan, af te maken, dat het laatste gedeelte van 's Prinsen voorstel nauwelijks de aandacht waard scheen. [1])

Van de Spiegel, die den Prins het voorstel aan de hand had gedaan, won er dit mee, dat de quotenregeling en de organisatie van het leger in handen kwamen van den Kapitein-generaal, die zich wel wachten zou voor de onderschikking der defensie aan de „ware vermogens". Holland kon er in berusten, omdat de voorgeslagen oplossing nog altijd de gelegenheid liet voorwaarden te bedingen, voor zoover deze den Prins aangenaam waren.

Juli 1788. Het denkbeeld was Z. H. door Van de Spiegel ingegeven. In het arch. Van de Spiegel 363 bevindt zich de minuut van den brief, waarin hij Z. H. raadt zijn bemiddeling aan te bieden. De Prins heeft bijna letterlijk de redactie van den Raadpensionaris overgenomen. Vgl. verder het denkbeeld van Van de Spiegel bij Vreede, II, 440.

1) Het voornemen bestond ter aanvulling van dit tekort een Generaliteits-belasting in te voeren. De tegenstand daartegen ging voornamelijk uit van de kleine provincies en volstrekt niet in de eerste plaats van Holland.

C. De quotenvoorslagen van den Stadhouder.

Van de quotencommissie verhuisde nu het vraagstuk der ware vermogens naar de stadhouderlijke bureaux, waarin, gelijk bekend is, zoowel na als vóór 1787 een schromelijke wanorde heerschte. Een ander systeem dan alles in de war te laten loopen had de Prins nimmer gehad en had hij ook nu niet. [1]) Bovendien offerde hij meer dan betaamde aan zijn liefhebberijen als revues, exercities en inspecties. Ernstiger zaken kwamen daardoor op den achtergrond. [2])

Van Juli tot September hadden de gewestelijke regeeringen noodig om uit hun zonderling geadministreerde financies een „succinct en accuraat" overzicht op te maken [3]), en toen weigerde Holland een onbepaalde openlegging. Slechts inlichtingen, die gevraagd werden, verklaarde het zich bereid te geven. [4]) Toen de gegevens alzoo verkregen of althans te krijgen waren, verkoos de Prins zich er niet mede te

---

1) Fagel-Bouwens p. 154. p. 169. „Zijne politique is van de dingen zooveel in de war te helpen, als het maar doenlijk is." Vergelijk verder hieromtrent het oordeel van Auckland in de Grenville-papers, II, 219, 379, 380.

2) Van de Spiegel aan Rendorp 9 Mei 1789; arch. V. d. Sp. 49—52.

3) Van de Spiegel aan Z. H. 8 Sept. 1788; arch. V. d. Sp. 49—52.

4) Verbaal der quotencommissie. Ook Vreede, IV, 307.

bemoeien. Raadpensionaris en Thesaurier-generaal moesten Zijne Hoogheid als een schooljongen aan het werk zetten.[1]) In December was men nog niet verder, en misschien zou de Stadhouder nog langer gedraald hebben, indien niet Utrecht op het eind van 1788 zijn quote in de Meckelenburgsche subsidietroepen geweigerd had. Op Utrechts weigering volgde weldra die van Zeeland en Friesland betaalde slechts de quote, waarop het zichzelf gesteld had; andere gewesten dreigden dit voorbeeld te zullen volgen.[2]) De Generaliteitskas moest de geweigerde gelden maar leveren en bij ontoereikendheid dier kas Holland, dat zich immers voor het crediet der Unie het meest interesseerde. Het middel trof doel. De Generaliteitskas nam de afgewezen betaling voor haar rekening en de Stadhouder werd er aan herinnerd, welke gevaren er uit een langer dralen zouden voortkomen.[3]) Hij toog dan aan het werk. De opgaven, die hij verkregen had, stelde hij in handen van een college, bestaande uit leden van den Raad van State, den Thesaurier-generaal, den Raadpensionaris en een paar burgemeesters van Amsterdam, die aan 't cijferen gingen.[1]) Van de Spiegel had

1) Van de Spiegel aan Z. H. 8 September 1788; arch. V. d. Sp. 49—25.

2) Renfner aan den koning van Pruisen; 2 Jan. 1789; Nederl. Rijksarchief, I, 428.

3) Resol. St. Gen. 24 December 1788.

weinig moeite om in dit college de verhooging van Hollands quote, die door den staat van zijn financies volstrekt niet gemotiveerd werd, te verbinden aan de voorwaarden, die hij tot meerdere vastheid der Unie onontbeerlijk achtte. Te minder moeite moest hem dit kosten, daar ook reeds in de quotenbesognes enkele dezer punten, zooals de vijf en twintigjarige termijn voor den Staat van Oorlog en het consent daarop voor een gelijken termijn, ter sprake waren geweest en daar schijnbaar niet op veel tegenstand zouden stuiten.

Meer moeite moest het kosten maatregelen te vinden, om onwillige provincies te bewegen tot het geven van consent. Zoolang de Unie bestaan had, had men altijd de wenschelijkheid van dwangmaatregelen in dit opzicht ingezien; elk der gewesten had ze op zijn beurt gewenscht en op zijn beurt geweigerd. De afkeer daarvan was evenwel zóó in overeenstemming met de historie der geuniëerde gewesten, dat men het nimmer verder had kunnen brengen dan tot de onschuldige middelen van persuasie, adhortatie en bezending.[2]) Van de Spiegel wenschte — en hij heeft den Stadhouder voorgesteld dezen maatregel aan het quotenbesogne

1) Van de Spiegel aan Burgems. Hasselaar en Rendorp 6 Febr. 1789; arch. V. d. Sp. 49—52.

2) Over de middelen van afkomst en constrainte, Van Slingelandt, III, 76 vlg. Inzonderheid p. 111,

voor te dragen —, dat over zaken van contributiën eenvoudig bij meerderheid van stemmen zou worden beslist.[1]) Dat van de zijde van Hollands Raadpensionaris zulk een voorstel kon komen bewijst wel de gegrondheid van het bezwaar, dat, naar G. K. van Hogendorp ons meedeelt, over het algemeen tegen Van de Spiegel werd ingebracht. Niet genoeg Hollander! Niet alleen Van de Spiegel evenwel vertegenwoordigde Hollands belangen, zooals de uitkomst zou toonen. Men werd het eens over het beginsel van arbitrage in gevallen van verschil, maar tevens nam men een minimum aan van gelden, die geconsenteerd moesten zijn, eer een geval van geschil voor arbitrage vatbaar was. Daar die limiet zoo hoog gesteld werd, dat zij niet bereikt kon worden zonder dat Holland geconsenteerd had, kon zich nooit het geval voordoen, dat dit gewest zich aan deze bepaling van arbitrale uitspraak zou moeten onderwerpen.[2])

Even netelig als de consentdwang was dwang tot betaling op gegeven consenten;[3]) hij was evenwel rationeel en met het oog op de talrijke excepties, door de provincies in de laatste jaren opgeworpen om aan den plicht tot betaling te ontkomen, noodzakelijk. Van de Spiegel stelde voor uitslui-

1) Van de Spiegel aan Willem V 10 Maart 1789; Vreede, IV, 302.
2) Vreede, IV, 300. vlg.
3) Hierover Van Slingelandt, III, 117.

ting uit de Uniecolleges toe te passen op de gewesten, die in de toekomst zich weder aan de betaling zouden onttrekken.

In verband met deze maatregelen was nog een derde onontbeerlijk, om te voorkomen, dat gewesten aan arbitrage en betaling ontsnapten, n.l. voorziening tegen de mogelijkheid, dat gewesten op de gedane petities niet antwoordden en zich niet aan de beslissing van arbiters onderwierpen. Voor het eerste geval werd door den Raadpensionaris voorgesteld, dat gewesten, die binnen zekeren termijn op de gedane petitie geen resoluties inbrachten, geacht zouden worden geconsenteerd te hebben; voor het tweede de toepassing van de bovengenoemde constrainte-middelen, tenzij onvermogen de duidelijke oorzaak was van niet-betaling. Daar de hooge belasting, die de nieuwe quote voor de volgende vijf en twintig jaren den gewesten zou opleggen, zeer zeker boven de ware vermogens zou gaan, vreesde Van de Spiegel, en niet ten onrechte, dat de gewesten òf zich daaraan zouden onttrekken op grond van onvermogen, òf er aan zouden voldoen door het aangaan van leeningen, die tengevolge van den rentelast na ommekomst van den eersten termijn weder aanleiding zouden geven tot hernieuwde aanvragen om quotenverlichting, òf vermeerdering van lasten op den Staat van Oorlog zouden verhalen op de petities. Vandaar zijn aan-

drang, dat op de financies der gewesten en inzonderheid op die der provincies, wier quote thans verlicht werd, eenig toezicht werd gehouden, en dat zoo mogelijk dien bondgenooten de plicht werd opgelegd schulden af te lossen en een reserve te vormen, opdat later de oude quote weer zou kunnen hersteld worden en niet bij de eerste de beste petitie zoo'n gewest onvermogen zou aanvoeren als oorzaak van consentweigering. De noodzakelijkheid van een dergelijke bepaling drong zich den Raadpensionaris van Holland te eerder op, omdat Hollands financies in de laatste jaren zóó verminderd waren, dat het een gedwongen leening van zijn onderdanen had moeten vergen. Quotenverhooging in Holland onder zulke omstandigheden was moeilijk te rijmen met quotenverlaging van andere gewesten, zonder dat hun onderdanen eenige meerdere lasten werden opgelegd. Dit middel van „securiteit" was echter uiterst hachelijk, omdat het financiewezen der gewesten een domestieke zaak was en medezeggenschap daarover van generaliteits-colleges of bondgenooten lijnrecht streed met de hooge overheid der gewestelijke regeeringen. Het eenige aanneembare middel om toezicht te houden was, dat de ontlaste gewesten telkens hun Stadhouder inzage gaven van den Staat hunner financies. Van de Spiegel wenschte, dat de Stadhouder aan het quotenbesogne een dergelijk voorstel zou doen, maar

Willem weigerde. [1]) Zijn neutrale positie gedoogde niet, dat hij de ontlaste provincies door zijn voorstel onder curateele zou brengen. De Prins bepaalde zich tot het uitspreken van de wenschelijkheid, dat de verlichte gewesten voor verbetering van hunne financies zouden zorgen. Begin April kwam de ontworpen quotentabel met de aangehechte voorstellen tot verbetering der Unie in het quotenbesogne.[2]) Eenige weken te voren hadden de Kapitein-generaal en de Raad van State hun derde legervoorstel ingediend.[3]) De quotencommissie verkreeg te gelijk met de aangeboden quotenvoorstellen van den Thesaurier-generaal een overzicht van de gezamenlijke Unielasten, wanneer het legervoorstel van Maart werd aangenomen en op den Staat van Oorlog de vasten posten werden gebracht, die de defensiecommissie zou voorstellen daarop te brengen. [4])

Schromelijke ontzetting van het quotenbesogne! Veel scherpzinnigheid was niet noodig om uit de quotentabel en de raming der vermoedelijke lasten van het bondgenootschap de bijdrage van elk gewest te berekenen.

Ieder der gecommitteerden kwam dan ook spoedig tot de ontdekking, dat de contributie van

1) Willem V aan Van de Spiegel; Vreede, IV, 302.
2) Zie het Rapport in Z. v. St. en O. XII, 49. 3 April 1789.
3) 19 Maart 1789.
4) Verbaal der quotencommissie.

zijn gewest niet overeenstemde met het ware vermogen. Onmiddellijk was de meerderheid bereid dit toe te schrijven aan tweeërlei oorzaak. Holland had niet als de andere provincies een volledige inzage in zijn financies gegeven; [1]) het was dus te laag aangeslagen, waardoor de anderen te veel moesten betalen. De tweede oorzaak kon zijn, dat de som der lasten te hoog was; dit nu kon weer toegeschreven worden aan de vaste posten voor marine, fortificaties enz. Waaruit evenwel de onevenredigheid voortkwam, konden ze niet vinden De som der vermogens noch het ware vermogen van Holland was hun bekend. Hoofdzaak was, dat de provincies meer moesten betalen dan zij beschikbaar meenden te kunnen stellen voor Uniedoeleinden. Het besogne zette zich dus tot een onderzoek van de raming van lasten, met het doel deze althans te verlagen. Er rees een eindeloos gekibbel over de vraag, of vaste posten voor logiesgelden, magazijnen enz. wel op den Staat van Oorlog behoorden,doch zonder resultaat. Het eenige, waarover men het eens werd, was dat Holland wel te laag gequotiseerd zou zijn en dat op de raming van lasten moest zijn te bezuinigen. Het wantrouwen door Holland gewekt, vond nog voedsel in het

---

1) Discussies over dit voorstel in het verbaal der quotencommissie.

niet bondgenootschappelijke voorstel, om slechts die gevallen van verschil voor arbitrage vatbaar te verklaren, waarin Holland geconsenteerd had. De bondgenooten gunden Holland gaarne een eereplaats; maar zoo 'n voorstel konden ze toch niet aannemen. Tegen de andere Unieredressen rees geen oppositie van beteekenis, behalve dat men het arbitragevoorstel algemeen te omslachtig achtte.

Toen Hollands gedeputeerde in het quotenbesogne de securiteitsparagraaf nog wilde uitbreiden door den thans te ontlasten provincies de verplichting op te leggen om jaarlijks aan Z. H. bewijs te geven, dat haar financies niet verminderd maar wel verbeterd waren, werd dit voorstel dadelijk door de betrokken gewesten afgewezen.

Het was er dus nog verre vandaan, dat de gedane voorslagen ingang hadden gevonden.

Quotentabel èn Staat van Oorlog èn de aangehechte voorstellen tot redres werden onaannemelijk geacht en mitsdien den Prins ter revisie teruggezonden.

Verandering van de redresvoorstellen was mogelijk; ook kon de Prins de eindsom, waartoe hij gekomen was, verminderen door nog wat te bezuinigen op den Staat van Oorlog, gelijk hij dien had opgesteld, maar het wantrouwen weg te nemen, dat Holland en ook andere gewesten onjuiste of onvoldoende opgaven hadden verstrekt

en daardoor te laag waren gequotiseerd, lag niet in zijn macht. Elke quotentabel, die de klagende en niet klagende gewesten boven hun „waar vermogen" belastte, zou ontstemming wekken, zoolang niet alle gecommitteerden ten volle overtuigd waren van de juiste verdeeling der Unielasten. Om verder te komen — dit was wel voldoende gebleken — moest Holland berusten in een geheele of gedeeltelijke openlegging zijner financies en moest ook ten overstaan van het quotenbesogne de juistheid van de opgaven der andere gewesten worden aangetoond. Holland verkoos dit evenwel niet in het volle besogne te doen. Vrees voor den val van zijn crediet zal daarvan wel de reden zijn geweest, want de grond, dien het vroeger voor zijn weigering had gehad, (dat het door openlegging op de met het overschot evenredige quote zou gesteld worden zonder daarvoor voordeelen te kunnen bedingen) behoefde, nu de overschotten der andere provincies den Raadpensionaris bekend waren, niet meer te bestaan. Integendeel, uit de openlegging zou blijken, dat Holland relatief reeds te hoog was aangeslagen en op goede gronden voorwaarden kon stellen. Om de gecommitteerden der andere gewesten dus gerust te stellen en meer licht te doen vallen op zijn offervaardigheid, verklaarde Holland zich bereid mededeeling te doen van zijn overschot in een vergadering der quotencommissie, waarin slechts één gedepu-

teerde van elke provincie aanwezig zou zijn. 1) In dit „gecontraheerd besogne" kwam eindelijk het ware vermogen aan den dag, en het viel bitter tegen. Slechts *f* 12. 032. 569. bedroeg de som, die zonder belastingverhoogingen voor Uniedoeleinden beschikbaar was. Gelukkig had de Prins voor een verrassing gezorgd: hij deelde mee, dat hij kans zag de kosten der ontworpen legerorganisatie met inbegrip der vaste posten terug te brengen op *f* 13. 500. 000. Het gecontraheerd quotenbesogne begon nu dezelfde tactiek, die ook het volle quotenbesogne had gevolgd. De Prins, zoo redeneerde het, heeft de legerlasten c. a. reeds zoo dikwijls verlaagd, ook thans zal $13^1/_2$ millioen zijn ultimatum niet zijn. Z. H. zal desnoods ze terug kunnen brengen op *f* 13. 000. 000; de Generaliteitskas is belast met slechts ruim vier ton en kan nog wel een percent meer betalen of eenige vaste posten voor haar rekening nemen. In het vertrouwen dat de Prins zou doen, wat het besogne met het oog op de ware vermogens wenschelijk achtte, en op de overweging dat de Generaliteitskas een gewillige ezel was, kwam het tot het besluit, dat er nog vijf ton gevonden moesten worden. Doch bij het zoeken naar dat half millioen begonnen de gedeputeerden elkaar schuin aan te zien. Had, zoo werd gevraagd, Utrecht bij zijn opgave wel

1) Verbaal der quotencommissie.

gerekend op de inkomsten uit de geestelijke goederen? Er werden vermoedens geopperd, dat Gelderland de inkomsten uit de domeinen niet had opgegeven enz. Deze en dergelijke bedenkingen, die natuurlijk ten doel hadden de som der ware vermogens ten koste van deze of gene provincie te verhoogen, waren zoo talrijk, dat het besogne van een verder onderzoek naar de details der opgaven afzag, besloot de eindsommen in haar geheel als juist aan te nemen en voorloopig berustte in de tweede quotenverdeeling, die de Prins reeds daaruit getrokken had. 1) Deze

1) Notulen van het gecontraheerd besogne, 29 Mei 1789; arch. V. d. Sp. 374. Het is wel de moeite waard te zien, hoe allerzonderlingst met de quotenverdeeling werd omgesprongen. In dit gecontraheerd besogne gaven de provincies op als hun overschotten:

Gelderland	f 925.724
Holland	„ 7263.765
Zeeland	„ 453.856
Utrecht	„ 651.730
Friesland	„ 1458.373
Overijsel	„ 449.142
Stad en Lande	„ 829.979
	f 12.032.569

Volgens deze verhoudingen had de quoteverdeeling moeten worden:

Gelderland	7.13.10.	Deze werd ten slotte	6. 0.10.
Holland	60. 7. 3½.	„ „ „ „	62. 1. 0.
Zeeland	3.15. 5.	„ „ „ „	3.16. 0.
Utrecht	5. 8. 4½.	„ „ „ „	4.10. 0.
Friesland	12. 2. 5.	„ „ „ „	9. 7. 0.
Overijsel	3.14. 8.	„ „ „ „	3. 9. 6.
Stad en Lande	6.18.	„ „ „ „	5. 7. 8.

De „ware vermogens” waren misschien niet de juiste maatstaf, maar de vergelijking van deze vermogens leert toch wel, dat Zeelands

quotentabel en een nieuwe verminderde raming der Unielasten zouden dus van het tweede voorstel des Prinsen het eerste deel uitmaken. Aan de hand van de opmerkingen over en bezwaren tegen de redresvoorstellen, bij de behandeling der eerste voorstellen te berde gebracht, wijzigde Zijne Hoogheid hierin het een en ander; zoo werd het arbitrage-proces eenigszins vereenvoudigd, doch het beginsel, dat Holland daarin zoo 'n voorsprong gaf, bleef gehandhaafd en in de securiteitsparagraaf werd geen verandering gebracht. 1)

Het tweede quotenvoorstel van den Stadhouder bereikte het quotenbesogne in October. Tegen de verwachting bleef daarin de jongste raming der legerlasten op *f* 13. 500. 000 gehandhaafd. Het had niet meer succes dan het eerste. De leden voor Gelderland, Zeeland en Friesland maakten het

---

ontlasting hoog noodig was en dat Friesland met al zijn geschreeuw feitelijk nog te weinig betaalde en in de ontlasting van 1792 schromelijk bevoorrecht werd.

De gegevens, door Holland verstrekt, waren eer te hoog dan te laag. Na aftrek van de domestieke uitgaven en de betalingen op de extraordinaris petitiën had het in 1788 overgehouden „als waar vermogen" pl.m. *f* 7.558.000, in 1789 *f* 6.137.930; dit overschot zou in 1790 verminderen met den rentelast vallend op de gedwongen leening tot een bedrag van pl.m. *f* 1.325.000, zoodat voor Uniedoeleinden niet meer overschoot dan pl.m. *f* 5.000.000. De reden, waarom Holland de opgaaf te hoog gaf, zal gedeeltelijk gelegen hebben in onbekendheid met den waren toestand, gedeeltelijk in vrees voor val van 't crediet. Het waarschijnlijkst is evenwel, dat de uitkomsten van 1788 zijn genomen.

1) Dit tweede voorstel van den Prins is niet in het rapport opgenomen. Het was gedateerd 20 October; arch. V. d. Sp. 364.

onmiddellijk af door de quotenverdeeling onaannemelijk te verklaren. Zij bevonden immers, dat voor hun provincies de contributie, die de voorgestelde quote zou opleggen, niet overeenstemde met de „ware vermogens”. [1]) Ook de limiet voor scheidsrechterlijke geschillen stond hun tegen. Toch was het in hoofdzaak het geldelijke bezwaar, dat hen tot oppositie noopte. De gecommitteerden van Gelderland en Friesland verklaarden zich in 't cabinet van den Raadpensionaris bereid de arbitrageparagraaf, gelijk zij daar lag, te aanvaarden, mits zij maar een geringe verlichting in de quotentabel ten bate van hun gewest zagen tot stand komen. Voor een halve ton boden die van Gelderland de positie van hun povincie als gelijkberechtigde van Holland te koop aan. Frieslands gecommitteerde beloofde Holland de samenwerking van zijn souverein in de petitiën voor de zaken van de zee, mits de Raadpensionaris meewerkte tot verlaging van de quote. [2]) Daar deze evenwel op die aanbiedingen niet inging, bleef ook dit tweede voorstel zonder gevolg. De overeenstemming ontbrak tusschen de ware vermogens en de quote, die elk wenschte te betalen. Van de

1) Volgens de opgave der „ware vermogens" was dit onjuist voor Gelderland en Friesland. Blijkens noot pag. 159 waren deze provincies eer te laag dan te hoog aangeslagen.

2) Uit het verslag eener vergadering van Van de Spiegel met Geldersche en Friesche gecommitteerden; arch. Van de Spiegel 368.

Spiegels voorstel, om een generale belasting op enkele artikelen te leggen tot dekking van het tekort, werd nauwelijks aangehoord. Inmiddels naderde het eind van 1789. De Raad van State kon nog altijd geen nieuwe Staten van Oorlog aanbieden. Thesaurier-generaal en Raadpensionaris waren de wanhoop nabij. 1)

Het eene gewest weigerde op de oude quote bij te dragen in de lasten van de Unie, het andere weigerde, omdat het eerste geweigerd had. Holland en de Generaliteitskas, zoo oordeelden de andere leden, moesten gedwongen worden te betalen, wat zij niet vrijwillig voor hunne rekening namen. Het bedenkelijke van dien opzet was, dat de tweede quotenvoorslag deze twee zoo hoog had aangeslagen, dat zij tot geen meerdere offers in staat waren. 2) De kleine gewesten bekommerden zich echter in het minst niet om de onmacht van anderen, mits hun eigen bijdrage maar beperkt werd tot het ware vermogen. Wat had Holland een vaste som voor marine op den Staat van Oorlog te eischen?

Den Pruisischen zaakgelastigde, die de waarde van den nieuwen bondgenoot zijns meesters onder dit gekibbel tamelijk problematiek zag worden, rezen de haren te berge. Hij begreep er niets van.

---

1) Van de Spiegel aan Rendorp, 4 November 1789; arch. Van de Spiegel 49-52.

2) Van de Spiegel aan Rendorp, 4 Nov. 1789.

De Prins, dus oordeelde hij, moest met een coup d'autorié aan deze eindelooze zaak een einde maken.[1]) Hoe de Prins dat moest doen, zegt hij niet. De Republiek was nu eenmaal geen Pruisische monarchie en Willem V geen Hohenzollern.

De Stadhouder volgde dan ook het recept van den Pruis niet. Er moesten nieuwe voorslagen gedaan, bedenkingen tegen den Staat van Oorlog uit den weg geruimd, de voorstellen tot redres der Unie herzien worden. Januari 1790 kwam het derde quotenvoorstel in de vergadering van de commissie tot revisie van de quotes.[2]) In de quotentabel waren de veranderingen aangebracht, die verlangd waren. Holland was weer verhoogd; de Generaliteitskas eveneens. Ook thans was geen gevolg gegeven aan het algemeen verlangen, dat de Staten van Oorlog zouden verlaagd worden. Ze bleven op *f* 13, 500. 000; de vaste posten, die het besogne er af had willen voeren om aldus provinciaal te houden wat vroeger provinciaal was geweest en daardoor den Staat van Oorlog te ontlasten, handhaafde de Stadhouder bijna alle.

De quotentabel ging vergezeld van de voorstellen tot redres:

---

1) Renfner aan den Koning van Pruisen 29 Dec. 1789; Vreede, IV, 213.

2) Rapport quotencommissie, zie Z. v. St. en O. XII, 62. Gedateerd 29 Jan. 1790.

I. De quote zal geldig zijn voor de eerstvolgende vijf en twintig jaren, of voor zoolang de quotes niet opnieuw geregeld zullen zijn.

II. Die quote zal geconsenteerd worden op de Staten van Oorlog tot een maximaal bedrag van *f* 13.500.000., eveneens voor een termijn van vijf en twintig jaar.

III. (securiteit). De provinciën zullen zich onderling verbinden om de belastingen, die thans geheven worden, te behouden of door equivalente te vervangen, en haar financies zooveel mogelijk te verbeteren;
de bondgenooten zullen zich onderling verstaan omtrent de middelen, waardoor zij zich van die verbetering kunnen vergewissen.

IV. (afkomst)

a. Op een petitie zullen de bondgenooten zich binnen negen weken verklaren.

b. Na verloop van dien termijn zullen de provinciën, die haar advies niet hebben ingebracht, geacht worden geconsenteerd te hebben.

c. Zoowel de provincies, die geconsenteerd zullen hebben als die geacht zullen worden geconsenteerd te hebben wegens het niet tijdig inbrengen van hun advies, zullen verplicht zijn haar quote te furneeren, onverschillig of de petitie geconcludeerd zal zijn of niet.

d. Wanneer vier provincies geconsenteerd hebben of geacht worden geconsenteerd te hebben, doch door verzet der andere gewesten geen conclusie geformeerd kan worden, zullen deze laatste geadhorteerd worden om binnen zekeren termijn haar consent te verleenen; wanneer die adhortatie geen gevolg heeft, zullen zij bezonden worden.

e. Wanneer ook die bezending geen resultaat mocht hebben, zal ter Generaliteit in overleg met Z. H. en den Raad van State geresolveerd worden, welke middelen naar gelang van omstandigheden gebruikt zullen worden om de dissentiëerende provinciën te bewegen aan het verlangen der bondgenooten te voldoen en in de petitie te consenteeren.

V. (constrainte)

a. Wanneer een provincie de geconsenteerde gelden of de gelden, die zij geacht wordt geconsenteerd te hebben, niet mocht betalen, of achterlijk blijven in de voldoening van haar aandeel in den Staat van Oorlog, of haar schulden aan de Generaliteitskas niet mocht kwijten, zal zij na een jaar worden geadhorteerd; wanneer de adhortatie na vier weken blijkt geen gevolg te hebben gehad, zal de provincie bezonden worden, en zoo ook

die bezending vruchteloos mocht blijven, zal de in gebreke zijnde provincie uit de Generaliteitscolleges geweerd worden en bij mogelijke readmissie geacht worden geconsenteerd te hebben in alle zaken de Unie betreffende, die onderwijl zijn besloten.

b. Wanneer evenwel de wanbetaling gevolg is van onmacht, zullen H. H. M. een commissie benoemen tot onderzoek, die binnen 4 maanden rapport uit zal brengen. Wanneer dat rapport uitwijst, dat werkelijk onmacht de reden is van wanbetaling, zullen de andere provincies voor de betaling zorgen.

VI. (liquidatie)

De gelden, die de provincies aan de Generaliteitskas verschuldigd zijn van jonger datum dan 1783, zullen worden kwijtgescholden, behalve eenige met name omschrevene o. a.

a. de interessen van de kapitalen, die geleend zijn wegens de bepalingen van het Tractaat van Fontainebleau.

b. de geweigerde gelden voor de Brunswijksche, Anspachsche en Meckelenburgsche subsidietroepen.

Het quotenbesogne kon niet goed anders dan de quotentabel[1]) maar aannemen. Oppositie zou

1) Hier volgen de verschillende tabellen, gelijk ze elkaar zijn opgevolgd:

nutteloos zijn geweest, omdat zij met medewerking van de invloedrijkste gedeputeerden der gewesten samengesteld was. Men nam haar dus over; evenzoo het voorstel van Z. H., dat zij thans voor 25 jaar vastgesteld zou worden. 1) De hooge eindsom van de Staten van Oorlog wekte wel eenig geprutttel, doch ook dit maximum werd met het voorstel

Ordinair.

	Oude quote.			Voorstel 3 April 1789.			Voorstel 20 Oct. 1789.			Voorstel 29 Jan. 1790.		
Gelderland	5.	12.	3.	6.	13.	3.	6.	5.	0.	6.	0.	10.
Holland	58.	6.	$2\frac{1}{3}$.	61.	6.	2.	61.	12.	0.	61.	1.	0.
Zeeland	9.	3.	8.	4.	5.	8.	3.	16.	0.	3.	16.	0.
Utrecht	5.	16.	$7\frac{1}{2}$.	4.	17.	8.	4.	10.	8.	4.	10.	0.
Friesland	11.	13.	$2\frac{2}{3}$.	9.	14.	5.	9.	16.	0.	9.	7.	0.
Overijsel	3.	11.	5.	3.	15.	5.	3.	11.	4.	3.	9.	6.
Stad en Lande	5.	16.	$7\frac{1}{2}$.	5.	7.	7.	5.	9.	0.	5.	7.	8.
Drenthe				0.	19.	10.	0.	19.	10.	0.	19.	20.
Generaliteitskas				3.	0.	0.	4.	0.	2.	4.	8.	2.

Extra-ordinair.

Gelderland				7.	1.	3				6.	7.	9.
Holland				62.	19.	7.				65.	11.	10.
Zeeland				5.	3.	8.				4.	0.	4.
Utrecht				5.	2.	8.				4.	15.	2.
Friesland				10.	3.	10.				9.	17.	8.
Overijsel				3.	17.	5.				3.	13.	5.
Stad en Lande				5.	11.	7.				5.	11.	10.
Drente				1.	0.	0.				1.	0.	0.
Generaliteit												

1) Vlg. het voorstel Z. v. St. en O. XII, 62, het voorstel der commissie p. 78 en de verkwikkelijke discussies, die tot dit voorstel geleid hebben, bij Vreede, IV, 317.

om op den Staat van Oorlog een consent voor 25 jaren te verleenen goedgekeurd. Minder gemakkelijk ging het met het voorstel betreffende de onderlinge securiteit.

Holland had zich met een hooge quote belast en zou mede ter wille van die hoogere quote uit moeten zien naar vermeerdering van inkomsten; hierom en om andere redenen was het bijzonder gezet op de vervulling van de oorspronkelijk gestelde voorwaarde, dat de nu ontlaste gewesten geen belastingen zouden afschaffen, opdat de verlichting hunner onderdanen niet betaald zou worden uit den vermeerderden druk van Hollands ingezetenen. Ongelukkigerwijs had het stadhouderlijk voorstel in de considerans op dit artikel alleen Hollands belang op den voorgrond geschoven. Dat was te veel voor Gelderlands gecommitteerden. Had hun gewest zich niet eveneens een verhooging van quote moeten laten welgevallen? Het had even goed recht om mede als belanghebbende genoemd te worden. Nu het met een meerder bedrag van ƒ 50.000 in de Unielasten werd aangeslagen, kon het even goed als Holland voor vol worden aangezien, en het deed als de grooten, eischte als Holland, dat slechts de ontlaste provincies bewijs zouden geven van den welstand harer financies. Het gelukte evenwel niet de ontlaste provincies onder curateele te stellen. Toch kwam men overeen, de uitnoodiging van den Prins om het onderling eens te wor-

den omtrent de middelen, die „securiteit" moesten brengen, te beantwoorden met de invoeging van eene bepaling, die werkelijk bevatte wat Willem met die uitnoodiging bedoeld had: openlegging der financies voor den Stadhouder, jaarlijks of zoo dikwijls het gevraagd werd.

De middelen om tot afkomst te komen gaven, gelijk zij in het voorstel stonden, aanleiding tot veel getob. En natuurlijk, want zij gingen niet ver genoeg of te ver. „Adhortaties met stringeerende argumenten" waren zoo oud als de Unie en volkomen waardeloos; ook plechtige bezendingen beteekenden niets, integendeel, zij streelden den souvereinen waan. Deze middelen tot afkomst kon men gerust aanvaarden. Maar de laatste periode in het voorstel was bedenkelijk voor alle bondgenooten. Vroeger waren de middelen van inlegering, confiscatie, arrest, gijzeling wel in gebruik geweest. Dat zouden dus de middelen zijn, waarmee het met zooveel moeite gehandhaafde en allen dierbare consentrecht bedreigd werd. Frieslands leden stelden voor aan deze paragraaf toe te voegen, „*conform de Unie van Utrecht en met uitzondering van alle middelen van geweld.*" Niemand die er bezwaar tegen had, wijl niemand de onzalige vrijheid van consent in materie van contributie wilde missen.

Ook de Hollandsche gecommitteerden verzetten zich niet. Zij hadden wel de consentvrijheid van

anderen willen beperken in die zaken, waarin Holland geconsenteerd had, maar zij verzetten zich thans beslist tegen een poging van de Geldersche leden om bij een meerderheid van zes het zevende gewest tot submissie aan die meerderheid te noodzaken. Alsof de afkomstmiddelen nog niet zwak genoeg waren, werd de meerderheid, noodig voor adhortatie en bezending, van vier op vijf gebracht. In het constrainte-hoofdstuk werd weinig veranderd en het liquidatievoorstel gaaf overgenomen.

D. Het generaal rapport van de Personeele commissie voor het financiewezen en het generaal rapport van de Personeele commissie voor het defensiewezen.

Na de behandeling van den laatsten voorslag des Stadhouders was eindelijk de Personeele commissie met haar arbeid gereed. Den 21en Mei 1790 bood zij haar Rapport ter Generaliteit aan. Dit Rapport was verdeeld in vier onderdeelen, waarvan het eerste bevatte de quotentabel met de voorstellen tot redres, gelijk zij door den Prins voorgesteld en door de Personeele commissie gewijzigd waren. Deze luidden thans als volgt:

I. De quote wordt voorloopig vastgesteld voor 25 jaren. Het zal den bondgenooten niet geoorloofd zijn na ommekomst van dien tijd buiten algemeene bewilliging daarin een eigendunkelijke verandering te maken, of om gedurende dien termijn de quote te verminderen door het afwijzen van lasten van het Bondgenootschap.

II. De quote wordt geconsenteerd op de Staten van Oorlog tot een maximaal bedrag van *f* 13.500.000, eveneens voor 25 achtereenvolgende jaren, of voor zoolang geen nieuwe quote zal zijn vastgesteld.

III (securiteit)

De provinciën verbinden zich de belastingen, die thans geheven worden, te behouden of door equivalente te vervangen.

Elke provincie zal haar financiën zooveel doenlijk verbeteren om een reserve te vormen en gehouden zijn den Erfstadhouder, zoo dikwijls deze dit verlangt, het bewijs daarvan te geven.

IV (afkomst)

a. Op een petitie zullen de bondgenooten zich binnen negen weken verklaren.

b. Na afloop van dien termijn zullen de provincies, die haar adviezen niet hebben ingebracht, geacht worden geconsenteerd te hebben.

c. Zoowel de provincies, die geconsenteerd hebben, als die geacht worden geconsenteerd te hebben, zullen verplicht zijn haar quote te furneeren, onverschillig of de petitie geconcludeerd zal zijn of niet.

d. Wanneer vijf provincies geconsenteerd hebben of geacht worden geconsenteerd te hebben, doch door verzet der andere gewesten geen conclusie gevormd kan worden, zullen deze laatste geadhorteerd worden om binnen zekeren termijn haar consent nog te verleenen; wanneer die adhortatie

niet het gewenschte gevolg heeft, zullen zij bezonden worden.

e. Als ook die bezending geen effect mocht hebben, zal ter Generaliteit in overleg met Z. H. en den R. v. St. geresolveerd worden, welke middelen overeenkomstig de Unie van Utrecht zullen gebruikt worden om die provinciën te bewegen aan het verlangen hunner bondgenooten te voldoen en in de petitie te consenteeren, „blijvende nogthans uitgezonderd het middel van militaire executie en alle andere middelen van geweld."

V. (constrainte)

a. Wanneer een provincie achterlijk blijft in de voldoening van geconsenteerde gelden enz. zal zij geadhorteerd, daarna bezonden en zoo deze bezending vruchteloos mocht blijven, uit de Uniecolleges geweerd worden en bij readmissie geacht worden te hebben geconsenteerd in alles wat middelerwijl zal zijn besloten.

b. Wanneer evenwel de nalatige provincie mocht aanbieden haar onmacht te bewijzen, zal er een commissie tot onderzoek worden benoemd, die uiterlijk binnen vier maanden rapport zal moeten uitbrengen. Uit dit rapport zal moeten blijken, of de nalatige provincie al of niet

tot betaling in staat is en in het eerste geval zal daarbij opgegeven moeten worden, uit welke middelen zij hare bijdrage moet kwijten, in het laatste geval zullen de andere bondgenooten voor de betaling moeten zorgen.

VI. (liquidatie)

De gelden, door onderscheiden provincies aan de Generaliteitskas verschuldigd, zullen haar worden kwijtgescholden, voorzoover zij van jongeren datum zijn dan 1783, behalve eenige met name omschrevene, o.a.

a. De interessen van de kapitalen, die geleend zijn wegens de bepalingen van het Tractaat van Fontainebleau.

b. De geweigerde gelden voor de Brunswijksche, Anspachsche en Meckelenbursche subsidietroepen.[1])

Het tweede hoofddeel bevatte het onderzoek naar de Generaliteitskas. Zooals boven reeds werd opgemerkt, was tot dit onderzoek de stoot gegeven door de algemeene meening, dat die kas zoo rijk moest zijn, dat de quotenverlichting van enkele gewesten daaruit ruimschoots betaald kon worden.

De uitkomst was niet in overeenstemming ge-

---

1 De voorslagen der quotencommissie in het Rapport, Z. v. St. en O. XII, 77 vlg.

weest met de verwachtingen. Nauwelijks 4:8:2 in het honderd kon de Generaliteit in de Staten van Oorlog dragen, en om op dit bedrag te komen, had de Personeele commissie alle middelen moeten aangrijpen teneinde de inkomsten dier kas te verhoogen en de uitgaven te verlagen. Om het eerste te bereiken adviseerde het Rapport tot invordering van alle eischen met renten en interessen, die de kas op Zeeland, Friesland en Stad en Lande had. Ongelukkig werden deze schulden voor het meerendeel door de betrokken provincies niet of slechts gedeeltelijk erkend. Als verdere middelen ter vermeerdering van inkomsten ried het tot verkoop van domeinen en dominiale rechten in de Generaliteitslanden, om uit de opbrengst daarvan de Generaliteitsschuld te delgen en den rentelast te verminderen, tot verbetering der bestaande belastingen en der Generaliteitsloterij en tot invoering van belastingen in steden of landen, die er tot dusver vrij van geweest waren enz.

Na de behandeling der Generaliteitsinkomsten ging het Rapport over tot die der uitgaven. Gelijk de commissie de inkomsten hooger had willen opschroeven om het saldo der kas grooter te maken, trachtte zij de uitgaven te verlagen. Zij zocht vooral besparing op de onkosten vallende op de Griffie van Haar Hoogmogenden. Tegen het advies van den Raad van State en den Thesaurier-generaal had zij elke uitgaaf zoo laag mo-

gelijk geraamd en met een bedroevende kleingeestigheid alles tot in bijzonderheden nagegaan: het aantal ouwels dat gebruikt werd, de waskaarsjes, ordinair en zijden bindgaren, rood of blauw van kleur, papier verguld op snee of niet, schrijfloonen, aantal regels op vellen folio of octavo, aantal woorden op een regel voor de berekening van schrijfloonen, enz. Niets was haar ontgaan. De oude griffier Fagel was er dol van geworden en had zich de moeite gegeven de conclusies en adviezen der quotencommissie te weerleggen. Zonder resultaat evenwel.

In de onderstelling dat de ontworpen vermeerdering van inkomsten en vermindering van uitgaven gevonden zouden worden, kon de bijdrage der Generaliteitskas gebracht worden op 6 ton, maar een deel der vroegere Generaliteitslasten moesten dan overgebracht worden op de Staten van Oorlog, zooals b. v. de kosten vallende op het onderhoud van de fortificatiën aan de ooster- en zuidergrens en een deel der logiesgelden.[1])

Het derde hoofddeel van het Rapport bevatte de memorie van toelichting op de nieuw gevormde model-Staten van Oorlog, die Staten van Oorlog zelf,[2]) en administratieve maatregelen. In

1) Tweede afdeeling van het quotenrapport; Z. v. St. en O. XII, 86 en de volumineuse bijlagen.

2) Derde afdeeling van het quotenrapport, Z. v. St. en O. XII, 247. De ontworpen Staat van Oorlog in de Bijlagen, Litt. R. 1 en R. 2. Z. v. St. en O. XIV, 101 en 132.

verband met haar voorstel om een permanenten Staat van Oorlog voor de volgende vijfentwintig jaren te consenteeren, had de commissie den Ordinaris Staat van Oorlog opgebouwd uit de posten, die gedurende dien termijn onveranderlijk zouden zijn. Het legerplan van 17 Maart 1789 was daarin mutatis mutandis opgenomen, alsmede het corps mariniers als nieuwe post, de tractementen en andere kosten vallende op het corps diplomatique, de defroijementen, de kosten van artillerie, magazijnen, het corps genieofficieren, de militaire justitie enz, tot een gezamenlijk bedrag van *f* 10.247.107. Volgens de opdracht waren van den Staat van Oorlog afgenomen de z.g. doode posten, d.w.z. posten die op den Staat van Oorlog figureerden en gerepartitiëerd werden op een der provincies, welke geacht werd de gelden van zoo'n post te gebruiken voor het aangewezen doel doch ze eenvoudig onder haar inkomsten boekte. Zoo had Friesland jaarlijks *f* 20.000 voor het onderhoud van zijn omwalde steden genoten, een andere provincie pensioenen voor dames van conditie, die wegens de opheffing van het Edict van Nantes uit Frankrijk waren geweken. Deze en dergelijke posten zouden voortaan verdwijnen.

Om de eenvoudige reden van besparing waren eveneens opgeheven de onnoodige posten.

Daar de lasten van den Ordinaris Staat van Oorlog elk jaar regelmatig dezelfde zouden zijn,

zou op elk der gewesten een aantal posten, welker bedrag evenredig was met zijn quote, in dien Staat kunnen worden gerepartitiëerd. Omdat elk der provincies op dezen onveranderlijken Ordinaris Staat een constante som te betalen had, konden hierin geen onregelmatigheden plaats vinden.

Meer gevaar bestond hiervoor in den Extraordinaris Staat van Oorlog. Hierop waren gebracht alle posten, die niet blijvend waren, bijv. pensioenen of tractementen voor ambtenaren, wier ambten met den dood van den functionaris opgeheven zouden worden, posten die niet immer even hoog zouden zijn als bijv. de kosten vallende op onderhoud en verbetering van fortificatiën.

Deze laatste waren te ramen en konden dan worden gerepartitiëerd op die provincie, binnen welker grenzen de vestingen lagen. Daartegen verzette zich evenwel de traditie, die meebracht, dat elke provincie een deel van de som voor fortificatiën op haar repartitie kreeg, evenredig met haar quote, en dit geld naar eigen goedvinden gebruikte of niet gebruikte. Zeeland en Friesland hadden de gelden uit dezen post jaren achtereen genoten, Overijsel en Gelderland daarentegen hadden altijd meer noodig gehad dan de hun toegedeelde som bedroeg en dus op de fortificatiewerken moeten toeleggen, of ze verwaarloozen. Het voorstel der commissie luidde nu, een vaste som voor deze werken te brengen op den Extraordinaris Staat

van Oorlog, deze te repartitiëeren als voorheen, onder voorbehoud echter dat slechts op actes van verzoek van den Raad van State werken verricht en betalingen gedaan konden worden, zoodat op het eind van het jaar de provincie, die meer had moeten uitgeven dan haar aandeel beliep, het tekort zou kunnen aanvullen met de gelden die andere provincies van de haar toegedeelde som hadden overgehouden.

Over den geheelen Extraordinaris Staat van Oorlog zou door de provincies telken jare een liquidatie of verrekening plaats vinden met behulp der actes van verzoek van den Raad.

De Extraordinaris Staat van Oorlog bestond uit 30 hoofdstukken tot een gezamenlijk bedrag van *f* 3. 301. 307. Hierop kwamen voor subsidiën voor de West-Indische Compagnie, wier octrooi in 1791 afliep, subsidiën voor Suriname, kosten voor subsidietroepen, uitstervende tractementen, tijdelijke extratractementen voor eenige gezanten, pensioenen, logiesgelden, veranderlijke bodeloonen, kosten voor militaire manoeuvres, voor de verbetering van frontieren, voor onderhoud van fortificaties, voor de aanvullingen van magazijnen en ten slotte de som van *f* 1.000.000 voor de Marine.

Een vierde hoofddeel behandelde een voorstel van Zeeland, voornamelijk strekkend om te verkrijgen, dat in dagen van nood geleend zou kunnen worden door en op naam van de Generaliteit

doch ten laste der provinciën, m. a. w. dat Generaliteitscrediet zou worden gebruikt door tijdelijk noodlijdende provinciën. Het voorstel was mooi gevonden; aanneming daarvan zou evenwel de noodzakelijkheid van versterking der Generaliteitsfinanciën noodzakelijk gemaakt hebben om haar crediet te geven. De aanslag van de Generaliteitskas in de Unielasten tot het bedrag van 6 ton verzwakte het crediet dier kas in die mate, dat er geen sprake meer van kon zijn, dat zij meer crediet zou hebben dan een der bondgenooten. Maar al ware dit zoo niet geweest, de geschiedenis leverde het onweerlegbaar bewijs, dat gelden, eens door de Generaliteit aan provincies verstrekt, voor die kas zoo goed als verloren waren. Van dit voorstel kwam dus niets terecht. [1])

Toen het lijvige Rapport van de quotes ter Generaliteit werd ingediend, was het defensierapport reeds een halfjaar bij de provinciën aanhangig. [2]) Gelijk boven reeds is opgemerkt, kon dit rapport geen zaken van beteekenis meer bevatten; de commissie had alle reden van bestaan verloren sinds de Restauratie van 1787. Slechts in één opzicht had

---

1) Vierde afdeeling van het quotenrapport Z. v. St. en O. XIV, 135.

2) „De memorie houdende het generaal Rapport van de Personeele commissie van het Defensiewezen" werd den 28en Oct. 1789 ter Generaliteit aangeboden.

zij nog de gelegenheid gevonden mee te werken tot het ware-vermogensideaal.

Daar zij zich niet had kunnen onttrekken aan de voorwaarde, die Holland gesteld had bij de legervoorstellen van den Kapitein-generaal, had de commissie zich beijverd om dat gedeelte van de haar opgedragen taak, dat betrekking had op het marinebestuur, dienstbaar te maken aan het streven naar het vinden van de balans tusschen de ware vermogens en de defensielasten. Daartoe had zij, in afwijking van de adviezen der admiraals, de minimale sterkte der vloot, die de Republiek naar haar meening diende te onderhouden, vastgesteld, en in afwijking van deskundige adviezen de kostenberekening voor zoo'n vloot opgemaakt. Het resultaat van die berekeningen was geweest, dat een vloot van niet minder dan dertig linieschepen en veertig fregatten, met inbegrip van een jaarlijksche equipage van twintig fregatten, onderhouden, bemand, gecommandeerd, geadministreerd en in dertig jaar vernieuwd kon worden voor een jaarlijksche uitgave van *f* 3.564.242. Dit bedrag zou gevonden kunnen worden uit de convooi- en licentgelden, vermeerderd met *f* 1.158.654, zijnde ongeveer het bedrag dat Holland op den Staat van Oorlog verlangde te brengen. 1)

---

1) Hollands accrochement op de legerverbetering was van 28 Maart 1788. Het werd aangevuld met dat van 6 Mei 1789. Den 25 Juli 1788 begon Gelderland in de defensiebesognes de admiraliteitsredres-

Daar de commissie waarschijnlijk zelf wel begrepen had, dat haar fraaie berekening in de praktijk zou blijken te falen, had zij, ondanks het uitdrukkelijk protest van Holland, een plan tot reorganisatie van het bestuur der Marine ontworpen, waarvan de hoofdzaak was, dat de admiraliteitscolleges zouden worden opgeheven en haar functies overgebracht naar één Uniecollege, waarin Holland vier, elk der overige gewesten twee stemmen zouden uitbrengen, de zeeprovincies dus juist de helft. [1]) Daar Zeeland en Friesland financiëel noodlijdend waren, kon met eenig recht verwacht worden, dat dit college meer rekening zou houden met de ware vermogens, dan met de werkelijke belangen der Marine. Het rapport legde den nadruk hierop, dat slechts dan de kosten der Marine binnen de aangegeven grenzen beperkt konden blijven, wanneer werkelijk de colleges ter

---

sen aanhangig te maken. Ten aanzien van de aan te brengen redressen was een meerderheid van vier gewesten het spoedig eens over de samenstelling van den nieuwen zeeraad in den zin als door het Rapport later is voorgesteld; Holland, Zeeland en Friesland wilden een vertegenwoordiging van Gelderland, Utrecht, Overijsel en Stad en Lande door één gecommitteerde van Holland door 6, van Zeeland door 3 en van Friesland door 2 gecommitteerden. Dit voorstel werd afgewezen, en gearresteerd werd het voorstel van Gelderland. Vgl. voor de redeneeringen der defensie-commissie het Rapport, Z. v. St. en O. VII, 198 vlg. 203 vlg.

1) Defensierapport, Z. v. St. en O. VII, 169. Gelijk uit het volgende zal blijken, wilden de landprovincies ook een andere organisatie van het bestuur om tot een regelmatiger heffing van convooien licentgelden te komen. Juist dit was een schrikbeeld van Holland.

admiraliteit met hun „kostbaren train" verdwenen. Holland, Zeeland en Friesland hadden wel heftig geprotesteerd tegen de kostenberekening en het voorstel tot hervorming van het marinebestuur, maar zonder baat. De landprovincies waren in de meerderheid en maakten daar gebruik van om althans in de toekomst met die vaste som, waar zij niet af konden, gedekt te blijven voor petities tot de zaken van de zee.

Om Hollands boos humeur te kalmeeren was de commissie na lang en veel tegenstand op verzoek van den Prins nog zoo goed geweest, den bondgenooten in het Rapport te dienen van een ongevraagd advies. De admiraliteiten waren door de slechte consenten en betalingen der kleine provincies in een schuld geraakt van ± *f* 16.000.000. Holland wilde dien achterstal betaald zien door de gewesten, die niet geconsenteerd of betaald hadden; de andere gewesten waren daar niet voor te vinden geweest; zij hadden elke betaling geweigerd en de verplichting daartoe bestreden, op grond dat de consenten niet verleend of de petities niet geconcludeerd waren geworden. Het geheele reorganisatie-voorstel had met deze schuld der admiraliteiten — waarvan de rente en de aflossing in vijf en twintig jaar toch ook jaarlijks 8 ton zou kosten — geen rekening gehouden. Gedeeltelijk om den Prins genoegen te doen, gedeeltelijk om Holland niet al te veel voor 't hoofd

te stooten, grootendeels evenwel omdat er toch in voorzien moest worden, had het Rapport den bondgenooten geadviseerd de zestien millioen te betalen, elk naar het aandeel dat hij daarin verschuldigd was.

De hooge bondgenooten zagen dus in Mei 1790 twee Generaliteitsrapporten te hunner deliberatie gebracht. In de samenstelling van het financiëel Rapport had Hollands invloed merkbaar overwogen. Voor de hoogere quote, die het zich had laten welgevallen, had het eenige voorwaarden bedongen, die in de eerste plaats bedoelden gemakkelijker dan voorheen petities voor de vloot geconsenteerd te krijgen en werkelijk betaling daarop te erlangen. In het defensierapport, in welks samenstelling de landprovincies het overwicht hadden uitgeoefend, was juist alles er op ingericht om petities voor de vloot te voorkomen. Indien het haar gelukte het admiraliteitsbestuur om te zetten, waren de voorwaarden omtrent afkomst en constrainte, neergelegd in het quotenrapport, voor Holland van geen waarde meer; integendeel zouden zij juist voor de landprovinciën te gelegener tijd tot voordeel kunnen strekken. Alles hing nu hiervan af, in welke volgorde de rapporten in deliberatie kwamen en geconcludeerd werden. Werd de conclusie op het defensierapport eerst genomen, dan waren de landprovincies gevrijwaard voor extra-ordinaris

petities voor de zee; werd het quotenrapport met den Staat van Oorlog eerst afgehandeld, dan had Holland den permanenten post voor marine verkregen zonder de hoofdleiding in de zaken van de zee verloren te hebben, zoodat dan de andere gewesten geenszins gedekt waren voor verdere petities, die — Holland liet niet na bij elke gelegenheid daarop terdege de aandacht te vestigen — wegens de ontoereikendheid der geraamde som zeker te wachten waren.

De omstandigheden leidden er toe, dat de afdoening van de quotenzaak meer urgent was dan die der Marine. Om nu toch aan het gevaar van extraordinaris petitiën te ontkomen moesten de landprovincies dus trachten de marineredressen door te zetten. Daarvoor stonden twee wegen open; op haar beurt konden zij de vaste som accrocheeren aan de marineredressen, of zij konden Hollands toestemming tot verandering in het marinebestuur trachten te verwerven door inwilliging van den eisch, door Hollands gecommitteerden in het defensiebesogne gesteld, dat de schulden der admiraliteiten door die provincies werden overgenomen, wier non-consenten en non-furnissementen oorzaak waren geweest van den financiëelen nood dier lichamen. Tot het brengen van dit offer — de schulden bedroegen *f* 16.000.000 — waren zij evenwel volstrekt ongeneigd; bovendien was het nog hoogst twijfelachtig, of Holland, indien de provincies

werkelijk tot betaling mochten willen overgaan, bereid zou zijn tot dien prijs de hoofdleiding der der Marine uit handen te geven om haar te doen overgaan naar een college, dat voor vloot-aangelegenheden geen hart zou blijken te hebben. Derhalve werd de andere weg gekozen. Op gevaar af van legervoorstellen, quotenregeling en permanente Staten van Oorlog te zien mislukken, maakten de kleine provincies zich gereed om dadelijk bij de behandeling der legervoorstellen enz. de marineredressen af te dwingen door aan hunne invoering haar consent op den vasten post voor marine te binden. Niet ergernis over werkelijke misstanden in het toenmalige marinebestuur, maar vrees voor verdere petities was dus in de eerste plaats de drijfveer, die haar daartoe bewoog. Met de vaste som wilden zij van de Marine af zijn. Wanneer haar streven gelukte, waren zij evenwel nog niet daar waar zij wezen wilden. Zelfs bij invoering van het nieuwe bestuur bleven nog de Staten van Oorlog boven de som der „ware vermogens". Elk der provincies zou derhalve moeten omzien naar vermeerdering van haar „ware vermogens", hetzij door verhooging van inkomsten, hetzij door vermindering der domestieke uitgaven. Voor het eerste gevoelde geen der gewesten iets, te minder omdat in hun oogen het tekort veroorzaakt werd door de invoering van de vaste posten voor de Marine op den Staat van Oorlog. Vermindering

van de huislasten was in de meeste gevallen niet wel mogelijk. Nu kon de balans tusschen Staat van Oorlog en ware vermogens zoowel gevonden worden door deze laatste te vergrooten als door den eerste te verminderen. Bij de onmogelijkheid en den onwil om het eerste toe te passen, grepen de gewestelijke staten naar het tweede middel. Anderhalf millioen waren de nieuwe Staten van Oorlog hooger dan de gezamentlijke „ware vermogens"; die anderhalve millioen moesten er in hun geheel af òf, wanneer dit niet mogelijk was, gedeeltelijk. Ook voor dit doel bood een aanval op de marineposten voordeel. Wanneer Holland op zijn stuk bleef staan, de marineredressen weigerde, kon men immers beproeven de vaste posten voor de Marine van den Staat te verwijderen. Wel bestond de groote waarschijnlijkheid, dat Holland zich dan zou beroepen op zijn vroeger gestelde voorwaarde, maar mogelijk was ook, dat het de conclusie van het quotenrapport en de daarin vervatte voorwaarden op zoo hoogen prijs zou stellen, dat het die zou aanvaarden, desnoods ook zonder vaste posten voor de Marine. Zoo stelde een aanval op deze posten een dubbel voordeel in het vooruitzicht: òf het doordrijven van de marineredressen, en dit beteekende vrijwaring voor petities, òf de kans op ontlasting van den Staat van Oorlog met anderhalf millioen. Een niet gering voordeel was ook nog, dat op deze wijze het gemakkelijkst

samenwerking te verkrijgen was van een meerderheid van gewesten.

Voor het geval echter dat de aanslag op de vaste posten voor de Marine ten eenenmale mislukte, en zelfs wanneer hij in zooverre slaagde, dat de marineredressen wel verkregen werden, zouden de Unielasten de ware vermogens met anderhalf millioen blijven te boven gaan; en die som zou dan quotesgewijs toch door de gewesten betaald moeten worden. Het was geraden zich tegen zulk een mogelijkheid tijdig te voorzien. En gelegenheid daartoe was er voldoende: het vrije consentrecht bestond immers nog ongerept! Ook wanneer de quotentabel onvoorwaardelijk aangenomen werd, kon elk gewest zijn toestemming in den permanenten Staat van Oorlog afhankelijk maken van de vervulling van een of andere voorwaarde. De mogelijkheid bestond dus te bedingen bezuiniging op het leger, op het corps mariniers, op het corps diplomatique, op de defroijementen, op de artillerie, op de pensioenen, op de logiesgelden, op de fortificaties, op elken post of deel van een post op den Staat van Oorlog voorkomend. Niet elke aanval evenwel bood evenveel kans op succes. Een voorstel tot bezuiniging op het leger gaf uitzicht op welslagen; alle gewesten werden quotesgewijs met een vermindering van dezen post gebaat, maar de Kapitein-generaal en de Raad van State zouden niet bereid gevon-

den worden het leger te knippen naar het keurslijf der „ware vermogens." Men kon beknibbelen op cavalerie en infanterie zóó lang, tot de Prins niet meer toegaf; dan was het uit. Alle provincies besloten dus af te dingen wat mogelijk was, desnoods nog meer. Toch zagen alle staten in, dat een bezuiniging van *f* 1. 500. 000 op het leger alleen niet mogelijk was.

Doch wat op één hoofdstuk niet te winnen was, kon misschien op meerdere worden gevonden. De gewesten zetten zich dus tot een nauwlettend onderzoek van den Staat van Oorlog, en elk hunner vond eenig uitzicht op verbetering van zijn benarden toestand. Zoo bemerkte Holland op den Staat van Oorlog een post voor logiesgelden der militie, d.w.z. toeslagen op de gewone soldij der garnizoenen. Vroeger werden deze gedeeltelijk door de Generaliteitskas, gedeeltelijk door de regeeringen der garnizoensplaatsen, of door de provinciën, binnen welker grenzen de garnizoenen lagen, betaald. Uit de Generaliteitskas had elke provincie een zeker bedrag getrokken om het te gebruiken voor dit doel. Holland, Zeeland, Friesland en Stad en Lande hadden van het hun verstrekte geld meer of minder overgehouden, dat zij voor andere doeleinden hadden aangewend, Gelderland en Overijsel hadden er altijd op toegelegd. Nu de Generaliteitskas tot de uiterste limiet aangeslagen was in de gewone quotentabel, was het niet meer

mogelijk haar buitendien nog twee ton te doen betalen voor logiesgelden. [1]) Er waren dus twee mogelijkheden; de volle som voor logiesgelden kon op den Staat van Oorlog worden gebracht, gelijk thans werd voorgesteld, of de geheele som kon ten laste van de provincies gebracht worden, binnen welker grenzen de garnizoenen lagen. Het eerste had het voordeel, dat het meer in overeenstemming was met de Unie van Utrecht, en dat het een uniforme behandeling van alle troepen meebracht; voor het tweede pleitte de overweging, dat het als een voordeel werd beschouwd voor stad en provincie, dat er troepen lagen en dat de plaatselijke magistraat of gewestelijke regeering de servies- en logiesgelden in overeenstemming kon brengen met den levensstandaard der garnizoensplaatsen. Holland, dat betrekkelijk weinig bezetting had maar aan de bezetting van den Haag een dubbel logiesgeld wilde toeleggen, zooals het altijd gedaan had, rekende uit, dat het van de voor logiesgelden uitgetrokken *f* 300. 000 quotesgewijs te betalen had ± *f* 186. 500 en dat het, bijaldien het den Haagschen troepen nog extralogiesgelden wilde toeleggen, het deze te betalen zou hebben op eigen rekening, zoodat het ten slotte voor de nieuwigheid van generale logiesgelden niet minder dan *f* 200. 000 zou moeten ten

---

1) Over de logiesgelden; Quotenrapport, Z. v. St en O. XII, 338.

koste leggen. Gelukte het dezen post van den Staat van Oorlog te schrappen, dan werd deze met drie ton ontlast, Holland won *f* 186.500 op zijn quote en zou uit die som ruimschoots de gelegenheid vinden den weinig talrijken Hollandschen garnizoenen logies- en serviesgeld te verstrekken en het Haagsche garnizoen dubbel logiesgeld toe te leggen. Friesland en Stad en Lande begrepen dat ook zoo. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat dezelfde overwegingen bij Gelderland en Overijsel tot een geheel andere conclusie zouden voeren. Deze provincies hadden groote bezettingen; de som van de logiesgelden, die zij te betalen zouden hebben bij provinciaalmaking dezer lasten, zou haar quote in de *f* 300.000 verre overtreffen. Zoodra dus Holland zich er toe zette den Staat van Oorlog met drie ton te ontlasten, trachtte het daarmee zijn eigen quote te verlichten en den last te verplaatsen op de provincies Gelderland en Overijsel. Holland zou daardoor zijn bijdrage zien naderen tot zijn ware vermogen, Gelderland en Overijsel zouden wel is waar ook een ontlasting krijgen in hun bijdrage op den Staat van Oorlog, maar daarentegen een verzwaring van domestieke lasten, die veel grooter was dan de verlichting aan de andere zijde. Aangezien de quoten van Holland en Gelderland getrokken waren uit het restant van de inkomsten verminderd met de domestieke lasten, zou bij een verhooging van

Gelderlands domestieke lasten met de logiesgelden diens quotisatie in de Unielasten niet meer deugen, daar de Prins bij de quotenberekening de logiesgelden niet onder de domestieke lasten had geteld. Een verschuiving der logiesgelden met handhaving der voorgestelde quote zou dus tot onbillijkheden leiden. Juist in deze onbillijkheid nu lag Hollands winst. Gelukte evenwel Hollands toeleg om dezen post van den Staat van Oorlog af te voeren niet, dan had het nog een andere kans om zijn rekening te verbeteren; het zou kunnen bedingen, dat de extratoelage voor het Haagsche garnizoen, die ook onder de domestieke lasten niet was gerekend, op den Staat van Oorlog geplaatst werd. Aangenomen, dat die post voor *f* 20.000 op het Hollandsch budget voorkwam, dan zouden de andere gewesten en de Generaliteitskas daarvan 37 à 38 $^0/_0$ betalen, waardoor Hollands domestieke uitgaven met ± *f* 7.500 zouden worden ontlast.

Wilde Holland zijn rekening verbeteren door generale lasten provinciaal te maken of door domestieke lasten op den Staat van Oorlog te brengen, andere provincies waren niet minder slim. Zoo meende Gelderland, dat de lasten vallende op het onderhoud der groote rivierwerken van zijn huishoudelijke rekening moesten worden overgebracht naar den Staat van Oorlog; Friesland was geheel van streek, dat het

voortaan *f* 20.000, die het jaar op jaar uit den post voor fortificaties genoten en voor andere doeleinden aangewend had, werkelijk voor versterking zijner steden moest gebruiken of verrekenen; het nam zich dus voor tot elken prijs die som voor zich te behouden. Zeeland zag met smart, dat door de royeering van doode en onnoodige posten eenige profijtposten verdwijnen zouden en gordde zich aan om deze te verdedigen. Zeeland, Friesland en Stad en Lande waren teleurgesteld, dat, waar zooveel schulden aan de Generaliteitskas den schuldenaars werden kwijtgescholden, hun oudere schulden niet op dezelfde wijs waren behandeld en zagen van meet af uit naar een gelegenheid om hiervan ontslagen te worden ten bate hunner domestieke lasten. Dat bij de quotenberekening de betaling der rente van deze schulden onder hun domestieke lasten was geteld en dat deze rente onder de inkomsten der Generaliteitskas was opgenomen, kwam bij hen niet in overweging.

Een aantrekkelijk punt van aanval voor alle gewesten leverde het vijfde hoofdstuk van den Ordinaris Staat van Oorlog, dat der defroyementen, waarvoor *f* 130.000 was uitgetrokken. Deze post van onvoorziene uitgaven voor buitenlandsche zaken was natuurlijk niet stabiel, behoorde mitsdien eigenlijk op den Extraordinaris Staat en moest onderhevig zijn aan liquidatie. In de quotencommissie had echter Holland bij de vaststelling der

modelstaten op grond van historische rechten begeerd, dat deze post op den Ordinaris Staat en te zijner repartitie gebracht zou worden. Zoodoende had Holland wenschen te voorkomen, dat in geval voor buitenlandsche belangen uitgaven gedaan moesten worden, b.v. voor het verleenen van geschenken, toeslagen enz., financiëele overwegingen de bondgenooten zouden weerhouden om hun consent daarop te verleenen, een onoverkomelijk bezwaar om in dringende zaken tot een spoedige afdoening te komen. Werd de som van *f* 130.000 op den Ordinaris Staat van Oorlog en ter repartitie van Holland gebracht, dan was ze niet voor verrekening vatbaar en geen der gewesten zou er dus belang bij hebben op dezen post te bezuinigen: Holland betaalde, de besparingen kwamen dus niet ten voordeele der andere gewesten. Werd zij daarentegen op den Extraordinaris Staat gebracht en op het eind van het jaar verrekend, dan zou elke stuiver, die er op uitgespaard werd, voor de andere gewesten gewonnen zijn, en elk voorstel, dat leiden zou tot gebruik van gelden uit dezen post zou op onberekenbaar veel tegenstand kunnen stuiten. Het quotenbesogne had Hollands wensch om dezen post op den Ordinaris Staat te brengen ingewilligd doch om geen precedent te scheppen, geweigerd hem op Hollands repartitie te stellen. Deze som zou dus, wanneer de Staten van Oorlog werden aangenomen, quotesgewijs

worden gerepartitiëerd over de zeven gewesten, en derhalve zou bij voorstellen, die betalingen uit dezen post ten gevolge zouden hebben, het voordeel der provincies meebrengen hare toestemming te weigeren, om de eenvoudige reden dat sommen van den Ordinaris Staat van Oorlog, die niet betaald werden, profijtposten moesten worden, daar over den Ordinaris Staat geen liquidatie plaats zou vinden. Holland was door de gedeeltelijke inwilliging van zijn verzoek dus nog verder van het doel geraakt. Het zou dit slechts kunnen bereiken, indien het de volle som te zijner repartitie kreeg. De toeleg der andere provincies was nu om van Hollands verlegenheid gebruik te maken tot eigen voordeel door een eigenaardig middel: de post voor defroyementen zou op den Ordinaris Staat gebracht worden tot zulk een hoog bedrag, dat Hollands quote daarin alleen de door dat gewest gewenschte som vertegenwoordigde. De op andere provincies gerepartitiëerde sommen zouden dan profijtposten worden niet alleen, maar de verhooging van dezen post moest met het oog op den limiet van 13,5 millioen, bovendien noodzakelijk eene verlaging van andere posten op den Staat ten gevolge hebben.

Deze financiëele speculaties der gewesten en honderden meer draaiden alle om de spil der ware vermogens van het bondgenootschap en van elk der bondgenooten in het bijzonder. De quotentabel zelf, die de contributie van elk der bondgenooten

in *evenredigheid* met de ware vermogens moest aanwijzen, geraakte in alle provincies op den achtergrond. Op den achtergrond geraakten eveneens de voorstellen tot redres in de Unie, behalve het voorstel betrekkelijk de securiteit. Een oogenblik zou de meening kunnen rijzen, dat de strijd over dit punt een souvereiniteitsrecht der gewesten gòld, doch ook hier was het in hoofdzaak de geldkwestie. Holland had het verlangd om ruimte te krijgen voor de petities voor de zee; de andere gewesten voorzagen, dat de aanneming van dit voorstel zou moeten voeren tot schulddelging en het kweeken van een reserve en dat dus belastingen zouden moeten worden ingevoerd, niet alleen om het meerdere bedrag boven de ware vermogens te vinden, maar nog bovendien voor de reserve en de petities voor de zee.

Onder deze voorteekenen kwamen dus quoten, Staat van Oorlog, Unieredressen, admiraliteitsredressen, organisatie van de vloot, legerhervormingen en wat niet al meer ter Generaliteit in behandeling. De kansen op welslagen waren ongunstig, alleen omdat de Republiek der Vereenigde Nederlanden niet bij machte was anderhalf millioen gulden, vermeerderd met een zeker bedrag voor vlootpetities, méér op te brengen dan voorheen. De petities voor de vloot hadden van 1770—1780 ongeveer *f* 23.500.000 bedragen, per jaar dus ± *f* 2.350.000. In de toekomst zou dit bedrag eer

kleiner dan grooter zijn, omdat een deel der petities onnoodig zou worden door de vaste posten voor de Marine. Ruim gerekend was dan het meerdere bedrag, waarmee de Unie belast zou worden, anderhalf millioen en nog eens twee millioen. Daarvan zou Holland circa *f* 2.220.000 naar de nieuwe quote op zich moeten nemen, zoodat van de andere gewesten gezamenlijk *f* 1.280.000 boven de ware vermogens zou worden gevraagd. Voor deze som, een weinigje goeden wil en wat onderlinge verdraagzaamheid was veel goeds te krijgen: een draaglijke vloot, een behoorlijk leger en eenige, zij het dan ook al weinig beteekenende, verbeteringen in de Unie. Om de laatste bekommerden de Hooge Bondgenooten zich evenwel niet of weinig; zij tuurden zich, zooals het volgende zal toonen, blind op de „ware vermogens."

E. Het quotenrapport ter Generaliteit.

Een halfjaar hadden de Hooge Bondgenooten noodig om hun adviezen op het quotenrapport in te brengen. [1])

Wat reeds in het quotenbesogne begonnen was, werd thans ter Generaliteit met kracht voortgezet. Elk trachtte door voorwaarden te stellen zijn bijdrage in de Unielasten terug te brengen tot zijn beschikbaar overschot. Het zou doelloos en trouwens onmogelijk zijn de honderden accrochementen op den voet te volgen. De meeste bedoelden, zooals boven reeds met enkele voorbeelden is aangetoond, ontlasting van den Staat van Oorlog, ontlasting van eigen budget ten koste van den Staat van Oorlog, belasting van eens anders uitgaven

De eerste reeks resolutiën kwam in:

Zeeland	16 Aug. 1790.	Z. v. St. en O. XXI,	2.
Utrecht	16 Aug. 1790.	„	13.
Holland	25 Aug. 1790.	„	42.
Friesland	5 Oct. 1790.	„	61.
Gelderland	19 Oct. 1790.	„	75.
Overijsel	18 Oct. 1790.	„	113.
Stad en Lande	16 Nov. 1790.	„	127.

Het aantal onderwerpen door deze resoluties aangeroerd is enorm. Ik heb me in het volgende relaas tot de allerbelangrijkste punten meenen te moeten beperken; ook zoodoende zal ik toch het doel, dat ik met deze studie op 't oog had — het schetsen der volslagen onbruikbaarheid van de regeermachine der Unie — in voldoende mate bereiken. Het geheele proces heb ik op den voet gevolgd.

met op den Staat van Oorlog uitgetrokken sommen, of wederinvoering van smokkelposten tot eigen profijt. Ter illustratie van het onbruikbaar samenstel der Unieconstitutie is het zeer leerzaam de resoluties der gewesten, de conciliatoiren van den Prins en den Raad van State en de „Memoriën van den Staat der deliberatien over de poincten van het Rapport der Personeele commissie voor het Financiewezen" na te lezen. Ons is het voldoende te weten, wat er terecht is gekomen van de bescheiden pogingen om in de Unie te redresseeren wat nooit redres noodig had moeten hebben, en waaraan de ellendige staat der defensiemiddelen is toe te schrijven geweest, toen de oorlog met Frankrijk de Republiek te gronde richtte.

Met licht protest namen de provincies alle de tabel, aanwijzende de percentsgewijze bijdrage van elk hunner aan.

Ook de vaststelling van den Staat van Oorlog en de quotentabel voor vijf en twintig jaar scheen op geen ernstigen tegenstand te zullen stuiten. Alleen Overijsel waagde heel bescheiden de vragende opmerking, wat nu eigenlijk de vaststelling voor vijf en twintig jaar beteekende, wanneer, gelijk voorgesteld werd, die termijn verlengd kon worden voor zoolang als geen nieuwe quote of of Staat van Oorlog zou zijn aangenomen. [1])

---

1) Z. v. St. en O. XXI, 116. Ook de resoluties, die in de N. N. Jb. eveneens gedrukt zijn, citeer ik uit de Zaaken van Staat en

De opmerking was juist. Ieder, die geen vreemdeling was in de practijk der Unie, kon van te voren narekenen, dat na ommekomst van den voorgestelden termijn de nu ontlaste provincies geen lust zouden hebben weer een quotenverhooging op zich te nemen en allen denkbaren tegenstand zouden bieden tegen een herziening, tenzij er verlaging van kon verwacht worden. Overijsel zou verhoogd worden en wilde de kans open houden om na 25 jaar van die verhooging bevrijd te worden; daarom weigerde het zijn toestemming in deze „ongedetermineerde clausule."

Niet meer geluk had het voorstel, dat de provincies jaarlijks den Stadhouder opening zouden geven van haar financiewezen om te doen blijken, dat een reserve voor mogelijke ongevallen gevormd werd en geen bestaande belastingen waren afgeschaft. Gelderland vooral kantte zich hevig tegen, een maatregel die inbreuk maakte op de onafhankelijkheid der gewesten. Het sprak immers vanzelf, dat bij zoo'n hoogen Staat van Oorlog de belastingen niet verminderd konden worden; ook zonder de verplichting om den Prins het recht van controle zijner gewestelijke financien te geven, kon het daarom wel verzekeren,

---

Oorlog, betreffende de Vereenigde Nederlanden zedert het begin van het jaar MDCCLXXX. Te Amsterdam, bij Johannnes Allart. Dl. XXI is uitgegeven in 1792.

dat het voor verbetering der financiën zorg zou dragen. [1])

De weinig beteekenende middelen tot afkomst en constrainte werden door de meeste provincies onvoldoende genoemd; geen der bondgenooten echter deed ook maar een geringe poging om ze wat beter te maken. Alleen drongen Holland en eenige andere gewesten aan om het aantal consenten, benoodigd voor de toepassing van het afkomstproces, terug te brengen op vier.[2]) Alle betrokken provincies weigerden de liquidatie met de Generaliteitskas, òf op grond dat deze schulden, als aangegaan zonder consenten, niet verhaalbaar waren op den beweerden schuldenaar, òf op grond van onvermogen. [3])

Voor de kassen van Holland en de admiraliteiten waren deze besliste weigeringen verontrustend. De schulden aan deze colleges waren alzoo ook niet verhaalbaar. Niettemin drong Holland op betaling daarvan aan; slechts in het vertrouwen, dat de bondgenooten in dit opzicht niet onhandelbaar zouden zijn, stemde het gereedelijk in alles toe, tegelijk te hunner geruststelling verzekerend, dat

---

1) Z. van St. en O. XXI, 85.

2) Dit was oorspronkelijk ook het voorstel van den Stadhouder geweest. In het besogne had men er vijf van gemaakt. Z. v. St. en O. XXI, 18. 50, 63, 132, 133.

3) Z. v. St. en O. XXI, 4, 64, 129.

het de marine-redressen reeds aanhangig had gemaakt. [1])

Omtrent den Staat van Oorlog heerschte weinig eenstemmigheid. Hij was te hoog naar aller oordeel. Algemeen was het gevoelen, dat op het jongste legerplan van Zijne Hoogheid wel bezuinigd kon worden evenals op het corps mariniers. [2]) Holland wenschte evenwel de vaste som voor de marine te verhoogen met wat op de mariniers bezuinigd zou worden; de gewesten, die na Holland hun adviezen inbrachten, waren daar in het geheel niet voor te vinden, te minder daar het quotenrapport op den Staat van Oorlog een vaste som van *f* 1.000.000 had uitgetrokken voor equipage en aanbouw van schepen en bovendien een som van 5 à 6 ton voor de mariniers, terwijl het defensierapport reeds de uitgaven voor dit corps had gerekend in de vaste som voor de Marine van *f* 1.150.000. Holland kon het als een buitenkansje aanmerken; dat de vaste som voor de Marine dus reeds verhoogd was tot merkelijk nadeel der bondgenooten. Gelderland en Overijsel waren het felst in hun tegenstand. Van de vaste sommen voor de Marine wilden zij niets weten, vóór en aleer de voorgeslagen redressen in het marinewezen waren tot stand

1) Z. v. St. en O. XXI, 52.
2) Z. v. St. en O. XXI, 8. 35. 56, 71, 122, 140.

gebracht. [1]) Evenveel oppositie wekte Hollands verlangen om den defroyementenpost [2]) te verhoogen en dien uitsluitend te zijner repartitie te hebben. [3]) In een onbewaakt oogenblik voorzeker was die repartitie-eisch gesteld; Holland had er een duivel mee bezworen, die niet gemakkelijk weer te bannen zou zijn. Toen hij eens gesteld was door één gewest in één zaak, kwam de meerderheid zich de vrije deliberatie over de repartitie van alle op den Staat van Oorlog te brengen posten voorbehouden. [4]) De pogingen van alle gewesten om eenige als dood of onnoodig geschrapte posten te herstellen, van Zeeland om een militair te Tholen, [5]) van Gelderland om een majoor te Bommel, [6]) van Stad en Lande om een schoolmeester van Delfzijl, [7]) van Overijsel om een dominee te Blokzijl op den Staat van Oorlog te brengen, evenals de wenschen van Holland om de logiesgelden provinciaal te maken, [8]) van Friesland om *f* 20.000 uit den fortificatiepost buiten verplichting om te liquideeren op zijn repartitie te mogen houden, [9]) van Gelderland om de rivier-

1) Z. v. St. en O. XXI, 38, 72, 107, 130.
2) Hierover in het Rapport Z. v. St. en O. XIII, 15
3) Z. v. St. en O. XXI, 57.
4) Z. v. St. en O. XXI, 47, 73, 83.
5) Z. v. St. en O. XXI, 6.
6) Z. v. St. en O. XXI, 98.
7) Z. v. St. en O. XXI, 123.
8) Z. v. St. en O. XXI, 59, 68, 124.
9) Z. v. St. en O. XXI, 69.

werken op den Staat van Oorlog te brengen[1]) en honderden verlangens, eischen en accrochementen meer waren van minder belang.

Hoofdzaak was, dat men het omtrent de Unie-redressen niet eens was, dat de Staat van Oorlog verlaagd moest worden, dat door Gelderland en anderen scherp de eisch gesteld was, dat aan de inwilliging der marineposten hunnerzijds de aanneming der voorstellen van het defensierapport omtrent het marinebestuur vooraf moest gaan, en dat de meeste gewesten zich de vrije deliberatie over de repartitie voorbehielden.

November 1790 waren er nog geen nieuwe Staat van Oorlog en geen nieuwe quote. Zeeland, Utrecht en Friesland weigerden weer geheel of gedeeltelijk hun quote in enkele posten, inzonderheid in die voor de subsidietroepen; Gelderland en Stad en Lande schenen het voorbeeld te zullen volgen. Holland en de Generaliteitskas moesten de afgewezen gelden weer overnemen.

Niet met de karwats was een einde te maken aan de geschillen der bondgenooten. Souvereine gewesten stonden tegenover elkaar, alle prat op hun souvereine positie en alle onwillig ook maar iets meer te betalen dan hun waar vermogen bedroeg. Met geven en nemen moesten elks pretensies worden afgedaan. De Prins en de Raad van State namen

1) Z. v. St. en O. XXI, 100.

op zich de „diverse sentimenten te concilieeren". Maart 1791 verscheen het conciliatoir advies.[1]) Met voldoening constateerde dit, dat de quotenproportie geen bezwaren had ontmoet. Zij werd dus als gearresteerd aangemerkt. [2]) Het verzet van Overijsel tegen de ongedetermineerde clausule „of zoo lang als" enz. werd als nauwelijks gemotiveerd beschouwd; Overijsel kon immers begrijpen, dat deze clausule slechts pro forma was opgenomen, opdat de Republiek na 25 jaar niet weder zou staan voor de moeilijkheid waarin ze thans verkeerde. [3]) Deze zonderlinge weerlegging zou later juist het omgekeerde van het verwachte effect teweegbrengen. Nog naiever was het conciliatoir in de behandeling van de „securiteit": daar alle provincies, die zich ten aanzien van deze paragraaf hadden uitgelaten, verklaard hadden wel te *moeten* zorgen voor verbetering van geldmiddelen, moest Holland daarmee maar genoegen nemen. [4])

Aangezien er geen wijzigingen waren voorgesteld op het artikel nopens de constrainte, kon dit als aangenomen beschouwd worden. [5])

Wat de afkomst betreft, stelden Z. H. en de Raad voor het getal consenten, dat noodig was

1) Dit Conciliatoir advies in Z. v. St. en O. XV, 238. vlg.
2) Conc. adv. § 2 p. 241.
3) Conc. adv. § 5 p. 249.
4) Conc. adv. § 4 p. 246.
5) Conc. adv. § 7 p. 250.

alvorens tot de adhortatie en de bezending mocht worden overgegaan, overeenkomstig het oorspronkelijk ontwerp van den Prins weder te brengen op vier. 1)

Met klem van redenen trachtte verder het conciliatoir Zeeland, Friesland en Stad en Lande van de noodzakelijkheid der liquidatie met de Generaliteitskas te overtuigen. Zonder de liquidatie kon die kas de quote waarop ze gesteld was niet dragen; door haar te weigeren zouden de betrokken provincies de oorzaak kunnen worden van de mislukking der geheele quotenzaak. 2)

Overgaande tot den Staat van Oorlog, kwam Z.H. de bondgenooten tegemoet in hun wensch tot bezuiniging op het leger; een nieuw organisatieplan, het vierde sinds Januari 1788, vergezelde het conciliatoir advies. De opmerking moest den adviseurs evenwel van het hart, dat de tijdsomstandigheden eerder een plan tot uitbreiding dan tot inkrimping vereischten. 3) Niettemin bezuinigde dit

---

1) Conc. adv. §7 p. 251.
2) Conc. adv. §7 p. 252.
3) Conc. adv. §10. p. 258 vlg. De totaalbesparing van dit plan is p.l.m. *f* 165.000. Ze werd in hoofdzaak gevonden door inkrimping der cavalerie. In een boek, dat 1793 te Londen verscheen, „Essai sur l' armée Hollandaise, par un officier des troupes légères", werd het geringe succes der Nederlandsche troepen in den zomer van 1793 toegeschreven aan het volkomen ontbreken van lichte cavalerie, juist van dat wapen dus, dat thans op verzoek der bondgenooten wegviel.

plan twee ton op de mariniers, door in plaats hiervan de oprichting van een corps zeeartilleristen en een corps vaste zeeofficieren voor te stellen. [1]) Overeenkomstig Hollands wensch werd met de hierdoor verkregen besparing de post voor equipage en aanbouw van schepen verhoogd, terwijl zoowel artilleristen als zeeofficieren verdeeld werden over de admiraliteiten.

Om te voorkomen dat Gelderland uit dit voorstel de conclusie trok, dat er niets van de geeischte hervormingen in het marinebestuur zou komen, verzekerden de Prins en de Raad van State, dat het met het voorstel der defensiecommissie wel in orde zou komen. Geduld, goede wil en samenwerking zouden deze moeilijkheid wel uit den weg ruimen. [2])

In zake van den defroyementenpost gaf het advies Holland gedeeltelijk toe. De post werd verhoogd tot *f* 150.000, en een noodlottig antecedent geschapen door hem geheel ter repartitie van Holland te brengen.[3]) Niettemin wees het conciliatoir met klem de vrije deliberatie over de repartitie af. [4]) Waarom waren de bondgenooten daar toch op gesteld? Er waren immers geen smokkelposten meer, uit welker repartitie voordeelen

1) Conc. adv. § 16 p. 238.
2) Conc. adv. § 29. p. 322.
3) Conc. adv. § 18. p. 296.
4) Conc. adv. § 5. p. 247.

getrokken konden worden? Och arme, de adviseurs veinsden niet te weten, dat Holland de soldaten te zijner repartitie kneep door hun de verplichting op te leggen zich te kleeden in inlandsch laken; dat van subsidietroepen niet 30 % kon worden bespaard door jura, legeskortingen, zegels, lange maanden, magere jaren enz. gelijk van andere troepen, en dat geen der bondgenooten ernstig van plan was zich te houden aan de thans te maken afspraken omtrent de betaling en volle sterkte der troepen te zijner repartitie.[1])

Met onverstoorbare gelijkmoedigheid behandelde het conciliatoir verder de waskaarsen en turven van Ommerschans, den schoolmeester van Blokzijl, den dominé van Delfzijl, logiesgelden, de omwalde steden van Friesland, ligstroo en gasthuizen, en

---

1) Een opmerking van G. K. van Hogendorp in diens Gedenkschriften, III. 20, zou misschien aanleiding kunnen geven tot de meening, dat een andere reden aan dezen repartitie-eisch ten grondslag lag. Van de Spiegel zou, volgens die plaats, de troepen alle op Hollands repartitie hebben willen brengen om daardoor pressie op de andere gewesten te kunnen uitoefenen. Indien dergelijke voornemens bestaan hadden, zou het verlangen der kleine provincies allessins begrijpelijk zijn geweest. De onderstelling, dat Van de Spiegel het hierop aangelegd zou hebben, lijkt me evenwel ondanks de mededeeling van G. K. van Hogendorp onaannemelijk in verband met het karakter van den Raadpensionaris. Een man als hij, in alles zoo zwak, zoo wars van wat naar „optreden" zweemde, zou zoo'n ver strekkend plan gehad hebben? Bovendien Holland bracht slechts de repartitie van den defroyementenpost ter tafel; de algemeene aandrang op vrije deliberatie over de repartitie ging van de kleine provincies uit.

eindigde met den wensch, dat thans spoedig de resolutiën der provincies zouden inkomen, opdat men het „opereuse werk der quotes" tot een heilzaam einde zou brengen.

De resolutiën kwamen, doch brachten geen heilzaam einde. [1])
De kinderachtige weerlegging van Overijsels bezwaar tegen de ongedetermineerde clausule „of voor zoolang als" enz, had het tegendeel van het gewenschte effect. Alle in hare quote verhoogde provincies sprongen Overijsel bij en namen diens amendement, dat vóór den afloop van den vijfentwintigjarigen termijn onderhandelingen zouden moeten worden geopend tot vaststelling der lastenverdeeling voor het volgende tijdvak, over. [2])
De conclusie, dat tegen den tijd dier nieuwe quotenherziening de onderscheiden provincies voldoende voor versterking van middelen gezorgd of voor onvoorziene omstandigheden een reserve gevormd zouden hebben (securiteit), zoo lichtvaardig door het conciliatoir advies getrokken uit de ver-

1) Z. v. Staat en Oorlog, XXI, 143-218.

Utrecht	29	Maart	1791.	p. 143.
Overijsel	19	April	1791.	p. 155.
Stad en Lande	27	April	1791.	p. 163.
Holland	23	Mei	1791.	p. 171.
Zeeland	27	Mei	1791.	p. 182.
Gelderland	3	Juni	1791.	p. 189.
Friesland	14	Juni	1791.	p. 218.

2) Z. v. St. en O. XXI, 157, 174, 197.

zekering dat verhooging van den Staat van Oorlog ook wel verbetering van financies moest meebrengen, stelde Holland en Overijsel niet tevreden.[1]) Het laatste gewest wees een wijzen middelweg in zijn voorstel om facultatief te stellen òf de opening aan den Stadhouder òf een pertinente verklaring dat de middelen verbeterd waren. Het voorgestelde alternatief liet den bondgenooten de gelegenheid een valsche verklaring af te leggen, maar was deze te verwachten? Holland verkoos geen genoegen te nemen met de in verschillende resoluties zoo los daarheen geworpen bewering, dat onder de bestaande omstandigheden verhooging van inkomsten noodig was. Er moest ook een reserve gevormd worden voor mogelijke petities. De eenvoudige openlegging voor den Stadhouder achtte het een formaliteit zonder eenige beteekenis, zoolang de Stadhouder geen gebruik mocht maken van zijn bevindingen; en zelfs wanneer het hem geoorloofd werd van het bevonden gebrek ter Generaliteit mededeeling te doen, zou de in gebreke zijnde provincie om die mededeeling en openbaring van den achteruitgang harer financies lachen, zoolang verder niets gebeurde. Het verlangde daarom verplichte openlegging, mededeeling van het resultaat der openlegging ter Generaliteit en, bij tekortkoming, toepassing

1) Z. v. St. en O. XXI, 158, 175.

van de onder de constrainte-paragraaf genoemde dwangmiddelen. [1])

Het amendement in de afkomstparagraaf omtrent het aantal consenten vond instemming bij de meeste gewesten; Gelderland evenwel verzette zich, terwijl Zeeland zich voor de voorgestelde verandering zou laten vinden.[2]) De constraintemiddelen had het conciliatoir als gearresteerd beschouwd. Bij de tweede lezing evenwel gaf de slordige redactie aanleiding tot de zeer gegronde vraag, waarom de onderscheiding van onwil en onmacht tot betaling was opgezet, wanneer ze niet werd voortgezet. Moest, zoo vroegen enkele provincies, deze paragraaf niet zoo geïnterpreteerd worden, dat de onmachtige provincie niet onder hare strenge bepalingen zou vallen? Als dit de bedoeling was, wenschte men dit opgenomen te zien. [3])

Zoomin als op de securiteit-afkomst- en constrainte-

1) Het schijnt onbegrijpelijk, hoe op dit tijdstip door Holland een dergelijke dwangbepaling verlangd kon worden. Gelijk een volgend hoofdstuk zal aantoonen waren de Hollandsche financies op dezen tijd in jammerlijken toestand. Misschien heeft de Raadpensionaris door pressie van den Stadhouder ook in Holland de voorgenomen wijzigingen in de belastingordonnanties willen bevorderen. In het eerste voorstel van den Stadhouder aan de quotencommissie en van de quotencommissie aan de St. Gen. komt ook een verzoek voor, dat de bondgenooten „in den haren" betamelijke middelen tot afkomst zouden beramen. Gelijk men hieronder vinden zal, was het ook de wensch van Van de Spiegel in Holland een dergelijken maatregel door te drijven.

2) Z. v. St. en O. XXI, 176, 198.

3) Z. v. St. en O. XXI, 149, 166, 198.

bepalingen kwamen op het liquidatie-hoofdstuk gave consenten, al stonden dan ook concessies der betrokken provincies in uitzicht.

Gelderland, Utrecht en Friesland keurden af de verhooging van den marinepost, daar immers de legerlasten ook verminderd waren, en legden ook thans weer bij herhaling nadruk op het accrochement van vroeger: geen vaste som voor de Marine zonder redressen.[1]) Gelderland toornde, en niet ten onrechte, over de voorgestelde organisatie van zeeartilleristen en corps zeeofficieren: blijkbaar was het de Regeering geen ernst met de voorgeslagen redressen; in plaats immers van een uitsluitend aan den Admiraal-Generaal ondergeschikt corps mariniers werd thans weer een organisatie der zeeartilleristen voorgesteld, die op bestendiging der admiraliteiten scheen te wijzen.

In overeenstemming met de begeerte om de verhooging van den post van equipage weer te verminderen, was het algemeen verlangen om op de legervermeerdering nog wat af te dingen.[2])

Trachtten dus allen den Staat van Oorlog te verlagen ten einde rechtstreeks elks quote te verlichten, door aanval op het voorstel om de defroyementen uitsluitend op Hollands repartitie te brengen zouden de overige leden indirect hun quote pogen te verminderen; Holland alleen was tevreden met het ge-

1) Z v. St. en O. XXI, 149, 205, 211 224.
2) Z. v. St. en O. XXI, 201, 221.

dane voorstel.[1]) Zonderling genoeg vroegen de andere gewesten, die Hollands eisch bestreden, de vrije deliberatie over de repartitie[2]) der in den Staat van Oorlog opgenomen zaken.[3])

1) Z. v. St. en O. XXI, 149, 160, 166, 179, 187, 207, 222.
2) Z. v. St. en O. XXI, 187, 196, 220.
3) Overzicht van de punten in geschil.

ONDERWERP:	1e CONCILIATOIR:	ADVIEZEN:
25 jarigen termijn enz.	Maar genoegen mee nemen; het is slechts ter geruststelling.	Obligatoir maken de herziening vóór afloop v. d. 25 jarigen termijn.
Securiteit.	Holland moet genoegen nemen met losse verklaringen enz.	Holland: neemt geen genoegen. Overijsel: verklaring, te geven door de gewesten, dat de financiën beter geworden zijn.
Afkomst.	Meerderheid terug brengen op vier.	Bezwaar Gelderland.
Constrainte.	Arresteeren.	Uitbreiden met mildere bepaling voor wegens onmacht in gebreke blijvende provincies.
Liquidatie.	Verzoeken.	Weinig lust, ontkennen betaalsplicht.
Armee.	Nieuw plan.	Nog verminderen.
Mariniers.	Artilleristen en zeeofficieren.	Goedkooper maken.
Vaste post voor equipage enz.	Verhoogen en aannemen.	Niet zonder conclusie op defensierapport; verlagen.
Defroyementen.	Repartitie op Holland en verhoogen.	Quotesgewijze repartitie.
Repartitie.	Geen vrije deliberatie toe te laten.	Eischen toch vrije deliberatie.

Het was Juni 1791, toen de laatste resolutie inkwam en nog altijd waren de hoofdzaken niet beslist. De gewesten waren het eens over belangrijke onderwerpen als nieuwjaarsfooien, de mortificeering van zes trompetters van staat, den voet, waarop de soldijen voor manschappen, die van tijd tot tijd aan de troepen van den Staat zouden ontbreken, gekort zouden worden, over den post voor secrete diensten, de tractementen voor inspecteurs der genie. Over de turven van Ommerschans, de omwalde steden van Friesland, jura, leges, commandanten van Doesburg, karrevrachten, bodeloonen en den apotheker te Coevorden twistten de Hooge Bondgenooten met dezelfde ambitie als over de securiteit, afkomst, constrainte, vasten post voor de Marine met of zonder admiraliteitsredressen, legervermeerdering, defroyementen en logiesgelden, om zooveel andere niet te noemen. 1)

Behalve in de zaak der repartitie schenen de meeste moeilijkheden te liggen in de tegenstellingen tusschen Gelderland en Holland. 2) Gelderland

1) Een uitgebreid overzicht van de punten, waaromtrent overeenstemming heerschte en waaromtrent geschil, in Z. v. St. en O, XXI, 248, Memorie van den Staat van deliberatien over de poincten van het Rapport van de Personeele Commissie van het Financiewezen.

2) De verhouding is altijd gespannen. Men leze bijv. de onaangename discussies over het quotenrapport bij Vreede, IV, 317 vlg. Mede aanleiding tot die onaangename verhouding had gegeven het feit, dat de Stadhouder in zijn quotenvoorstel Gelderland een tweeden gedeputeerde in den Raad van State had willen geven en dat Holland zich daartegen verzet had.

verzette zich het heftigst tegen den vasten post voor marine, Gelderland was het lastigst in de securiteitsparagraaf, Gelderland wederom was onder geen beding te vinden voor de voorgestelde vermindering van het aantal consenteerende gewesten, geeischt in de bepaling omtrent de afkomst, Gelderland stond aan het hoofd van de oppositie tegen de repartitie van den defroyementenpost op Holland. Met alle toegevendheid had Holland nog niets verkregen van wat het het meest op prijs stelde. In den grond hield Gelderland de conclusie van het quotenrapport op om dezelfde reden, waarom Holland door zijn oppositie een conclusie op het defensierapport verhinderde. Holland wilde de vaste som voor de Marine binnenhalen met den Staat van Oorlog, Gelderland de marineredressen met de vaste som. In Holland was men teleurgesteld over den gang der zaken. [1]) Bij voortzetting van het onderzoek naar de mogelijkheid om de admiraliteiten te reorganiseeren werden de voorgeslagen redressen daar steeds onaannemelijker geacht; dientengevolge werd ook, zoolang Gelderland zijn accrochement vasthield, de gelukkige beëindiging der quotengeschillen steeds onwaarschijnlijker. Men wenschte daar dus het opereuse werk maar te staken, en Van de Spiegel had de uiterste moeite om de Staten terug te houden van het voornemen om het geheele quotenwerk er aan te geven;

1) Van de Spiegel aan den Erfstadhouder, 8 Juni 1791; arch. v. d. Sp.

ten slotte slaagde hij echter. De zaak zou dus worden voortgezet, maar daartoe was dan een nieuw conciliatoir noodig. Nog eens nam de Raad van State de verdrietige taak op zich om te trachten de bondgenooten tot overeenstemming te brengen. Ter vereenvoudiging van het verdere proces ging de Stadhouder zich eerst vergewissen van de eischen der lastigste provincies. Gedurende zijn zomerverblijf te Dieren hield hij met gecommitteerden van Gelderland conferenties, die voorloopig dit resultaat hadden, dat deze provincie zich bereid verklaarde toe te stemmen in de afkomstbepaling, mits het getal van vijf consenteerende provincies vereischt bleef voor de volle toepassing van het afkomstproces, terwijl een meerderheid van vier alleen aanleiding zou geven tot adhortatie en bezending, zonder de uitbreiding met de middelen overeenkomstig de Unie enz. In de zaak der defroyementen gaf zij Holland in zoover toe, dat deze post op den Ordinaris Staat van Oorlog zou blijven en dus niet onderhevig zou zijn aan liquidatie, doch den eisch dat hij quotesgewijs gerepartitiëerd moest worden over de zeven gewesten hield zij vast. [1])

Veel gaf zij dus niet gewonnen. Na Gelderland nam de Prins Friesland en Stad en Lande onder

---

1) Conferentie met de Geldersche Heeren te Dieren 25 Aug. 1791. Vreede, IV, 334.

handen. Gewapend met goede voornemens en de instructie om veel toegeeflijkheid te gebruiken, ging hij den boer op en verkreeg naar het schijnt eenige toezeggingen,[1]) die als materiaal konden dienen bij de samenstelling van het *tweede conciliatoir*.

Het tweede conciliatoir verscheen den 21sten October 1791.[2]) Daarin werd ten deele tegemoet gekomen aan het bezwaar van Gelderland, Holland en Overijsel ten aanzien van de ongedetermineerde clausule „of voor zoolang als geen nieuwe quote of Staat van Oorlog zullen zijn vastgesteld" door het voorstel, dat na twee en twintig jaar opnieuw quote en Staat van Oorlog zouden worden onderzocht, en dat èn de vigeerende quotentabel èn de Staat van Oorlog èn het consent daarop slechts dan van kracht zouden blijven, wanneer onverhoopt na afloop van den vijf en twintig-jarigen termijn geen nieuwe quote en Staat van Oorlog met gemeen consent zouden zijn vastgesteld.[3])

Overgenomen werd ook het advies van Overijsel, dat om zekerheid te verkrijgen van den goeden staat der gewestelijke middelen jaarlijks, of zoo dikwijls dit verlangd werd, aan den Stadhouder de verklaring zou worden afgelegd, dat de middelen

---

1) Van de Spiegel aan Zijne Hoogheid, 29 Aug, 12, 19, 29 Sept. 1791; arch. v. d. Sp. 49-52. Uit de resoluties en het 2e conciliatoir blijkt niet, welke de punten van behandeling zijn geweest.

2) Dit tweede conciliatoir Z. v. St. en O. XXI, 227. vlg.

3) Z. v. St. en O. XI, 236.

niet minder maar wel beter waren geworden. [1])
Zoolang men eenig vertrouwen kon stellen in de oprechtheid van die verklaringen vormden deze een voorbehoedmiddel tegen achteruitgang, zonder dat men behoefde te vervallen in hatelijke contrôle met repressieve constrainte-middelen. Het voorstel van Holland werd doodgezwegen; waarschijnlijk omdat deze provincie in den staat harer financies geen aanleiding vond om van andere te blijven eischen, wat zij zelf in de eerste plaats had te vreezen. Het ultimatum van Gelderland, resultaat van de Dierensche conferentie in zake de afkomst, werd thans den bondgenooten ter aanneming aanbevolen, [2]) terwijl nog bovendien de toepassing der constrainte middelen werd beperkt tot die gevallen, waarin de nietbetaling duidelijk gevolg was van onwil. [3])

Het conciliatoir prees verder aan, genoegen te nemen met een bemiddelend voorstel van Stad en Lande in de zaak der liquidatie met de Generaliteitskas, en drong bij Zeeland en Friesland op bewilliging aan. [4]) Om den bondgenooten ter wille te zijn, verminderde het conciliatoir nog eens, thans voor den vierden keer, het totaalbedrag voor de armee door nog eenige cavalerie te laten

1) Z. v. St. en O. XXI, 236.
2) Z. v. St. en O. XXI, 238.
3) Z. v. St. en O. XXI, 240.
4) Z. v. St. en O. XXI, 238, 240.

vallen en op het corps zeeartillerie één adjudant te bezuinigen [1])

De verhooging van den marinepost in het eerste conciliatoir werd grootendeels teruggenomen door dien post thans te bepalen op *f* 1.080.000; de Raad van State sprak het vertrouwen uit, dat thans gaaf zou worden geconsenteerd, te eer wijl hij de verzekering kon geven, dat de deliberatiën over de defecten in de administratie der zaken van de zee zouden voortgezet en tot een gewenscht einde gebracht worden. [2])

Ten aanzien der defroyementen werd Gelderlands ultimatum niet geheel gevolgd; de Raad van State waagde zich nog eens aan een echec door voor te stellen den post ter grootte van *f* 185.000 op dezelfde wijze te repartitiëeren als vroeger, dus de eene helft op Holland, de wederhelft op de zeven gewesten en de Generaliteit. De zeven gewesten zouden te zamen daardoor het genot hebben van een smokkelpost van *f* 35.000, waarvoor dan Holland de gewenschte som van *f* 150.000 zonder gevaar voor chicanes te zijner beschikking kreeg. [3])

Zooveel mogelijk trachtte het conciliatoir door toegeeflijkheid ook in andere punten een einde aan het gehaspel te maken; een bemiddelend

---

1) Z. v. St. en O. XXI, 229, 233.
2) Z. v. St. en O. XXI, 244.
3) Z. v. St. en O. XXI, 234

voorstel werd genaan ten aanzien der logiesgelden, waardoor Holland een deel van de schade, op de defroyementen te lijden, vergoed zou worden. Gelderland zou een majoor te Bommel houden, Zeeland een dito te Tholen. Talrijke eischen werden evenwel afgewezen, inzonderheid die omtrent de vrije deliberatie over de repartitie; de eenige concessie, die de Prins en de Raad hierin konden doen, was de belofte dat zij gehoor zouden geven aan billijke wenschen, maar de eindbeslissing hieromtrent, zoo verklaarden zij, moest aan hen blijven, behoudens appèl op Hare Hoog Mogenden.[1])

Vier jaar van voorbereiding, anderhalf jaar van barenswee, veertien met moeite uitgebrachte gewestelijke adviezen, vijf legervoorstellen, twee conciliatoire adviezen, en nog altijd geen conclusie op de quotenzaak, nog altijd geen reorganisatie der armee.[2])

1) Z. v. St. en O. XXI, 237.

2) Overzicht der punten in geschil.

ONDERWERP:	VORIGE ADVIEZEN:	2e CONCILIATOIR:
25 jarige termijn.	Obligatoir herziening vóór afloop van den 25 jarigen termijn.	Onderzoek beginnen vóór afloop. Continuatie alleen, indien men voor den afloop niet slaagt in revisie van quote en St. v. O.
Securiteit.	Voorstel: facultatief opening of verklaring, dat de financiën niet	Neemt verklaring enz. over.

De volgende adviezen der gewesten brachten de zaak nog niet veel verder. 1)

Bezwaren rezen als begrijpelijk was tegen de onvoldoende uitbreiding van de paragrafen omtrent den vijfentwintigjarigen termijn. Imperatief wensch-

ONDERWERP:	VORIGE ADVIEZEN:	2e CONCILIATOIR:
	minder geworden zijn.	
Afkomst.	Holland: toepassing van het proces na 4 consenten; Gelderland na 5 consenten.	Neemt over resultaat Dieren · volle proces als voorgesteld na 5 consenten; weglating der laatste periode bij 4 consenten.
Constrainte.	Mildere bepaling voor onmachtige provincies.	Overgenomen.
Liquidatie.	Allerlei bezwaren.	Verzoeken en toegeven.
Armée	Verminderen.	Verminderd.
Mariniers.	Goedkooper.	Goedkooper.
Vaste post Marine.	Verlagen, voorwaarden conclusie op defensierapport.	Verlaagd. Zwakke toezegging, dat die conclusie wel komen zal.
Defroyementen.	Quotesgewijze repartitie.	Repartitie 50 % op Holland, andere 50 % op 7 gewesten.
Repartitie.	Vrije deliberatie.	Vrije deliberatie niet toelaten.

1) Deze resolutiën in Z. v. St. en O. XXI, 276—324.

Friesland	31 Oct.	1791.	p. 276.
Gelderland	5 Dec.	1791.	p. 280.
Zeeland	5 Dec.	1791.	p. 293.
Overijsel	6 Dec.	1791.	p. 302.
Utrecht	13 Dec.	1791.	p. 309.
Stad en Lande	23 Dec.	1791.	p. 317.
Holland	19 Maart	1792.	p. 320.

ten Gelderland en Overijsel te zien vastgesteld, dat na vijfentwintig jaren de quote enz. herzien moest zijn. 1) Gelderland, schoon niet van ganscher harte, nam genoegen met het door die provincie zelf gestelde ultimatum in zake de constrainte, doch weigerde zich te verbinden tot een jaarlijksche verklaring omtrent de geldmiddelen aan den Erfstadhouder. 2) Maar wat het aan de eene zijde gaf, nam het aan de andere terug. De constrainte was thans weer niet naar zijn zin. Het scheen zich de onaangename gevolgen van een vroegere tijdelijke uitsluiting uit de Unie juist bijtijds te herinneren; vandaar het verlangen dat de uitgesloten provincie onmiddellijk na voldoening der achterstallen zonder deliberatie weer in de Unie zou worden opgenomen. 3) Stad en Lande en ook de andere gewesten legden zich nu neer bij de voor dit gewest voorgestelde vergemakkelijking der liquidatie met de Generaliteitskas. Friesland noemde niet meer de verplichting tot die liquidatie onder de punten van bezwaar. Zeeland echter bleef die liquidatie weigeren. Gelderland weigerde de jongste wijzigingen in de defroyementen goed te keuren. Armeeplan, zeeartilleristen en corps zeeofficieren gingen thans door; ook lieten de

1) Z. v. St. en O. XXI, 287, 304.
2) Z. v. St. en O. XXI, 286.
3) Z. v. St. en O. XXI, 289.

kleine provincies het accrochement op den marinepost vallen; alleen Gelderland en Overijsel bleven op hun stuk staan: geen marinepost voor 25 jaar op den Staat van Oorlog zonder meerdere zekerheid, dat deze som aan de petities een einde zou maken. Om evenwel niet alles in de war te sturen bewilligde Gelderland in een tweejarig consent op den marinepost, terwijl het de continuatie daarvan zou laten afhangen van de afdoening der *voorgestelde* redressen in het admiraliteitswezen. [1]) Deze inschikkelijkheid van Gelderland was toe te schrijven aan de handelwijze van Holland.

Den 10den November hadden Gecommitteerde Raden daar voorgesteld te berusten in de voorstellen van het laatste conciliatoir, onder voorbehoud dat Holland geen enkel voorstel tot hervorming van het marinebestuur kon aannemen zonder een bevredigende oplossing van de vraag omtrent de betaling der admiraliteitsschulden, en dat het, bijaldien door de provincies in de zaken van de zee ook in 't vervolg slecht geconsenteerd mocht worden, zich door de betaling op andere posten in te houden schadeloos zou moeten stellen voor de overbetalingen, die het voor de Marine op zich zou moeten nemen. De Staten hadden besloten voorloopig op dit advies geen conclusie te nemen, maar daarmee te wachten tot de

1) Z. v. St. en O. XXI, 292.

andere gewesten zich verklaard zouden hebben.[1] Holland kon dan een resolutie nemen naar de omstandigheden geboden; m.a.w. zijn besluit zou afhangen van Gelderlands resolutie. Veel had deze dreigende houding echter niet gebaat; Gelderland was de securiteit blijven weigeren, had zijn consent aan het jongste defroyementenvoorstel onthouden en onbeduidend weinig toegegeven in de marinezaak. Holland kon nu een resolutie nemen, die aan de verdere behandeling van quoten en legeraangelegenheden een eind zou maken door kortweg zijn consent op de quotenverdeeling en de legerplans te weigeren. Het deed dit niet.

In het allerlaatst van 1791 namen de Staten van Holland een besluit, dat de bondgenooten in de gelegenheid stelde Hollands weigering op quote en Staat van Oorlog — want die was te verwachten — te voorkomen. De Hollandsche gedeputeerden werden gemachtigd ter Generaliteit in te brengen een resolutie overeenkomstig het advies van Gecommitteerde Raden, maar *niet* voordat zekerheid was verkregen, dat de inschikkelijkheid van H. E. Gr. M. door de bondgenooten met gelijken geest zou worden beantwoord. Ter meerdere vreesaanjaging werd commissoriaal gemaakt de vraag, welke maatregelen Holland behoorde te nemen om zich te vrijwaren voor de confusie, die

1) Secr. Resol. v. Holl. 10 Nov. 1791.

te vreezen was, indien de geschillen over de quotes en den Staat van Oorlog niet spoedig werden beslecht. [1])

Hiermede had Holland zijn ultimatum gesteld. Het verwachtte dus inschikkelijkheid van de bondgenooten in zake de securiteit, de defroyementen en den vasten post voor de Marine en verklaarde ronduit, dat het de aan dien vasten post geaccrocheerde redressen niet zou aannemen dan onder voorwaarde, dat ook de schulden zouden worden voldaan.

Holland had hiermee de kwestie scherp gesteld. Tot marineredressen volgens het voorstel der defensiecommissie weigerde het mee te werken; Gelderland kon dus na hetgeen voorafgegaan was thans even beslist de vaste som weigeren. Het diende zich evenwel rekenschap te geven van de gevolgen, die daaruit zouden voortvloeien; ook de andere provincies voelden, dat het welslagen der geheele quotenzaak afhing van Hollands verdere besluiten en dat deze weer afhankelijk waren van haar eigen meerdere of mindere bereidwilligheid. Het gemeenschappelijk belang ried tot wederzijdsche inschikkelijkheid. Er werden conferenties aangelegd, waarin de punten in geschil nog eens werden behandeld, en het resultaat hiervan was, dat de Raad van State een derde conciliatoir kon opbouwen, waarmee alle gewesten wel niet te-

1) Resol. Holl. 23 Dec. 1791.

vreden gesteld werden, maar waarin ze toch berusten konden. Het concept-conciliatoir werd den gewesten gezonden, voordat het ter Generaliteit werd aangeboden, zoodat het conciliatoir-advies met de resoluties der provincies tegelijk in de vergadering van Haar Hoogmogenden verscheen. Het was 30 Mei 1792.

Dit derde conciliatoir stelde dan overeenkomstig Overijsels wensch voor, dat een nieuwe quotentabel en een nieuwe Staat van Oorlog voor het einde van den vijfentwintigjarigen termijn moesten zijn gearresteerd. Geen der bondgenooten had daartegen meer bezwaar. Met aandrang verzocht het Gelderland, nu toch te bewilligen in de securiteitsparagraaf; Gelderland gaf aan dat verzoek aarzelend gevolg, doch bedong nu weer, dat de strenge constrainte-bepaling niet van toepassing zou zijn op een provincie, die door vijandelijke bezetting in de onmogelijkheid zou verkeeren haar financiëele verplichtingen na te komen. Over de liquidatie met de Generaliteitskas had men het klaarblijkelijk niet eens kunnen worden; het conciliatoir zweeg er althans over, en de resoluties der provincies roerden dit punt ook niet aan.

Ten aanzien van den post der defroyementen was men het eens geworden, dat hiervoor op den Ordinaris Staat van Oorlog een som zou worden uitgetrokken van ± *f* 240.000 en dat deze quotesgewijs zou worden gerepartitiëerd over de zeven

gewesten, zoodat Holland daarvan *f* 150.000 op zijn repartitie zou krijgen en de andere gewesten *f* 90.000 zouden profiteeren. Gelderland zou dus krijgen wat het verlangd had en Holland eveneens, doch ten koste van een meerder bezwaar van ± *f* 60.000. Het conciliatoir had dit resultaat der onderhandelingen overgenomen; Holland legde er zich bij neer. De securiteit werd dus gekocht voor ± 60 mille; Gelderland verkocht het hooggeschatte souvereine recht op zijn financiewezen dus voor ± *f* 5.500.

Terwijl Holland zich het recht van uitsluitende beschikking over de voor de defroyementen benoodigde gelden tot dezen prijs moest koopen, bleven drie provincies zich de vrije deliberatie op de repartitie van alle andere posten voorbehouden ondanks het ernstig protest van den Raad van State. Deze netelige zaak bleef dus hangen. De andere minder beduidende punten van geschil werden uit den weg geruimd, of waren van te weinig belang om de afdoening van de quotenzaak onmogelijk te maken.

Open bleef dan nog de moeilijkste vraag, hoe het met den marinepost en de admiraliteitsredressen zou gaan. In de onderhandsche besprekingen moeten deze punten de grootste bezwaren hebben opgeleverd. Gelderland eischte voor zijne toestemming in den vasten post de voorgestelde admiraliteitsredressen, alias vrijwaring voor verdere petities;

Holland had de vaste som als beding gesteld voor zijn consent op de legerhervormingen, en uitdrukkelijk verklaard, redressen in het marinebestuur niet te willen aanvaarden dan op voorwaarde, dat de schulden der admiraliteiten zouden worden betaald. Daarbij had het onomwonden te kennen gegeven, dat petities voor vloot ook na aanneming van de vaste som komen zouden, en dat het maatregelen zou nemen om de verder benoodigde gelden voor de vloot te vinden, zelfs wanneer die petities niet geconsenteerd mochten worden. De breede kloof tusschen deze beide opvattingen was niet te overbruggen geweest. Gelderland was geen duim geweken; Overijsel had reeds verklaard zijn quote in den post voor de Marine te zullen inhouden, wanneer na twee jaar de voorgestelde redressen niet reeds zouden zijn tot stand gebracht; Holland had, zich beroepende op de voorwaarde nu ruim vier jaren geleden aan zijn consent op de legerversterking verbonden, ook niet meer toegegeven en ten slotte gedreigd zijn toestemming op den ontworpen Staat van Oorlog te zullen inhouden, zoodra de vaste som voor de Marine zou worden ingehouden. Het conciliatoir kon niet anders dan beider voorwaarden overnemen; het stelde voor den vasten post voor de marine op den Extraordinaris Staat van Oorlog te brengen „zoodanig nogthans dat indien tegen verwachting het onderzoek van het zeeweezen binnen den tijd van twee jaren niet met

ernst mogt worden bij de hand genomen en uit dien hoofde de Provincie van Gelderland of eenige andere mogt difficulteeren om haare quote in de voorschrevene post bij continuatie op te brengen, de geheele Staaten van Oorlog zullen worden gehouden alleen voor twee jaaren gearresteerd te zijn, aangezien met het arresteeren van Staaten van Oorlog voor vijf-en-twintig jaren niet wel is overeen te brengen een consent in ééne post van die Staaten van Oorlog voor twee jaaren." [1]) Holland conformeerde zich natuurlijk met dit voorstel; het had het zelf zoo gewild en het was voortgegaan op den weg, dien het reeds vier jaren had gevolgd. Gelderland was teleurgesteld en hield zich dom. Waarom, dus vroeg het, kon de Ordinaris Staat niet voor vijf-en-twintig jaren gearresteerd worden en de Extraordinaris Staat voor twee? [2]) Overijsel deed nog onnoozeler, het verklaarde reeds nu, dat het zijn quote in den marinepost zou inhouden, wanneer na twee jaren de redressen in het admiraliteitsbestuur niet tot stand zouden zijn gebracht. [3])

Ondanks het herhaalde protest van den Raad van State bleven vier provincies zich de vrije

---

1) Z. v. St. en O. XXI, 332.
2) Z. v. St. en O. XXI, 335.
3) Z. v. St. en O. XXI, 360.

deliberatie op de repartitie van de lasten voorbehouden. Verder kon niet „geconciliëerd" worden. Den 30sten Mei 1792 werd H. H. M. Gedeputeerden tot de zaaken van de Finantie verzocht om met eenige gecommitteerden van den Raad van State te examineeren en te overwegen „hoedanige resolutie alsnu zoude behooren te worden genomen om het werk der quotes ten effecte te brengen." 1) Het werd tijd; buiten de grenzen was een der bondgenooten van 1788 reeds in oorlog met Frankrijk, en leger en vloot der Republiek wachten nog op de afdoening der quotengeschillen. Met langgerekte discussies over ware vermogens, souvereiniteit en hooge overheid, majoors van Bommel, schoolmeesters te Delfzijl, dominees van Blokzijl, apothekers te Coevorden, touw, ouwels, ligstroo, turf, kaarsen en oudemannehuizen hadden Hoogmogenden, Edel-Groot Mogenden en gewone Edel Mogende Heeren den kostbaren tijd, die de Republiek nog gegeven was geweest, verbeuzeld. Onder hoogen druk slechts waren de jongste vorderingen tot stand gekomen: de garnizoenen aan het Zuiderfrontier moesten versterkt worden.

De concept-resolutie verscheen 29 Juni. 2) Ze

---

1) Z. v. St. en O. XXI. 369.
2) Secr. Res. Holl. 1792.

moest den legalen weg weer volgen. Onder den indruk van hetgeen buitenslands gebeurde kwamen echter de adviezen betrekkelijk spoedig in, zoodat den 7den September het eerste en derde deel van het quotenrapport geconcludeerd konden worden, zonder dat in de jongste voorstellen wijzigingen van beteekenis behoefden te worden gebracht. 1)

---

1) De resolutiën van Holland en Zeeland op de concept-Generaliteitsresolutie van 29 Juni in Z. v. St. en O. XXV, 86, 90.
De resolutie van 7 Sept. 1792 in Z. v. St. en O. XXV, 95 vlg.

F. SLOT.

Welke resultaten had nu de zevenjarige arbeid aan het werk der quotes gehad?

I. Er was een nieuwe quotenverdeeling gevonden, die getrokken was uit wat de provincies haar „ware vermogens" noemden, en die geen of weinig rekening hield met de mindere of meerdere belasting van de ingezetenen der onderscheiden gewesten. Holland was in de verdeeling relatief en absoluut te hoog aangeslagen.

De belasting van de Generaliteitskas was evenzeer te hoog, zoodat deze kas ophield een reserve voor benarde tijdsomstandigheden te zijn.

II. De Staten van Oorlog, tot een maximum van dertien en een half millioen, waren geconsenteerd voor vijf en twintig jaar, tenzij Gelderland of eenig ander gewest na twee jaren zijn aandeel in den marinepost inhield. Dit laatste zou afhangen van de tot standkoming der admiraliteitshervormingen en deze weer van de schulddelging der admiraliteiten. Gesteld dat Holland de voorgestelde veranderingen in het marinebestuur zou aannemen, dan moest toch door de zes kleine pro-

vincies een offer gebracht worden van bijna zestien millioen. [1]) Dit was niet te verwachten.

III. Er was *eenige* zekerheid gekregen, dat de provincies hare financiën niet ten nadeele der andere gewesten en der Unie zouden verwaarloozen, doordien zij telken jare aan den Stadhouder de verklaring zouden moeten afleggen, dat haar financies verbeterd waren. Veel zou evenwel deze securiteitsbepaling niet tot de onderlinge gerustheid kunnen bijdragen. Wat zou er moeten gebeuren, wanneer een provincie die verklaring niet aflegde of verzekerde, dat zij de geeischte verklaring niet kon afleggen, omdat de financiëele toestand dat niet gedoogde? De onderstelling, dat dit geval zich kon voordoen was volstrekt niet ongerijmd. Op het oogenblik, dat de eindresolutie door Holland werd doorgedreven, was dit gewest zelf niet in staat den Stadhouder te verzekeren, dat zijne financies beter werden. Integendeel de inkomsten holden achteruit; de uitgaven

---

1) Vgl. Generaal Rapport van de Personeele Commissie voor het Defensiewezen. Bijlage No. 9 Tabelle van Recapitulatie.

Gelderland	*f* 2.175.681,	Holland	*f* 147.870,
Zeeland	*f* 3.962.396,	Utrecht	*f* 2.299.266,
Friesland	*f* 2.869.832,	Overijsel	*f* 1.418.101,
Stad en Lande	*f* 3.059.191,	Samen	*f* 15.932.341,

klommen schrikbarend, [1]) en de gaten werden gestopt met leening op leening.

IV. Er waren middelen tot afkomst beraamd. Negen weken na indiening van een petitie werden de adviezen der provinciën ingewacht; dan kwam de adhortatie om binnen zekeren termijn alsnog te consenteeren; dan een bezending; wederom na zekeren termijn zou een resolutie genomen worden, welke middelen overeenkomstig de Unie van Utrecht moesten worden aangewend om de weerbarstige provincie nog tot consent te brengen. Hoe lange tijd zou verloopen alvorens die middelen tot executie zouden kunnen gebracht worden, en welke moesten dat worden, nu alle middelen van geweld en militaire executie waren uitgesloten? Voortaan zou de exceptie, dat één provincie geen advies had ingebracht, de petitie dus niet geconcludeerd was en mitsdien de andere provincies niet tot betaling verplicht waren, niet meer kunnen dienen. Dit was een voordeel, doch ook vroeger was een dergelijke resolutie al eens genomen, zonder dat ze eenig resultaat had gehad. [2])

1) Hieromtrent meer in het hoofdstuk: Financiën van Holland en de Bijlagen daarbij.

2) Vgl. over de consenten en de constrainte: Simon van Slingelandt, Staatkundige geschriften, III, 86 vlg.

V. Er waren middelen vastgesteld om provincies, die haar consenten niet zouden nakomen, tot betaling te noodzaken. Uitsluiting uit de Uniecolleges was de straf voor wanbetaling. Doch welk een omhaal van formaliteiten was noodig, alvorens het harde middel kon worden toegepast. Wanneer in aanmerking genomen werd, dat wanbetaling naar alle waarschijnlijkheid te wachten was van een gewest, dat reeds geweigerd had te consenteeren in de gedane petitie wegens financiëele bezwaren, dan zou tusschen de petitie en de uitsluiting een periode van misschien twee à drie jaren liggen, altijd indien niet uit het onderzoek der Generaliteitscommissie werkelijke onmacht mocht blijken.

Maar dan nog, wanneer geen onmacht maar onwil de oorzaak van nalatigheid was en de nalatige provincie werd uitgesloten welke was dan haar verhouding tot de Unie? De Unie zou het misschien buiten de vertegenwoordiging van het uitgesloten gewest kunnen stellen, maar wat zou er gebeuren wanneer de straf Holland trof?

De praktijk der Unie had voldoende aangetoond, dat alle deze middelen ondeugdelijk waren. De weinige jaren levens, die de Republiek nog restten, hebben ten overvloede

aangetoond, dat ook de thans geconcludeerde middelen niet het gewenschte gevolg hadden en dat alles bij het oude bleef. Nauwelijks twee maanden na de aanneming van de middelen tot afkomst en constrainte deed de Raad van State een petitie voor extraordinaris equipage, groot *f* 1.240.000. Blijkens de betalingslijsten betaalde Holland hierop *f* 798.000, alzoo iets te weinig; Stad en Lande *f* 34.744, terwijl diens quote ± *f* 70.060 zou hebben bedragen, dus nauwelijks de helft van het verschuldigde. [1]) Op een tweede petitie groot *f* 1.200.000, tot goedmaking van diverse kosten welke de toenmalige omstandigheden vorderden — dus niet uitsluitend voor de zee maar wel voor dringende behoeften —, betaalde Holland bijna anderhalve ton te weinig; Stad en Lande iets meer dan de helft; Gelderland voldeed wat het schuldig was; Zeeland de helft; Utrecht iets minder dan zijn quote; Friesland belangrijk minder dan zijn quote en Overijsel ongeveer zijn quote; in 't geheel werd betaald *f* 973.813, derhalve meer dan *f* 225.000 te weinig. [2])

Op de gezamenlijke petities van November

---

1) Rapport der Commissie tot het onderzoek naar den Staat der Financiën van Holland. 14 Dec. 1797. Staat Litt. C C. c c. loco folio O ooooooo r.

2) Rapport 14 Dec. 1797 l. l.

1792 tot ultimo 1794, onder vigueur dus van de nieuwe constraintebepalingen, werd door den Raad van State gepetitioneerd *f* 37.997.340. Door de zeven gewesten werd daarop betaald *f* 26.999.213, overeenkomend met 71.05⁰/₀ van het gevraagde.

Er werd dus slecht gefurneerd; de onbeduidendheid der constraintemiddelen bleek afdoende. 't Is waar, de Republiek verkeerde in oorlog; de eene petitie volgde op de andere; het was te verwachten, dat, waar zooveel gevraagd werd, niet alle provincies aan de gestelde eischen konden voldoen. Toch mocht dit niet als verzachtende omstandigheid worden aangemerkt. Juist op tijden van oorlog waren de afkomst- en constraintemiddelen berekend, want in tijden van vrede zouden petities niet zooveel meer voorkomen. Was dan misschien deze betalingspercentage beter dan voorheen? Ook dat niet. Van 1780—1784 incl werd gepetitioneerd *f* 75.404.171; betaald werd daarop *f* 54.845.671, zegge 72.73⁰/₀, meer dus nog dan van Nov. 1792—ult. 1794, eveneens in tijden van oorlog doch zonder afkomst en constraintemiddelen. Zouden deze middelen geholpen hebben om de kleine provincies beter tot haar plicht in het stuk der petitiën en der furnissementen te brengen, zou met andere woorden de

verhouding in de betalingen van Holland en die der andere gewesten gezamenlijk voor Holland gunstiger zijn geworden? Een eenvoudige berekening toont aan, dat geen werkelijke beterschap te bespeuren viel. Holland betaalde van 1780—1784 incl. van het gepetitioneerde bedrag à *f* 75.404.171 een som van *f* 40.977.017 of 54.34%. De andere gewesten betaalden 18.39%. Van Nov. 1792—ult Dec. 1794 werd gepetitioneerd *f* 37.997.340; daarvan werden betaald *f* 26.999.213 of 71.05% door de zeven gewesten, waarvan *f* 18.233.672 door Holland of 47.99% en ± 23.06% door de andere gewesten; deze laatste betaalden dus 4.67% meer dan van 1780—1784. Deze vooruitgang was evenwel meer schijnbaar dan werkelijk. De oorlog van 1793 en 1794 immers was een landoorlog in hoofdzaak. Van *f* 37.997.340, die gepetitioneerd werden, waren slechts *f* 9.848.702 voor de zaken van de zee gevraagd en *f* 28.146.638 voor de armee enz. Op de eerste furneerde Holland *f* 4.656.238 of 48.90%, op de tweede *f* 13.577.438 of 48.23%, terwijl de zes andere provincies *f* 1.435.623 of 14.59% voor de zee en *f* 7.329.918 of 26.04% voor de zaken te land betaalden. Van 1780—1784 was voor de zee aangevraagd *f* 70.936.371, waarop was betaald *f* 52.524.421, waarvan door Hol-

land *f* 39.411.316. Van het totaal gepetitioneerde was derhalve betaald 74.04$^0/_0$, waarin Holland voor 55.55$^0/_0$ deelde en de andere provincies tezamen voor 18.49$^0/_0$, 3.90$^0/_0$ dus nog meer dan in de periode van 1792—1794. De verbetering op de betalingen der gewesten van 4,67$^0/_0$ werd derhalve gedeeltelijk weer opgeheven door de mindere betalingen op de Marine, terwijl de betalingen van Holland op de petities van 1792, 1793 en 1794, 6.35$^0/_0$ ten achter bleven bij die van 1780—1784.[1]) Slechts ten aanzien van de vredesjaren van 1785— Nov. 1792 toonen de verhoudingscijfers een belangrijke verbetering; toen betaalde Holland 46.44$^0/_0$ van de petities, de andere gewesten slechts 7.78$^0/_0$, samen 54.22$^0/_0$. In vergelijking met die jaren had dus Holland iets gewonnen.[2])

VI. De toezegging op de liquidatie met de Generaliteitskas was gedeeltelijk verkregen. De vraag bleef evenwel hangen, of de betalingen zouden worden gedaan op den grondslag der oude of der nieuwe quote.

De pogingen om de Unie te verbeteren door invoering van een permanenten Staat van Oorlog en middelen tot afkomst en

1) Deze berekening is getrokken uit: Rapport 14 Dec. 1797. l. l.

2) Voor de juiste appreciatie der z. g. verbeteringen heb ik evenwel de periodes 1780-1784 en 1792-1794 naast elkander geplaatst.

constrainte waren mislukt; het nieuwe middel der securiteit was wel is waar gearresteerd, maar was onbruikbaar.

In den nijpenden nood der laatste maanden van 1794 stelde de Raad van State voor een generale belasting op de inkomsten in alle landen der Unie in te voeren. [1]) Kon duidelijker en door meer bevoegden de onvoldoendheid der resolutie van 7 September 1792 ten opzichte der afkomst- en constrainte-bepalingen worden aangetoond?

De Staat van Oorlog was gezuiverd van de ingeslopen gebreken; doode, onnoodige en smokkelposten waren verwijderd. Van meet af echter deden doode en onnoodige majoors weer hun intocht; met defroyementen en fortificaties kwamen de smokkelposten opnieuw op den gezuiverden Staat. Omdat in de Republiek der Vereenigde Nederlanden nu eenmaal niets goed kon geschieden, werden van de zoo nuttige bepaling, dat geen betalingen konden gedaan worden dan op actes van verzoek van den Raad van State, onmiddellijk de gewone troepen uitgezonderd en daardoor onttrokken aan het toezicht van den Raad. In het vervolg zouden de gewesten dus kunnen blijven smokkelen met troepen op papier; wat meer zegt, er werd een premie gesteld op het niet compleet

1) Secr. Res. Holl. 19 Nov. 1794.

houden van het kader. Wanneer een onderofficier voor langeren of korteren tijd ontbrak, zou van de voor militie gerepartitiëerde som slechts een korporaalssoldij worden ingehouden; voor een ontbrekend korporaal slechts dat van een mindere. Ondanks alle mooie voorschriften, die de resolutie van 7 September gaf om het leger zoo compleet mogelijk te houden, klaagde Friesland in 1794, dat het voor de volle nominale sterkte betaalde [1]) maar bedrogen werd door kapiteins en ritmeesters; de Thesaurier-generaal en de Raadpensionaris van Holland konden slechts opgeven het aantal troepen waarvoor betaald werd. [2]) En juist om bedrog te voorkomen dienden de voorschriften van het quotenrapport! De administratieve bepalingen van dat rapport waren ook mislukt.

Verkregen was evenwel, dat het leger thans gebracht kon worden op den voet als was voorgesteld door den Kapitein-generaal en den Raad van State en door de hooge bondgenooten in verband met de ware vermogens was goedgevonden. Zijne Hoogheid werd verzocht uitvoering te geven aan hetgeen hieromtrent geresolveerd was. De Prins zal wel zijn best gedaan hebben, maar vijf maanden later werd de oorlog verklaard. In zoo korten tijd was een gedesorga-

1) Resol. St. Gen. 14 Nov. 1794.

2) Aanteekeningen van mijn ministerie van Holland en West-Vriesland en arch. V. d. Sp. 89.

niseerd leger niet te reorganiseeren. Toen het tot zijn taak geroepen werd, was het nominaal 43000 man sterk, de resoluties van 6 en 21 Februari 1793 brachten het nominaal op 65000 man.

Nominaal; voor dit bedrag werd betaald. In werkelijkheid was er zoo'n verregaand incompleet, dat uit twaalf compagniëen acht gevormd moesten worden; nagenoeg een derde dus was met verlof, gedeserteerd, ziek, invalide of om andere reden onbruikbaar.

Het veldleger kon slechts opgevoerd worden tot een sterkte van 16000 man. De cavalerie had geen paarden of deze waren zoo vet, dat zij onbruikbaar waren; lichte cavalerie, om eclaireursdiensten te verrichten, was er in het geheel niet, dank zij het heilzaam einde van de quotenzaak. Het nieuwe wapen der artillerie, in alle Europeesche legers reeds jaren lang aanwezig, was nog onvoldoende uitgerust; bagage- en munitiewagens waren nergens te vinden. Een degelijk kader ontbrak, maar er waren voldoende generaals en kolonels om een tienmaal zoo groot leger te commandeeren, terwijl hoofd- en subalterne officieren te slecht betaald werden om bereden te zijn. Het geheele leger weerspiegelde de fouten van de Nederlandsche natie en haar regeering: het ging onder in minutieuse details; uit zuinigheid waren de belangrijkste zaken verwaarloosd; de samenhang van de deelen, van compagnie tot

bataljon, van bataljon tot regiment ontbrak; de kapitein kende zijn majoor, de majoor zijn kolonel niet; alles het gevolg van het repartitiestelsel, dat het eene deel van een regiment in Staats-Vlaanderen, het andere in Delfzijl bracht. 1) De gewichtige deliberatiën over de quotes en wat daarmee in verband was gebracht hebben het hunne bijgedragen tot den ellendigen toestand van het leger, toen Frankrijk de Republiek overviel.

De tijdgenooten hebben aan de beeindiging van het quotenwerk een groote beteekenis gehecht: in de publieke gebeden werd Gode dank gebracht

---

1) Deze critiek op het leger ontleen ik aan een brochure, die in 1793 te Londen verscheen en geschreven was onder den indruk van de gebeurtenissen van 12 en 13 September 1793: Essai sur l'armée Hollandaise par un Colonel de troupes legères; á Londres 1793.

Blijkens de aanteekeningen van Van de Spiegel heeft dit boekje nog al wat indruk gemaakt, vooral in militaire kringen. Van de Spiegel schrijft het een politieke bedoeling toe, hoewel toegevend dat veel van 't geen er in gescheven is op waarheid berust.

Vgl. verder omtrent den staat van het leger:

Hardenberg, Overzigt der voornaamste bepalingen betreffende de sterkte, zamenstelling, betaling enz. van het Nederlandsche leger, I, 58. Haag 1858.

Voor 't geen van de generaals gezegd is, vergelijke men de Resol. St. Gen. 30 April 1789: benoeming van ongeveer 40 generaals-majoor en luitenant-generaals, waarvan volgens van de Spiegel de meesten in het oudemannenhuis thuis hoorden.

Dit verklaart dan ook, hoe de Republiek er zooveel kon verslijten: Res. St. Gen. 15 Sept. 1790 werden weer 32 hoofdofficieren tot generaal gepromoveerd, 19 Juli 1793 slechts 19, Januari 1794 wederom 30, Februari 1794 weér 18. Deze heb ik opgeschreven; misschien zijn er nog meer. Het was echter voldoende: 140 generaalspromoties in vier jaar tijds!

voor de gunst wederom der Republiek bewezen, en een gedenkpenning werd geslagen om de hernieuwing van de banden, die de Vereenigde Gewesten samensnoerden, plechtiglijk te vieren. Onze waardeering is zoo groot niet als de hunne; wat geconcludeerd was beteekende weinig, en wat ter nadere deliberatie overbleef was voldoende om hetgeen bereikt was weer te niet te doen. Op den dag der conclusie zelf rezen al dadelijk nieuwe „discrepances." Moesten de door Holland en Generaliteit voorgeschoten gelden vereffend worden in de oude of de nieuwe quote? Had Gelderland *f* 1.000.000 voor de Marine bewilligd voor twee jaar of *f* 1.080.000? Hoe ver ging de bevoegdheid der provincies om te korten van de soldijen? Zal Utrecht schadeloos gesteld worden voor de gelden ten koste gelegd aan een corps huzaren? En ten slotte, hoe moeten de posten op den Staat van Oorlog gerepartitiëerd worden? In de kritieke dagen, die volgden, rees geschil over de repartitie van het millioen of het millioen en tachtigduizend gulden, en over de toedeeling dezer som aan de admiraliteiten; beklaagde Holland zich, dat het zoo'n ongunstige repartitie had, omdat op geen der posten eenig profijt viel door sterfte of anderszins. [1]) Bij de verdeeling wilde geen der gewesten de subsidietroepen op zijn

1) Resol. Holl. 10 Oct. 1793.

repartitie, want daarop viel een onveranderlijke vaste last; geen jura, leges, kortingen op soldij en soldij-ordonnanties, geen lange maanden van 48 dagen en magere jaren met 30$^0/_0$ korting brachten voordeel aan den betaalsheer.

Na de beeindiging van het quotenvraagstuk en de vaststelling van den Staat van Oorlog konden de Vereenigde Nederlanden overgaan tot de zaak der Marineredressen. Van het welslagen daarvan zou het afhangen, of er nu werkelijk een permanente Staat van Oorlog met een permanent consent voor 25 jaren zou zijn of niet.

IV.

DE MARINEREDRESSEN.

Voor onderstaande studie zijn gebruikt dezelfde bronnen als bij hoofdstuk III genoemd zijn, en daarenboven:

Tegenwoordige de Staat der Nederlanden.

Resolutiën en Secreete Resolutiën van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland, inzonderheid het Rapport van de Generaliteits-commissie belast met het onderzoek naar den toestand der Admiraliteit van Friesland. Secr. Res. Holl. 2 Aug. 1786.

Resolutien en Secreete Resolutien van H. H. M. Heeren Staaten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

The Manuscripts of J. B. Fortescue, preserved at Dropmore, Historical Manuscripts commission.

Brieven van Willem V aan Baron Van Lynden van Blitterswijk, uitgegeven onder toezicht van F. de Bas. Uitgaven van het Historisch Genootschap te Utrecht 1893.

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1788—1795.

A. Toestand der Admiraliteiten.

Al was het streven der landprovinciën om de hoofdleiding in de zaken der Marine aan Holland te ontrukken weinig sympathiek, wegens de kortzichtige en bekrompen motieven die haar leidden, geheel ongelijk hadden zij toch nog niet. In de Marine der Republiek heerschte de schromelijkste anarchie, en dat was gedurende alle de jaren van het bestaan eener Nederlandsche Marine zoo geweest. De hoofdfout in het bestuur was dezelfde, die alle regeerings-instellingen bedierf: onvoldoende

centralisatie, geen subordinatie, een bandeloos streven naar zelfstandigheid, geen samenwerking, weinig resultaten bij hooge kosten. De voorgeschiedenis van het admiraliteitswezen mag bekend geacht worden.

Reeds in de eerste levensjaren van de Republiek der Vereenigde Nederlanden mislukte de eerste poging om in een college superintendent een soort van centraal marinedepartement te scheppen. Ook na de mislukking van deze poging bleef men behoefte gevoelen aan eenheid bij zoo groot mogelijke autonomie der colleges van admiraliteit. Deze bijna onvereenigbare eischen, centralisatie en autonomie, hadden geleid tot de voorloopige regeling van 1597, toen de onderscheiden bestaande colleges waren gereorganiseerd en hun aantal tot vijf uitgebreid. Hun instructie was voor den toenmalige omstandigheden de best denkbare. De leden waren door hun eed aan de Staten-Generaal verbonden, alle provinciale en locale belangen moesten door hen worden achtergesteld bij de generale; financiëel waren de colleges aan de Staten-Generaal rekenplichtig en gehouden hun batig saldo af te dragen ten behoeve van wie hunner tekorten hadden.

Om meerdere eenheid te verkrijgen waren zij alle geplaatst onder de opperste leiding van den Admiraal-generaal en waren de Haagsche besognes ingesteld, evenals de resp. colleges onder voorzitterschap van den Admiraal-generaal of diens luitenant. In elk college

zat een meerderheid van leden uit de provincie, waarin het gevestigd was, en een minderheid uit eenige andere. Alle werden benoemd door de Staten-Generaal op voordracht van de provinciën.

De instructie van 1597 ontzag de autonomie der colleges en verbond ze tot een geheel door het toezicht van en den eed aan de Algemeene Staten, het opperbeleid van den Admiraal-generaal der Unie, en de z. g. Haagsche besognes. Ondanks deze maatregelen is er echter van de gewenschte samenwerking niet veel gekomen. Reeds in 1600 klaagde Holland over de betrekkelijk hooge kosten van het marinebestuur, „diversiteit van resolutien," geringe autoriteit, gebrek aan eenparigheid van beleid en wenschte het herstel van een college superintendent,[1]) hetzij dan dat een algemeene marineraad, hetzij dat de Raad van State de gewenschte superintendentie zou uitoefenen. In 1629 was het de Stadhouder zelf, die aan de centrifugale beweging der admiraliteiten een eind wilde maken door hetzelfde middel. Eenige jaren later werd het kwaad tijdelijk gekeerd door tijdens de actie der marine op de Vlaamsche kust de macht van het Haagsche besogne te versterken. Weer wat later is er gedacht over opheffing van eenige admiraliteiten, dan nog eens over contractie

1) Rapport van de Personeele Commissie tot het Defensiewezen Z. v. St. en O. VII, 156. Dit rapport is ook te vinden in de N. N. Jb. 1790, en in de Secr. Resol. van Holl. 1789.

van het geheele marinebestuur. [1]) Was tot 1650 nog slechts het bestuur onvoldoende gebleken, na dat jaar verviel ook nog de eenheid in het beleid met de schorsing van het ambt van Admiraal-generaal, welks dragers juist door de geringe eenheid der admiraliteiten in marinezaken een groote macht aan zich hadden getrokken. De behoefte werd dan ook weldra gevoeld om de instructie der colleges naar de veranderde omstandigheden te herzien. [2]) Op Hollands aandrang in dezen werd evenwel niet gelet, en de directie der zaken van de zee werd voortdurend slapper; meer en meer werden de admiraliteitscolleges op zich zelf staande lichamen, onafhankelijk van elkaar en van de Staten-Generaal, zoodat ondanks het uitdrukkelijke voorschrift der instructie de Hollandsche admiraliteiten niet van Haar Hoog Mogenden in de eerste plaats, maar van de Hollandsche Staten de orders ontvingen.[3])

Toen in 1672 de uiterste inspanning noodig was, scheen het Haagsche besogne niet meer bij machte haar taak te vervullen, althans een commissie uit de Staten-Generaal werd benoemd met ruimste volmacht om besluiten te nemen en te executeeren. [4])

Werd in oorlogstijden op deze wijze de een-

1) Rapport. Z. v. St. en O. 156. vlg.
2) Van Slingelandt, IV, 299.
3) Van Slingelandt, IV, 300.
4) De Jonge, II, 260.

heid, zij het dan op onregelmatige wijze, behouden, zoodra was de oorlog niet ten einde, of de oude toestand trad weer in.

Niet alleen in de beveiliging der zee evenwel deed zich de gebrekkige samenwerking gevoelen. Elke admiraliteit had altijd door meer dan gewone faciliteiten bij de invordering van convooi- en licentgelden toe te staan de negotie en de negocianten onder haar district trachten te brengen en aan de andere te onttrekken.[1]) Alsof hierdoor de stad harer residentie nog niet genoeg bevoordeeld was, hadden de stedelijke magistraten het nog voordeeliger geacht de jurisdictie over fraudes, en ontduikingen der convooi- en licentgelden, binnen hun rechtsgebied gepleegd, aan zich te trekken.[2]) Daardoor waren de inkomsten der admiraliteiten afhankelijk geworden van de belanghebbende steden. Terwijl in de tolkantoren in ieders ressort ten behoeve van de admiraliteit de hand gelicht was met de heffingen, was in die steden in het belang harer burgers de jurisdictie er op ingericht, dat fraude werd aangemoedigd. De werking van deze dubbele pomp op convooi- en licentgelden had het te verwachten gevolg gehad: de inkomsten uit deze middelen waren afgenomen en de onderscheiden deelen der Unie contribueerden in omgekeerde evenredigheid met het belang, dat

1) Slingelandt, IV, 304. 305.
2) o. a. Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, I, 358.

ze uiteraard in de bestemming van de opbrengst konden stellen.

In Gelderland werden de convooi- en licentgelden zonder eenige toegevendheid geheven. [1]) Te Amsterdam werkten admiraliteit en stadsregeering samen om door toegevendheid in de heffing de admiraliteit en de stad te bevoordeelen. Alles lijnrecht in strijd met de instuctie. [2]) Toen een oogenblik de landprovincies er in slaagden de verpachting der middelen door te zetten, stegen de inkomsten enorm, wat ten gevolge had, dat onmiddellijk weer tot de collecte werd overgegaan. [3]) In 1725 werd een nieuw reglement voor de convooien en licenten uitgevaardigd, maar stedelijke en provinciale belangen hebben de uitvoering verhinderd. [4]) Artikel 27 en 37 van de instructie, voorschrijvende dat nauwkeurig rekening en verantwoording moest worden gegeven en het batig slot van de admiraliteit, die overgehouden had, moest worden afgedragen aan wie te kort kwam, was nooit geobserveerd. Misstanden als die te Harlingen waren er gevolg van. Terwijl deze admiraliteit uit de petities $^1/_6$ trok voor aanbouw, had ze geen voldoende inkomsten om de aangebouwde schepen te onderhouden; bijgevolg lagen

1) Resol. Gelderland 8 Oct. 1790. Secr. Res. St. Gen. 19 Oct.
2) Art. 31. instr. 1597.
3) In 1687. Zie Fruin-Colenbrander, 202.
4) Advies Holl. adm. op het rapport defensiewezen 1790. Z. v. St. en O. X en XI.

ze te rotten, terwijl Amsterdam uit eigen inkomsten dikwijls nieuwe schepen aanbouwde.

Zoowel wegens de geringe samenwerking der admiraliteiten en haar onafhankelijkheid van de Staten-Generaal, als wegens de zonderlinge heffingen der convooi- en licentgelden waren dan ook hervormingen in het marinebestuur noodzakelijk. Slingelandts advies [1]) om het geheele admiraliteitswezen grondig te hervormen was echter niet gevolgd, ondanks de behoefte die bestond en die men voelde. Willem IV was gestorven, vóór hij het gevraagde advies inzake dit onderwerp had kunnen geven. [2]) Eenige jaren later had de Generaliteitsrekenkamer nog eens, maar te vergeefs, gewezen op de wenschelijkheid van verandering ter besparing van onnoodige kosten.

In 1780 had Utrecht op verbeteringen aangedrongen; de weldra volgende Engelsche oorlog had duidelijk de slechte administratie der Marine aangetoond; van patriotsche zijde was ook de onvoldoendheid betoogd van het beleid des Stadhouders. De Raad naast Willem V was evenwel slechts een politiek instrument, voortgekomen uit wantrouwen tegen den Admiraal-generaal; in het bestuur van de zeezaken had hij geen verandering gebracht. Mede om daarin verbeteringen te brengen was toen de Staatscommissie van 1785

1) Slingelandt, IV 297.
2) Z. v. St. en O. VII, 159.

benoemd. De politieke omstandigheden, waaronder deze commissie ingesteld was, deden niet veel goeds verwachten voor den Admiraal-generaal, wiens bevoegdheden, wanneer de Hollandsche patriotten hun zin kregen, belangrijk verminderd zouden worden. De hervormingen in het marinebestuur zouden de belooning worden voor de gewillige medewerking der gewesten..

Gedurende de beraadslagingen van de defensiecommissie hadden het wantrouwen en de tegenzin der landprovincies in de zaken van de zee nieuw voedsel gekregen. Ofschoon deze in den laatsten oorlog betrekkelijk goed voor de vloot geofferd hadden, zonder nochtans eenige resultaten daarvan gezien te hebben, kwamen de admiraliteiten, en inzonderheid die van Friesland, met herhaalde klachten over financiëele achterstallen, die door dat laatste college werden toegeschreven aan slechte betalingen der bondgenooten op gegeven consenten. De klachten van deze admiraliteit werden gesteund door talrijke crediteurs en protesten van buitenlandsche wissels. De veelvuldige klachten wekten achterdocht, en er werd een commissie uit de Staten-Generaal benoemd om een onderzoek in te stellen. De resultaten van dat onderzoek werden Augustus 1786 ter Generaliteit bekend gemaakt, en deze waren zoo verontrustend, dat de landprovincies van dit oogenblik af een zeer begrijpelijke oppositie tegen alle onderdeelen van den zeedienst

gingen voeren. De slechte gezindheid der landprovincies tegen de Marine, zoo oud als de Republiek en gegroeid van 1780 tot 1784, openbaarde zich van dit oogenblik af in haren beslisten eisch, dat het bestuur en het beleid van de defensie ter zee op anderen voet werden geregeld. In afwachting van de voldoening harer verlangens betaalden zij niets op de petities, die na 1783 gedaan werden. [1]) De wenschen der provincies waren begrijpelijk. Zij betaalden relatief een te groot aandeel in de convooi- en licent-gelden voor een vloot, waarbij zij betrekkelijk weinig belang meenden te hebben, die niet haar belangen maar uitsluitend die van Holland, Zeeland en de Oost-Indische Compagnie moest behartigen en toch, als het noodig was, niets kon uitvoeren. Bovendien toonde het rapport over de Friesche admiraliteit, voorzoover men nog niet ten volle ervan overtuigd was, dat de admiraliteitsheeren onder de bestaande organisatie deden wat zij wilden, maar niet wat zij behoorden te doen. Er bleek in de colleges, of althans in dat college, jarenlang de jammerlijkste anarchie te hebben bestaan, zonder dat de centrale regeering er ook maar iets van had kunnen merken. De raden, de ministers en de bedienden hadden alle gebiedende voorschriften der instructie met voeten

1) Rapport Financiën Holland 14 Dec. 1797. Staat Litt. CC cc loco.

getreden, hun eeden verkracht, 's lands gelden verkwist en opgestreken. 1)

Het rapport van de Generaliteitscommissie over de Friesche admiraliteit en hare voorslagen tot verbetering waren in handen gesteld van de com-

---

1) Uitgezonderd in het punt der buitgelden en de judicatuur daarover werd nagenoeg alles verwaarloosd wat de instructie voorschreef. Dat het punt der buitgelden eene uitzondering vormde lag hieraan, dat geen buitgelden behaald waren.

Art. XIV. De colleges moeten 3 rechtsdagen in de week houden. In Friesland was het coll. jaren achtereen niet compleet geweest. In de andere colleges kon men nauwelijks een vergadering in de maand houden.

Art. XXV, over de Haagsche besognes, was geobserveerd, behalve de laatste alinea, bepalend dat ze moeten waken voor onnoodige uitgaven, en de zee veilig houden.

Art. XXVI, over gehoorzaamheid aan Admiraal-generaal — uit de eedsformule verwijderd — werd ook niet geobserveerd, want Amsterdam rustte uit of rustte niet uit zonder zich om het bevel van den Admiraal-generaal te bekommeren.

Art. XXVII, over verantwoording van inkomsten en uitgaven, was door Harlingen al heel zonderling gevolgd. De rekeningen waren niet perfect, noch deugdelijk, noch oprecht. Afdragen van overschot enz. was nooit geobserveerd.

Art. XXVII, verlof gevend tot leenen, was door Harlingen niet, door anderen te veel gebruikt.

Art. XXX, over het handhaven der ordonnantiën en het berechten van overtredingen, was ook niet overal en nergens op gelijke wijze toegepast.

Art. XXXI, over eenparige heffingen, was nergens nageleefd.

Art. XXXII, over de verantwoording van de ambtenaars bij de conv. en lic. aan de fiscaals en

Art. XXXIII, over onderzoek van die rekeningen door fiscaal en 2 raden, waren zeker in Friesland niet nagekomen.

Art. XXXV eischte het registreeren van ordonnantiën; in Harlingen was het niet gebeurd.

missies tot het onderzoek van quoten en defensiewezen, die ook voorslagen hebben gedaan tot vereffing van de groote schulden.

Van meer belang evenwel dan de voorstellen van het defensierapport om de Friesche admiraliteit

---

Art. XXXVII, over verantwoording aan de St. Gen.

Art. XXXVIII, dat de equipagemeester instructie moet hebben. In Harlingen had hij er geen.

Art. XXXIX schrijft voor, dat de Equipagemeester inkoopen voor 't land doet. In Harlingen deed de baas ze.

Art. XLIII eischt, dat Raden toezien op inkoopen. In Harlingen deden ze 't niet.

Art. XLVII schrijft voor. dat de Raden toezicht houden op uitbetalingen. Niet geobserveerd.

Art. XLVIII: Raden en ministers moeten fixum domicilium houden ter residentie. Te Harlingen was de fiscaal gedurende 5 jaar niet geweest; de secretaris kwam er wel eens, de andere raden woonden overal behalve ter residentie. Het voorschrift dat elken dag vergaderd moest wordeen was nooit en nergens in acht genomen.

Art. LI verklaart geen vonnis wettig dan door het meerder deel van alle raden geveld.

In verband met het voorgaande is dus de wettigheid van talrijke vonnissen aan twijfel onderhevig.

Art. LII schrijft voor, dat aanteekeningen gemaakt moeten worden door den secretaris van alles wat behandeld wordt en dat de notulen geresumeerd moeten worden. Er waren geen notulen te Harlingen. Resumptie daarvan dus onwaarschijnlijk. Geen resolutie mag worden uitgevoerd tenzij deze geboekt is!

Art. LVII: alle ordonnanties moeten geregisteerd worden. Niet geobserveerd.

Geen leveranties mochten door Raden gedaan worden, maar Van Wassenaar stond in relatie met een Workumsch houtkooper. Van Beijma leende geld van dezen enz.

Het rapport geeft prachtige bewijzen hoever de misbruiken gekomen waren. De admiraliteit kon blijkens ingeleverde rekeningen geen opgave doen van petities, waaruit ze nog te vorderen had, niet opgeven wat haar toekwam wegens gepresteerde diensten,

er weer boven op te helpen was de diepe indruk, dien het omstandig relaas van de onverantwoordelijke handelwijze der leden van het college op de bondgenooten gemaakt had, inzonderheid op die, welke gewoonlijk toch het zeewezen geen al te

---

geen debet van credit onderscheiden. Geld, dat ze te goed had, bracht ze op de debetrekening; geld, dat nog vertimmerd moest worden, stond onder de activa als te vorderen van de Staten-generaal. De houtvoorraad was geïnventariseerd voor *f* 1.040.000 en bleek bij verkoop niet meer waard te zijn dan *f* 150.000 en dan nog slechts onder gunstige omstandigheden. Er was in 4 jaar tijds, 1779—1783, voor *f* 3.000.000 aan hout gekocht zonder dat daartoe één wettige resolutie was genomen; slechts op mondelingen last had de scheepstimmerman zonder eenige contrôle en zonder eenig toezicht van den Raad deze belangrijke inkoopen gedaan. Een deel er van was weer verkocht zonder machtiging.

Het geheele tekort van de admiraliteit, door het college berekend op *f* 76.000, bleek minstens *f* 1.000.000 te laag getaxeerd.

Bij onderzoek hoe het mogelijk was, dat dergelijke toestanden bestonden, kwam aan den dag, dat de Fiscaal van 1781—1786 nooit in Harlingen was geweest. De andere raden kwamen wel eens, maar bleven nooit langer dan voor een vergadering noodig was.

De zaken werden gedaan door de commissarissen van de werf, die er nooit kwamen en niet wettig waren aangesteld. De secretaris van Beijma verklaarde, dat er geen notulen waren, omdat geen legale vergaderingen waren gehouden. Op de jacht, of buiten of wanneer hij toevallig eens een Raad ontmoette, werden de resoluties genomen.

Toen de Staatscommissie de rekening van het college van alle fouten had gezuiverd en vroeg, of daarop nog op- en aanmerkingen waren te maken, luidde het antwoord, dat het college daarop geen positief ja of neen kon zeggen, wijl het best mogelijk was, dat een verloren geraakte ordonnantie weer voor den dag kwam.

Waarom had de timmerbaas zaken gedaan te Workum? Omdat van Beijma relatie had aan Sloterdijk, den houtleverancier, en omdat Van Wassenaer destijds het hem verzocht had. Van Wassenaer

goed hart toedroegen. Sterker dan ooit waren ze gaan aandringen op verandering van den bestaanden toestand.

Toonde het rapport de fouten aan in het inwendig beheer van de Friesche admiraliteit, fouten

---

deed gemeene zaken met Sloterdijk, wien hij, naar de timmerman meende, hout uit zijn bosschen leverde, terwijl Van Beijma eens geld van denzelfden Sloterdijk had geleend.

Bij onderzoek bleek verder, dat 2 groote schepen op speciaal verlangen van Friesland te Harlingen waren gebouwd, hoewel men wist, dat die schepen niet uitgebracht konden worden; gelukkig waren voor deze zeventigers geen kameelen gebouwd, omdat men die nog altijd wel kon bouwen, wanneer de werving voor die schepen zou zijn opengesteld! En wanneer ze al uitgebracht hadden kunnen worden, zouden ze waarschijnlijk stuk gestooten zijn op een vijthonderdtal oude palen, die in de haven staken. Naar welk plan de schepen gebouwd waren, was voor den Raad een raadsel. Zij hadden dat maar aan den timmerman overgelaten, hoewel er nog nooit zoo'n groot schip was gebouwd te Harlingen.

De timmerman kocht hout, veel te duur en onbruikbaar voor scheepsbouw, bouwde schepen, die niet uitgebracht konden worden.

Was het wonder dat bij het geheel ontbreken van alle toezicht malversaties plaats vonden? Of de Raden geheel te goeder trouw zijn geweest? De Griffier Pierius van Scheltinga, de eenige der raden en ministers die in loco resideerde, was zoo onkundig en zoo nalatig, dat zijn afwezigheid uit de stad de admiraliteit wellicht meer gebaat dan gehinderd zou hebben. 't Geen Staten-generaal noch andere dan betrokken tijdgenooten geweten hebben is, dat dienzelfden Pierius van Scheltinga bij secrete Resolutie der admiraliteit na zijn ontslag als griffier een som is toegestaan van *f* 4000 uit de *secrete kas der admiraliteit*, omdat hij van het aanzienlijk en lucratief ambt afstand had moeten doen. De aanwezigheid van die kas was door den Raad onbeschaamd verzwegen, en toen eenige jaren later ter Generaliteit het vermoeden rees, dat ze bestond en expresselijk daarnaar een onderzoek werd ingesteld, werd van die kas niets gevonden. Hebben ze haar toen weer verzwegen of hadden de andere

die toch in elk college konden voorkomen wegens het geringe toezicht van het centraal gezag, de geheele geschiedenis van het zeewezen bewees, hoe pijnlijk de gebrekkige samenwerking van de admiraliteiten gevoeld was.

De commissie voor het defensiewezen, in 1875 ingesteld, had dus een dankbare taak: de eenheid van het zeewezen in zijn geheel tot stand te brengen en de inwendige organisatie van de admiraliteiten of de departementen, waaraan de uitvoering van de maatregelen tot beveiliging van de zee was opgedragen, beter te regelen. Bovendien moest zij krachtens haar instructie een onderzoek doen naar de positie van den Admiraal-generaal, de sterkte van de vloot voor vredestijd op vasten voet stellen en berekenen welke vaste som voor de Marine op den Staat van Oorlog moest worden gebracht. Slaagde zij erin alle gebreken in het bestuur van het zeewezen naar aller genoegen te verbeteren, dan was het vooral Holland, dat profiteeren zou; het zou

---

Heeren eveneens hun aandeel er uit getrokken? (Deze laatste mededeeling omtrent het onderzoek naar de secr. kas in de ord. resol. St. Gen. De secr. resol. van de adm. naar informatie van den heer notaris S. Haagsma te Sneek, die een copie bezit naar gemelde resolutie uit het archief van Van Beijma zelf.)

Het schandelijke beheer had aanleiding gegeven, dat wegens nietbetaling van aan de admiraliteit gedane leveranties de kapitein van Rechteren gevangen was genomen en later kapitein Beets broodeloos werd. *f* 200.000 aan soldijen was de admiraliteit nog schuldig.

Het rapport met bijlagen in secr. resol. v. Holl. 2 Aug. 1786.

nagenoeg alles verkrijgen wat het gaarne wilde, maar dan moest het ook, gelijk boven reeds is verhaald, de hervormingen in het bestuur aanvaarden. In 't begin toonden de Hollandsche gecommitteerden zich daarvan niet afkeerig; zij werkten zelfs mee tot een resolutie om niet bij een verbetering in de admiraliteiten te blijven staan, maar ook verder te gaan. Natuurlijk was deze bereidwilligheid gevolg van het verlangen om den Admiraal-generaal van de commandobrug te dringen. De commissie voor het defensiewezen had het Haagsche Besogne advies gevraagd omtrent voet en wijze, waarop volgens dit college de geheele admiraliteits-directie gereorganiseerd zou moeten worden. Dat advies had in 't laatst van 1786 het defensiebesogne bereikt [1]) en droeg als begrijpelijk is een patriotsch karakter.

Het adviseerde behoud van den bestaanden toestand, met versterking der macht van het Haagsche Besogne om meerdere eenheid in werving, jurisdictie, uitvaardiging van orders, betaling, jurisdictie enz. te verkrijgen. Verder achtte het wenschelijk, dat een post voor aanbouw, equipage en onderhoud van schepen op den Staat van Oorlog werd gebracht. Behalve deze voorstellen, waarvan het

---

1) Dit advies van H. B. in Z. v. St. en O. VIII, 112. Bijlage D van het defensie-rapport.

eerste weinig beteekende, juist om dezelfde reden die het Besogne aanvoerde ter verdediging daarvan, n.l. dat door het Haagsche Besogne geen superieure positie boven de admiraliteiten werd ingenomen, gaf het rapport antwoord op de vraag, welke rol den Admiraal-generaal moest worden toegedeeld. Het stelde voor Zijne Excellentie te promoveeren tot eerevoorzitter van het Besogne. Omdat te voorzien was, dat Zijne Hoogheid wel zou protesteeren door de besognes niet bij te wonen, zou de Luitenant-Admiraal van de Maze in diens plaats treden bij zijn afwezigheid. Dit advies geraakte de eerstvolgende tijden door allerlei omstandigheden op den achtergrond. De staatscommissie bemoeide zich met andere dingen, ging gedurende de verwikkelingen van 1787 langen tijd op reces en werd na het herstel van den Erfstadhouder samengesteld uit mannen van andere richting. Feitelijk had de commissie geen reden van bestaan meer.

Zooals vroeger is meegedeeld, bleef zij niettemin bijeen, maar zag zich langzamerhand alle functies ontnemen, behalve de reorganisatie der Marine. Juist die reorganisatie evenwel werd Holland thans een ergernis, nu na den gelukkigen ommekeer het Admiraal-generaalschap onaangetast moest blijven. Dit gewest kon te krachtiger tegenstand bieden, omdat het meende een vaste som voor equipage en aanbouw te zullen verkrij-

gen met de aanneming van de legervoorstellen. [1])

Holland, Zeeland en Friesland, die veel te verliezen en weinig te winnen hadden, verzetten zich tegen de hervormingen, door de andere provincies verlangd. Aan den anderen kant waren de eerste drie het onderling ook oneens over den door Holland thans als vogelverschrikker vooruitgeschoven eisch, dat de andere provincies ook mee zouden betalen in den achterstal van de onderscheiden colleges ter admiraliteit, die in allerdroevigste financiëele omstandigheden verkeerden door de wanbetalingen, non-consenten op en non-conclusies van petities sinds 1783. Het geheele tekort, dat tot *f* 16.000.000 geklommen was, [2]) zou door de kleine provincies betaald moeten worden, want Holland had zijn heele schuld afgedaan uit den vijfentwinsten penning en zelfs meer, daar het den Hollandschen admiraliteiten een belangrijk bedrag in voorschot had uitbetaald. [3])

Na veel verzet van beide zijden hebben in de defensie-commissie zoowel de gecommitteerden der zeeprovincies toegestemd in een voorstel tot hervormingen in het bestuur van het zeewezen

1) Zie boven.

2) Rapport defensiewezen Staat No. 9.

Gelderland	*f* 2,175.000.	Holland	*f* 147.000.
Zeeland	*f* 4,000.000.	Utrecht	*f* 2,300.000.
Friesland	*f* 2,870.000.	Overijsel	*f* 1,418.000.
Stad en Lande	*f* 3,060.000.		

3) Z. v. St. en O. VII, 235.

als die der landprovincies in een advies tot delging van de schulden der admiraliteiten. Evenals in de quotenbesognes stelde dus Holland in die voor het defensiewezen een zaak van algemeen en bijzonder belang voor een politieke in de plaats. Niet het verminderen van de macht van den Admiraal-generaal maar de schulddelging werd de voorwaarde, waarop Holland desnoods tot verandering in het marinebestuur zou meewerken. Uit den aard der zaak kon de staatscommissie zich thans niet neerleggen bij het advies van het Haagsch Besogne van 1786, omdat, naar zij zeide, de Admiraal-generaal daarin te veel verduisterd werd door den Luitenant-Admiraal van de Maze; bovendien merkte het rapport zeer terecht op, dat een regeling als door het Haagsch Besogne was voorgesteld, niet den minsten waarborg gaf, dat de toestanden werkelijk verbeteren zouden. Integendeel, alles deed voorzien, dat wat hoofddoel was van de reorganisatie, nl. eenheid van directie en bezuiniging te verkrijgen, daardoor niet zou worden bereikt. Immers er bestond groot gevaar, dat het Haagsch college door uitbreiding van werkzaamheden een permanent lichaam zou worden, dat er zoodoende een zesde admiraliteitscollege zou ontstaan. Inderdaad een zonderling advies tot bezuiniging op de kosten van administratie, dat de uitgaven hiervoor ging vermeerderen! Nog zonderlinger was het advies om ter verkrijging van

meerdere eenheid een zesde college met groote macht toe te rusten, welks leden beurtelings gecommitteerde en committent zouden zijn, zoodat lastgever en lasthebber in denzelfden persoon zouden zijn vereenigd. Drie zeer voldoende redenen deden dus de commissie afzien van het Haagsch-besogne-plan. Zij ontwierp derhalve een ander, hierop neerkomend, dat de vijf bestaande colleges zouden worden gecontraheerd in één departement, gevestigd in den Haag, dat de werkzaamheden zou vervullen van de thans bestaande colleges. De leden zouden een eed doen en eene instructie ontvangen overeenkomende met die van den Raad van State. Holland zou in dien Zeeraad vier, elk der andere provincies twee leden committeeren. Aanneming van dit voorstel zou het voordeel brengen, dat niet meer gelijk voorheen de eene admiraliteit de andere in het vaarwater zou zitten. Dwaasheden als in den laatsten oorlog waren voorgekomen, dat de admiraliteiten de hout- en ijzerprijzen tegen elkaar opjoegen, dat zij bij de werving elkaar vliegen afvingen, of dat zij met elkaar wedijverden om de convooi- en licentgelden tot zoo laag mogelijk bedrag te innen, zouden met deze inrichting niet meer mogelijk zijn. Een groote vooruitgang zou ook zijn, dat onderlinge jaloesie geen aanleiding meer zou geven tot staaltjes van grootheidswaan als in Harlingen waren vertoond, toen de daar resideerende admi-

raliteit den aanbouw had doorgedreven van linieschepen, die de haven niet konden verlaten. Nog grooter winst was, dat de behartiging der marinebelangen onttrokken werd aan stedelijke invloeden, waardoor stadsbelangen boven algemeene gesteld werden. Absurde toestanden als bij de Amsterdamsche admiraliteit, die een geheele vloot in de modder liet rotten, zoodat bij 't uitbreken van een brand de helft der vaderlandsche Marine verloren moest gaan, [1]) en die het aanzag dat het schip de „Vrijheid" vier en veertig dagen behoefde[2]) om over 't Pampus te komen, liever dan de vloot veilig en ruim in 't Nieuwe Diep te logeeren, zouden worden voorkomen, wanneer uitsluitend het algemeen belang op den voorgrond trad. Een centrale raad zou zoo spoedig mogelijk de schepen der Rotterdamsche admiraliteit naar Hellevoetsluis brengen, een groot aantal schepen bergen in de dokken van Vlissingen, die wegens geldverlegenheid thans onbruikbaar waren. [3]) Het rapport somde alle deze voordeelen op, noemde de misstanden onder het bestaand regime en meende daarmee de tegenstanders te overtuigen. Inderdaad de voordeelen waren tastbaar; ieder onbevooroordeelde zou het advies als de eenig mogelijke oplossing aanbiedend

1) Rapport Z. v. St. en O. XII, 192.
2) Rapport Z. v. St. en O. XII, 192.
3) Rapport Z. v. St. en O. XII, 192.

hebben toegejuicht. Was het niet te dwaas, dat, terwijl de eene admiraliteit verlegen zat om volk, de andere het hare afdankte; [1]) dat een schip op de reede van Vlissingen, omdat het toevallig onder beheer stond van de Friesche admiraliteit, twee maanden daar moest wachten om victualiën in te nemen, wijl die weer door Friesche leveranciers moesten worden geleverd, en dit hoewel het schip zoo spoedig mogelijk in de West werd verwacht; [2]) dat een eskader, bestaande uit schepen van verschillende colleges, allerlei verschillende types vertoonde, dat die van het eene slechte zeilers waren, die van het andere goede en dat ten slotte de goede zich moesten richten naar de slechte; dat de ervaring van een scheepsbouwmeester eenige menschenlevens ten achteren was, omdat nu eenmaal de admiraliteit, waaronder hij werkte genoegen nam met zijn stumperachtige ervaring? Maar de commissie voorzag de bezwaren, die zouden worden ingebracht. De tijdsomstandigheden waren voor dergelijke ingrijpende veranderingen niet geschikt meer. De wind woei uit een conservatieven hoek. Meer dan ooit was men gehecht aan de constitutie; alles wat te berde gebracht werd moest constitutioneel zijn sinds de eeden op de constitutie. De vraag kon rijzen, of veranderingen

---

1) Advies Steengracht, arch. V. d. Sp. 95.
2) Advies Steengracht, arch. V. d. Sp. 95.

als in het advies waren voorgesteld constitutioneel waren. De commissie trachtte reeds bij voorbaat de bedenking te weerleggen door den Admiraal-generaal op den voorgrond te brengen als de eenige historische machtsbron in de zaken van de zee. Diens ambt was constitutioneel en de organen waardoor hij zijn macht uitoefende hadden met de constitutie niets te maken. Zoo zou dus, volgens deze stelling, de constitutie dezer landen geenszins geschonden worden door welke verandering ook in het zeewezen, mits maar de eminente charge van Admiraal-generaal ongerept werd gelaten. Of er één admiraliteitsraad of vijf colleges van admiraliteit bestonden heette van constitutioneel standpunt volkomen onverschillig. De redeneering was misschien aardig gevonden, maar overtuigend was zij niet; een historische deductie, die de historie van het zeewezen voorbijzag, kon niet veel indruk maken. Een tweede bezwaar tegen het voorstel van het rapport was te verwachten van de zijde der bedreigde admiraliteitsresidenties. Wat moest er van de steden worden, die thans werven, arsenalen, bedienden en verdere „trains" van een deftig college herbergden? Voor steden als Enkhuizen, Hoorn, Harlingen, die hare beteekenis grootendeels ontleenden aan de daar gevestigde admiraliteiten was inderdaad het verlies daarvan geen kleinigheid. De commissie had het bezwaar kunnen beantwoorden met de opmerking, dat de

Republiek geen liefdadigheidsinstelling was om stervende steden kunstmatig in het leven te houden, maar daarvoor voelde zij weer te veel voor de historische rechten dier steden. Zij bedierf dus haar flink voorstel door het wat te versuikeren. Immers opheffing van de admiraliteiten zou toch niet meebrengen opheffing van de Marine. Zoolang er eene Marine was, behoorden er ook werven te zijn en dokken en werklui en ministers van den grooten Raad; die zouden dus in de tegenwoordige residenties kunnen blijven. Bovendien stelde zij voor commissarissen te benoemen, die voor de executie der orders van den Zeeraad zorg zouden moeten dragen, met dien verstande evenwel dat de publieke werken en de militaire zaken zouden worden waargenomen door ambtenaren, burgerlijke en militaire, onder onmiddellijk toezicht van den centralen Raad, terwijl de behartiging van de middelen te water en de dagelijksche zaken voor de commercie aan genoemde commissarissen zouden worden opgedragen. Commissarissen, kantoren voor de werving, dokken, werven, magazijnen en arsenalen konden blijven in de tegenwoordige admiraliteitsresidenties, die dus niets zouden verliezen. De goede gedachte, om een deel der werkzaamheden op te dragen aan ambtenaren en een ander deel aan miniatuur-raden met zeer beperkte bevoegdheden liep gevaar schipbreuk te lijden, zoodra de vraag gesteld werd, hoe bij deze inrichting

een goedkooper directie verkregen moest worden. Wanneer de commissie de zaak goed aangedurfd had, had zij althans Amsterdam, Rotterdam en Harlingen moeten doen vervallen als oorlogshavens en daarvoor Nieuwediep en Hellevoetsluis in de plaats stellen. De kantoren voor de middelen te water en commissarissen van de „depeche" voor de commercie — stootkussens tusschen den handel en de Regeering — te Rotterdam, Amsterdam en Harlingen hadden dan behouden kunnen blijven. Doch al had de staatscommissie een zoodanigvoorstel willen doen, er zou niet de minste kans op aanneming geweest zijn. Amsterdam en Rotterdam in Holland, Harlingen en met Harlingen geheel Friesland zouden er zich tegen hebben verzet. Zij deed dus een halfslachtig voorstel.

Halfslachtig was ook het advies om elk der departementen weer $^1/_6$ te geven in den aanbouw, maar practischer te verdeelen de voorwerpen van aanbouw. Ook dit weer ter wille van de goede zaak. De ontworpen Raad zou in de eerste plaats zorg moeten dragen om voortaan de vloot bij voortduring op een vaste sterkte te houden. In afwijking van het advies der admiraals van Reijnst en Zoutman had de commissie gemeend dat, wanneer de vloot door een geregelden aanbouw werd gebracht op een sterkte van 15 schepen van 74, 10 van 60, 5 van 50, 10 van 40, 14 van 36 en

16 van 20 stukken, en daarna elke 15 jaar 6 schepen in elk charter werden vernieuwd, om de 30 jaar de geheele vloot weer verjongd zou zijn. Die jaarlijksche aanbouw zou vereischen f 728.000, welk bedrag misschien met zuinigheid wel te brengen zou zijn op f 546.000. 1)

De jaarlijksche som voor equipage zou f 1,200.000 vereischen.

een vast corps mariniers volgens voorstel van Z. H.	f 588.000
bezoldiging van een vast corps officieren	f 1,000.000
reparatie van schepen	f 319.000
administratie, beheer enz.	f 500.000

De totaalsom, waarvoor een vloot van 72 schepen kon worden onderhouden, vernieuwd, bemand en gecommandeerd, gedeeltelijk zeilklaar gemaakt en geadministreerd, zou derhalve naar de berekening der staatscommissie ± f 3.564.000 bedragen. De inkomsten uit convooi- licent- en prijsgelden zouden bij verbeterde heffing kunnen worden getaxeerd op f 2.405.000. De Marine kwam derhalve niet meer te kort dan f 1.150.000. Ter voorziening in dit tekort, dat naar vigeerend gebruik uit petities voor de zee werd gevonden, achtte de commissie wenschelijk een vaste som tot dat bedrag

1) Op welke gronden deze berekening berust meldt het rapport niet.

op den Staat van Oorlog te brengen. De berekening, uiterst zuinig, was gemaakt in de onderstelling dat het eerste gedeelte van het voorstel, de contractie van het admiraliteitsbestuur, werd aangenomen; bij niet invoering van de voorgestelde hervormingen zouden de kosten aanmerkelijk hooger worden.

Werd dus deze som, gelijk het voorstel luidde, op den Staat van Oorlog gebracht, dan waren in vredestijd petities voor de zaken van de zee niet meer te wachten, mits ook de contractie van de admiraliteitscolleges werd voltrokken. De commissie legde door de samenkoppeling van de vaste som en de redressen verband tusschen twee voor Holland en de andere zeeprovincies zeer ongelijkwaardige veranderingen. Zoo gaarne Holland de eerste wilde, zoo moeilijk zou het te vinden zijn voor de tweede, en omgekeerd waren de landprovincies gemakkelijker te vangen voor de contractie der admiraliteiten dan voor vaste subsidies.

Bij het voorstel tot vervanging der vijf admiraliteiten door één enkele behoorde ook het advies, strekkend tot vereffening van de schulden der bestaande admiraliteitscolleges. Het gezamenlijk bedrag hiervan (*f* 16.000.000) [1]) was te groot om den geprojecteerden Raad er dadelijk mee te belasten;

---

1) Bij berekening van de rente op 4% verhoogde dit bedrag de jaarlijksche onkosten met niet minder dan *f* 640.000; met de amortisatie zou de verhooging dus een klein millioen worden. In verhouding tot de andere lasten nog al veel.

bovendien was het onbillijk om door niet afdoening van de schuld Holland, dat nagenoeg alles had betaald wat het schuldig was, opnieuw zijn quote, 't zij direct, 't zij indirect, in dien achterstal te doen betalen. Het rapport deed derhalve den voorslag om de totaalsom van gepraesteerde diensten op te maken, die naar de resp. quotes te verdeelen over de bondgenooten en vervolgens het aandeel, dat elke provincie in die som had moeten betalen maar niet volledig betaald had, te verminderen met het reeds gefurneerde. Het dan resteerende kon door betaling van dubbele interest langzamerhand geamortiseerd worden. Deze propositie had de antecedenten in haar voordeel, maar overigens alles in haar nadeel, daar de achterstallen der admiraliteiten bijna alle voortkwamen uit niet geconsenteerde, niet geheel geconsenteerde of niet geconcludeerde petities, en de geneigdheid der provincies niet groot was om nog te betalen wat vroeger door hen geweigerd was wegens onvermogen of op minder deugdelijke motieven. 1)

---

1) Zoo waren bijv. belangrijke wel geconsenteerde en ook geconcludeerde petities niet geheel voldaan op grond van een afwijking in de verdeeling der geconsenteerde bedragen. De gewoonte bracht mee, dat vier admiraliteiten uit de petities voor aanbouw elk $^1/_6$ kregen en Amsterdam $^2/_6$. Elk gewest betaalde zijn deel aan een of meer daarvoor aangewezen admiraliteiten. Stad en Lande bijv. aan die van Friesland. Daar soms op nuttigheidsgronden Amsterdam wat meer was toegewezen dan $^2/_6$ en Friesland wat minder, geraakte de lijst van betaling in de war. Stad en Lande betaalde aan

Het defensierapport werd bij Haar Hoog Mogenden ter tafel gebracht den 28 October 1789. Zooals boven werd aangetoond, was het gedeelte, dat de defensie te land behandelde, toen reeds van geen beteekenis meer. Alleen het deel, dat op de Marine betrekking had, kon nog afzonderlijk ter sprake worden gebracht.

Friesland, maar niet aan Amsterdam; weliswaar bouwde Friesland niet en viel haar aandeel in den aanbouw aan Amsterdam, maar Stad en Lande weigerde de betaling van zijn quote aan een andere admiraliteit. Bijgevolg stond Amsterdams admiraliteit met het tekort, dat Stad en Lande in den zak hield. Amsterdams tekort werd aangevuld door de Staten van Holland, maar deze debiteerden er Stad en Lande of de admiraliteit van Friesland voor. Friesland hield op alle betalingen een zeker bedrag in (3°/₀ van de petitie). Zeeland voldeed wegens onvermogen niet eens zijn deel in zijn eigen admiraliteit. De andere provincies betaalden de laatste jaren in 't geheel niet. Holland liet petities door zijn admiraliteiten opstellen tot een fictief bedrag, waarvan 60°/₀, het deel dat Holland betaalde, werkelijk noodig was; voor de rest werden de provincies gedebiteerd.

B. Het Marinerapport ter Generaliteit.

Dit rapport bevatte dus drie onderwerpen:

1. redressen in het marinebestuur.
2. afdoening van de schulden der admiraliteiten.
3. het brengen van een vasten post voor de Marine op den Staat van Oorlog ter aanvulling van het vermoedelijk tekort op de jaarlijksche rekening der Marine.

Bij de eerste legervoorstellen van den Kapitein-generaal had Holland de voorwaarde gesteld, dat een vaste som op den Staat van Oorlog voor marinedoeleinden zou worden uitgetrokken; later had het bij het derde voorstel zich duidelijker uitgesproken en een som daarvoor geeischt, voldoende voor de bescherming van de commercie. Deze beide accrochementen hadden tengevolge gehad, dat de quotencommissie bij haar berekening van de quoten en bij het ontwerpen van een concept-Staat van Oorlog ten behoeve der Marine (equipage en uitrusting) een millioen had uitgetrokken op den Extraordinaris Staat van Oorlog en ruim een half millioen op den Ordinaris Staat voor een corps mariniers. Deze twee posten, voor

Holland ongetwijfeld van zeer veel beteekenis, werden dus met den Staat van Oorlog in het quotenrapport opgenomen en losgemaakt van de behandeling der marinehervormingen. Holland gevoelde zich in het stuk der quoten sterk genoeg om de aanneming dier vaste sommen af te dwingen tegen overneming van eenige percenten in de quotentabel. In het werk der Marine bleven dientengevolge slechts de redressen en de schulden over.

Twee onderwerpen, in nauwen samenhang gebracht maar waarbij de belangen der gewesten tegen elkaar botsten! Holland wilde de afbetaling der schulden zonder zich te verplichten tot hervormingen in het marinebestuur, die zijn invloed op den gang van zaken zouden verzwakken; de landprovincies begeerden wel het voorstel van het marinerapport omtrent de verandering in het bestuur, maar wilden zich niet tot de schuldenbetaling verbinden. De adviezen door Gelderland, Utrecht en Overijsel [1]) op het rapport ingebracht, waren eenstemmig en beslist. De voorgestelde hervormingen droegen hun volle sympathie weg; vooral de in uitzicht gestelde eenparige heffing van convooi- en licentgelden juichten zij toe; zelfs de vlootorganisatie en de vaste som voor equipage

1) Secr. resol. St. Gen. 18 Oct., 17 Aug. en 20 Nov. 1790.

en aanbouw wilden ze aannemen, maar aan de schulden der admiraliteiten hadden zij part noch deel en zij weigerden zich daarmee te belasten. Holland wachtte zich wel dadelijk beslist de marine-hervormingen te verwerpen. Het gevaar bestond immers, dat de andere provincies zich dan bij de behandeling van het quotenrapport tegen de vaste som zouden verklaren, op grond dat zonder hervormingen de voorgestelde som onvoldoende zou zijn om de tekorten op het zeewezen te dekken en extraordinaris petities zeker weer te wachten waren.

Het schoof, natuurlijk langs „constitutioneelen" weg, het voorstel der defensiecommissie op den achtergrond door het commissoriaal te maken aan het Groot-Besogne. Het Groot-Besogne op zijn beurt won de adviezen in van de *Hollandsche gecommitteerden* in de *Hollandsche admiraliteiten.* Bij de bekende snelle wijze van werken der resp. colleges zou, naar men hoopte, inmiddels het quotenrapport worden aangenomen en daarmee ook de vaste sommen voor de Marine; Holland kon dan bij de behandeling van het marinerapport nagenoeg zijn voorwaarden stellen. De Hollandsche resolutie [1]) op het stuk der quoten was zeer meegaand en sprak de hoop uit dat *na* de quoten o.a. ook de Marine zou worden ter hand genomen en tot afkomst gebracht. Duidelijker kon het niet.

1) Z. v. St. en O. XXI, 53.

De provincies, die na Holland haar adviezen in de zaak der quoten en den Staat van Oorlog uitbrachten, toonden Hollands opzet begrepen te hebben; zij weigerden haar consent op den vasten post voor de Marine, tenzij het bestuur hervormd werd.

De gegrondheid van het wantrouwen tegen Hollands bedoelingen bleek zonneklaar uit de adviezen der *Hollandsche* gecommitteerden in de *Hollandsche* admiraliteiten.[1]) Zij waren slecht te spreken over de voorgestelde veranderingen. Hoewel zij moesten toegeven, dat theoretice een contractie mogelijk was, brachten zij een berg van bezwaren voor den dag. In de eerste plaats betwijfelden zij, of een college in den Haag wel hetzelfde toezicht kon uitoefenen als de thans bestaande colleges, welker leden toch altijd ter plaatse zelf aanwezig waren en dus beter hun plicht konden nakomen dan bestuurders, die van de havensteden ver verwijderd waren. Een hoog denkbeeld van commissarissen en van burgerlijke en militaire ambtenaren schenen de Raden niet te hebben; althans zij veronderstelden, dat zonder onmiddellijk toezicht van *Raden* de Marine in de war zou loopen wegens de menschelijke gebreken der officianten, gelijk het rapport ze wilde. Wanneer zij zich verder de vraag stelden, of met de

---

1) Deze adviezen in Z. v. St. en O. X, 329, van Maze en Noorderkwartier; Z. v. St. en O. XI, 329, van Amsterdam.

voltrekking der voorgestelde veranderingen inderdaad verkregen kon worden wat men hoopte, n.l. eenheid in de directie en besparing van onkosten, dan moesten zij, hoewel met de commissie van oordeel, dat die zaken hoogst wenschelijk waren, tot hun spijt daarop in ontkennenden zin antwoorden. Immers eenheid in bestuur, zooals het rapport wenschte, zou op de voorgestelde wijze nimmer verkregen kunnen worden. Zoolang vijf departementen met verschillende officianten de orders van den Raad moesten uitvoeren zonder dat Raden uit den grooten Raad zelf er op toezagen, was eenheid in uitvoering onmogelijk. Werkten niet altijd al die ambtenaren onder geheel verschillende omstandigheden? Bovendien was het niet noodig langs zoo gezochten weg meer eenheid in de directie te brengen. Het Rapport erkende immers zelf, dat de eenheid in het bestuur der Marine lag in den Admiraal-generaal; welnu, waarom dan een centraal college op te richten, als de leiding van den Admiraal de vijf admiraliteiten evengoed tot eenheid kon brengen, nog daargelaten dat het hoogst bedenkelijk was, om naast den „constitutioneelen" eenheidsfactor een nieuwen te scheppen! Waarom te veranderen, wanneer, gelijk de commissie zelf toegaf, juist dat wat zij wenschte reeds aanwezig was? Twee masten op één schip zouden meer nadeel dan voordeel brengen.

Het argument, dat het rapport gebruikte ter verdediging van het voorgestelde plan, n.l. dat er eenheid zou komen in de invordering van de convooi- en licentgelden, achtten de Hollandsche gecommitteerden uiterst zwak. De commissie had moeten weten, dat met invoering van den centralen Zeeraad in dit opzicht niets gewonnen kon worden. Zeker, zij gaven toe, dat in de inning dier gelden groote onregelmatigheden plaats vonden. Doch aan wie de schuld? Niet aan de onschuldige colleges ter admiraliteit. Ieder die geen vreemdeling was in de Republiek wist, dat de onregelmatigheid in de heffingen grootendeels het gevolg waren van de omstandigheid, dat het nieuwe placaat op den ophef van convooi- en licentgelden nooit geheel uitgevoerd had kunnen worden in enkele provincies, omdat de Staten dier provincies nimmer toegestemd hadden in de invoering van dat placaat; dat in andere gewesten enkele steden de jurisdictie van de admiraliteit over fraudes en contraventiën tegen dat placaat niet duldden, en dat bijna geen stad recherches naar fraudes binnen haar rechtsgebied veroorloofde. Het was eenvoudig belachelijk te meenen dat, waar colleges ter admiraliteit een placaat van Haar Hoog Mogenden niet vermochten uit te voeren, de nieuwe Zeeraad dit wel zou kunnen. Zou die Raad, die zijn macht aan de Staten-Generaal moest ontleenen, in staat zijn de eenheid te brengen,

waar de Staten-Generaal zelf het tevergeefs beproefd hadden? Maar aangenomen nog, zeiden de gecommitteerden, dat eenige meerdere eenheid verkregen kon worden door contractie der admiraliteiten tot een Zeeraad zulk een meerdere eenheid ware ook wel langs anderen weg te bereiken, en het was niet noodig door opheffing van de colleges den band van navigatie en commercie met het marinebestuur te verbreken. Waarin die band bestond zeiden zij niet. In theorie kon er connectie bestaan tusschen admiraliteit en handel en scheepvaart op het stuk van convooien en licenten, judicatuur daarover, taxatie van beschadigde ladingen, het uitgeven van paspoorten en het geven van advies aan de Staten-Generaal over zaken op handel en scheepvaart betrekking hebbende, als belasting en ontlasting van koopwaren, betonning, bebakening en verlichting, het al of niet verleenen van convooi en de beveiliging van de zee. Maar toch was het argument uiterst zwak; ieder kon begrijpen, dat al deze zaken evengoed door één grooten admiraliteitsraad met hulp van commissarissen konden worden behandeld als door vijf kleine. Evenwel het veelvuldig herhaalde argument maakte indruk en er zat iets achter, dat niet gezegd werd door belanghebbenden. De zaak was dat langzamerhand de zorg voor en het onderhoud van de vaarwaters en de havens ook tot de bemoeiing

van de admiraliteitsbesturen was gaan behooren.[1])

Amsterdam, Rotterdam, Harlingen, Vlissingen, alle sukkelden aan hunne havens. Door het grooter worden der schepen waren de toegangen tot Amsterdam en Rotterdam en de havens onvoldoende geworden; de dokken te Vlissingen waren in staat van diep verval. In het belang der oorlogsmarine moest daaraan wel iets gedaan worden, en alle admiraliteiten beijverden zich om uit voor marinedoeleinden bestemde gelden de havens en de toegangen open te houden. 't Was voor de stedelijke regeeringen van Amsterdam en Rotterdam en Vlissingen niet onverschillig, of de admiraliteiten haar daarin tegemoet kwamen of niet. Vandaar de waarde, die men aan het vage bezwaar van de gecommitteerden hechtte, en daarom ook konden zij rekenen op steun in de Staten van Holland. Ieder begreep dat, zoodra Rotterdam en Amsterdam hun colleges verloren, de landsschepen zouden worden opgelegd te Hellevoetsluis en te Nieuwediep, dat dan de belangstelling van den Admiraliteitsraad voor de toegangen tot Rotterdam en Amsterdam zeer gering zou worden en dat met die belangstelling de subsidies voor havens, dokken en waterwegen recht evenredig zouden

1) Zoo althans werd het vaarwater van Rotterdam door de admiraliteit mee opengehouden. De dokken te Vlissingen behoorden ook onder het ressort der admiraliteit. De haven van Harlingen werd door de stedelijke of provinciale magistraat in goeden staat gehouden.

zijn. Rotterdam en Amsterdam of de Staten van Holland zouden de zorg daarvoor dan geheel op zich moeten nemen. [1])

Bovendien leidde juist het argument van het rapport betrekkelijk de gelijkmatige invordering der convooi- en licentgelden de betrokken steden tot de conclusie, dat de stedelijke en gewestelijke invloeden moesten blijven. Een van de zwaarst wegende motieven, zoo gingen de adviezen voort, voor de verandering was de besparing, die men meende te kunnen verkrijgen door opheffing van de resp. admiraliteitscolleges. Zeker, het rapport zeide terecht, dat met een centrale directie het gevaar niet meer bestond, dat verschillende colleges elkaars belangen in den weg zouden staan. Het tegen elkaar opbieden bij houtaankoop en werving zou gedaan zijn; daardoor zou bezuiniging verkregen worden; maar bij meerdere samenwerking onder de bestaande toestanden zouden dergelijke misbruiken ook wel te keeren zijn. Het Haagsch Besogne had in zijn advies van 1786 den weg gewezen om ze te voorkomen. Het was geheel onnoodig om op grond van de tegenwoordige misbruiken geheel te breken met bestaande toestanden, wanneer met behoud daarvan de misbruiken even-

---

1) Uit een notitieboekje van Van de Spiegel; arch. V. d. Sp. 330. Voor Rotterdam gold dit meer in het bijzonder. Van de steden, in dat college vertegenwoordigd, hadden de meeste hetzelfde belang als Rotterdam.

goed geweerd konden worden. Gecommitteerden konden niet aannemen, dat de kosten van een centralen Raad, bestaande uit zestien leden met ministers, bedienden enz., vermeerderd met die voor de miniatuur-colleges in de departementen, veel geringer zou zijn dan die van de vijf bestaande colleges.

Nadat zij zoo meenden aangetoond te hebben, dat noch meerdere eenheid, noch bezuiniging verkregen zou worden, en dat eenheid in de heffing van convooi- en licentgelden een onbereikbaar ideaal was, gingen ze over tot de andere elementen van het rapport. Daar kwamen zij op eigen terrein, waar zij zich te veiliger voelden, omdat de staatscommissie daarop al zeer zonderlinge sprongen had gemaakt. De geheele berekening, naar welker uitwijzing de suppletoire post voor de Marine niet hooger behoefde te worden geschat dan op *f* 1.150.000, was fout. Immers de materialen waren in rekening gebracht tot een prijs, die minstens 25⁰/₀ te laag was; der reparaties waren dooreengerekend altijd *f* 100.000 hooger dan het bedrag dat het rapport daarvoor had meenen te moeten uittrekken, en op buitengewone reparaties had de staatscommissie niet eens gerekend. De geheele taxatie miste allen grond, en het ging niet aan alle misrekeningen hierin te verdedigen met de bloote bewering, dat onder het ideaal-regime van den Zeeraad alles goedkooper zou worden. Ten slotte roerden zij het

hoofdmotief aan met een beroep op de Staten van Holland. Zouden deze geneigd zijn afstand te doen van hun invloed in het bestuur der Marine? Haar Edel Groot Mogenden zouden toch wel verstandig genoeg zijn om niet prijs te geven een rechtmatig overwicht in marineaangelegenheden ten behoeve van de andere provincies, die door woord en daad zoo allertreurigst haar gebrek aan belangstelling hadden bewezen. Zou Holland, dat naar de nieuwe quotenverdeeling nog grooter aandeel in gewone en buitengewone lasten voor de zaken van de zee op zich zou moeten nemen, zich die meerdere lasten getroosten tegelijk met vermindering van invloed? Gecommitteerden achtten het hoogst bedenkelijk de zwaarst contribueerende provincie bloot te stellen aan een eenvoudige overstemming in den Raad van Marine, waar haar belangen door slechts vier leden vertegenwoordigd werden, terwijl het tegenwoordig in de Hollandsche Admiraliteiten over negentien van de vijf en dertig stemmen beschikte en in het gansche zeewezen over twee en twintig van de vijf en vijftig. De fatale toestand in de oorlogsmarine had andere oorzaken dan het z.g. slechte beheer en de duurte der colleges. De wanbetalingen der provincies droegen de schuld; de provincies moesten beter contribueeren en eerst wanneer de admiraliteiten financiëel geholpen werden, zou de Marine woer haar vroegeren glans herkrijgen.

Dat de adviezen niet gunstig zouden uitvallen, was wel te verwachten geweest. Zij, die ze hadden uitgebracht, waren persoonlijk belanghebbenden, gecommitteerd door veelal belanghebbende steden in colleges van een bij lange na niet ongeïnteresseerde provincie. De omstandigheid evenwel, dat de gecommitteerden niet onbevangen waren in hun oordeel, behoefde nog niet mee te brengen, dat hun motieven in alles onjuist waren. Hun opmerking over de onbestaanbaarheid van eenheid in convooi- en licentgeldheffing was ten deele [1]) zeer juist. Sterk stonden zij ook in hun strijd tegen de misrekeningen van het rapport op het punt van aanbouw en onderhoud. Niet van grond ontbloot was hun betoog, dat er toch weer kleine colleges zouden ontstaan en dat de onkosten op de administratie der Marine niet van belang zouden verminderen. Zwak daarentegen was hun beweren, dat er geen bezuiniging te wachten was uit contractie. De advocaat-fiscaal van de admiraliteit van Zeeland, Steengracht, door dit college om advies gevraagd, was van geheel andere meening, hoewel misschien in dezelfde mate belanghebbend als de Holländsche Raden. Hij juichte in een bezadigd, gedetailleerd advies het voorstel toe, maar wees tevens aan, dat de berekeningen niet deugden, wat trouwens

1) Slechts ten deele, omdat de onregelmatige heffing mede veroorzaakt was tengevolge van de practijken der admiraliteiten.

evenzeer gold van die der Hollandsche admiraliteits-adviezen.[1]) Van der Hoop, advocaat-fiscaal van Amsterdam, was ook voor contractie. Beiden hadden echter een ernstig bezwaar: onder directie van een zeeraad, gelijk die werd voorgesteld, zou de vloot niet tot haar recht komen en ongetwijfeld worden opgeofferd aan de „ware vermogens."

De Staten van Holland verkeerden in geen aangename positie toen de adviezen waren uitgebracht. Tegen hunne verwachting waren op het eind van 1790 de quotenvoorstellen nog bij lange niet aangenomen en de vaste som voor de Marine was afhankelijk gemaakt van verandering in het

---

1) Het advies van Adv-fisc. Steengracht, arch. V. d. Sp. 95, maakt deugdelijker indruk dan dat der Holl. adm. Hij ontkent het nut van al die liefhebberende, pompeuse admiraliteitsraden, met localen, hoogstens provincialen kijk op de marine- en handelsbelangen. Hij betoogt, dat alle onkundig zijn en dat één goed constructeur meer waard is voor de vaderlandsche zeemacht dan alle Raden. Alles strekte volgens hem ten bewijze, hoe jammerlijk de belangen door regenten waren behartigd.

Dat de cijfers niet deugen bewijst hij met cijfers; hij toont daarmee tevens aan hoe weinig het betoog van de Holl. adm., dat door eenheid niet zuiniger gewerkt kon worden, waard is. Amsterdam berekent de gemiddelde reparatiekosten van een zestiger op *f* 10.500, terwijl Zeeland slechts *f* 6600 noodig heeft; voor een zesendertiger Amsterdam *f* 4900, Maze *f* 7000, Zeeland *f* 3600, en dat, niettegenstaande volgens de adviezen der Holl. adm. Zeeland altijd duurder moet werken dan de andere wegens de belastingen op hout aldaar geheven.

Dat Steengracht advocaat-fiscaal was en daardoor meer aan de Unie geliëerd, bewijst niets tegen de waarde van zijn advies; de Raden moesten ook provinciale en stedelijke belangen afzweren. Overigens voelt hij zich Zeeuw genoeg om de vertegenwoordiging van Zeeland in den geprojecteerden Raad onvoldoende te achten.

marinebestuur. Naar het advies van de admiraliteiten beslist het marinerapport te verwerpen, dat ging niet; het zou én quoten én defensie én vaste som voor de Marine én redding van de colleges uit hun financiëele ellende tegelijk doen verongelukken. Aanneming der voorstellen tegen de uitgebrachte adviezen en eigenbelang in was even bedenkelijk, omdat Holland dan de Marine met pak en zak aan de andere provincies overgaf. En wanneer de schulden der Marine niet betaald werden, zou de vloot geknipt worden naar de financiëele begrippen der andere provincies, want voor zoover deze zich daarop hadden verklaard, hadden zij zich werkelijk niet onduidelijk uitgesproken. Noch in den eenen noch in den anderen zin kon op dit oogenblik beslist worden. Vandaar de noodzakelijkheid om zoo mogelijk uit te stellen, bewijs van inschikkelijkheid te geven zonder evenwel zich te binden aan te bindende toezeggingen. Ter Generaliteit werd dus verklaard, dat Holland bereid was met de andere bondgenooten mee te werken tot herstel der gebreken, „welke in het bestier van de zaken tot de zee gevonden werden, zoowel met opzigt tot de *inrigting der colleges* ter admiraliteit als van derzelver werkzaamheden en financien, *behoudens de primitieve en constitutioneele* gronden der regeering;" doch dat H. E. Gr. M. van oordeel waren, „dat in een zaak van zooveel gewigt en welke imme-

diaat behoorde tot de charge van Z. H. als Admiraal-generaal van de Unie, het hoogwijs advies en de consideratien van Hooggemelde Z. H. alvorens door H. H. M. behoorden ingenomen te worden" en dat, wanneer dat advies zou zijn ingekomen, de Staten van Holland bereid waren om met de andere bondgenooten een tijd te bepalen, waarbinnen de adviezen der provinciën ingebracht moesten worden enz. [1])

De toeleg gelukte; de andere provincies betuigden hun instemming [2]) en den Prins werd advies gevraagd. [3]) Daarmee was voorloopig de redresbeweging van de baan. De Prins kon rustig zijn conciliatoir op de quoten uitbrengen en dan, in afwachting van het antwoord der provincies, over de admiraliteiten gaan nadenken. Vrees dat de Admiraal-generaal door een ontijdig advies de stemming voor de vaste som zou bederven, behoefde bij wie Z. H. kenden niet te bestaan. Ongelukkigerwijze beging het conciliatoir advies, gelijk vroeger is aangetoond, een misslag door tegelijk met de toezegging van hervormingen in het bestuur der Marine voor te slaan de oprichting van een corps zeeartilleristen en een corps officieren, met verdeeling van beide over de admiraliteiten. [4])

1) Resol Holl. 10 Dec. 1790.

2) Secr. Resol. St. Gen. 20 Dec. 1790 Gelderland, 31 Dec. 1790 Zeeland, 21 Febr. 1791 Friesland, 29 Maart St. en L.

3) Resolutie St. Gen. 3 Maart 1791.

4) Conc. adv. § 16.

Niet ten onrechte meende Gelderland hieruit de geheime gevoelens van den Stadhouder en den Raad van State omtrent de verlangde redressen te kunnen opmaken.[1]) Het voorstel wekte achterdocht en de landprovincies, inzonderheid Gelderland, werden steeds wantrouwiger. En volkomen begrijpelijk. De Hollandsche admiraliteiten hadden duidelijk genoeg te kennen gegeven, dat van haar althans geen medewerking in den geest van het defensierapport te wachten was. De resolutie van Holland van 10 Dec. was ook niet bemoedigend en het conc. advies scheen aan te kondigen, dat Z. H. en de Raad van State de *admiraliteiten*, gewijzigd of niet, althans de eerstvolgende vijfentwintig jaar wenschten te bestendigen. De Admiraal-generaal kon met een contractieplan, gelijk het er lag, ook maar matig ingenomen zijn. Als Admiraal-generaal, voorzitter van de resp. colleges en voorzitter van het Haagsch Besogne oefende hij zeker grooter invloed dan hem als voorzitter van den admiraliteitsraad zou mogelijk zijn. Hollands bezwaar om zich te onderwerpen aan een meerderheid van de andere gewesten in dien Raad was ook zeer begrijpelijk. Aan den anderen kant hadden die gewesten met het oog de quotengeschiedenis, ook volkomen gelijk, dat zij na aan-

1) Z. v. St. en O. XXI, 204. Resol. Gelderland op conc. adv. Juni 1791.

neming van de nieuwe quotentabel en den nieuwen Staat van Oorlog gevrijwaard wilden zijn tegen jaarlijks terugkeerende petities voor de zeemacht; en dit was het lokkend vooruitzicht, dat de nieuwe organisatie van het marinewezen hun voorspiegelde. Bovendien wenschten zij vurig een meer gelijkmatige heffing van convooi- en licentgelden en een zorgzamer behandeling der financiën onder betere controle van eigen gecommitteerden.

Holland vond in den slechten staat van het zeewezen reden om de andere provincies geen meerderen invloed toe te staan, de andere provincies zagen daarin juist aanleiding om dien te eischen. Hulpeloos stond de arme Prins tusschen beide, overtuigd dat het plan van het defensierapport hem schade zou doen, overtuigd ook dat hij niets kon doen, zoolang de eindelooze quotenzaak niet was afgewikkeld, overtuigd tevens dat veranderingen noodzakelijk waren om de vloot en de admiraliteiten voor een zekeren ondergang te behoeden. Inderdaad de toestand was zorgwekkend in hooge mate. Onwilliger dan ooit waren de provincies in het consenteeren en betalen van de petities voor de Marine. Sinds 1784 hadden zij nog altijd geen duit betaald, terwijl Holland uit den schijnbaar onuitputtelijken vijfentwintigsten penning steeds de slechte rekening zijner admiraliteiten aanvulde. Maar zelfs aan de opbrengst dier gedwongen leening kwam een einde. Reeds in 't begin van 1791

waarschuwden Gecommitteerde Raden, dat Holland zijne extra-subsidies aan de admiraliteiten niet langer kon verstrekken. [1]) Met het langzaam maar zeker verval van Hollands financiewezen ging het zeewezen even zeker de helling af. Juni 1791 eischte de Deij van Algiers onder ernstige bedreigingen zijn presenten; de Admiraliteit van Amsterdam kon noch wilde uit haar armoede de daarvoor benoodigde gelden voorschieten; het fonds van het verhoogde Last- en Veilgeld was failliet en kon dus den ontstemden potentaat niet tevreden stellen; de Staten van Holland wilden ook niet, en al had een van drieën het geld bereid gehad, dan nog was in al de havens der Republiek geen landsschip beschikbaar om het over te brengen. [2]) De Raad ter Admiraliteit van het Noorderkwartier kon niet meer in vrede vergaderen, omdat de crediteuren de vergadering niet met rust lieten. [3]) Die van de Maze gaf Oct. 1791 kennis, dat hij geld noch crediet had om materialen te koopen voor de allernoodzakelijkste reparaties, dat hij dus gedwongen was de bruikbare schepen te verwaarloozen, dat de renten van zijn onbetaalde schulden de inkomsten weldra zouden overtreffen. Als treffend bewijs van zijn armoede wees hij de Staten

1) Resol. Holl. 9 Maart 1791.
2) Resol. St. Gen. 18 Juni 1791.
3) Resol. Holl. 8 Juli 1791.

van Holland op de betreurenswaardige omstandigheid, dat hij nu reeds schepen had moeten afdanken, waarvan nog niets was betaald. [1]) De Advocaat-fiscaal van Amsterdam werd vindingrijk van ellende. In Mei 1791 werd zijn college verzocht een schip uit te brengen tot vervoer van troepen naar West-Indië. [2]) Een half jaar ging voorbij, vóór het fregat over de Pampus was gewerkt [3]) en het was er juist over, toen de vorst inviel, waardoor het schip het zeegat niet uit kon. Inmiddels had de geheele Surinaamsche kolonie uitgemoord kunnen zijn, doch het hemd was nader dan de rok, en de admiraliteit had niet speciaal de bescherming van de West-Indische volksplantingen tot haar last. Hoeveel moeite het kostte om een paar linieschepen in zee te brengen tot steun van de Engelsche aanspraken op de Notka-baai, bleek uit het feit dat Engeland zich genoopt vond de betaling der kosten aan te bieden. [4]) Hoewel dit aanbod geweigerd werd, was men toch zoo verlegen om geld dat de gedachte opkwam

1) Resol. Holl. 6 Oct. 1791.

2) Resol. St. Gen. 21 Mei 1791.

3) Van de Spiegel aan Van Minninghen, 17 Nov. 1791. Vgl. verder hierbij Vreede, I, 14. Verbaal van het verhoor van Van de Spiegel door Valckenaer: Van der Hoop had de ronselaars omgekocht om geen volk te doen uitkomen.

4) Dit aanbod is evenwel niet geaccepteerd. Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, III, 44. Grenville papers, I, 588.

om evenveel schepen aan de Porte te verkoopen;[1]) men kon ze immers toch niet gebruiken.

Zulk een staat van zaken moest wel prikkelen iets ter verbetering te beproeven. Reeds in April had de Raadpensionaris den Admiraal-generaal een plan aan de hand gedaan, dat voldeed aan de voorwaarden, in Hollands resolutie van Dec. 1790 genoemd. In dit plan [2]) stelde hij voor, volgens „primitive en constitutioneele gronden der regeering" de hoofddirectie over de Marine op te dragen aan den Raad van State maar, omdat deze werk genoeg had, het aantal leden van dit lichaam uit te breiden, b. v. met twaalf nieuwe leden, en dan aan dezen uitsluitend de marinezaken op te dragen op ongeveer dezelfde instructie als het defensierapport voor den grooten Zeeraad had gewild. Deze vorm had tot aanbeveling, dat hij constitutioneel was (want vroeger was ook de Raad van State met de superintendentie over de marinezaken belast geweest) en dat hij tevens de voordeelen van eenheid en besparing bracht, die de Staatscommissie voor het defensiewezen door den Zeeraad gehoopt had te zullen verkrijgen. Die Raad van State voor de Marine zou bijgestaan kunnen worden door colleges in de tegenwoordige admiraliteitsresidenties, welke colleges zich van

1) Grenville papers, Auckland aan Grenville 10 Mei 1791.
2) Ruw ontwerp. Vreede, III, 650.

hun voorgangers onderscheiden zouden door hun mindere zelfstandigheid, daar zij slechts uitvoerders zouden zijn van de orders des Raads, en door den titel zijner leden, die zou zijn: Raden, gecommitteerd tot de zaken van de admiraliteit. Daarmee meende de Raadpensionaris weer een monumentje van bedaarde sentimenten" te hebben opgebouwd. Het plannetje voldeed aan alle vereischten. Geen Zeeraad maar de Raad van State uit ontzag voor de constitutie; geen ambtenaren en commissarissen maar Raden gecommitteerd tot de zaken van de admiraliteit terwille van het conservatisme. Van het plan der staatscommissie verschilde het voornamelijk hierin dat het de *colleges* in de departementen meer op den voorgrond bracht en uit regenten samenstelde, en dat het in den Raad de getalverhoudingen der provinciale gedeputeerden veranderde in dien zin, dat Holland van de 12 leden er vier committeerde, Zeeland en Friesland elk twee en de andere provincies ieder één. Verder liet dit plan den Admiraal-generaal ongeveer dezelfde positie als onder den bestaanden toestand. In 't eerst maakte dit grooten opgang en het werd aangezien voor „een gelukkig idée, die geheel en al constitutioneel was en aan alle kwaalen remedieerde, maar welhaast zag ik mijn hope verdwijnen," want de Thesaurier-generaal Van der Hoop had er bezwaar tegen; hij wist den Prins te beduiden, dat voor hem in dit voorstel voetangels en klemmen lagen. En

inderdaad zij lagen er in. Want werd die tweede Raad van State ingesteld, dan moest de Prins daarin òf de plaats innemen, die hij thans in den echten, ouden Raad bekleedde, òf als Admiraal-generaal eene bevoegdheid uitoefenen gelijk aan die, welke hij thans bezat in de vijf admiraliteits-colleges afzonderlijk en in het Haagsch Besogne. In het eerste geval zou hij een deel zijner praerogatieven als Admiraal-generaal verliezen; wilde men niet de constitutie beleedigen, dan was dit onmogelijk. Maar in het tweede geval sluitte men op hetzelfde bezwaar: eene regeling der positie van den Admiraal-generaal in den Raad van State op zoodanige wijze, dat hij in de marinezaken zijne traditioneele rechten behield was niet te treffen zonder ten aanzien van den Raad van State in strijd te komen met de constitutie. Willem V was erg bang voor zijn praerogativa, en nog banger voor „inconstitutionaliteit"; bijgevolg sloegen de bedenkingen van Van der Hoop het geheele plan in duigen en binnen kort hoorde men er niet meer van. [1]) Zoo geraakte de uitvinder van den eed op de constitutie in zijn eigen conservatisme verward. [2])

---

1) Aanteekenigen van mijn ministerie in Holland; arch. V. d. Sp.

2) Van de Spiegel heeft er nog over gedacht dienzelfden Raad van State voor marine ook de leiding van de genaaste West-Indische bezittingen op te dragen.

Tegelijk met dit hervormingsplan van den Raadpensionaris overwoog de Stadhouder een ander denkbeeld, namelijk een reconstructie van het marinewezen op de bestaande grondslagen van colleges ter admiraliteit en Haagsch Besogne, met versterking van de beteekenis van dit laatste lichaam. Een derde gedachte, de wederinvoering van een College Superintendent, gaf men spoedig prijs omdat dit „hatelijk" was en beschouwd werd als een „ondergestoken kind." Feitelijk bleef dus slechts het plan tot versterking der bevoegdheid van het Haagsch Besogne over.

Intusschen was het op dit tijdstip, den zomer van 1791, hoogst gevaarlijk met een advies aan te komen, omdat in de verste verte niet berekend kon worden, welke gevolgen een zoodanig advies in de quotenzaak kon hebben. Uiterst wrak stond, zòoals wij reeds gezien hebben,[1] het geheele quoten- en defensie-complex. Holland en Gelderland konden niet tot overeenstemming gebracht worden; vandaar dat de Prins in zijn tweede conciliatoir betreffende de quoten slechts de vaste verwachting uitsprak, dat het met de redressen in de administratie van het zeewezen wel in orde zou komen. Wij weten echter reeds, dat dit ge-

---

1) Zie p. 217 vlg.

moedelijk vertrouwen bij Gelderland geen ingang vond; het wilde in den door Holland gewenschten vasten post voor de Marine niet toestemmen, voordat het bestuur van het zeewezen hervormd was. Holland verklaarde zich toen bereid tot die hervorming mee te werken, mits de achterstallen aan de admiraliteitscolleges ten bedrage van *f* 16.000.000. werden afgedaan. Gelderland bewilligde ten langen leste in den vasten post voor de Marine voor den tijd van twee jaar, met het uitgesproken voornemen om dien daarna te weigeren, indien onderwijl de marineredressen niet tot stand waren gebracht. Holland op zijne beurt berustte hierin, op voorwaarde dat, wanneer niet langer werd geconsenteerd in den vasten marinepost, dientengevolge ook het consent voor 25 jaar in de legerlasten verviel. Aldus was tegen eind Juni 1792 de regeling der quoten en van het defensiewezen zoo goed en zoo kwaad als het ging ten einde gebracht. Holland mocht daarbij betrekkelijk ongelukkig gespeeld hebben, thans stond het sterk op het punt der marineredressen. Toegezegd was Hollands medewerking in de verbeteringen, maar deze was gebonden aan de aflossing der schulden. Als de provincies de veranderingen wilden doorzetten, moesten zij de beurs openen. En toen nu Gelderland en Holland zoo stevig positie hadden genomen, dat een marine-voorstel goed noch kwaad meer kon, bracht de Prins den 2den Augustus 1792

zijn advies uit. In den stijl der Republiek adviseerde hij het onderzoek naar de fouten en defecten in het marinewezen en de middelen tot redres opnieuw commissoriaal te maken.![1]) Magerder kon het niet.

---

1) Resol. Holl. 2 Aug. 1792.

C. Het conciliatoire plan.

De kans op het welslagen van de pogingen tot hervorming der Marine was er dus niet beter op geworden. Holland, dat de voorgestelde veranderingen niet wilde, had twee troeven tegen de landprovincies een. Aan den anderen kant evenwel hadden deze laatste een halven bondgenoot in den Raadpensionaris van Holland. De liefde van Van de Spiegel voor de *voorgeslagen* redressen was wel heel platonisch, maar hij was voorstander van hervormingen. Als zoodanig kon hij de brug zijn tusschen beide partijen. Ongelukkig evenwel liep zijn ministerie ten einde, en het was de vraag, of hij herbenoemd zou worden en of hij zelf dat verkoos. [1]) Hoewel hij zijn ambt niet zonder succes had bekleed, behoorde er een meer dan gewone moed toe om opnieuw voor een vijftal jaren den last er van te dragen. Immers van alle kanten groeide de oppositie, niet alleen van de politieke tegen-

---

1) The leading party of Amsterdam was often troublesome to him and is lately become avowedly hostile in several measures, both in the States and in the Town. Some of our friends who understand the dutch cabals doubt whether at this moment the pensionary could be rechosen. Aldus Auckland aan Grenville, 15 Mei 1792. Grenville papers, II, 270.

standers maar ook van hen, die hem moesten steunen. De financies van Holland waren allertreurigst; in de quotenzaak, die ten slotte scheen beeindigd te kunnen worden, stonden Gelderland en Overijsel scherp tegenover Holland, tot groote vreugd van wie zich patriot voelden. [1]) Ook nadat voorloopig de quoten geregeld waren, kon elk oogenblik naar aanleiding van de marinezaken de twist opnieuw uitslaan. Holland kon op zijn natuurlijken bondgenoot in deze aangelegenheden, Zeeland, niet meer rekenen wegens het gebeurde met de bezittingen der W. I. Compagnie; de O. I. Compagnie zag van maand tot maand haar krachten verminderen. De buitenlandsche verhoudingen werden van dag tot dag verontrustender; reeds was een onzer bondgenooten van 1788 in den oorlog met Frankrijk betrokken, terwijl het mislukken van het handelstractaat met den anderen het wederzijdsch vertrouwen een geduchten slag had gegeven. Met een oorlog in het vooruitzicht was er leger noch vloot. Om aan al deze moeilijkheden het hoofd te bieden werdt een man in volle kracht vereischt en samenwerking van allen, die met hem de gevaren zagen. Maar niemand werkte mee. De Stadhouder, die het vereenigingspunt van allen en alles had moeten zijn, die dictator had kunnen wezen, luisterde

---

1) Grenville papers, II, 169, 19 Aug. 1791.

naar allen en niemand en deed slechts wat dienen kon om alles in de war te sturen. De Raadpensionaris was ziekelijk en versleten. Toen dan ook, op voorstel van den Prins, de Staten van Holland den Raadpensionaris verzochten om wederom voor vijf jaar „zijn lichaams- en zielsvermogens ten nutte van het land op te offeren," toonde deze zich maar matig ingenomen met het vereerend verzoek. Hij vroeg eenigen bedenktijd. Toch verklaarde hij zich bereid den last verder te dragen maar onder enkele voorwaarden. [1]) Als plichtsbesef hem bewoog om op een kritiek oogenblik het vaderland bij een dreigenden oorlog niet in den steek te laten, verwachtte hij, dat ook de Staten van Holland mee zouden werken tot herstel van die gebreken, die de gevaren van den oorlog juist zoo groot maakten. Er moest voorzien worden in de financiëele misstanden [2]) en in de gebreken der Marine. [3]) Wanneer de Staten van Holland hem hierin hun steun beloofden, nam hij het landspak weer op zich. Hij wees er hun op, hoe treurig het met de navale macht gesteld was en hoe op dit oogenblik geen verbetering daarin te verkrijgen was, omdat het crediet der admiraliteiten geheel was

---

1) Secr. Resol. Holl. 5 Sept. 1792.
2) Hierover hier beneden.
3) De hierover gehouden rede bij Vreede, IV, 279.

verloren. Hierin moest voorzien worden, en veel zou reeds gewonnen zijn, indien de Staten van Holland den landprovincies weer vertrouwen in hun goeden wil inboezemden. Hij vertrouwde dan ook, dat gemelde Staten voort zouden gaan op den goeden weg, dien zij reeds hadden ingeslagen door hun goedkeuring te hechten aan 's Prinsen voorstel om het marinevraagstuk commissoriaal te maken.[1])

Van de Spiegel wist zoo goed als ieder ander wat Holland bedoelde met dat commissoriaal maken: uitstel en zoo mogelijk afstel. Maar met enkel vertoon van goeden wil zou de Marine niet geholpen worden. Het gevaar was groot, dat al wachtende op deliberatiën over de geneesmiddelen de lijderes zoo onherstelbaar werd, dat de remediën niet meer te pas zouden komen. Vandaar dat zijn advies aan het Groot Besogne omtrent de gewenschte verbeteringen in de eerste plaats aandrong op een spoedige samenroeping der staatscommissie, gelijk door den Stadhouder was voorgesteld, en verlangde dat Holland zelf het voorstel zou doen om een termijn te bepalen voor de conclusie op 's Prinsen propositie. Op deze wijze zou althans de kans bestaan om binnen de twee volgende jaren andere provincies inzake de marineredressen te voldoen. Inmiddels zouden ook voorstellen gedaan moeten worden om de admira-

1) Resol. Holl. 23 Aug. 1792.

liteiten uit haar moeilijkheden te redden door haar de achterstallen af te betalen en door een algeheele voorziening in den vervallen toestand der admiraliteiten van het Noorderkwartier en Friesland. [1])

De staten van Holland juichten het advies van Van de Spiegel toe en besloten dienovereenkomstig onder den indruk van de gebeurtenissen in de Zuidelijke Nederlanden. [2]) In de lijn der onderhandelingen behoorden een conclusie op 's Prinsen propositie van 2 Augustus en de regeling van de afbetaling der schulden aan de admiraliteiten onafscheidelijk bijeen. Het derde deel van het voorstel, de benoeming van een commissie tot onderzoek van den toestand der beide noodlijdende admiraliteiten, tot taxatie van het bedrag van het onmiddellijk benoodigde en tot dekking van dat bedrag met een petitie, stond alleen en was van minder belang.

Het voorstel van den Prins had, vooral toen Holland daarmee den eisch tot afbetaling van de schulden had verbonden, niet veel sympathie van de andere provincies meer te wachten. Beter was in haar oogen de halve schade van het millioen voor equipage en aanbouw op den Staat van Oorlog, dan de heele schade van èn die vaste som

1) Zie het advies aan het Groot Besogne, 8 Sept. 1792, bij Vreede, IV, 288. vlg.

2) Secr. Resol. Holl. 15 Nov, ingebracht ter Generaliteit 18 Nov. 1791.

èn de *f* 16.000.000 voor achterstallen. Overijsel verklaarde nog wel mee te willen gaan met de benoeming van een nieuwe commissie en ook wel geneigd te zijn tot redding van de admiraliteiten van het Noorderkwartier en Friesland, maar niet te kunnen bewilligen in de betaling van zoogenaamde schulden, vóór het nader wist welke redressen zouden worden aangebracht. [1]) Een dergelijke resolutie was te verwachten geweest na de ontijdige herinnering aan de conditio sine qua non van Holland. Utrecht was nog korter in zijn antwoord. Waartoe zou het dienen opnieuw een kostbare commissie te benoemen om fouten en gebreken op te sporen, die iedereen kende en reeds door de commissie van het defensiewezen opgespoord en aangetoond waren, en waarvoor gemelde commissie duidelijk genoeg de redressen had aangewezen? [2]) Daarmee lag het voorstel van den Admiraal-generaal feitelijk tegen den grond, evenals de goedgemeende maar onhandige poging van den Raadpensionaris om den Prins te steunen. [3]) Van de Spiegel moest dus ook afzien van zijn voornemen om het besogne te gebruiken als brug om een conciliatoir plan [4])

1) Secr. Resol. St. Gen. 18 Dec. 1792.

2) Secr. Resol. St. Gen. 18 Dec. 1792.

3) Nutteloos was dus ook geworden het door Van de Spiegel getraceerde plan voor het te benoemen besogne bij Vreede, IV, 346.

4) Voor dit conc. plan, zie Vreede, IV, 388. Dit concil. was Jan. 1793 reeds geconcipiëerd.

voor het zeewezen binnen te brengen. Hij zat er mee, maar vond geen weg om het in deliberatie te stellen, bovendien trokken ernstiger aangelegenheden de aandacht.

Februari '93 had de Fransche Conventie den Stadhouder den oorlog verklaard. Met den buitenlandschen vijand begon ook de binnenlandsche de regeering te bestoken. Noch tegen den eersten noch tegen den tweeden had zij de noodige middelen van verweer; soldaten, officieren, schepen en geld, alles ontbrak. [1]) Engelsche schepen moesten ter leen gevraagd worden om den Franschen troepen den toegang tot het hart van Holland te bestrijden. Voldoende schepen om de Schelde te beveiligen waren niet aanwezig. [2]) Slechts één schip was beschikbaar om het Marsdiep te verdedigen. [3]) Hopeloos scheen de verdediging: „notre espoir est dans la justice de notre cause" schreef Van de Spiegel. [4]) De zaak der Republiek scheen dan wel zeer rechtvaardig, want zonder eigen toedoen werd ze gered. Inderdaad echter had de Republiek geen succes verdiend, maar Dumouriez ook niet. Hij pakte haar verkeerd aan. Wanneer

1) Zie ook Grenville papers, II, 380. Auckland aan Grenville, 15 Febr. 1793.

2) Van de Spiegel aan Dedel, 4 Jan. 1793; arch. V. d. Sp. 49-52.

3) Willem V aan Van Lynden van Blitterswijk. Dec. 1792. Brieven van Willem V aan Baron van Lynden van Blitterswijk.

4) Van de Spiegel aan generaal Von Schlieffen 12 Dec. 1792; arch. V. d. Sp. 49-52.

hij den aanval niet over Breda-Willemstad maar over Nijmegen had gedaan, ware de Republiek toen reeds verloren gegaan. Thans werd den Franschen de overgang over het Hollandsch Diep bestreden door Van Boetzelaar en de admiraliteit van de Maze, die een oogenblik nog een onverwachte kracht toonde. [1]) Behalve het college van de Maze had ook dat van Zeeland zich flink geweerd; zij waren trouwens het meest bedreigd; uit Amsterdam was nauwelijks eenige medewerking verleend, de noodlijdende admiraliteiten in het geheel geen. [2]) Door den slag van Neerwinden werd Breda ontruimd, het vaderland van vijanden bevrijd, de admiraliteiten van Zeeland en Maze konden een oogenblik op haar verhaal komen om, naar men zou denken, zich voor te bereiden op een nieuwen aanval. Verre van dien, de schepen werden onttakeld en opgelegd. [3]) Er waren immers geen andere voorzorgen te nemen! Vereischte evenwel de gemeene defensie geen zorg meer, men had toch in ieder geval nog rekening te houden met de beveiliging van de zee tegen de Fransche kapers, die op de Noordzee een waar schrikbewind voerden

1) Ook alweer ondanks de tegenwerking van Van Kinsbergen door Bentinck. Hier openbaarde zich nog een nieuw twistpunt, n. l. wie te commandeeren had, een admiraliteitsheer of de Luitenant-Admiraal. Zie correspondentie hierover N. N. Jb. 1793.

2) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; arch. V. d. Sp. 326-330.

3) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; arch. V. d. Sp. 326-330.

en zelfs de Engelsche handelsmarine „en arrestation" stelden. Tot „veilinge der zee" kwam het Haagsch Besogne bijeen om eenige directie aan de Marine te geven en om zooveel mogelijk te voldoen aan de verlangens van den handel. „Alle besognes liepen op niets uit; de orders van het Besogne, van de Staten-Generaal zoowel als die van den Admiraal-generaal werden niet of zoo traag mogelijk uitgevoerd en onder allerhande praetexten, voornamelijk bij het college van Amsterdam, zoo lang uitgesteld, dat Z. H. en alle de regenten, die gaarn de zaaken zagen voortgaan, het geduld verloren." [1]) Het regende aanvragen om convooi, maar behalve voor de Indische retourvloot, waarbij de Hollandsche regeering financiëel belang had, was er geen convooi te krijgen. De admiraliteiten, vooral die van Amsterdam, verwezen de klagers naar den Haag, naar den Admiraal, naar den Raadpensionaris, alsof zij alleen de verantwoordelijke personen waren. [2]) Intusschen waren ook de admiraliteitsbesturen de eenige schuldigen niet; de werkeloosheid was grootendeels het gevolg van den ouden toestand: het gebrek aan crediet. Tot verbetering daarvan werd niet veel gedaan. Noch de oude achterstallen waren of werden aan-

1) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; arch. V. d. Sp. 326-330. Vgl. verder het oordeel van den Engelschen gezant Auckland over de wijze van doen hier. Conservateur, II, 29. Grenville papers, II, 379, 380.

2) De tegenwerking van Amsterdam was het werk van Van der Hoop.

gezuiverd, noch de nieuwe ordonnanties van den Raad van State, ten behoeve der admiraliteiten op gegeven consenten geslagen, gehonoreerd. Het geheele eerste jaar van den oorlog regende het klachten van de betrokken colleges over de slechte betalingen der provincies. In Mei verklaarde Amsterdam bij voortduring van de langzame betalingen niet verantwoordelijk te willen worden geacht voor de gevolgen; in April reeds was Zeeland voorgegaan met een verzoek aan de bondgenooten om te betalen voor hetgeen reeds gepraesteerd was; de Maze constateerde in diezelfde dagen haar volslagen onvermogen en verzocht in September ontheffing van de haar opgedragen equipage, omdat het geld er voor ontbrak. In Juni kondigde het Haagsch Besogne Haar Hoog Mogenden aan, dat weldra voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden het oogenblik zou zijn gekomen, waarop zij geen vloot meer zou hebben. [1])

De slechte toestand der oorlogsmarine deed opnieuw uitzien naar middelen tot verbetering van het admiraliteitswezen. Zoo bewilligden de provincies langzamerhand in het derde deel van het Hollandsche voorstel om de admiraliteiten van het Noorderkwartier en Friesland te hulp te komen en hare schepen in bruikbaren staat te bren-

1) Resol. St. Gen. en St. v. Holl. 1793. passim.

gen. [1]) Van het onder den indruk der misstanden oplevend besef dat er iets moest gebeuren, was inmiddels dit het gevolg, dat de Staten-Generaal opdracht gaven aan hun Gedeputeerden tot de zaken van de zee om opnieuw een onderzoek in te stellen naar hetgeen in het groot rapport van het defensiewezen geadviseerd was omtrent de reformes in het marinebestuur. [2])

Van de Spiegel was de aanstichter van dit besluit. Aan zijn conciliatoir plan [3]) moest nog een kansje van slagen worden gegeven; Gedeputeerden tot de zaken van de zee hadden het slechts over te nemen en als hun advies ter Generaliteit in te brengen. Zoo als de naam aangaf, moest dit plan de Hollandsche belangen en de eischen der andere provincies vereenigen. Het moest voldoen aan het verlangen der provincies om redressen te verkrijgen, zonder dat zij daarvoor zwaar behoefden te betalen. Aan den anderen kant moest Hollands overwicht in het admiraliteitswezen worden geëerbiedigd en moesten de admiraliteiten uit

---

1) Resol. St. Gen. 28 Juni 1793 geeft een beeld van den toestand daar. Tot oplapping van een deel der bruikbaar geachte schepen was 2,5 mill. noodig geoordeeld. Het voorstel luidde een deel dier gelden te vinden uit een petitie en een ander deel uit den verkoop van eenige schepen. Dit ter illustratie van het wijs bestuur. Eerst $^1/_6$ uit de petities voor aanbouw. Na aanbouw geen geld tot onderhoud. Bij uitbrekenden oorlog onbruikbare schepen, verkoop van een deel der schepen ter verdere bestrijding der kosten voor equipage!

2) Resol. St. Gen. 8 April 1793.

3) Zie Vreede, IV, 388.

haar schulden worden geholpen. Het diende in overeenstemming te zijn met Gelderlands eisch van hervorming naar de voorslagen van het Rapport der Commissie voor Defensiewezen en met de constitutioneele gronden van regeering, gelijk Holland verlangd had.

Tusschen al deze klippen door moest het conciliatoir zeilen. Ter verkrijging van de gewenschte eenheid en bezuiniging behield Van de Spiegel in zijn plan het college in den Haag, doch veranderde de samenstelling. Alle provincies zouden daarin leden committeeren doch zooveel mogelijk in dezelfde verhouding als waarin zij thans in de gezamenlijke admiraliteiten deelden. Holland, dat thans van de vijf en vijftig raden twee en twintig committeerde, zou in den op te richten raad $^{22}/_{55}$ der leden, derhalve zes van de vijftien benoemen; Zeeland drie, Friesland twee, Utrecht, Gelderland, Overijsel en Stad en Lande elk één.[1]) De instructie van den zoo samengestelden

---

1)

	Oude bedeeling.		Nieuw voorstel.	
Holland	22	$=\frac{2}{5}$	6	$=\frac{2}{5}$
Zeeland	10		3	
Utrecht	5	$=\frac{2}{5}$	1	$=\frac{2}{5}$
Friesland	7		2	
Gelderland	4		1	
Overijsel	4	$=\frac{1}{5}$	1	$=\frac{1}{5}$
Stad en Lande	3		1	
	55		15	

Zeeraad kon dan zijn gelijk de defensiecommissie haar had voorgesteld. Een centrale raad als deze bood het voordeel, dat Holland proportioneel zijn ouden invloed behield en Holland, Zeeland en Friesland samen de meerderheid uitmaakten, maar dat tevens aan het verlangen der landprovincies voldaan werd door contractie der admiraliteiten. Ten opzichte van de colleges volgde het plan ook een middelweg. Uit het groote rapport nam het over het denkbeeld om enkele functies, thans opgedragen aan de raden, daaraan te onttrekken, bijv. alles wat betrekking had op aanbouw en uitrusting van schepen, militaire zaken, magazijnen. Deze wilde het opdragen aan commissarissen, ondergeschikt aan den centralen Raad. Die commissarissen zouden zich van alle initiatief hebben te onthouden en slechts uitvoerders zijn van de orders van den Raad. Het verschil met het groot rapport lag hierin, dat het laatste in plaats van *commissarissen* militaire en burgerlijke *ambtenaren* had willen stellen. De functies van de zittende Raden in zake jurisdictie over prijzen, fraudes en contraventiën van de middelen te water en depeches voor de commercie, meende Van de Spiegel te moeten laten aan Raden, wien dan tevens een nieuwe commissie als commissarissen gegeven kon worden. 1)

1) De Raden zouden dus daardoor een dubbele positie hebben.

Het conciliatoir plan behield een verantwoordelijk college van commissarissen, het defensierapport deed dit niet of wilde slechts ten deele collectieve verantwoordelijkheid. Feitelijk waren het conciliatoir en het eerste rapport ten opzichte van het bestuur der departementen volkomen met elkaar in overeenstemming; alleen de vorm verschilde wat; het behoud van *colleges* bewaarde het plan voor den schijn van „inconstitutionaliteit." De instelling van den centralen Raad zou op dezen grond evenwel toch aan aanvallen bloot staan.

Het financiëele vraagstuk trachtte het op te lossen door het voorstel, dat de nieuwe Raad alle schulden en baten over zou nemen en daaronder dus ook de vorderingen op de provincies, en dat hij, zoodra hij zou zijn geconstitueerd, een aannemelijk plan zou ontwerpen, „hoedanig de agterstallen van de respectieve provinciën op petitiën tot de zee, wegens reëel gepraesteerde diensten op een redelijken voet zullen kunnen gezuiverd worden." Tot de eerste plichten van den Raad zou ook nog behooren een onderzoek naar de vraag, welke van de tegenwoordige admiraliteitsresidenties als departementen zouden moeten worden bestendigd, en de zorg voor eenparige heffing van convooien en licenten.

Dit plan had reeds instemming gevonden bij de meest invloedrijke gedeputeerden van enkele provincies; ook scheen de stad Amsterdam er niet

afkeerig van. [1]) Gelijk vroeger wendden zich Gedeputeerden tot zaken van de zee tot den Admiraal-generaal om advies, maar ondanks allen aandrang van Van de Spiegel [2]) weigerde Z. H. zich met de zaak te bemoeien. Het was begrijpelijk; de Prins wenschte zich niet wederom aan een échec bloot te stellen. Hij weigerde advies te geven maar verklaarde zich bereid om later, wanneer in deze delicate materie de bondgenooten in conflict mochten geraken, zijn autoriteit te willen gebruiken om de gerezen geschillen te beslechten.[3]) Zijn antwoord had moeilijk wijzer kunnen zijn. Wanneer, wat natuurlijk de bedoeling was geweest, de Prins het conciliatoir-plan als zijn advies aan de Gedeputeerden had overgegeven, dan was het door een van beide partijen of door beide aangevallen en misschien, daar een hooger beroep ontbrak, in zijn geheel verworpen. Liet hij daarentegen, zooals hij thans deed, het conciliatoir vooruitschuiven door Van de Spiegel, dan kwam een mogelijke mislukking niet op rekening van den Stadhouder en zou voor hem tevens de gelegenheid nog bestaan het te amendeeren. Dan zou

1) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; arch. V. d. Sp. 326—330 en Consideratien van Van Lijnden van Blitterswijk; arch. V. d. Sp. 94.

2) Aanteekeningen van mijn ministerie van Holland; arch. V. d. Sp. 326—330.

3) Resol. St. Gen. 16 Juli 1793. Inleiding op het rapport van Gedep. tot de zaken van de zee.

opnieuw blijken, hoe noodig een Stadhouder was in een foederatieve Republiek als de Nederlandsche.

De Gedeputeerden tot de zaken der zee werkten geheel naar van de Spiegel's bedoeling; zij namen het geheele conciliatoir onveranderd over en brachten het ter tafel van de Staten-generaal. 1) Doch ongelukkig moest toen het plan reeds als verongelukt worden beschouwd, daar Rotterdams gedeputeerden ter Statenvergadering van Holland, in een aanteekening op een consent in een petitie voor de zaken van de zee, hadden verklaard, dat hun principalen bij vroegere gelegenheden zich wel bereid hadden getoond om mee te werken tot het wegnemen van die abuizen welke na een behoorlijk onderzoek mochten worden aangewezen, maar dat zij thans niet van zins waren in eenige maatregelen te treden, waardoor onder den naam van redres van abuizen de constitutie der regeering en de „primitive institutie" van de admiraliteiten zouden worden omgekeerd. 2) Aldus geen veranderingen dan na een hernieuwd onderzoek door een nieuwe staatscommissie.

Toen het generaliteitsrapport bij Holland commissoriaal was, 3) bleek Rotterdam niet de eenige stad te zijn, die in de oppositie was; meerderen steden verklaarden het ontwerp inconstitutioneel; zij

1) Rapport Resol. St. gen. 16 Juli 1793.
2) Resol. Holl. 26 Juni 1793.
3) Resol. Holl. 27 Sept. 1793.

zochten hulp bij den Stadhouder die, in plaats van den Raadpensionaris en diens plan te steunen, niet alleen, zich uiterst lauw en onbeslist toonde maar door zijn uitlatingen voldoende bewees, dat hem de verbeteringen van het conciliatoir plan, neergelegd in het generaliteitsrapport, niet bevielen.

Het bondgenootschap van den Admiraal-generaal was natuurlijk de oppositie welkom. 1)

Het besogne over het rapport werd door Van der Spiegel geopend met een bestrijding van het bezwaar van inconstitutionaliteit. De inwendige administratie en organisatie van de admiraliteiten — zoo betoogde hij — hadden met de constitutie niets te maken, maar wat wel daarmee had uit te staan, was de mate van invloed, dien Holland in het admi-

---

1) „Naar aanleiding van het gerucht dat Z. H. tegen het plan zou zijn, verzocht Van de Spiegel een onderhoud met Z. H., waarin hij „vroeg aan Z. H. of Hij zich ook eenigzins in dier voegen aan sommige regenten uitgelaten had." Het antwoord was wel ontkennend maar Z. H. voegde er bij: „ik wil wel bekennen, dat ik geen vriend van nieuwigheden ben en zoo het met goede gratie gaan kan mag ik het lijden, maar gij zult grooten tegenstand hebben bij Rotterdam en anderen." V. d. Sp. repliceerde, dat hij hoopte „dat Z. H. dan ook een middel zou weten om de zaaken van de Republiek buiten confusie te houden, dewijl het groote werk der quotes niet verder dan voor twee jaren was aangenomen in verwachting, dat het bestuur van de zeezaaken in dien tusschentijd zoude gereguleerd zijn, en dat zoo men weder opnieuw moest gaan delibereeren over diezelfde zaaken, hij geen kans zag om het ooit weder zoover te brengen. Z. H. antwoorde, dat Hij hoopte, het zou wel gaan." Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; arch. v. d. Sp.

raliteitswezen uitoefende. Die invloed bleef onverminderd in het plan, terwijl dit zeker meer dan de bestaande toestand in den geest der constitutie was, omdat het de eenheid, die de instructie van 1597 gewild, had tot stand bracht of herstelde. Hoewel zijn rede een goeden indruk maakte, had zij niet veel gevolg. De eerste bedenking viel op de omstandigheid, dat in het besogne de admiraliteiten niet gehoord werden of haar geen advies was gevraagd. [1]) De deliberatiën liepen daardoor van het begin af dooreen over het plan, en over de onregelmatigheid, dat er geen advies was gevraagd.

Rotterdam met de in het college van de Maze vertegenwoordigde steden wilde advies vragen aan de Hollandsche admiraliteiten of het voorstel behandelen in een besogne, dat volgens gewoonte ook door de admiraliteitsgecommitteerden zou worden bijgewoond; andere drongen aan op een onderzoek in den zin van het voorstel van 2 Aug. 1792. Amsterdam was beslist voor het conciliatoir,[2]) Hoorn en Enkhuizen waren er niet afkeerig van, mits maar waarborgen werden gegeven, dat de admiraliteits-residenties, die verliezen zouden lijden, op behoorlijke schadeloosstelling zouden kunnen rekenen. Rotterdam

1) De gewoonte bracht mee, dat het Groot Besogne delibereerde over zeezaken met de Hollandsche Raden en Ministers van de Hollandsche admiraliteiten.

2) Notulen van dit besogne; arch. V. d. Sp. 417.

zocht allerlei uitvluchten; het meende dat de geheele wijze van behandeling der admiraliteitszaken na het voorstel van den Prins en de Hollandsche resolutie daarop onregelmatig was; in het besogne stelde het bovendien op den voorgrond, dat de stedelijke belangen inhaerent waren aan het algemeen belang. Het ging niet aan, meende het, oude instellingen omver te werpen op grond van abuizen, die niet geconstateerd waren, en het was absurd dit te doen op verlangen van de provincies, die zoo weinig belangstelling in de zaken van de zee hadden getoond. [1]) Zoo sterk waren de gevoelens van Rotterdam tegen de aanneming van het conciliatoir, dat bij de deliberatiën in die stad zelfs de wenschelijkheid was uitgesproken, liever de geheele quotenregeling omver te werpen dan te berusten in een regeling van het marinewezen in den trant van het bestuur der Amerikaansche colonien. [2]) De conclusie had moeten uitvallen voor een commissoriale behandeling met de admiraliteiten. De Raadpensionaris evenwel vreesde niets zoozeer als een bespreking met belanghebbenden; de reeds vroeger uitgebrachte adviezen deden trouwens voorzien, welk resultaat hiervan te wachten was. Hij koos dus een middenweg en stelde voor te concludeeren tot het

1) Advies van Rotterdam in het besogne van 11 Oct. 1793.
2) Aant. Min. v. Holl.

vragen van advies aan de steden Amsterdam, Rotterdam en Hoorn. De hoop was niet ongegrond, dat de meerderheid dezer adviezen gunstig zou zijn en dat met den steun van Amsterdam en Hoorn — Enkhuizen de twijfelende steden in het besogne zouden worden overgehaald tot het conciliatoir. De Ridderschap, Rotterdam, Schiedam, Schoonhoven, Brielle en Gorkum waren er beslist tegen; Haarlem, Delft en Gouda twijfelachtig, Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen er voor of wel te winnen, Dordt en Leiden[1]) en de steden van het Noorderkwartier er voor. Rotterdam stond aan het hoofd der oppositie. Wanneer die stad gewonnen kon worden, werd de kans van slagen ongemeen grooter. Vandaar de poging van den Raadpensionaris om deze stad en andere gunstig te stemmen door haar eenige veranderingen aan de hand te doen, die in het plan zouden kunnen worden aangebracht en op haar voorstel in het besogne overgenomen en daarna door Holland ter Generaliteit bedongen konden worden. Hij trachtte daardoor de oppositie te leiden in een richting, die het minst van het plan afweek en dus het minst schadelijk was. Terwille van de bezwaren der geïnteresseerde Raden, die moeilijk afstand konden doen van hun mooien titel, zou de door Rotterdam afgekeurde benaming van commissaris vervangen kunnen worden door den meer deftigen van

1) Van Hogendorp aan Van de Spiegel 20 Nov. 1793.

gecommitteerde Raden ter admiraliteit, terwijl hun aantal niet noodzakelijk verminderd zou behoeven te worden.

Geleerd door de ervaringen in het bestuur der Amerikaansche kolonien waren de vroeger in de kamers vertegenwoordigde steden bang voor vermindering van invloed ook in de admiraliteiten; vandaar dat Van de Spiegel thans nauwkeurig voorstelde, dat de benoeming van de gecommitteerde Raden ter admiraliteit zou blijven op den voet, waarop thans de Raden werden gekozen; m.a.w. de steden, die thans zitting in de admiraliteiten hadden, zouden niet bang behoeven te zijn voor vermindering van invloed. Ten opzichte van de samenstelling van den superintendenten Raad meende hij, dat voorgesteld zou kunnen worden, dat Zijne Hoogheid de leden daarvan zou benoemen *uit* de colleges van gecommitteerde admiraliteitsraden, Daarmee verviel feitelijk de beteekenis der voorgestelde reformes, omdat door deze wijziging de collegiale en stedelijke invloeden weder in dien raad werden gebracht. Nog bedenkelijker dan deze verkapte terugkeer naar de Haagsche Besognes was de verandering, die, gelijk hij aanwees, zou kunnen worden gebracht in de functies der departementale Raden, door faciliteiten in de judicatuur over de contraventiën enz. tegen de middelen te water toe te staan. Andere tegenstanders trachtte hij gerust te stellen of zekerder te winnen

door duidelijk aan te wijzen, welke vergoeding hun zou kunnen worden toegekend ingeval de nieuwe regeling direct of indirect hen benadeelde; weer andere door de afbetaling der schulden door de andere gewesten als een conditie van Holland voorop te stellen. [1])

Wat Rotterdam aangaat, bleef zijn pogen zonder resultaat; zelfs het toestaan van faciliteiten voor procedures in hooger beroep voor den superintendenten Raad miste zijn werking. Rotterdams ingezetenen konden toch zelfs in hooger beroep niet voor een Unie-college terecht staan! Het bleef een toestand als den bestaanden verkiezen; nu was Holland tenminste baas in zijn eigen admiraliteiten; bij de voorgestelde organisatie liep het gevaar altijd overstemd te worden. [2]) Rotterdams bezwaren vonden evenwel niet veel gehoor. Het gecontinueerd besogne, de adviezen van Amsterdam en Hoorn, — Enkhuizen en de modificaties van Van de Spiegel gehoord, vereenigde zich ten slotte met het Generaliteitsrapport, maar stelde als eisch voorop dat:

a. Holland geen vermindering zou zien van zijn tegenwoordigen invloed in het geheele

---

1) Eenige reflexien relatief tot het plan van redres in het admiraliteitsbestuur welke als modificatiën van het voorn. plan zouden kunnen voorgesteld worden; arch V. d. Sp. 417: 18 Nov, verzonden aan eenige pensionarissen.

2) Dit laatste was volkomen juist, doch dat zou dan de prijs zijn, waarvoor Holland zich de vaste constributies en de betaling der schulden bedong.

admiraliteitswezen en in de bijzondere colleges,

b. schadeloosstelling werd gegeven aan de verlies lijdende steden,

c. de redressen niet in behandeling zouden worden genomen zonder gelijktijdige behandeling van de kwestie der achterstallen.

De laatste voorwaarde deed het werkelijk conciliatoire van Van de Spiegels voorstel te niet; daarmee vermoordde het Groot-besogne de laatste kans op conciliatie. Het kon ook niet anders. Moest Holland zich een reorganisatie van een faillieten boedel laten welgevallen zonder een regeling van de schuld? De voorwaarde dat de redressen en de achterstallen gelijktijdig in behandeling zouden komen was te begrijpelijker, daar Overijsel en Gelderland eenigen tijd te voren bij een instemmend advies op het conciliatoir zich uitdrukkelijk de vrije deliberatie over de schulden hadden voorbehouden. [1])

Het schijnt wonderlijk dat tot dusver de strijd gestreden was tusschen Gelderland c.s. en Holland, zonder dat Friesland en Zeeland, die toch evenzeer als Holland belanghebbenden waren in den strijd voor of tegen het behoud van den bestaanden toestand, zich er in gemengd hadden. Inderdaad evenwel was dat zoo vreemd niet. Historisch en geografisch behoorden zij in dit geschil wel aan Hollands zijde, maar

1) Resol. St. Gen. 1 Nov. en 3 Dec. 1793.

uit financiëel oogpunt waren zij evenzeer, zoo niet meer, de natuurlijke bondgenooten van Gelderland; ook zij waren groote bedragen ten achteren. Aldus bleef bij deze gewesten de weegschaal in evenwicht. Ten slotte echter gaven particuliere belangen den doodslag naar de zijde van het behoud der oude instellingen. Zeelands Gecommitteerde Raden, en door hen de Staten, waren geheel souvereine heerschers in de Zeeuwsche admiraliteit; elke stemmende stad van Zeeland had in dit college haar eigen vertegenwoordiger en het ambt van raad was niet onvoordeelig. [1])

De burgemeester van Tholen,[2]) voor die stad in de admiraliteit gecommitteerd, bracht daar de zaak aan het rollen. [3]) Tholen adviseerde ongunstig op de gedane voorstellen omdat „van de auctoriteit en influentie" van en het „respect voor" Zeeland na het verlies van de admiraliteit niets zou overblijven. De Staten van Zeeland overwogen, dat door een nieuwe inrichting Zeeland al zijn invloed aan Holland zou verspelen. [4]) Het was hun niet

---

1) „Een bestuur dat zijn particuliere agrementen heeft." Van de Spiegel aan Van Hogendorp, 21 Oct. 1793.

2) Van Citters, broeder van den Raadpens. van Zeeland.

3) Propositie van Tholen ter Statenvergadering van Zeeland, 25 Nov. 1793.

4) Res. St. Gen, 8 Jan. 1794. Vgl. Rotterdams meening; deze stad vreest, dat Holland zijn invloed verliezen zal. Zeeland is bang, dat Holland winnen zal.

de moeite waard de plannen te ontleden. Zij waren toch niet voornemens toe te stemmen in de afbraak van een „samenstel zoo wijs uitgedagt, zoo cierlijk opgetrokken, zoo zorgvuldig bewaard, zoo ongeschonden overgenomen, zoo loffelijk tot hiertoe geadministreerd en in zijn tegenwoordige gesteltheid van een bijzonder en algemeen belang", en „aan de ingezetenen van Zeeland het treurig perspectief over te laten om angstvallig te berekenen de gevolgen, welke vóor hun zoo in dit als in nog andere aspecten te wachten staan."

In Februari 1794 herinnerde Gelderland aan de afspraak van 7 Sept. 1792. Zonder baat evenwel; het gunstig getuigschrift, door Zeeland aan de bestaande inrichting uitgereikt, scheen ook de andere provincies tot nadenken te hebben gebracht. De staten van Holland namen geen resolutie meer op het rapport van 21 December. Van de Spiegel schreef in April 1794 aan den schepen Muilman, dat zijn plan terzijde was geschoven. 2)

Het was gedaan. Op Gelderlands vermaning werd ook niet meer gelet. In den doodsstrijd der Republiek was dat ook niet noodig. Reeds vóór het vervallen van den fatalen termijn was door de feiten het besluit op de quoten vernietigd. Van het oogenblik af dat die resolutie genomen

1) Arch. V. d. Sp. 52.

was, hadden de gewesten gedaan of er niets gebeurd was; op de petities voor de zee waren geen of gebrekkige consenten gegeven, en op de geconsenteerde petities was niet of onvoldoende betaald. Gedurende den geheelen oorlog klaagden de admiraliteiten als te voren [1]) over wanbetaling; de handel riep, kermde om convooi, maar de Oost-Indische retourvloot moest in het voorjaar van 1794 wegens onvoldoende bescherming binnenvallen in een Engelsche haven.

Die retourvloot was de laatste hoop van de O. I. Compagnie, de uiterste kans van Holland om zijn laatst voorgeschoten penningen terug te krijgen; die penningen waren het laatste middel om den oorlog te voeren. Met de retourvloot stond of viel de O. I. Compagnie, met haar Holland, met Holland de Republiek. Dit althans meende men, of maakte men elkaar wijs. De waarheid was, dat de gebreken der Republiek met haar ouderdom te groot waren geworden; zij had geen levenskracht meer.

Wat de souvereine Staten, die tot op het laatst streden over de repartitie der vaste som voor de Marine [2]) niet tot stand hadden kunnen brengen, volvoerde het souvereine Bataafsche volk

1) Resol. St. Gen. 29 Jan., 14, 19 Febr., 18, 20 Maart, 31 Mei, 27, 30 Aug., 2 Sept., 22 Nov.

2) Zie resol. St. Gen. 1794. passim.

onmiddellijk: het contraheerde het admiraliteitsbestuur. De strijd over de schulden werd niet zoo gemakkelijk maar ten slotte toch ook op de eenig mogelijke wijze beslecht: door samensmelting.

V.

FINANCIËN VAN HOLLAND 1788-1795.

Voor deze studie zijn gebruikt:

Rapport der Commissie tot het onderzoek naar den staat der Finantiën van Holland. Op den 14den December 1797 ter vergadering van het Provinciaal Bestuur uitgebragt. In de Haag ter 's Lands Drukkerij. Hieronder geciteerd als R. F. H. 1797.

Dit rapport is opgesteld op last van de Provisioneele Repraesentanten van het volk van Holland krachtens decreet van 15 Juli 1795. Den 21en Juli werden tot de samenstelling daarvan aangewezen de burgers P. de Meij, Pieter van Herzeele en Jan Willem van Irhoven van Dam; in plaats van P. de Meij, die bedankte, werd Johannes Goldberg benoemd. Den 14en Dec. 1797 werd het rapport aan het Provinciaal Bestuur van Holland overgelegd. Later werd de commissie gemachtigd het te doen drukken met de voorhanden financiëele rapporten van 1678, 1720, 1728 en 1750. Uit het rapport van 1797 en de financiëele bijlagen, blijkt afdoende de onjuistheid van de algemeene beschuldigingen tegen het bestuur van 1788-1795 ingebracht, beschuldigingen, die haar oorsprong vonden in de afscheidsrede van Van Bleiswijk in de Staten van Holland en in de talrijke leeningen van 1788-1795. De eenige fout, die het rapport constateerde, was een verschil van *f* 20.059 tusschen de inkomsten en uitgaven.

Resolutiën en Secreete Resolutiën van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland, 1788-1794.

Het archief van den Raadpensionaris Van de Spiegel, Algem. Nederl. Rijks-archief. Meer in het bijzonder de Aanteekeningen van Mijn Ministerie in de provincie Holland en West-Vriesland over de jaren 1788-1794, arch. V. d. Sp. 326-331, en de copieën van uitgaande brieven; arch. V. d. Sp. 49-52.

H. van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften van G. K. van Hogendorp, uitgegeven door zijn jongsten zoon, 1788—1813. Den Haag 1876-87.

Mr. J. K. J. de Jonge, La Restauration et Mr. Van de Spiegel. Het Nederl. Rijksarchief I; meer in het bijzonder de Documents.

Mr. G. W. Vreede, Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne Tijdgenooten, Middelburg 1877.

Brieven van Willem V aan Baron van Lynden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. de Bas. Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht 1893.

Brieven en Negociatiën van Mr. L. P. van de Spiegel als Raadpensionaris van Holland; Amsterdam 1803.

R. L. Bouwens, Aan zijne committenten, waarvan evenwel om de vroeger genoemde redenen een uiterst omzichtig gebruik is te maken. Over de waarde der financiëele gegevens, Bijlage II. 1.

Verzameling van Placaaten, Resolutiën en andere authentyke Stukken enz. betrekking hebbende tot de gewigtige gebeurtenissen in de maand September 1787, bevorens en vervolgens in het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden voorgevallen; Campen bij J. A. Chalmot, 1788-1793.

L'armée Hollandaise, Londres 1793. Par un officier de troupes legères.

Mr. L. P. van de Spiegel, Nadenking van een staatsman wegens zijn ministerie in Holland.

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1787-1794.

Geraadpleegd zijn verder de volgende werken:

Mr. D. van Akerlaken, Mr. H. van Stralen. Aanteekeningen uit zijn nagalaten geschriften, 's Gravenhage 1878.

G. J. A. van Berckel, Bijdrage tot de geschiedenis van het Europeesch opperbestuur over Ned. Indië, 1780-1806; Leiden 1880.

Mr. P. H. Engels, De geschiedenis der belastingen in Nederland, van de vroegste tijden tot op heden; Rotterdam 1848.

G. C. Klerk de Reus, Geschichtlicher Überblick der administativen, rechtlichen und financiellen Entwickelung der Niederl. Ost-Ind. Comp. Batavia 1894.

G. Lauts, Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indië; Groningen 1852-66.

R. Metelerkamp, De toestand van Nederland in vergelijking gebracht met die van eenige andere landen van Europa; Rotterdam 1804.

Corn. Rogge, Tafereel van de geschiedenis der jongste omwenteling in de Vereenigde Nederlanden; Amsterdam 1796.

Mr. G. W. Vreede, Voorouderlijke wijsheid in hagchelijke tijden; Utrecht 1872.

Onder de bijlagen heb ik opgenomen:

1. Verkorte balans van inkomsten en uitgaven van Holland, 1788-1794 incl.
2. Staat van de Ordinaris en Extraordinaris inkomsten van Holland, 1788-1794 incl.

3. Staat van de gewone uitgaven van Holland, 1788-1794 incl.
4. Staat van de buitengewone inkomsten van Holland, 1788-1794 incl.
5. Staat van de buitengewone uitgaven van Holland, 1788-1794 incl.
6. Gegevens omtrent de inkomsten en uitgaven van Holland van de jaren 1721. 1728, 1750, 1780.

Toen Van de Spiegel van zijn voorganger Van Bleiswijk het oppertoezicht over Hollands financiën overnam, moet hij tot zijn niet geringe verbazing gezien hebben, dat de schuldenlast der provincie van 1780—1787 incl. geklommen was van *f* 317.480.900 tot *f* 359.000.000., [1]) en dat betaling der jaarlijksche rente van deze schuld, bedragende *f* 14.400.000, [2]) van de ordinaris inkomsten van Holland slechts een geringe som overliet. De raming voor 1788 leerde hem, dat dit overschot, vermeerderd met de extraordinaris inkomsten [3]) niet voldoende was om de ge-

1) R. F. H. 1797. Litt. A. Ik heb deze getallen naar boven afgerond. Het komt me onnoodig voor ze in millioensten en honderdmillioensten weer te geven.

2) R. F. H. 1797. Litt. P. 1° en 2° loco. Dit was althans het bedrag voor 1788. In deze opgave is de rentevoet berekend op 4%. De inkomsten uit den 100sten en 200sten penning worden onder de in komsten geboekt.

3) De inkomsten van Holland worden onderscheiden in de oude ordinaris inkomsten en de nieuwe extraordinaris inkomsten. Onder de eerste worden geboekt: de ordinaris verponding; de collective, bevorens verpachte middelen; de impost op collaterale successiën, boeten van ongefundeerde processen, onderscheiden 40ste penningen

wone lasten van Holland, met inbegrip der quote in de Staten van Oorlog, te dragen. In den gewonen dienst stond Holland voor een jaarlijksch tekort van ± *f* 500.000. Dit tekort werd vermeerderd met alles wat onder buitengewone uitgaven gerekend werd, en daaronder werden geboekt alle betalingen op extraordinaris petitiën voor het leger en, wat veel meer beteekende, voor de vloot. Nochtans scheen bij eene raming der inkomsten op ± *f* 22.835.000 1) en der uitgaven op ruim *f* 23.340.000, 2) vermeerderd met de stortin-

---

en de impost op het trouwen en begraven; de vierde korting van de tractementen der President, Raden, Ministers en bedienden van den Hove en den Hoogen Raad in Holland; de kortingen van de verdere civiele en militaire tractementen, de korting der vier man per compagnie van de militie en de korting der 10 stuivers van de soldij-ordonnantien der militie. Onder de extraordinaris inkomsten worden gerekend: De extraordinaris heele en halve verponding; de 100ste, tweede 100ste, 200ste en 400ste penningen van de obligatiën, los- en lijfrenten; de 100ste en 200ste penningen op de ambten en de extraordinaris ontvang (voortvloeiend uit de domeinen, retributiën, huren, renten van voorgeschoten kapitalen, posterijen enz.)

1) R. F. H. 1797. Litt. C. D. E. F. G. H. J. K. L. M. N. O. Door de samenstelling van de inkomsten onder de onderscheiden hoofden kunnen de inkomsten per jaar berekend worden. Ik heb dit gedaan voor de jaren van het ministerie van Van de Spiegel en de resultaten meegedeeld in Bijlage V. 2. De raming der inkomsten voor 1788 was *f* 22.835.686, die der uitgaven *f* 23.340.859; arch V. d. Sp. 63.

2) R. F. H. 1797. Litt. P. Q. R. S. T. U. V. W. X. geven de ordinaris uitgaven. Vgl. Bijlage V. 2, waarin ik de jaarlijksche uitgaven berekend heb over de jaren van het ministerie van Van de Spiegel. Door de werkelijke inkomsten en uitgaven naast elkaar te stellen ziet men, dat Van de Spiegel's raming ver van de werkelijkheid afweek.

gen op consenten en de aflossingen, de toestand niet bepaald hopeloos. Een vluchtige kennisneming van de Rapporten en Memoriën over 's Lands Finantiën van 1720, 1728 en 1750 [2]) moest het vertrouwen wekken, dat eene rijke provincie als Holland bij de toepassing van een goed belasstingstelsel het betrekkelijk geringe tekort gemakkelijk zou kunnen vinden.

Bedenkelijker aanzien evenwel dan de staten van gewone inkomsten en uitgaven had de lijst der loopende schulden. De patriotsche woelingen hadden Holland veel geld gekost; een deel van de verbruikte gelden was geput uit voor andere doeleinden bestemde fondsen; zoo was de provincie aanzienlijke bedragen ten achter geraakt op de betalingen aan de militie, die gedeeltelijk door Gelderland voorgeschoten, gedeeltelijk onbetaald gebleven waren. De niet betaalde troepen waren het muiten nabij en moesten dus zoo spoedig mogelijk worden tevreden gesteld. Daarenboven bleven de Pruisische troepen voorloopig ten laste van de Republiek; zij moesten grootendeels op kosten van Holland onderhouden en later door andere kostbare subsidietroepen vervangen worden. De patriotten-

---

2) Deze Rapporten en Memoriën van 1678, 1720, 1728, 1750, waarvan een extract onder Bijlage V. 6. zijn gedrukt op last van het Provinciaal Bestuur van Holland, 19 Dec. 1797. R. F. H. 1797, p (14).

regeering had aan loopende schulden een kleine anderhalf millioen achtergelaten; [1]) de Pruisische troepen kostten Holland ongeveer evenveel,[2]) althans na 1 Januari 1788. Meerdere achterstallen zijn waarschijnlijk reeds in het laatste kwartaal van 1787 afgedaan.

Bij deze *f* 3.000.000 kwamen de volstrekt noodige uitgaven, die de zeedienst onmiddellijk vorderde. Een globale berekening der petities voor den zeedienst en der daarop door Holland betaalde sommen leert, dat Holland achterstallig gebleven was ± *f* 5.000.000 [3]) en dat de Hollandsche admiraliteiten ongeveer *f* 8.000.000 van de gezamenlijke gewesten te vorderen hadden voor bewezen diensten. [4]) Uit de lijsten, waarop geboekt staan de betalingen aan de admiraliteiten op petities vóór 1788 geconsenteerd en op de petitie van Maart

---

1) R. F. H. 1797. Litt. U. 1° en 2° loco. geven de extralasten van Holland betaald voor militie enz. boven de Staten van Oorlog. Gedeeltelijk kwamen deze voort uit de woelingen van 1787 enz.

2) R. F. H. 1797. Litt. B. fol. H. Van de Spiegel geeft in zijn verhoor (Vreede, I, 9) een bedrag van 5 à 6 mill. Deze laatste opgave is foutief, het betaalde bedrag is *f* 1.680.808 : 07 : 07½, terwijl in 1787 reeds betaald is *f* 379.019. Totaal dus *f* 2.059.827 : 07 : 07½; bovendien werd op dit hoofd nog een loopende schuld van *f* 3645 gevonden. Vgl. R. F. H. 1797. Litt. B. fol. H. en Litt. X. fol. Gggggg 2 r.

3) R. F. H. 1797. Litt. CC. cc.

4) Van de Spiegel, Aanteekeningen van mijn ministerie in de Provincie Holland en West-Vriesland over de jaren 1788-1791. 1e dl; arch. V. d. Sp. 326.

1788, blijkt dat alleen Holland na 1787 daarop betaald heeft *f* 8.700.000. [1])

Deze betalingen geschiedden gedeeltelijk voor de andere gewesten, die in gebreken bleven, maar zij werden onvermijdelijk geacht om de Marine in stand te houden. Rekenen wij ze uit dien hoofde tot de noodzakelijke uitgaven van Holland, dan blijkt dat die provincie het jaar 1788 inging met een loopende schuld, die op ± *f* 12.000.000 mag geschat worden. [2]) De stand van de Hollandsche obligaties wees aan, hoe diep het crediet van Holland gedaald was. Terwijl de koers vroeger dikwijls 110 was geweest, was hij nu tot 80 gezonken, en daalde zelfs in de eerste helft van 1788 tot 68. [3])

De nieuwe regeering van 1787 bevond dus, dat haar drie dingen te doen stonden:

---

1) R. F. H. 1797. Litt. T. 1° et 2° loco.

2) Dit stemt overeen met Van de Spiegels berekening omtrent het gebruikt het gebruik van de gelden voortkomende uit de gedwongen leening; arch V. d. Sp. No. 76. Admiraliteiten *f* 8.000.000. Pruis. troepen *f* 2.000.000, tekorten *f* 2.000.000.

3) V. d. Sp. Aanteekeningen. Renfner aan den koning van Pruisen 16 Sept. 1788, bij de Jonge, La Restauration et Mr. Van de Spiegel, Documents. Een volkomen zuivere maatstaf ter beoordeeling van Hollands crediet is de koers der Hollandsche schuld niet; er werden door patriotten herhaaldelijk pogingen aangewend om den koers der Hollandsche obligatiën te drukken om daardoor nieuwe leeningen van Holland onmogelijk te maken of althans te bemoeilijken.

1°. Voorzien in het gebrek aan geld ter afdoening van de meest krijtende schulden.

2°. Als zaak van latere zorg voorzien in de verdere schulden.

3°. Als zaak van zeer groot, maar niet zoo dringend belang voorzien in de jaarlijks te verwachten tekorten.

De Raadpensionaris aarzelde niet lang; hij stelde voor een leening aan te gaan tot een bedrag van *f* 5.000.000, een fonds tot waarborging van rente en aflossing dezer leening te vinden door verhooging van enkele middelen, en een commissie te benoemen van eenige leden tot herziening van de bestaande belastingen. De Staten van Holland namen het voorstel aan; zij schreven een leening uit tot een bedrag van *f* 5.000.000 à 4%, subject aan 100sten en 200sten penning, en besloten tot benoeming van een commissie tot revisie der ordonnantiën op de gecollecteerde middelen. [1])

Het genomen besluit tot uitschrijving eener leening tegen de rente, die Holland ook van zijn thans tot beneden 80% gedaalde obligaties betaalde, was gewaagd. Het doel, dat men beoogd had, opheffing van het crediet van Holland door afbe-

1) Vgl. Resol. Holl. 21 Dec. 1787. 23 Febr. 15. Mrt. 1788. Secr. Res. Holl. 31 Jan. 1788. Van de Spiegel aan Dedel 26 Dec. 1787; arch. V. d. Sp. 49.

taling van de meest dringende schulden, werd dan ook slechts ten deele bereikt, daar de leening niet geheel gelukte; toch kwam nog *f* 4.000.000 binnen. [1]) De Staten van Holland en de Raadpensionaris hadden de gedeeltelijke mislukking kunnen voorzien. Zij veronderstelden bij het publiek, dat de leening moest nemen, een offervaardigheid voor het land, die in geld getaxeerd neerkwam op een cadeau van *f* 1.000.000 in koersverlies; zij wisten ook, dat dit geschenk aan het land slechts komen moest van hun partijgangers, de prinsgezinden, in Holland niet de meest gegoeden; de Raadpensionaris wist bovendien, dat de patriotsche bankiersfirmas geen vinger zouden uitsteken om de regeering in haar moeilijkheden tegemoet te komen, voordat zij de vervolging van de patriotten gestaakt zou hebben; meer dan dat, hij moest voorzien hebben, dat de bankiersfirmas niet alleen niet zouden helpen maar zelfs zouden tegenwerken. [2])

---

1) R. F. H. 1797. Litt. A A. fol. T ttttt. 2. v. De geheele opbrengst was *f* 4.053.450. Voor dit bedrag komt de opbrengst der leening voor op de buitengewone inkomsten. Het vermoeden zou voor de hand liggen, dat de obligaties zijn uitgegeven tegen 81¼ %, doch op de kapitaalsrekening der schuld staat zij ook uitgetrokken op dit bedrag. Vermoedelijk is dus nog ruim *f* 4.000.000 à pari geplaatst. In zijn Aanteekeningen noemt Van de Spiegel de leening mislukt. Deze qualificatie past niet, wanneer bij een stand van de oude leeningen op lagen koers een nieuwe, a pari uitgegeven, nog zooveel opbracht als deze.

2) Aanteekeningen ministerie van Holland.

Veel kwaad aan het welslagen deed een tegelijkertijd op de markt geworpen leening der Oost-Indische Compagnie op voordeeliger voorwaarden. Wegens de belangrijke plaats die de Compagnie inzonderheid in de laatste jaren van haar bestaan in Holland heeft ingenomen, en het belangrijk aandeel dat zij gehad heeft in den volslagen ondergang der Hollandsche financies, is een kleine uitweiding daarover geoorloofd en noodzakelijk.

Gedeeltelijk volgens vroeger gemaakte afspraken en gedeeltelijk op initiatief van de Prins, wien de bestaande organisatie van het vijfde departement bij de Kamer van Amsterdam, een schepping der patriotten,[1]) na de Restauratie een doorn in het oog was, was in het begin van 1788 de Kamer van Zeventien bijeengekomen, zoowel ter beraadslaging over de reorganisatie van het vijfde departement als over middelen tot voorziening in den dringenden geldnood der Compagnie.[2])

Gevolg van deze vergadering van XVII was, dat zij zich wendden tot de Staten-generaal om bijstand voor de Compagnie in de verdediging van de bezittingen, en tot de Staten van

---

1) Colenbrander, De Patriottentijd, III, 31 vlg.

2) Vgl. Van Berckel, Bijdragen tot de kennis van het Europeesch Opperbestuur in Indië, Leidsche dissertatie, en de vervolgen op Wagenaar, XXII, 216. Chalmot, Verzameling van Placaten enz. Campen bij J. A. Chalmot. 1795. Voor het aandeel van Van de Spiegel in 's Prinsen leiding; Vreede, III, 582, 588.

Holland en Zeeland om geldelijke ondersteuning. [1]) Bij de algemeene belangstelling in dezen „hartader voor Hollands welvaren" en bij de algemeene opvatting, dat Holland het niet kon stellen zonder een Compagnie in haar tegenwoordige constitutie, kon dit verzoek moeilijk anders dan een gunstig onthaal vinden. Naar den trant des tijds werd een commissie benoemd om een onderzoek in te stellen naar de gegrondheid van het verzoek [2]) en reeds den 25sten Juni 1788 bracht die commissie een verslag uit: constateerend dat er een tekort was van slechts 30 à 35 millioen, stelde zij voor met Zeeland in onderhandeling te treden over een schikking tot gemeenschappelijke hulp en, in afwachting dier schikking, vijftien millioen in wisselbrieven voor te schieten. [3]) Hoewel het laatste gedeelte van het rapport, rakende den vorm van leening, in het geheel nog niet in behandeling behoefde te komen, verzette de gedeputeerde van Amsterdam zich krachtig tegen dezen nieuwen vorm van leening, dien hij als zwendel qualificeerde. [4])

Ongelijk had de afgevaardigde niet. Hoogst be-

---

1) 29 Maart 1788, Chalmot, VI, 28.

2) Res. Holl. 8 Mei 1781. Vrg. verder Van Berckel, Bijdrage enz.

3) Secr. Res. Holl. 25 Juni 1788. Deze wisselbrieven waren rentegevende schatkistpromessen op korten termijn.

4) In de notulen van Holland is deze aanteekening van Amsterdam niet opgenomen. Dat Amsterdam zich verzette, blijkt uit de

denkelijk was de uitgifte van wat wij thans zouden noemen schatkistpromessen tot een hooge rente, zonder dat een fonds was aangewezen waaruit die wissels betaald moesten worden, en dat nog wel kort na de mislukking eener leening tot het geringe bedrag van *f* 5.000.000, waaruit toch gebleken was, dat op gewonen voet voor Holland geen geld meer te krijgen was. Ten overvloede hadden bankiersfirma's en makelaars in effecten den Raadpensionaris in talrijke conferenties de onmogelijkheid betoogd om onder de bestaande omstandigheden ook maar een duit van patriotsche huizen te leenen. „Het geld zat vast"; volgens hen zou niets loskomen vóór de vervolging der patriotten gestaakt zou zijn. Zoodra de regeering daarmee ophield, zou zelfs de voor de Oost-Indische Compagnie benoodigde *f* 30.000.000. gemakkelijk te krijgen zijn. [1])

Geheel onvruchtbaar waren de besprekingen met de haute finance evenwel niet. Pieter Stadnitski, een erkend patriot, deed den Raadpensionaris een middel aan de hand, dat afdoend zou zijn om Holland en de Campagnie voorgoed uit

---

Aanteekeningen van mijn Ministerie, maar ook bij Bouwens 408 uit een brief van een Amsterdamsch Burgemeester aan Van de Spiegel. Hoe weinig deze wissels aan de beurs als soliede beschouwd werden blijkt uit de aanbieding van een bankier om de negociatie over te nemen à 68 %.

1) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland.

den nood te redden. Het was het middel eener gedwongen leening. Zulk een advies echter, uit den mond van een patriot, nog geen jaar na de geweldddadige herstelling van het prinsgezind regime, was verdacht. Was het Stadnitski's plan de regeering te helpen, dan was onmiddellijke hulp wel zoo veilig; wilde hij de regeering van den wal in de sloot helpen — wat niet geheel onmogelijk was — dan kon een onderneming als de door hem geadviseerde den patriotten uitstekende diensten bewijzen.

Van de Spiegel stond voor een uiterst moeilijke keuze. Hij kon adviseeren tot een ongeclausuleerde amnestie, maar dit zou eene openlijke erkenning zijn, dat Holland's welzijn geheel afhing van de inwilliging van de eischen der patriotten. De Oost-Indische Compagnie aan haar lot overlaten was even bedenkelijk; alle steden waar Kamers gevestigd waren en de groote belanghebbenden in dat lichaam zouden voortaan zijn tegenstanders worden, als zij het nog niet waren. Een gedwongen leening naar het advies van Stadnitski was wel verlokkelijk, maar hoe zou het land haar opnemen en wat zou zij opbrengen? De nood dreef evenwel tot een besluit. Den 11[den] Juli werd hem het vuur zoo na aan de schenen gelegd, dat hij kiezen moest, en zeer spoedig ook. De Staten van Holland besloten in beginsel voorloopig aan de Compagnie te leenen *f* 15.000.000 en vroegen over den vorm van leening

advies aan Gecommitteerde Raden. [1]) De Compagnie zou dus geholpen worden. Maar hoe? Het advies, weldra door Gecommitteerde Raden uitgebracht, toonde duidelijk hoe verlegen ook zij met deze vraag waren. Ondanks het protest van Amsterdam hadden zij het denkbeeld van de Gecommitteerden tot de zaken van de Oost-Indische Compagnie overgenomen: de Compagnie zou 4% schuldbrieven uitgeven, binnen bepaalden termijn inwisselbaar aan het kantoor van Holland. [2]) Hoe Holland de getrokken wissels zou moeten betalen was niemand duidelijk, maar het gegeven advies had in hoofdzaak de strekking om de regeering eenigen bedenktijd te verschaffen. De conclusie werd uitgesteld. Inmiddels drong de Compagnie op betalingen in geld aan. Vrijdag 25 Juli, vóór de opening van de vergadering, van Holland verklaarden eenige Bewindhebbers den Raadpensionaris, dat, wanneer niet voor den volgenden Maandag *f* 800.000 in geld geleverd was, de Compagnie onherroepelijk haar betalingen zou moeten staken. [3]) In de vergadering herhaalden de gedeputeerden van Amsterdam deze bewering [4]).

Het valt moeilijk ons een voorstelling te maken

---

1) Secr. Res. Holl. 11 Juli 1788.
2) Secr. Res. Holl. 17 Juli 1788.
3) Aanteekeningen ministerie van Holland.
4) Secr. Resol. Holl. 25 Juli 1788.

van den allesoverweldigenden indruk, dien de woorden: sluiting van de werkplaatsen der Oost-Indische Compagnie en staking harer betalingen gemaakt moeten hebben. De bedreiging „sluiting van de werkplaatsen" zal voldoende blijken om zelfs wanneer voor vloot en leger tot verdediging van het vaderland de gelden ontbreken, ze ten behoeve van de Compagnie te scheppen. Behoeft het ons te verwonderen? Amsterdam, Rotterdam en de steden van het Noorderkwartier hadden onmiddellijk belang bij het voortbestaan der Compagnie. Bewindhebbers der Compagnie hadden zitting in stadsbesturen en Staten van Holland; de provincie zelf was door de enorme kapitalen, die zij de Compagnie geleend en gegarandeerd had, niet minder belanghebbend bij de welvaart van dit lichaam, dat haar actiën en obligatiën, toenmaals even soliede geacht als in onze dagen inschrijvingen op het Grootboek,[1]) geplaatst had bij klein en groot. Het op datzelfde tijdstip ingekomen bericht, dat de Franschen Trincomale bezet hadden en dat de oorlog dus bijna onvermijdelijk was, maakte niet dien indruk dien de gedreigde „sluiting van werkplaatsen" teweeg bracht.

---

1) Voogden en bestuurders van weeshuizen moesten de hun toevertrouwde kapitalen beleggen in obligatiën van Holland en enkele andere papieren, maar mochten het ook doen in acties en obligaties van de Comp., zelfs toen deze zoo goed als failliet was.

Bewindhebbers waren zich ten volle bewust van hun macht: terwijl de magazijnen der Compagnie vol lagen met kostbare specerijen, verkozen zij liever het machtelooze Holland de duimschroeven aan te leggen dan geld te leenen op de aanwezige voorraden. Holland moest gedwongen worden tot een onderneming, die de Compagnie ten volle uit haar verlegenheid zou redden. Een wisselnegociatie tot het voorgestelde bedrag deed dit slechts ten halve, het was bovendien geenszins zeker of de crediteuren de wissels van Holland zouden aannemen en zoo ja, op welke voorwaarden. In samenwerking met Amsterdam zou de Compagnie haar doel bereiken. Denzelfden 25sten Juli werd het advies van Gecommitteerde Raden in deliberatie gelegd in de vergadering van Holland, en alle leden behalve Amsterdam wilden dien overeenkomstig besluiten. Doch toen de Raadpensionaris meende te kunnen concludeeren in dien zin, omdat zijns inziens toen over den vorm eener leening geen eenstemmigheid vereischt werd, protesteerde Amsterdam zóó ernstig tegen deze „zwendelnegociatie", dat de Raadpensionaris niet durfde doorzetten. 1)

Zijn poging om geld te verkrijgen tot de helft van het benoodigde bedrag door leening op wissels

---

1) Secr. Resol. Holl. 25 Juli 1788; Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland.

was dus mislukt, omdat de wissels ongedekt waren. Wat nu? Van de Spiegel moest de kant van de gedwongen leening wel uit; patriotten, Amsterdam en de Oost-Indische Compagnie dreven hem alle in de richting door Stadnitski aangewezen. Het zoeken van een „prompt en efficacieus middel" tot voorziening in de onmiddellijke behoeften werd commissoriaal gemaakt. [1] .Inmiddels was evenwel de Oost-Indische compagnie niet gered uit haar nood. Commissoriaal was nog slechts het zoeken van snelwerkende financiëele ondernemingen, en binnen drie dagen moest de Compagnie geld hebben. Naar de algemeen heerschende opvatting moest de regeering daarvoor zorgen. De Compagnie had slechts sluiting van werkplaatsen aan te kondigen en had daarmee haar plicht gedaan; aan de regeering de zorg om die sluiting te voorkomen. Terwijl de Bewindhebbers van het noodlijdend lichaam hooghartig weigerden hun voorraden te beleenen, trok de eerste minister van Holland naar Haarlem om voor het souvereine gewest Holland een stap te doen, waarvoor Bewindhebbers zich schaamden en die hun ook niet gebaat zou hebben. Hij bezocht daar het hoofd van het bankiershuis Hope, om voor de Compagnie hulp te vragen. Hope was niet ongeneigd te helpen, maar zooals begrijpelijk is, hij

1) Secr. Resol. 25 Juli 1788.

wilde eenige zekerheid voor de terugbetaling van wat hij aan Holland ten behoeve der Compagnie zou voorschieten. Van de Spiegel sprak toen over zijn nog niet tot rijpheid gekomen plan om een gedwongen leening voor te stellen. Dit denkbeeld vond instemming bij Hope, die zich bereid verklaarde die leening aan de beurs te steunen. [1]

Tot meerdere veiligheid beloofden op verzoek van Van de Spiegel burgemeester Van de Poll van Amsterdam en Meerman Van der Goes aan Hope, dat zij tot het welslagen van Van de Spiegels plan zouden medewerken. Aldus ten aanzien der terugbetaling gerust gesteld leende Hope vóór Maandag vier ton aan de Compagnie. [2]

De omstandigheid dat er nu althans eenig uitzicht was, hoe de wissels van de voorgestelde wisselleening betaald zouden worden, veranderde de stemming ten opzichte daarvan geheel. Amsterdam onthield er zijn goedkeuring niet langer aan. [3] Zij ging thans door en slaagde, mede door de persoonlijke

---

1) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland; verder de brieven van Van de Spiegel aan burgemeester Van de Poll 27 Juli 1788; aan Meerman van der Goes 27 Juli 1788; aan Hope 28 Juli 1788; arch. V. d. Sp. 49—52.

2) Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland. In den brief aan Hope van 28 Juli 1788 beklaagt Van de Spiegel er zich over, dat de Comp. en Amsterdam 8 ton hebben gevraagd en nu ook met 4 ton zich voorloopig kunnen redden; arch. V. d. Sp. 49—52.

3) Secr. Resol. Holl. 30 Juli en 1 Aug. 1788.

bemoeiing van Hope ter beurze;[1]) binnen veertien dagen waren *f* 5.000.000 in wisselbrieven geplaatst,[2]) de Compagnie was voorloopig gered zonder beleening van peper en muskaat, maar Holland had zijn vrijheid van deliberatie verpand. Terwijl de admiraliteiten van Holland zich van dag tot dag dieper in de schuld staken zonder dat voor haar iets gedaan werd, terwijl Holland ten eigen behoeve een leening tot $2^1/_2\,^0/_0$ uitschreef en mislukken zag, sloot het voor de Oost-Indische Compagnie een leening tot $4^0/_0$ en ging de Raadpensionaris verplichtingen aan, die Holland misschien niet zou kunnen vervullen. Het was niet teveel gezegd, dat de Compagnie een staat in den staat was. De „haute finance" had haar en Holland gered. Zij zouden later ervaren, dat de geldmannen beider wel en wee in handen hadden.

Bewindhebbers konden inmiddels tevreden zijn. Zij kregen voorloopig *f* 5.000.000. in schatkistbilletten; Holland had slechts op den ingeslagen weg voort te gaan om hun de overige reeds gevoteerde *f* 10.000.000 te leveren. Zonder eenige verplichtingen hunnerzijds waren zij dan reeds met de helft der benoodigde gelden geholpen. De andere helft,

1) Aanteekeningen van mijn ministerie.

2) Van de Spiegel aan Ketwich 17 Aug. 1788. Ketwich was effectenmakelaar en bankier te Amsterdam. Met hem behandelde de Raadpensionaris gewoonlijk financiëele operaties.

wel, dat was eenvoudig genoeg. Van de Spiegel had zich zedelijk verbonden tot een gedwongen leening; hij moest binnen betrekkelijk korten tijd de uitgegeven wissels honoreeren; niemand had meer belang in een gedwongen leening dan hij. Bewindhebbers met hun machtigen aanhang zouden met steun van Amsterdam en andere kamersteden het consent in de geforceerde leening wel afhankelijk stellen van de bewilliging der nog ontbrekende gelden; Van de Spiegel zou daarbij moeten helpen om zijn leening er door te krijgen. De Raadpensionaris evenwel voelde het gevaar, waarin hij verkeerde en maakte van zijn kant zijn berekeningen. De tweede en derde serie der wisselleening werden niet uitgegeven. Bewindhebbers bleven dus in schromelijke geldverlegenheid, en deze geldverlegenheid zou de Raadpensionaris gebruiken om de clique der Oost-Indische Compagnie gunstig voor zijn plan te stemmen, zonder dat deze het zou wagen door voorwaarden te stellen de leening in gevaar te brengen. Nolens volens zouden de Compagnie en Amsterdam gaaf in de leening moeten meegaan en ter wille van hun eigen belang genoodzaakt zijn mede te werken, om Hollands berooide schatkist en de hulpelooze Marine er boven op te helpen.[1]) Ook andere overwegingen

1) Daarom werd het aanbod van Amsterdamsche makelaars om de geheele wisselnegociatie over te nemen tegen geheele amnestie verworpen. De hier vermelde beweegreden uit V. d. Sp. aanteekeningen.

moesten van de Spiegel voorzichtig maken ten opzichte van de wisselleening. Was het welslagen van de tweede emissie wel zoo zeker? Menig schuldeischer van de Compagnie had, twijfelend aan het vermogen van dat lichaam en blij geld of althans wissels op Holland te kunnen krijgen, genoegen genomen met uitbetaling in wisselbrieven. Het was niet met zekerheid te zeggen, of bij een tweede uitgifte van *f* 5.000.000. weer een groot deel der wissels geplaatst zou kunnen worden bij schuldeischers. Aan den anderen kant moest de Raadpensionaris rekening houden met de mogelijkheid van aflossing. Na betrekkelijk korten tijd waren de wissels met de vervallen rente betaalbaar gesteld; zou bij mogelijke aanneming van de gedwongen leening het geld daarvan snel genoeg binnen komen om alles af te lossen? [1]) Wanneer dat niet gebeurde, zou het crediet van Holland reddeloos verloren zijn en zoowel wisselbrieven als gewone obligaties, welke laatste door een wisselleening tot hoogere rente toch al verloren hadden, [2]) zouden geweldig verliezen in koers. Zoowel dus om zich voor de gedwongen leening den steun van Bewindhebbers c. s. te verzekeren als om niet al te spoedig voor een te groote aflossing gesteld te worden en om de kans van mislukken der

1) Van de Spiegel aan Ketwich 17 Aug. 1788; arch. V. d. Sp. 49—52.

2) Renfner aan den koning van Pruisen 26 Aug. 1788; De Jonge, La Restauration enz.

wissel-uitgifte te ontgaan, staakte Van de Spiegel de onderneming en maakte zijn toebereidselen voor de dwangleening.

De resolutie van 25 Juli [1]), waarbij het zoeken naar een prompt en efficacieus middel tot het verkrijgen van geld commissoriaal was gemaakt, bood het middel om het plan in de Staten van Holland te brengen.

Den 22sten Augustus bracht het Groot-besogne met Gecommitteerde Raden een rapport uit omtrent het „prompt en efficacieus middel." Daarin werkten zij uit het plan van de gedwongen leening. Zij vroegen den 25sten penning van het bezit van ieder, wiens vermogen op *f* 2500 of meer werd getaxeerd. Tegen een storting van deze 4% van elks vermogen, op beëedigde verklaring dat het vermogen niet grooter was, zouden rentegevende recepissen worden uitgereikt. Het Besogne verklaarde tot deze leening te hebben moeten besluiten om verschillende redenen: een gewone leening was na de ervaring van Maart 1788 niet meer mogelijk; de Oost-Indische Compagnie behoefde meer dan bij resolutie van 11 Juli was toegestaan en ter dekking van de uitgegeven aandeelen in de leening op wissels moest geld gevonden worden. Bovendien behoorde het crediet van Holland door één onderneming, die voldoende was om eenige

1) Secr. Resol. Holl. 25 Juli 1788.

jaren de zaken gaande te houden, hersteld te worden.

Hoewel het voorstel niet onverwacht kwam, en aanzienlijke staatsleden reeds toezeggingen gedaan hadden, kon niet verwacht worden, dat een zoo ingrijpend leeningsplan geen oppositie zou ontmoeten. Bij de eerste deliberatiën [1]) bleken de Ridderschap, Dordrecht, Haarlem, Delft, Amsterdam, Rotterdam, Schiedam, Alkmaar, Hoorn, Edam, Monnikendam, Medemblik, Purmerend onvoorwaardelijk of op weinig beteekende voorwaarden in beginsel de leening op den voorgeslagen voet te willen aanvaarden. Leiden, Gouda, Gorcum hadden ernstige bezwaren, Schoonhoven, Brielle en Enkhuizen aarzelden maar zouden bij een tweede stemming wel met het voorstel meegaan. Dit geschiedde ook den 8sten September. Den volgenden dag, 9 Sept., werd de conclusie verwacht, doch zij kwam niet. Weliswaar wilden Leiden en Gouda de conclusie aanzien, maar krachtens een eenparig besluit der stedelijke regeering bleef Gorcum weigeren. [2]) Geen betoogen van den Raadpensionaris mochten baten; Gorcum volhardde, en voor een zaak als deze was eenstemmigheid noodig. Het eenige wat Van de Spiegel verkreeg was, dat aan Gorcum een adhor-

---

1) Zie de notulen van de statenvergaderingen hierover bij Vreede, IV, 338 vlg.

2) Van de Spiegel aan Zijne Hoogheid 9 Sept. 1788; arch. V. d. Sp. 49--52.

tatieve missive werd geschreven. [1]) Het uitblijven van de conclusie veroorzaakte een aanzienlijke daling in de Hollandsche obligaties, die toch al laag stonden, doordat de patriotten deze tot zeer lagen koers aan de markt brachten. Tot 50% zelfs werden zij aangeboden. [2]) Gelukkig had de missive aan Gorcum, nog gesteund door de bemiddeling van den Prins, [3]) het verlangde gevolg. Gorcum consenteerde in de leening, waarvan het uitgewerkte plan den 19en Sept. aangeboden en weldra aangenomen werd. Inmiddels bleven de staatkundige tegenstanders voortgaan met den verkoop van Hollandsch papier [4]) en verzuimden zij niet de ontevredenheid tegen een zoo zware geldlichting aan te blazen. [5]) Behalve dat de daling, die daarvan het gevolg was, het krediet schaadde, bracht zij ook nog dit nadeel mee, dat de opbrengst van de leening daardoor aanmerkelijk verminderde, daar de taxatie van effectenwaarden zou moeten geschieden naar den koers van 30 September. [6]) Het zeer eenvoudige middel om de daling te voorkomen door opkoop tot hoogeren prijs lag

1) Secr. Res. Holl. 9 Sept. 1788.

2) Renfner aan den koning van Pruisen 12 Sept. 1788, bij de Jonge, La Restauration et Mr. Van de Spiegel. Documents. Den 16en Sept. was de koers volgens mededeeling van denzelfde 68.

3) Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, III, 82.

4) Van de Spiegel aan Ketwich 14 Sept. 1788; arch. V. d. Sp. 49—52.

5) Renfner als boven.

6) Van de Spiegel aan Ketwich 14 Sept. 1788; arch. V. d. Sp. 49—52.

niet in het bereik der regeering, omdat haar geld voor deze operatie ontbrak. [1]) Met het eerste binnengekomen geld heeft de Raadpensionaris evenwel de Hollandsche schuld gesteund door opkoop van de talrijke in den handel gebrachte recepissen der gedwongen leening. Hij slaagde er daardoor tevens in een aanzienlijk deel van het binnenkomende geld voordeelig te plaatsen en uit de zoo bespaarde rente de grondslagen te vormen voor een amortisatiefonds. Terwijl door dezen handgreep de gemoederen der houders van obligaties en recepissen gekalmeerd werden en de koers omhoog liep, bracht Gijsbert Karel van Hogendorp door het schrijven van een paar brochures het zijne bij tot geruststelling van het publiek. [2]) Een gevaar dat bleef bestaan was, dat de prijs van het geld door de plotseling rijzende vraag omhoog zou loopen. Er gingen zelfs geruchten, dat de rente voor geld in specie tot 12$^0/_0$ zou stijgen. Ook daartegen werden maatregelen getroffen. Een deel van het gestorte geld werd tegen matige rente en behoorlijke schuldbekentenis aan de steden, maar inzonderheid aan de leenkamer van Amsterdam in voorschot gegeven, die het dan tegen

---

1) Van de Spiegel aan Ketwich 14 Sept. 1788; Arch. V. d. Sp. 49-52.

2) Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, III, 23. Missive van een Oud-burgemeester over den 25sten penning en Brief van een boer uit den Alblasserwaard aan een vriend in 't Westland.

onderpand van effecten konden verschaffen aan hen, die het vroegen. [1])

De leening had een onverwacht succes. Bij termijnen kwam het geld in en termijnsgewijs werd het gebruikt voor de aflossing van de schulden en de betalingen aan de Oost-Indische Compagnie. Wat algemeen gevreesd werd — dat de koers der Hollandsche schuld door een zoo groote vermeerdering der in omloop zijnde schuldbrieven nog verder zou dalen — geschiedde niet. Nog vóór het eind van 1788 was hij 10% gerezen. Hoewel deze rijzing niet uitsluitend kan worden toegeschreven aan verhooging van Hollands crediet, daar zij mede gevolg was van den grooten opkoop op order van Holland, kan toch niet ontkend worden, dat de operatie een gunstigen invloed heeft uitgeoefend op den algemeenen stand van zaken in de eerstvolgende jaren.

Met de allengs binnenkomende *f* 53.000.000, [2])

---

1) Van de Spiegel aan Ketwich 7 Oct. 1788. Willem V aan Van Lijnden van Blitterswijk. Van de Spiegel aan Van de Poll 16 Oct. 1788; arch. V. d. Sp. 49-52.

2) Het is uit het Rapport van 1787 natuurlijk niet op te maken, waarvoor het geld van den 25sten penning besteed is. Voor de juiste opbrengst, Bijl. V. 4. In het archief V. d. Sp. 76. vond ik een staatje van Nov. 1791. Ruwe calculacie van het bezwaar van Holland.

aan O. I. Comp.	*f* 21.150.000
aan W. I. Comp.	*f* 500.000
aan Steden circa	*f* 1.200.000
inkoop obligaties	*f* 7.751.000
aflossing aan Engeland	*f* 500.000
admiraliteiten	*f* 8.000.000

die de leening na aftrek van kosten heeft opgebracht, werden de financies van Holland tijdelijk ruimer en konden de Oost-Indische Compagnie, de admiraliteiten, de West-Indische Compagnie gesubsidieerd, de Pruisische troepen en de in dienst genomen subsidietroepen betaald worden. Intusschen was de schuldenlast van Holland reeds weder met *f* 57.000.000 toegenomen, waarvan een aanzienlijk gedeelte tegen de gewone rente van 4$^0/_0$, belast met den honderdsten en tweehonderdsten penning, en een bijna even groot gedeelte in 5$^0/_0$ dertigjarige renten, hetgeen een stijging van den rentelast met ruim tweeentwintig ton per jaar ten gevolge moest hebben gedurende de volgende dertig jaar. Weliswaar kwam op deze rentevermeerdering een belangrijke afslag door de rentebesparing op de ingekochte recepissen, zou de Oost-Indische Compagnie rente betalen voor de haar verstrekte *f* 21.000.000 en was ook onder de rentevermeerdering een aanzienlijk bedrag voor de aflossingen op de dertigjarige renten, maar bij een geraamd tekort van een half millioen op de

extraordin. militie	*f* 3.500.000
subsidietroepes over 3 jaar	*f* 2.500.000
bij deze	*f* 45.101.000
gevoegd de meerdere rente p.m.	*f* 2.500.000
en de tekorten	*f* 2.800.000

Hieruit blijkt, dat eind 1791 nagenoeg de geheele 25e penning verteerd moest zijn, behalve de in portefeuille liggende recepissen.

begrooting, nog te vermeerderen met de betalingen op de petitiën en bij de weinige zekerheid, die de Oost-Indische Compagnie voor betaling van rente en terugbetaling van hoofdsom bood, was toch de vermeerdering van lasten zorgwekkend.

Holland was rijk, een herziening van de bestaande belastingen en een verbeterde wijze van heffing, gepaard met bezuiniging, zouden gemakkelijk het bestaande tekort kunnen aanvullen. Het was maar de vraag, of de Raadpensionaris middelen zou vinden om de stijging van uitgaven te voorkomen en vermeerdering van inkomsten te verkrijgen. Het eerste scheen moeilijk in den aanvang reeds van zijn ministerie. Immers tot handhaving van de binnenlandsche rust en beveiliging van de grenzen had de nieuwe regeering, in afwachting van de nieuwe organisatie der landmacht, Mecklenburgsche, Anspachsche en Brunswijksche subsidietroepen in dienst genomen, die het Hollandsche budget bezwaarden met *f* 600.000 's jaars; de nieuwe legervoorstellen van den Prins [1]) dreigden nog grooter lasten te zullen opleggen; de voorloopig onafwikkelbaar schijnende quotengeschillen zouden in elk geval moeten eindigen met een verhooging van Hollands bijdrage in de Unielasten, en hadden thans reeds ten gevolge, dat eenige provincies haar bijdrage in de

1) Voorstellen van 1788 en 1789.

lasten der Unie geheel of gedeeltelijk geweigerd hadden, waarvan Holland een gedeelte op zijn rekening had moeten nemen. De nieuwe bondgenooten drongen herhaaldelijk aan, dat de Republiek zich in staat stelde om haar bondgenootschappelijke plichten na te komen en leger en vloot voor mogelijke en steeds dreigende conflicten in bruikbaren toestand bracht. Al was de kas van Holland, zoolang de groote inkomsten van den vijfentwintigsten penning bij termijnen toevloeiden, bestand tegen een tekort van eenige jaren en de genoemde buitengewone uitgaven het financiewezen van Holland bleef bij voortduring de zorg der regeering vorderen.

De O.-I. Compagnie droeg hiervan allereerst de schuld; zij zette een pomp op Hollands schatkist en wel een pomp van buitengemeen vermogen. Nog vóór den aanvang van het jaar 1789 had zij de 15 millioen, door de Staten van Holland bewilligd, in wisselbrieven of contanten voor het grootste genoten. [1]) Het was te verwachten, dat Bewindhebbers op de oogenblikkelijk wel voorziene schatkist van Holland zouden aanvallen, om het restant van haar tekort van *f* 30.000.000 te dekken. In de Staten van Holland waren zij òf door

---

1) Rapport van Gecomm. R. Resol. Holl. 30 Jan. 1789.

belanghebbende steden òf door andere geïnteresseerden voldoende vertegenwoordigd om, naar zij meenden, weer op een goede ontvangst van hun geldaanvragen te kunnen rekenen. Toch viel hun dat niet mee. Den 13den Dec. 1788 deed dezelfde commissie, die indertijd rapport had uitgebracht omtrent den financiëelen staat der Compagnie, een reeks voorstellen, die hierop neerkwamen, dat Holland en Zeeland gemeenschappelijk de achterstallen der Compagnie zouden dekken in verhouding van drie tot een, maar dat tevens den Bewindhebbers zou worden ter zijde gesteld een staatscommissie van eenige Hollandsche en Zeeuwsche leden, die namens de Staten dier gewesten toezicht op of liever volledig inzicht in de zaken der Compagnie zou krijgen en de schakel zou zijn tusschen de Staten en Bewindhebbers. Tevens gaven de rapporteurs aan, tot welke doeleinden het verstrekte geld zou moeten aangewend en op welke voorwaarden van rente en aflossing het gegeven zou worden. [1]) Dit voorstel, dat dus feitelijk de strekking had om Bewindhebbers onder curateele te stellen, wekte hun hevige verontwaardiging en maakte, met andere grieven, hen tot Van de Spiegels ergste vijanden. Het voorstel werd niet dadelijk aangenomen. De Compagnie moest dus wachten op verdere geldverstrekkingen,

1) Secr. Resol. Holl. 13 Dec. 1788.

totdat tusschen Holland en Zeeland omtrent de totaalsom overeenstemming was verkregen en de Staten van Holland het geheele subsidie van ongeveer *f* 22.000.000 zouden hebben toegezegd. De toestand van de Compagnie gedoogde evenwel geen uitstel tot de betrokken provincies het eens zouden zijn geworden. Reeds in Januari 1789 wendden Bewindhebbers zich wederom tot de Staten met de mededeeling, dat de Compagnie *f* 5.000.000 schade had geleden door het uitblijven van eenige retourschepen en dat zij vóór de voorjaars-verkooping van 1789 noodzakelijk met *f* 7.200.000 moest worden geholpen. [1]) De Raadpensionaris en Gecommitteerde Raden betoogden den Staten, dat aan de Compagnie van de geconsenteerde *f* 15.000.000 nog uiterlijk *f* 2.000.000 toekwamen en adviseerden daar niet boven te gaan. Hun voorstel werd aangenomen. Nieuwe reden tot ergernis van de machtige groep Bewindhebbers, Kamersteden en andere belanghebbenden, en de volle verontwaardiging richtte zich tegen den Raadpensionaris. Zoo groot was hun invloed, dat Van de Spiegel toch niet kon verhinderen dat hun bijna de volle *f* 22.500.000 nog in den loop van 1789 werden verstrekt. [2]) Aan den anderen kant

---

1) Secr. Resol. Holl. 24 Jan. 1789; Resol. Holl. 30 Jan. 1789.
2) Resol. Holl. 4 Juni, 9 Sept., 22 Oct. 1789.

hadden de voortdurende geldverstrekkingen, nog voordat de „commissie van politicq insien" benoemd was, tengevolge dat vele steden, met Dordrecht aan het hoofd, zich aan de zijde van den Raadpensionaris schaarden ter bestrijding van de ongehoorde eischen van het syndicaat, dat Hollands schatkist exploiteerde. [1]) Hun verzet prikkelde weder de Bewindhebbers, die dan ook niet nalieten op allerlei kleingeestige manieren den Raadpensionaris te plagen en hem zoo zijn oppositie betaald te zetten. Had hij inlichtingen noodig, geen der Bewindhebers was in staat ze hem te verschaffen. [2]) Machtigde hij Bewindhebbers tot een vervroegde aflossing van de in omloop zijnde wissels, Bewindhebbers vervroegden eigenmachtig in hun aankondiging dien termijn tot een tijdstip, waarop Hollands kas geen geld had. [3]) Bewindhebbers hebben geld gevraagd en het wordt hun toegestaan tot een bedrag van $3^1/_2$ millioen; de waarschuwing, dat zij zullen trekken, zenden Bewindhebbers twee dagen van te voren. [4]) De Joden te Amsterdam verlangen een uitdeeling, Bewindhebbers vragen op hun beurt

1) Resol. Holl. 4 Juni, 9 Sept. en 22 Oct. 1789.

2) Van de Spiegel aan Rendorp 18 Juni 1789.

3) Van de Spiegel aan Rendorp 26 Maart 1789. Van de Spiegel had hen gemachtigd het te doen tegen 1 Aug., zij deden het 1 April; arch. V. d. Sp. 49—52.

4) Van de Spiegel aan Rendorp 18 Juni 1789; arch. V. d. Sp. 49—52.

den Raadpensionaris om advies;[1]) adviseerde hij gunstig, Holland zou ten slotte de uitdeeling moeten betalen; adviseerde hij ongunstig, tegenover alle houders van acties werd hij door Bewindhebbers aangewezen als de oorzaak van de niet-uitdeeling. Wat was volgens hen de aanleiding tot het voorstel om een commissie van toezicht te benoemen? Niet dat de provincie, die langzamerhand voor ongeveer het zevenvoud van het aandeelenkapitaal in de Compagnie betrokken was, eenige mededirectie in dat lichaam eischen moest, maar louter de eerzucht van Van de Spiegel, die alleen de leiding van de Compagnie wilde hebben.[2]) Het is begrijpelijk dat, toen eindelijk de gewenschte overeenstemming met Zeeland en de vereischte machtiging van de Staten-Generaal verkregen waren[3]) en in Holland de commissie van „politicq insien" benoemd zou worden, Van de Spiegel geen lust gevoelde daarin zitting te nemen. Hij stelde zich tevreden met de benoeming van een viertal „gequalificeerde regenten." Thans zouden aanzienlijke regeeringsleden kennis nemen van het inwendig beheer van dit „lichaam zonder directie, ordre of spaarzaamheid." Hij hoopte in hen een krachtigen steun te vinden tegen die regenten, die

---

1) Van de Spiegel aan Rendorp 4 Juli 1789; arch. V. d. Sp. 49—52.
2) Aanteekeningen van mijn ministerie.
3) Res. St. Gen. 14 Mei 1790.

tevens Bewindhebbers waren en Staats- en Compagnies belangen niet konden scheiden, of liever Hollands belang ondergeschikt maakten aan de belangen van hun vennootschap. De uitkomst stelde hem teleur; reeds na korten tijd werden de gequalificeerde regenten geheel door de Compagnie ingepalmd en schaarden zich naast de Compagnie tegenover hem. [1])

Het is duidelijk, dat onder de bestaande omstandigheden Holland versterking van inkomsten noodig had; tegenover de houders van obligaties van Maart 1788 had Holland reeds de verplichting op zich genomen een fonds te zoeken voor aflossing en rentebetaling. Een redelijk financiëel beheer liet bovendien niet toe kalm de opbrengst van leeningen te verteren zonder uit te zien naar middelen tot dekking van de gewone jaarlijksche tekorten en van de stijging dier tekorten door de renten der onlangs gesloten leeningen.

De commissie, reeds in Maart '88 benoemd tot het zoeken van middelen tot versterking van inkomsten, bleef lang slapend; eerst tegen het einde van 1789 kwam zij met eenige voorstellen. [2]) Het was een vruchtbaar terrein, waarop deze commissie werkte, en zij had, wanneer haar bevoegdheid wat ruimer en de publieke geest van Hollands staats-

---

1) Aanteekeningen van mijn ministerie.
2) Secr. Resol. Holl. 10 Dec. 1789.

leden minder eng waren geweest, prachtig kunnen arbeiden in dien hof vol onkruid, waarvan reeds Slingelandt getracht had het hardnekkigste uit te roeien. „Is iets bequaamer om de weg te baanen tot verandering in de regeering, als de financiën te laaten in het jeegenwoordig verval?" [1]) riep hij zijn lastgevers toe, die niets meer vreesden dan een omwenteling ten gunste van den Prins. Thans onder een stadhouderlijke regeering, herinnerde Van de Spiegel de zijne er aan, dat een revolutie bij voortduring van de bestaande gebreken in het financiewezen onafwendbaar was. Beide hadden gelijk; alle regeeringsvormen waren onhoudbaar bij een stelsel als toen en vroeger in gebruik was.

Het allergrootste gebrek was hetzelfde, dat de constitutie der Unie onhoudbaar maakte: de vereischte eenparigheid van stemmen voor alle belastingen, elk jaar opnieuw. Er waren geen middelen van afkomst, geen onderwerping dus aan *de* meerderheid of *een* meerderheid, zelfs geen mogelijkheid op onderwerping aan een arbitrale uitspraak. Eén weerspannige stad kon de beste pogingen tot verbetering tegenhouden.

Een tweede gebrek was, dat de uitlegging der ordonnanciën op de middelen behoorde aan de Staten van Holland en niet aan het Hof of aan Gecommitteerde Raden. De ontduikingen werden te ge-

---

1) Simon van Slingelandt, Staatkundige geschriften, I, 163—164.

makkelijker, doordien hangende de deliberatiën over de interpretatie der ordonnanciën de belastingen niet betaald werden. Uit de constitutie van Holland en zijn geschiedenis vloeide een ander gebrek voort, dat ook allernoodlottigst werkte: de omstandigheid dat de rechtspraak over belastingontduiking in eersten aanleg behoorde bij de schepenen der steden en in tweede instantie aan Gecommitteerde Raden van Noorder- of Zuiderkwartier, waarin wederom de stedelijke belangen te veel op den voorgrond traden. De gevolgen van de onttrekking der judicatuur over ontduikingen aan het Hof van Holland waren overal zichtbaar. Verscheiden middelen, door stedelijke ambtenaren geheven, drukten zoo ongelijk, dat verhuizingen van de eene stad naar de andere, zelfs verplaatsing van het eene kwartier naar het andere, er het gevolg van waren. [1])

Een duidelijk bewijs voor de ongelijkmatige heffing der belasting ligt hierin, dat in het Noorderkwartier op het eind van 1794 aan verpondingen niet waren ingevorderd *f* 1.922.500, terwijl het Zuiderkwartier slechts *f* 1.135.800 aan restanten had laten zitten. Bij gelijkheid van verhouding tusschen de opbrengst uit dit middel en de restanten had het Noorderkwartier nauwelijks een ton

---

1) R. F. H. 1797 pag. 49–50.

in gebreke moeten blijven. De remissiën bedroegen in het Noorden ongeveer een derde van de schatting, in het Zuiden $^{1}/_{31}$. [1]) Toen enkele middelen verhoogd werden gedurende het ministerie van Van de Spiegel was de meerdere opbrengst in het Zuiderkwartier buiten alle verhouding gunstig tegenover die van het Noorderkwartier. [2]) Die achterlijkheid van het Noorderkwartier was toe te schrijven 1⁰ aan de slappe invordering door de stedelijke ambtenaren en magistraten, [3]) 2⁰ aan de onbeduidende rechtspraak in eerste instantie, 3⁰ aan de zwakke rechtspraak in tweede aanleg. Een heilzame verbetering was indertijd geweest, dat het Noorderkwartier in de uitgaven van Holland op een quote was gesteld, maar de overbetalingen van het Zuiden waren door het Noorden nooit aangezuiverd, en zoo was ook die quote in verval geraakt; naarmate het tweede meer ontlast was, waren de lasten van het Zuiden toegenomen. [4])

De meest afdoende middelen om de financies te te herstellen zouden geweest zijn: ten eerste het aanvaarden van middelen van afkomst en onder-

---

1) R. F. H. 1797 pag. 20.

2) R. F. H. 1797 pag. 21—22. De vermeerderingen van de opbrengst van Zuider- en Noorderkwartier verhouden zich als 30 : 1, de gewone opbrengsten als als 9 : 1.

3) Vgl. hieromtrent R. F. H. 1797 pag. 21, 22.

4) R. F. H. 1797 pag. 22.

werping van de afwijkende minderheid aan een meerderheid of aan een arbitrale uitspraak; ten tweede het onttrekken der inning van de middelen aan stedelijke magistraten en ambtenaren; ten derde het overbrengen der beslechting van geschillen over belasting en der processen tegen overtreders van belastingordonnanties aan den localen magistraat en de afhankelijke Gecommitteerde Raden van beide Kwartieren in eerste en hoogste instantie naar het Hof van Holland; ten vierde vereeniging van de gescheiden kassen van Noorder- en Zuiderkwartier; ten vijfde het opdragen der interpretatie van de ordonnancies aan het gecontraheerd college van Gecommitteerde Raden of beter nog aan het Hof van Holland.

De administratie aan het kantoor van Holland was, hoewel verward en omslachtig, goed. Geen betalingen werden gedaan dan op posten, die behoorlijk volgens resolutie van de Staten waren toegestaan, en op ordonnancies van Gecommitteerde Raden, geteekend door de secretarissen en vooraf ten kantore der financies geregistreerd. [1]) Daar de groote gebreken in de constitutie van Holland lagen, zou een ingrijpende verbetering zoo niet geheel onmogelijk dan toch uiterst moeilijk vallen. Alle reeds vroeger aangewende pogingen tot verbetering waren mislukt. De commissie voor-

1) R. F. H. 1797. p. 60. vlg.

zag dan ook weinig heil van haar voorstel, dat zij 10 Dec. 1789 indiende en waarvan de hoofdstrekking deze was: 1)

1⁰. Dat H. E. Gr. M. de commissie tot herziening van de ordonnancies machtigden om niet slechts de ordonnancies te herzien maar om ze gerevideerd op naam van H. E. Gr. M. te arresteeren en in train te brengen, mits geen nieuwe of verhoogde belastingen behelzende; of dat H. E. Gr. M. een verkorte wijze van delibereeren over deze materie geliefden vast te stellen;

2⁰. dat de Staten van Holland de executie van de ordonnancies en de interpretatie geliefden over te dragen aan Gecommitteerde Raden in beide kwartieren;

3⁰. dat H. E. Gr. M. mee zouden werken om uit den weg te ruimen de „beschroomdheden", die te veel de invordering van de gemeene middelen belemmerden, bij bailluwen, schepenen, commissarissen en bedienden, door een betere betaling van de bedienden en betere handhaving in hun bediening;

4⁰. dat de leden van Staat tot onderlinge gerustheid op de strikte en eenparige executie van de ordonnancies het officie fiscaal in beide kwartieren zouden gelasten zonder aanzien des persoons op de nakoming van dit alles acht te geven, en dat het officie jaarlijks kennis zou geven van op-

---

1) Secr. Resol Holl. 10 Dec. 1789.

komende en indringende misbruiken, welke naar zijne meening geweerd moesten worden.

De deliberatiën [1]) in de Staten waren niet onverdeeld gunstig voor het voorstel. Vooral het eerste en tweede lid vonden verzet. Het eerste bij Leiden, Gouda en Medemblik op grond, dat de ordonnancies te veel veranderd zouden kunnen worden zonder dat de Staten daarin verder gekend werden. Het tweede o. a. bij Dordt en Leiden, omdat zij het dwaas achtten, dat een inferieur college de wetten van den souverein interpreteerde. Vandaar dat twee voorstellen gedaan werden: de deliberaties over gerevideerde ordonnancies te houden aan de Staten, maar de afkomst te bespoedigen door een termijn te stellen binnen welken er bij meerderheid van stemmen over beslist zou worden; en ten tweede de interpretatie van de ordonnancies te brengen bij Gecommitteerde Raden met beroep op den souverein.

In zijn conciliatoir nam de Raadpensionaris deze aanvullingen over. Dientengevolge besloten de Staten den 30sten Jan. 1790, dat binnen vier weken na de indiening van een ontwerp tot wijziging der ordonnancies de op- en aanmerkingen moesten zijn ingediend, dat de commissie den Staten zou dienen van advies omtrent de opmerkingen en dat,

---

1) Arch. V. d. Sp. 165. Res. Holl. 15 Jan. 1790.

veertien dagen nadat het advies ter tafel gebracht zou zijn, bij meerderheid van stemmen over het voorstel zou worden beslist. In het tweede lid werd de bepaling van het hooger beroep overgenomen; het derde en vierde lid bleven nagenoeg onveranderd.

Ondanks deze resolutie was toch niet veel verbetering te wachten. Immers de gebreken in de invordering van de belastingen bleven; eveneens de scheiding van de kassen van Noord en Zuid en ook de rechtspraak in eersten en tweeden aanleg; alleen de interpretatie van de ordonnancies werd wat bespoedigd. Het toezicht van het officie fiscaal en het goede voornemen om alleen geschikte personen aan te wijzen voor de invordering beteekenden al zeer weinig, daar evenals vroeger de belastingen zouden worden ingevorderd door stedelijke magistraten of door bedienden met behulp van den stedelijken magistraat. Gunstig kon alleen een herziening werken, inzoover men met een ervaring van vele jaren thans de nieuwe reglementen zoo kon redigeeren, dat de onderdeelen, die vroeger veel gelegenheid tot „beschroomdheden" bij de uitvoering aanleiding hadden gegeven en de ontduiking hadden vergemakkelijkt, thans scherper gesteld konden worden.

De verrassende uitslag op de afkomst-bepaling gaf hoop, dat bij ijverig werken der commissie de Staten van Holland binnenkort er in zouden kunnen slagen de inkomsten te vermeerderen.

De uitkomst viel tegen. Van Maart 1790— Maart 1791 werden ter tafel gebracht ontwerpen voor nieuwe ordonnancies op gemaal, beestiaal, heeregeld, koffiegeld, theegeld, plaisirgeld, passagegeld, consumptie-tabak, kleingeld, brandewijn en collateraal. [1]) De behandeling van alle deze ontwerpen was dezelfde. Zij werden voorgedragen, de leden van Staat namen ze over om ze „in den haren" nader te bespreken en instructie te vragen. In de respectieve steden werd een commissie van onderzoek benoemd; de leden hiervan maten de waarde van het voorstel af — als ze ruim van opvatting waren, — naar een locaal belang, anders naar hun eigen belang; hadden zij van de zaak in onderzoek geen verstand, dan wendden zij zich om advies tot hen, die door den aard van hun bedrijf met de nieuw voorgestelde belastingordonnancies in aanraking zouden komen, en deze gaven een oordeel, dat het best met hun voordeel in overeenstemming was. Zoo kwam, naar aanleiding van de ordonnancie op het passagegeld, van Leiden de aanmerking, dat naar het oordeel van de Leidsche vroedschap de schuitjes, die wel eens dienden om lijken te vervoeren, van deze belasting dienden te worden vrijgesteld. Onder de aanmer-

1) Zie Resol. Holl. 16 Maart, 7 Mei, 15 Mei, 5 Juli, 19 Augustus, 29 September 1790. 28 Januari, 17 Maart, 18 Maart, 16 Juni, 2 Augustus 1791.

kingen op het koffiegeld is er een, die er op aandringt, dat domineesvrouwen en dochters, die ter versterking van het inkomen der familie een agentuur hadden voor thee of „soete chocolaad", vrijgesteld behoorden te worden van de verplichting om een uithangbord aan te brengen, op grond dat zoo'n uithangbord aan de pastorie dominees prestige zou schaden. Een scherpe oppositie werd gevoerd door de regeering van Amsterdam tegen de invoering van de taxatie van rundvleesch naar het pond schoon aan de haak of naar de marktwaarde van het levende rund.

De ontwerpen met de aanmerkingen, amendementen en opmerkingen werden door de Staten aan de commissie van revisie gerenvoijeerd om consideratie en advies. Naast den oorsponkelijken tekst met remarques stelde deze op hare beurt aanteekeningen, hetzij ophelderingen van hare bedoeling bevattende, hetzij verbeteringen volgens verlangen van enkele leden, hetzij weigeringen om de amendementen over te nemen. Daarna werd er volgens de resolutie van 30 Jan. over gestemd, zou men meenen. In 't geheel niet; de steden, die niet in 't gelijk werden gesteld, wier lijkschuitjes niet werden vrijgesteld of wier runderen niet schoon aan de haak werden getaxeerd, vonden een exceptie om de ontwerp-ordonnantie te onttrekken aan een eenvoudige overstemming bij meerderheid. Immers wanneer maar uit een enkele bepaling kon wor-

den opgemaakt, dat het nieuwe ontwerp een verhooging van de bestaande belastingen inhield, dan viel de ordonnancie niet onder de resolutie, die een verkorte deliberatie en afstemming door de meerderheid had vastgesteld en werd aanneming met eenparigheid vereischt. Zoodra de verhooging was aangewezen, stelde het staatslid overneming van zijn amendement als conditio sine qua non; werd het niet overgenomen, dan stemde het tegen en het ontwerp was verworpen. Om het voor dit lot te behoeden moest de commissie schipperen, opmerkingen overnemen, een tusschenvorm voorslaan, wederom aanmerkingen hooren, weer elucidatiën en solutiën" geven enz. De verkorte deliberatie en de stemming bij meerderheid lagen tegen de grond. In September 1791 waren van alle ontwerpen slechts de minst belangrijke aangenomen, en wel die op het heeregeld, koffie-, thee-, plaisir- en passagegeld; ook deze hadden nog veel tegenstand ondervonden, immers zij troffen slechts de meest gegoeden, die liever artikelen van algemeen gebruik, als bijv. eerste levensmiddelen, zwaarder belast zagen. [1]) Bij den tegenstand, dien Van de Spiegel verwekt had door de zaken der Oost-Indische Compagnie, voegde zich nu het gemor der meer gegoede burgerij en der aanzienlijken. [2]) Intusschen waren de vijf gearres-

1) Zoo o. a. ook G. K. van Hogendorp, zie Metelerkamp, II, 100.
2) Aanteekeningen nog te extendeeren; arch V. d. Sp. 330.

teerde ordonnanciën ondanks de verkorte manier van afdoening ruim vijftien maanden in beraad geweest. De Raadpensionaris diende den Staten een berisping toe over den geringen ernst, dien zij toonden in de verbetering van s'land financiën, een berisping, die zij met de honingzoete opmerking beantwoordden, dat zij hoopten op vruchtbare en harmonieuse wijze te kunnen samenwerken tot verlichting van s'lands bezwaarde financiën.[1]) Evenwel zouden zij met alle betuigingen van welwillendheid niet verder komen. Er diende wat gedaan te worden.

Zoolang de voorraad van den vijfentwintigsten penning strekte, was er wel geen oogenblikkelijke nood, maar de Raadpensionaris zag de tekorten groeien.[2]) Naarmate er meer van de gedwongen leening binnenkwam, groeide de rentelast; en wat raad, wanneer na een heffing als die van 1788 eens opnieuw een leening noodig bleek? Dat zij zou gelukken was nauwelijks denkbaar, tenzij men een leening durfde uitgeven op lagen koers of tot hooge rente. Hoe laag die koers zou moeten zijn was niet te berekenen. Nu reeds, zonder dat ook maar de vraag van een leening gesteld werd,

1) Resol. Holl. 2 Sept. 1791.

2) Vgl. Bijlage V. 2. voor de inkomsten, V. 3. voor de uitgaven der jaren 1788, 1789.

daalden reeds de Hollandsche obligaties snel [1]) door verschillende oorzaken. In de eerste plaats wel door deze, dat nog altijd niet het fonds was aangewezen, waaruit de rente en aflossing der leening van Maart 1788 zouden worden betaald. In de tweede plaats werd er gedurende het geheele jaar 1790—1791 veel geld gevraagd door vreemde mogendheden, die meer rente boden dan Holland, [2]) tengevolge waarvan Hollandsche obligaties werden aangeboden. Tegenover dit aanbod was geen vraag. De Hollandsche regeering, die door onderhandschen aankoop tot nu toe den koers gesteund had, moest wegens het ontbreken van geld dien aankoop staken. [3]) Op het eind van 1790 had zij zelf reeds moeten overgaan tot gedeeltelijken verkoop der ingekochte recipissen. Behalve deze zeer natuurlijke oorzaken, gedeeltelijk voortkomend uit het werkelijk verminderend crediet van Holland, gedeeltelijk uit omstandigheden die met de meerdere of mindere gezondheid van Hollands financiewezen in niet het minste verband stonden, was er nog een andere oorzaak voor den gedrukten koers

---

1) Van de Spiegel aan Ketwich 11 Febr. 1790, 26 Maart 1790; arch. V. d. Sp. 49-52.

2) Van de Spiegel aan Ketwich 26 Maart 1790; arch. V. d. Sp. 49-52.

3) Van de Spiegel aan Ketwich 26 Maart 1790; arch. V. d. Sp. 49-52.

van Hollands staatsleening: de O.I. Compagnie. Overigens bleek uit hetgeen thans met deze gebeurde, hoe ongunstig het gesteld was met het geloof in het draagvermogen van Holland.

De commissie van „politicq insien" had nauwelijks een begin gemaakt met haar onderzoek, of het was haar gebleken, dat de twee en twintig millioen, die Holland de Compagnie ter leen had verstrekt, verre van voldoende waren om haar voor ondergang te behoeden. Reeds in Juli 1790, twee maanden dus na haar optreden, wendde de commissie zich tot de Staten met een betoog dat de Compagnie wederom stond voor een tekort van *f* 10.000.000, waarvan binnen een half jaar minstens *f* 7.500.000 verschaft moesten worden, wilde Holland de treurige noodzakelijkheid van sluiting der werven en afdanking van werkvolk voorkomen. [1]) Onder verzet van Dordrecht, Haarlem, Gouda, Gorcum en Brielle werd de garantie van Holland verleend voor een bijgevoegd leeningsplan, waaruit bleek dat, daar *onder garantie van hoofdsom en renten door Holland op gewone voorwaarden voor de Oost-Indische Compagnie geen geld te krijgen was,*

---

1) Rapport van H. E. Gr. M. Gecommitteerden tot de zaken van de O. I. Comp; Secr. Res. Holl. 8 Juli 1790. Ook te vinden in Zaaken van Staat en Oorlog, XXIII, 1.

allerlei kunstgrepen de leening aan het publiek smakelijk moesten maken. [1])

---

1) Zie de Bijlagen van het Rapport C. en D. (Secr. Resol. Holl. 1790.) Ook in Zaaken van Staat en Oorlog, XXIII, 24. „Wij (een combinatie van makelaars) hebben de eer gehad om H. E. M. de Heeren Gecommitteerden tot de zaaken van de O.I.C. in meer dan één besogne aan te toonen, dat er nu bij geen mogelijkheid op eenigerlei wijze gelden voor die maatschappij te negocieeren waren dan bij form eener Loterij van obligatiën, geguarandeerd voor Capitaal en Interest bij H. E. Gr. M. Dat nog alle hoop van daarin te reusseeren steunde, òf op de grootheid der som, tot Prijzen en Premiën te destineeren, om door win- en speelzucht het Publicq aan te lokken.... òf wel op het uitlooven van eenige attraits aan de houders van sommige andere effecten ten laste der O.I.C., onder voorwaarde dat zij ook eenig aandeel in de nieuwe negociatie nemen zouden".

Die voordeelen zouden dan bijv. daarin kunnen bestaan, dat aandeelhouders, die deel namen in de leening, hun actiën door deelneming tot geprivilegeerde actiën zouden maken. De Raadpensionaris deed een ander middel aan de hand, al evenzeer getuigend van diep verval. Hij wilde de houders van recepissen op anticipatiepenningen (schuldbekentenissen van de O.I.C., betaalbaar uit de opbrengst van de compagniesveilingen, die reeds over verscheiden jaren liepen, en van welker betaling de Compagnie telken jare door de Staten van Holland ex plenitudine potestatis werd ontheven) tegen betaling van een zeker gedeelte van de hoofdsom in contanten en een ander gedeelte in recepissen het recht doen koopen, de niet rentegevende recepissen te converteeren in rentegevende obligaties ten laste der Compagnie. Deze methode was dus dezelfde als die op Holland werd toegepast door de Compagnie; men moest de belanghebbenden in de Compagnie er nog meer in interesseeren. Wat de Compagnie telkens aan Holland betoogde: „geef geld of garandeer onze leeningen; anders is alles wat ge reeds in de zaak gestoken hebt verloren," werd ook op arme schuldeischers en aandeelhouders toegepast. Het hier bedoelde Rapport is ook nog in andere opzichten merkwaardig, daar onder Bijlage B. Bewindhebbers kortweg Van de Spiegel en de Commissie van 8 Mei 1788 de schuld geven van de noodzakelijkheid dezer nieu-

De leening onder garantie van Holland slaagde dank zij de aangeboden voordeelen, maar de kennisgeving der gecommitteerden tot de zaken der O.-I. Compagnie aan de Staten van Holland omtrent dit welslagen ging vergezeld van de minder opwekkende mededeeling, dat zij binnenkort wederom zich tot de Staten zouden moeten wenden met een nieuwe aanvraag om te leenen onder garantie van Holland. 1) Deze aanvraag liet zich niet wachten. In Maart 1791 kwam een missive in van Bewindhebbers met klachten over Gecommitteerde Raden, omdat deze de Compagnie er aan herinnerd hadden, dat zij verplicht was van de leening van *f* 8.000.000, aangegaan in 1783 onder garantie van Holland, *f* 5.000.000 af te lossen, daar anders de garant zou worden aangesproken. Het bericht ging vergezeld van een mededeeling van gecommitteerden tot de zaken der O.I.C.,

---

we garantieaanvraag. In de Secr. Resol van Holland 20 Aug. 1790 werd door den Raadpensionaris deze beschuldiging beantwoord. Zoowel de „Redenen waarom het jongste subsidie, door de Provinciën Holland en Zeeland aan de Compagnie toegestaan, niet voldoende is geweest of zal zijn, wanneer het geheel zal zijn genooten" (Bijl.: B) als de „Elucidaties der Pers. Comm. tot de O.I C. benoemd den 8 Mei 1788 omtrent de benoodigdheden van de O.I.C." wijzen afdoend aan, hoe ongegrond die beschuldigingen waren, hoe weinig de Compagnie het subsidie waard was geweest en hoe slecht de Compagnie het geld had besteed voor 't doel waarvoor het verstrekt was.

1) Provisioneel rapport van Gecomm. tot de zaken van de O.I.C. 21 Jan. 1791. Secr. Resol, Holl. Z. v. St. en O. XXIII.

dat de Compagnie niet kon aflossen uit eigen middelen en niet kon leenen op eigen crediet. Wat zat er voor de Staten anders op dan opnieuw garantie te verleenen voor een nieuwe leening ter aflossing van die van 1783?

Te midden van de beraadslagingen over deze nieuwe leening kwam ook het jaarlijksch rapport van gecommitteerden tot de zaken van de O.I.C. wederom met de mededeeling, dat de Compagnie *f* 7.000.000 noodig had voor de voortzetting van haar zaken. Onder groeienden tegenstand werd ook nu weer de gevraagde garantie voor renten en interessen verleend, maar de aanbieding van voordeelen als o. a. vrijstelling van den honderdsten en tweehonderdsten penning en verband van Compagniesgoederen was noodig om het gewenschte bedrag bij elkaar te brengen.[1]) Meer dan financiëele hulp alleen verleenden de Staten. Ondanks de bezwaren, door den groothandel daartegen ingebracht, stonden zij toe dat de Compagnie op andere dan de gebruikelijke wijze haar verkoopingen zou houden, om te voorkomen, dat een syndicaat van makelaars door onderlinge overeenkomst den prijs der goederen drukte.[2]) Zij steunden de Compagnie in haar strijd tegen de

1) Resol. Holl. 23 Juni 1790, 22 Sept. 1790, 22 Sept. 1791, 16 Nov. 1791, 16 Dec. 1791 en het Rapport van 19 Maart 1791, 14 Juli 1791, 2 Sept. 1791, 10 Dec. 1791 en 14 Dec. 1791.

2) Resol. Holl. 20 Oct. 1791, 16 Dec. 1791.

firma Hope, die Oost-Indische en andere theeën op eigen risico hier invoerde. Door deze bescherming berokkenden zij onberekenbare schade zoowel aan de Compagnie als aan de provincie, daar zij de geheele beurs en den groothandel vervreemdden van zich en van het lichaam, waarin zij zoo hopeloos diep geïnteresseerd waren. Naarmate de provincie zich meer de belangen van de Compagnie, mede haar eigen belangen geworden, aantrok, zette de handel, die het afgeleefd mercantilistisch creatuur moede was, zich meer en meer schrap tegen de Compagnie. Wilde hij de Compagnie treffen, dan zou hij Holland niet kunnen sparen.

Veel zou daartoe niet noodig zijn. Langzaam maar zeker gingen de financies van Holland achteruit. Door het binnenkomen van den geheelen vijfentwintigsten penning was het budget thans bezwaard met den vollen rentelast; de buitenlandsche zaken vroegen meer en meer de aandacht; de admiraliteiten schreeuwden om geld; de levendigheid, waarmee de uitgeweken patriotten zich bewogen, [1]) verontrustte de regeering en stond niet toe, dat de subsidietroepen naar huis gezonden werden; integendeel, de regeering moest nog meer krijgsvolk laten overkomen; [2]) de overneming

1) Vreede, IV, 217. Maart 1790. Vreede, IV, 675. Juni 1791.
2) Resol. St. Gen. 7 Sept. 1792.

van de West-Indische bezittingen eischte onmiddellijk geld, maar bovendien moest Holland zich borgstellen voor mogelijke, in de eerste jaren zelfs zeker te verwachten tekorten.[1] Holland moest voorschieten aan de admiraliteiten, het failliete Fonds voor het last- en veilgeld steunen,[2] de nieuwe haven aan het Nieuwediep aanleggen. En tegenover deze toeneming van lasten, die nog verhoogd zouden worden door de nieuwe quotenverdeeling en de nieuwe legerorganisatie, stond voorloopig geen andere aanwas van inkomsten dan de niet onbeteekenende meerdere opbrengst der verbeterde belastingen van het heeregeld, theegeld en plaisirgeld.[3] En dan nog de tegenvallers! Aan verschillende steden geleende kapitalen kwamen niet of gedeeltelijk niet terug.[4] In plaats van de baten der reeds sinds jaren besloten maar nimmer uitgevoerde herziening der verpondingscohieren kwamen tekorten, doordien Amsterdam en eenige andere steden bij de kas van Holland in de schuld bleven

1) Zie hieronder in de studie over de Dissolutie der W. I. C.

2) R. F. H. 1797 Litt. A A. Ook hieronder in Bijlage V, 5.

3) De collective, bevorens verpachte middelen, brachten in 1791 op ƒ10.257.001 : 19 : $15^{13}/_{14}$, in 1792 ƒ10.649.840 : 18 : 7, een vermeerdering dus van een kleine vier ton. R. F. H. 1797, staat Litt. D. 1° en bijlagen c. 1° et 2° loco, en staat Litt. D. 2° en bijlagen c. 3° et 4° loco. Deze verhooging is gebleven ook in de volgende jaren en moet toegeschreven worden aan de verbetering der genoemde middelen.

4) Vgl. hieronder Bijlage V, 5.

voor de opbrengst der extraordinaris verponding. [1])

1) R. F. H. 1797 p. 24. Gedeeltelijk is de achteruitgang in de opbrengst dezer middelen toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de steden (wier magistraat met de inning van dit middel belast was) de gelden niet overstortte in de kas van Holland; gedeeltelijk ook hieraan, dat de voorafgaande jaren abnormaal hoog waren door de invordering van de restanten der jaren vóór 1788.

De achteruitgang in de inkomsten komt nergens duidelijker aan den dag dan in die der verponding, ordinaris en extraordinaris. Ik laat de opgave hier volgen, daar het juiste bedrag uit het R. F. H. 1797 niet dan door omslachtige berekeningen is te vinden.

	Ordinaris verpondingen. Zuider-kwartier. Getrokken uit R. F. H. 1797, Staat Litt. C. 1° loco en Staat Litt. C. 1° loco b. 1°. 2°. 3°. 4° loco	Ordinaris verpondingen. Noorder-kwartier. Getrokken uit R. F. H. 1797, Staat Litt. C. 2° loco en Staat Litt. C. 2° loco b. 5°. 6°. 7°. 8°. 9° loco
1788:	ƒ4.279.309 : 00 : 10½	ƒ960.856 : 18 : 14.
1789:	ƒ3.879.438 : 07 : 00½	ƒ535.275 : 11 : 06.
1790:	ƒ3.278.511 : 04 : 01½	ƒ437.239 : 06 : 02.
1791:	ƒ2.237.811 : 07 : 02½	ƒ358.837 : 07 : 09.
1792:	ƒ1.561.509 : 14 : 00½	ƒ314.275 : 13 : 14.
1793:	ƒ 616.356 : 08 : 09½	ƒ191.375 : 12 : 11.
1794:	ƒmin. 7.001 : 02 : 00	ƒmin. 1.900 : 13 : 12.
	ƒ15.845.935 : 00 : 01.	ƒ2.795.959 . 16 : 12.

	Extraordinaris verpondingen. Zuider-kwartier. Getrokken uit R. F. H. 1797, Staat Litt. K. 1° loco en Staat Litt. K. 1° loco d. 1°. 2°. 3°. 4°. 5°. 6°. 7°. 8° loco	Extraordinaris verpondingen. Noorder-kwartier. Getrokken uit R. F. H. 1797, Staat Litt. K. 2° loco en Staat Litt. K. 2° loco d. 9°. 10°. 11°. 12°. 13°. 14 loco
1788:	ƒ 2.624.752 : 01 : 04	ƒ 339 150 : 06 : 10.
1789:	ƒ 2.073.618 : 12 : 05	ƒ 311.694 : 07 : 01.
1790:	ƒ 1.816.728 : 13 : 11	ƒ 300.087 : 05 : 10.
1791.	ƒ 1.412.929 : 04 : 06	ƒ 296.313 : 16 : 08.
1792:	ƒ 1.037.224 : 00 : 00	ƒ 292.336 : 06 : 04.
1793:	ƒ 895.085 : 14 : 00	ƒ 276.084 : 18 : 07.
1794:	ƒ 657.567 : 14 : 04^{5}	ƒ 239.545 : 07 : 03.
	ƒ10.517.906 : 00 : 06^{5}	ƒ2.055.212 : 07 : 11.

Verontrustend waren de financiëele uitkomsten der eerste vier jaren van het Raadpensionarisschap van Van de Spiegel geweest. Alleen over de gewone inkomsten en uitgaven was er een tekort van ± *f* 16.000.000, dus gemiddeld *f* 4.000.000 's jaars. En daarbij kwamen nog de buitengewone uitgaven. Begin 1792 schijnt er niet veel meer van den vijfentwintigsten penning over geweest te zijn dan een gedeelte der ingekochte recipissen. [1]) Intusschen er was eenige hoop. Wanneer, en dat scheen te kunnen, het overschot van den vijfen twintigsten penning lang genoeg strekte om — het zij dan ook gebrekkig — de zaken een paar jaar nog gaande te houden, zouden de Staten, mits voortgaande op den weg dien zij hadden ingeslagen met de herziening der ordonnancies op enkele middelen, inderdaad de inkomsten kunnen verhoogen. De middelen, welker revisie tot stand was gekomen, waarschijnlijk mede door het eindelijk doordringend besef dat de financies versterking broodnoodig hadden, wezen duidelijk aan, dat de ingeslagen weg de juiste was. Terwijl die middelen sinds 1770 voortdurend waren gedaald, waren door de herziening van deze weinige middelen reeds de inkomsten met bijna een half

1) Hoeveel er nog aanwezig geweest is, kan bij benadering berekend worden uit de inkomsten Bijl. V. 2. uitgaven Bijl. V. 3, buitengewone uitgaven Bijl. V. 5. en buitengewone inkomsten Bijl. V. 4. en de aflossingen R. F. H. Staat Litt. A.a. 1°. en 2°. loco.

millioen[1]) gestegen. Met nieuwen ijver trok de commissie weer aan het werk. Talrijke ontwerpen kwamen ter tafel; nieuwe ordonnancies op hoorngeld, oorgeld, geld voor bezaaide landen, voor beteelde landen, koehouderszoutgeld, consumptie turf en kolen.[2]) In September 1792 waren slechts die op gemaal en beestiaal met ontzettende moeite gearresteerd. De raming van inkomsten en uitgaven voor 1792 daarentegen deed een nog grooter tekort dan dat van 1791 verwachten. Buiten de subsidietroepen en de bijdragen voor de petitiën was het drie millioen,[4]) hetgeen dus met de betalingen op petitiën en de te verwachten quotenverhooging zeker tot vijf millioen stijgen zou.

Het schijnt onbegrijpelijk, hoe de Staten bij een zichtbaren achteruitgang der financies met onbeduidende opmerkingen over lijkenschuitjes en zoete chocolade den kostbaren tijd verknoeiden en beste ontwerpen lieten verongelukken, in plaats van hard met den Raadpensionaris en de staatscommissie mee te werken tot verbetering der geldmiddelen. Zij waren echter zoo schuldig niet als

1) R. F. H. 1797, pag. 24. Van de Spiegel aan Rendorp 22 Jan. 1791; arch. V. d. Sp. 49–52. Huydecoper van Maarseveen aan Van de Sp. 18 Dec. 1791.

2) Resol. Holl. 23 Sept., 22 Dec. 1791, en 7 Juni 1792.

3) Arch. V. d. Sp. 63, 1791. Geraamde inkomsten ƒ22.732.998, uitgaven ƒ25.905.829 buiten de petities. Vgl. ook de Secr. Res. Holl. 21 Dec. 1791 en 11 Mei 1792.

het schijnt. Haar Edel Groot Mogenden hadden niet het minste inzicht in den waren staat van zaken. Met gemeenplaatsen als „treurig", „niet hopeloos", „het is wel erger geweest", werd hun telken jare aangekondigd, hoe het *ongeveer* stond; soms werd hun meegedeeld of er een tekort of een batig slot te wachten was, maar van een duidelijk overzicht of men voor- of achteruitging was geen sprake. Wanneer iemand met een minder rekbaar financiëel geweten eens inzage gevraagd en gekregen had, zou hij een boeking gevonden hebben, zóó duister en omslachtig, dat hij maanden lang werk zou hebben gehad om eenig denkbeeld zich te vormen van de wijze, waarop hij een overzicht moest krijgen. Ten kantore van Holland was nooit een balans van in- en uitgaaf, noch een register aangehouden, waaruit de werkelijke stand kon worden aangetoond. 1) Zelfs „notabele regenten", die geacht moesten worden in de eerste plaats op de hoogte te zijn van de zaken waarmee zij dagelijks omgingen, hadden er geen denkbeeld van. Zoo schreef Van Stralen, secretaris van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier nog wel, aan Van de Spiegel, dat een opening van het geheele financiewezen zoo wenschelijk zou zijn, omdat niemand en ook hij zelf niet, eenig gezicht had op welk onderdeel

1) R. F. H. 1797, 59.

van de financies ook.[1]) Met de uiterste geheimzinnigheid werd alles verborgen, blijkbaar met geen ander doel dan de reputatie van het rijke Holland niet te bederven. Liever nog nam Holland in de dagen van 1792 een verhoogde quote met de verplichting om de financies te verbeteren aan dan dat het ruiterlijk erkende, dat zijn financies geen bezwaring meer konden dragen. En bij dit al nam het nog immer den schijn aan, alsof verbetering van financies alleen maar geëischt moest worden van de andere provincies.

Terwijl dus de Staten, gedeeltelijk uit onkunde, gedeeltelijk uit onwil, geen haast maakten met de aanneming der nieuwe ontwerp-ordonnancies, zocht de Raadpensionaris naar middelen tot verhooging van inkomsten langs anderen weg. Op zijn advies werden de Gecommitteerde Raden van beide kwartieren door de Staten van Holland gemachtigd tot een financiëele operatie, die de onderdanen niet belastte, geld in kas bracht, den rentelast verminderde en door de onderdanen aangenaam gevonden zou worden. Ziedaar een onderneming die den Staten goed leek! De kunstgreep, waarmee het leeningsplan, volgend op deze zonderlinge machtiging, werd uitgevoerd, berustte op

---

1) Van Stralen aan Van de Spiegel Nov.—Dec. 1791; Arch. V.d.Sp. 61.

de speculatie, dat oude obligaties van Holland wegens de talrijke daarop geschreven eigendomsoverdrachten, afschrijvingen van rente, slijtage, vuilheid enz. ongeveer 6% minder marktwaarde hadden dan de nieuwe, die betrekkelijk rein waren. Tegen aankoop van een of meer aandeelen in een loterij zouden de oude obligaties verwisseld worden in nieuwe! 1)

Tot zulke kleine middelen namen de Staten reeds hun toevlucht om het tekort, dat op het eind van 1792 na verkoop der ingekochte schuld dreigde te ontstaan, aan te vullen. Hoe moest het gaan in 1793? Dan was er geen reserve meer, geen crediet meer en was ook het aanvullingsmiddel van 1792 niet meer te gebruiken. De eenige hoop lag in verdubbelde werkzaamheid, in de herziening der belasting-ordonnancies. Maar daarin vermocht men niets dan met medewerking der Staten, en de Staten waren ontzettend traag. Tegen het eind van 1792 liep het vijfjarig ministerie van den Raadpensionaris af. Van de Spiegel wilde niets liever dan zijn pensioen vragen en aan anderen de zorg laten voor het wrakke financiewezen van Holland.

De tegenwerking van Staten, Gecommitteerde

---

1) Secr. Resol. Holl. 19 Mei 1792. De zuivere opbrengst was uit den aard der zaak gering. Gelijk uit Bijlage V. 4 kan blijken bedroeg ze *f* 816 : 12 : ½. Promemorie over het vinden der middelen tot suppletie van 's lands kas voor 1792. Arch. V. d. Sp. 64.

Raden, patriotten, Oost-Indische Compagnie, beurs, handel; het wantrouwen in zijn financiëel beheer; [1]) de ellendige toestand der Marine; de strijd tusschen Holland en de andere provincies daarover; de schulden der admiraliteiten; de houding van Zeeland in de naasting der West-Indische bezittingen, al deze onaangenaamheden te dragen bij een wankele gezondheid, hij voelde er niet veel opgewektheid toe. [2]) Toch verklaarde hij zich er toe bereid, mits de Staten hun medewerking verleenden tot de verbetering van de financies, hetzij door extensie van de resolutie van 30 Januari 1790 (verkorte deliberaties en stemming bij meerderheid) ook tot verhoogde middelen, hetzij door wederinvoering van art. 14 der ordonnancie van 1585, dat geschillen over belasting onderwierp aan een arbitrale uitspraak. [3]) De Raadpensionaris beval meer bijzonder het eerste middel aan, daar het tweede waarschijnlijk zou voeren tot een misschien inconstitutioneele vermeerdering van de macht des Stadhouders en omdat het zeer de vraag was, of de Stadhouder zelf die uitbreiding met zoo'n gevaarlijke bevoegdheid wel wenschte. [4])

Het Groot-Besogne nam het advies van Van

---

1) Van Stralen aan Van de Spiegel, Nov.—Dec. 1791; arch. V.d.Sp. 61.
2) Nadenking van een Staatsman.
3) Secr. Resol. Holl. 31 Aug. 1792. Vreede, IV, 273, 294.
4) Vreede, IV, 355.

de Spiegel over. Het rapporteerde over de wenschelijkheid van uitbreiding der resolutie van 30 Januari 1790 ook tot verhoogingen van enkele middelen, mits deze werden voorgesteld door de commissie tot rivisie. Was het advies van het Besogne dus gunstig, de Staten van Holland dachten er anders over. Den 15den November 1792 namen zij een gedenkwaardig besluit, waarin zij, de wenschelijkheid eener spoedige verhooging van inkomsten erkennende, de resolutie van 30 Januari 1790 uitbreidden ook tot verhoogde middelen, maar *slechts* ten opzichte van de verkorte wijze van delibereeren; ten aanzien van de eindelijke afkomst in cas van discrepance namen zij aan dat de leden zoodanige cordaatheid en alle mogelijke faciliteit in die deliberaties zullen toebrengen, dat het misschien *niet nodig zal zijn vooraf een bepaald middel van afkomst te arresteeren*; dat nogthans in geval dat de concept-ordonnanties niet kunnen worden ter conclusie gebragt, en de meerderheid der leden egter deeze conclusie noodzaakelijk mogt oordeelen, alsdan zal worden gedelibereerd over de natuur van het middel van afkomst, dat convenabel zal worden geoordeeld, en daarop na de order der vergadering, dat is, *met eenparigheid* geresolveerd." Met andere woorden een middel tot afkomst zou nimmer worden gebruikt. Alles bleef bij het oude. Terecht besloten H. E. Gr. M. dienzelfden dag om voorloopig door temporaire

middelen in de geldbehoeften te voorzien.[1]) Die voorziening was noodig; het tekort over de gewone dienst had in 1792 weer *f* 5.700.000 bedragen.

Door Dumouriez's overwinning bij Jemappes viel België den Franschen in handen; 13 November bezetten zij Brussel; weldra naderden zij Mechelen, Antwerpen; op het eind van November forceerden zij de Schelde. De oorlog was onvermijdelijk, en Holland, dat de weermiddelen van de Unie grootendeels moest betalen, zat met een leege kas en een zeer twijfelachtig crediet: en op crediet moest de oorlog tegen het bijna onoverwinnelijk gebleken Fransche leger gevoerd worden. Onder zulke omstandigheden oordeelde Van de Spiegel het ongeoorloofd zijn post te verlaten.[2]) Hij bleef aan en droeg de oude en nieuwe lasten van zijn ambt met weinig vertrouwen op de toekomst. Met het naderen van den oorlog drong zich de noodzakelijkheid op van legerversterking, van aanbouw en equipage van oorlogsschepen, en tegelijk met de hierdoor onvermijdelijke plotselinge stijging van uitgaven kwam ook weer de periodieke aankondiging van de O. I. Compagnie, dat zij weer acht millioen achterop was en rekende op subsidie of garantie van Holland.[3]) Natuurlijk werd de garan-

---

1) Vreede, IV, 367, en Secr. Resol. Holl. 15 Nov. 1792.
2) Nadenking van een Staatsman.
3) Resol. Holl. 1 Nov. 1792.

tie verleend;[1]) vrees voor de noodlottige sluiting der werven juist op dit oogenblik werkte thans beslissender dan ooit. Hollands garantie evenwel was onvoldoende om de Compagnie verder te steunen; de beurs wilde geen hulp verleenen aan de Compagnie, en de provincie, die uit eigenbelang steeds den handel had tegengewerkt en de groote handelshuizen tegen zich had verbitterd, moest er de gevolgen mede van ondervinden.[2]) Tegen het begin van 1793 moest het Groot-Besogne niet alleen een leening aanvragen voor de lasten van den oorlog, maar ook om de Compagnie met contanten te hulp te komen.[3]) Een leening tegen 4°/₀ tot onbepaald bedrag werd opengesteld.[4]) Het was zeer twijfelachtig of hierop geld zou inkomen; uit de jaarlijksche tekorten konden de beloofde hooge renten niet betaald worden. Er was geen uitzicht op rentebetaling en aflossing. Vandaar het voorstel van Van de Spiegel om een honderdsten en tweehonderdsten penning of andere belastingen te heffen van vreemde effecten tot een zóó hoog bedrag, dat de rente van buitenlandsche leeningen gelijk zou worden aan de Hollandsche. Het voorstel moest een dubbel doel treffen: de op-

1) Resol. Holl. 16 Nov. 1792.
2) Rapport van het Groot-Besogne op de extraordin. middelen voor 1793. Secr. Resol. Holl. 21 Dec. 1792. Wagenaar XXV, 265.
3) Secr. Resol. Holl. 21 Dec. 1792.
4) Secr. Resol. Holl. 24 Jan. 1793.

brengst moest het fonds leveren waaruit de rente der nieuwe leening betaald kon worden, en bovendien zou het kapitaal, dat wegens de hoogere rente in buitenlandsche leeningen placht geplaatst te worden, voor Holland beschikbaar kunnen komen, nu de Hollandsche leening meer voordeelen bood.

De Staten arresteerden *de leening*, maar de belasting op vreemde fondsen werd commissoriaal gemaakt en in den doofpot gestopt. 1) Wat van het uitschrijven eener nieuwe leening zonder garantiefonds en tot hooger rentetype het gevolg zou zijn, was duidelijk. De oudere obligaties zakten weer tot beneden 70⁰/₀. Zelfs de poging om het oude papier te steunen door de gelegenheid te openen de oude 4⁰/₀ obligaties, belast met 100sten en 200sten penning, te ruilen tegen onbelaste 3⁰/₀ nieuwe obligaties door deelneming in de nieuwe leening met 1/3 in contanten en 2/3 in oude obligaties, kon den val van Hollands crediet niet verhoeden. 2)

Waren de voorwaarden, waarop Holland geld vroeg reeds van dien aard, dat het welslagen der

1) Het leeningsplan: Secr. Resol. Holl. 24 Jan. 1793. Ingeval de storting uitsluitend in geld geschiedde werd 4⁰/₀ geboden. Wanneer 1/3 in geld en 2/3 in oude obligaties werd betaald 3⁰/₀. Ook hier dus weer speculatie op de geringere waarde van oude obligaties. Blijkbaar was dit plan er op berekend om tot elken prijs geld te krijgen en de oude obligaties te steunen nu een hooger rentetype werd aangenomen.

2) Van de Spiegel aan Ketwich 28 Jan. 1793; arch. V. d. Sp. 49—52.

leening hoogst twijfelachtig was, andere oorzaken deden haar geheel mislukken: nog altijd was het garantiefonds voor aflossing en rentebetaling der leening van Maart 1788 niet gevonden; de goede trouw der Hollandsche regeering was daarmee gemoeid. Wie kon op de belofte van het garantiefonds voor de nieuwe leening vertrouwen na zulk een vierjarige ervaring? Daarbij kwam nog de omstandigheid, dat van het benoodigde geld een groot gedeelte voor de O. I. Compagnie bestemd was; de samenkoppeling der Hollandsche belangen met die der O. I. Compagnie bedierf de overigens reeds geringe kans van welslagen voor Holland. De handel had zich van de Compagnie afgewend en weigerde thans ook aan Holland het geld, dat indirect der Compagnie ten goede moest komen. De eenige kans nog om de leening te doen slagen verspeelde de regeering door het aanbod van patriotsche bankiershuizen, die financiëele hulp hadden beloofd tegen afkondiging eener algemeene amnestie, af te slaan. [1])

Het geld kwam niet of althans traag en in elk geval in onvoldoende hoeveelheid binnen. In-

---

1) Van de Spiegel aan Stadnitski 31 Jan. 1793; arch. V. d. Sp. 49—52, en ook Aanteekeningen van mijn Ministerie.

Wat de leening precies inbracht is niet zoo gemakkelijk te berekenen. Zij is in gewijzigden vorm in 1794 opnieuw opengesteld. In het geheel brachten de leeningen van Jan. 1793 en Febr. 1794 ongeveer *f* 12.500.000 in. Zie Bijlage V. 4.

middels drong de nood. Men stond in het begin van 1793; de admiraliteiten vroegen niet, maar schreewden om geld; de Raad van State kwam met petitie op petitie en verlangde betaling op vroeger geconsenteerde gelden; nieuwe troepen moesten geworven worden; [1]) de Oost-Indische Compagnie zonder crediet en zonder geld, drijvend op het crediet en geld van Holland, dat geld noch crediet bezat; de gevreesde sluiting van werkplaatsen voor de deur; de vijand op de grenzen; een uitgeschreven leening niet aantrekkelijk genoeg — andere meer „efficacieuse" middelen moesten worden uitgedacht om in de eerste behoeften te voorzien. Er werd voorgesteld een deel van de betalingen, in de allereerste plaats die van de renten, te doen in 4% recepissen. [2]) Het werd verworpen, omdat door uitgifte van recepissen het crediet een geweldigen schok zou ondervinden zonder dat — wat toch in de eerste plaats drong — *geld* werd verkregen voor de Compagnie en de petities. Immers, de besparing in contanten zou slechts *f* 16 á *f* 17.000.000 bedragen [3]), en de Compagnie

1) Voordrachten van den Prins 31 Dec. 1792, 9 Jan. 1793. Res. St. Gen. 6. 21 Febr. 1793. Voor den omvang der legeruitbreiding zie aldaar en Hardenberg, Overzigt der voornaamste bepalingen betreffende de sterkte, zamenstelling, betaling, verzorging en verpleging van het Nederlandsche leger, sedert den vrede van Utrecht in 1713 tot den tegenwoordigen tijd. 's Gravenhage 1858-1861, I, 65 vlg.

2) Resol. Holl. 18 Febr. 1793. Secr. Res. Holl. 22 Febr. 1793.

3) Vgl. Bijlage 3. onder Interessen en Renten Zuider- en Noorderkwartier pl.m. *f* 16.500.000.

alleen had reeds *f* 8.000.000 in contanten noodig en onmiddellijk. De verwerping van de belasting op vreemde leeningen en der uitgifte van rentegevende recepissen was dan ook gedeeltelijk toe te schrijven aan invloeden der Compagnie; zij verlangde middelen niet ter *besparing* maar ter oogenblikkelijke verschaffing van het *geld*, dat zij behoefde. Amsterdam wilde een liberale gift van den vijftigsten penning, dan zou althans als voorheen bij de heffing van den vijfentwintigsten penning uitzicht op geld bestaan, allereerst voor de Compagnie. Het krasse middel zou tegenstand vinden; daarom werd de val van Breda afgewacht om het voor te stellen. De inneming dezer stad redde voorloopig de Compagnie. De Kamersteden stemden toe in de liberale gift terwille van de Compagnie, de anderen ter wille van het algemeen belang. [1])

Er zou dus weer geld komen; naar globale berekening moest de Liberale gift ± *f* 25.000.000 opbrengen. [2]) Natuurlijk viel de Compagnie met graagte op dezen buit aan, dien Amsterdam met zoovele woorden in de eerste plaats voor haar bestemd had. Nauwelijks was de nieuwe belasting geconsenteerd of Bewindhebbers, gesteund door

---

1) Akerlaken, Leven van Mr. Hendrik van Stralen, 33. Resol. Holl. 2 April 1793. Aanteekeningen van mijn Ministerie in Holland.

2) De helft van de gedwongen leening (25en penning) verminderd met $^1/_{50}$ van het toen gelichte geld, dus pl.m. *f* 25.000.000.

gecommitteerden tot de zaken van de Oost-Indische Compagnie, kwamen weer aanzetten met een missive, die het oude wijsje zong: „wij hebben geen geld; zonder geld geen retouren; zonder retouren sluiting van werven en magazijnen; zonder retouren is Holland het reeds vroeger geleende geld kwijt en zal het worden aangesproken voor de gegarandeerde kapitalen; Holland kan niet voordeeliger doen dan op nieuw zijn geld te steken in onze onderneming, die de hartader is van Hollands welvaren." De missive bleef niet zonder uitwerking; de Kamersteden achtten een onmidellijk subsidie van *f* 4.000.000 in contanten, nu Hollands garantie van leeningen toch niets meer vermocht, noodzakelijk.[1]) Hoewel de vergadering niet geheel met die steden meeging, werden toch de Gecommitteerde Raden gemachtigd om aan Bewindhebbers *f* 2.000.000 te verschaffen „naar mate van de gesteldheid van de kas der provincie en zonder daardoor eenige vertraging toe te brengen aan het *volstrekt noodige* tot de defensie." Deze resolutie stelde dus nog de landsverdediging boven de belangen der Compagnie.[2]) Zij werd genomen tenzelfden dage, dat het placaat tot heffing der Liberale gift gearresteerd werd. Het lag dus

1) In de missive van 7 Maart 1793 spreken Bewindhebbers van een machtiging aan G. G. R. R. om geld op te schieten aan de Comp. Die machtiging vind ik nergens.

2) Resol. Holl. 5 April 1793.

voor de hand, dat bij het inkomen der eerste termijnen de eerste gelden voor de landsverdediging bestemd werden en dat van hetgeen overbleef de Compagnie òf *f* 2.000.000 òf een deel dier som zou kunnen trekken. Nog geen veertien dagen na deze machtiging gaven Bewindhebbers kennis, dat zij *f* 1.000.000 zouden trekken binnen drie of vier dagen en spoedig daarna ook de andere helft.[1]) Gecommitteerde Raden waren evenwel niet bij machte om, terwijl van den vijftigsten penning nog niets was binnengekomen, dien wissel te honoreeren en beantwoordden de onbeschofte mededeeling met de kennisgeving, dat zij niet meer dan een half millioen betaalbaar konden stellen voor 15 Juni.[2]) Hieruit ontstond een strijd tusschen Gecommitteerde Raden, vertegenwoordigende het landsbelang, tegen de Bewindhebbers met gecommitteerden tot de zaken der Oost-Indische Compagnie, dragers van het belang der Compagnie. Diep gegriefd wendden zich Bewindhebbers weder tot de Staten van Holland met bezwaren tegen Gecommitteerde Raden; de Staten van Holland namen de klachten voor kennisgeving aan maar verhoogden tegelijk het subsidie van *f* 2.000.000 tot *f* 4.000.000 onder dezelfde beperkende clausule als waaronder de *f* 2.000.000 waren toegestaan.[3])

---

1) Resol. Holl. 16 Mei 1793.
2) Resol. Holl. 16 Mei 1793.
3) Secr. Resol. Holl. 16 Mei 1793.

Blijkbaar waren zij ten einde raad: zij handhaafden de weigering van Gecommitteerde Raden maar trachtten tevens de Compagnie te sussen.

Natuurlijk werd de moeilijkheden op deze wijze niet opgelost. Holland kon het geld niet missen, allerminst thans betalen. Gecommitteerde Raden konden dus thans evenmin aan de verlangens der Compagnie voldoen. Burgemeester Dedel, die na Rendorps overlijden gecommitteerde tot de zaken van de Oost-Indische Compagnie geworden was, voegde den Raadpensionaris kortweg toe: „Het moet er (evenwel) zijn, of de Compagnie zal vallen, en voor wiens rekening zal het dan komen? Gij had daar in tijds voor moeten zorgen, gij had dit kunnen voorzien". [1]) Inmiddels bleven Gecommitteerde Raden en Raadpensionaris bij hun besluit; de Compagnie kreeg voor dezen keer geen geld. Tegelijk met de kennisgeving hiervan door Gecommitteerde Raden aan de Staten, kwam daar ook in een tweede missive van Bewindhebbers en gecommitteerden tot de zaken van de O.I.C. waarin zij zich beklaagden over de onwelwillendheid en de onwettige handelwijze van Gecommitteerde Raden, die, naar hun zeggen, geweigerd hadden te gehoorzamen aan een resolutie van hun principalen. Beide missives werden commissoriaal gemaakt. In het besogne hierover gehouden toon-

---

1) Aanteekeningen van mijn Ministerie.

den Gecommitteerde Raden aan, dat hulp in geld aan de Compagnie gelijk stond met ondergang van het land. Amsterdam nam het voor de Compagnie op en betoogde, dat het in de Liberale gift alleen had toegestemd met het oog op de Compagnie; wanneer er thans geen geld voor dat lichaam was, moest nog maar een vijftigste penning geheven worden. Met Amsterdam stemden de Kamersteden in; de vijf andere in het besogne vertegenwoordigde leden keurden de handelwijze van Gecommitteerde Raden goed. Toen in overweging genomen werd het zoeken van wegen om de Compagnie te steunen met andere middelen dan contanten, keurde Amsterdam ook dit af. [1]) Het slot was evenwel, dat het Groot-Besogne de vergadering van Holland adviseerde, dat Holland opnieuw garantie zou verleenen voor kapitaal en interest eener leening, door de Compagnie aan te gaan, waarvoor het Bewind een plan moest opmaken. [2]) Ondanks het heftig protest van Amsterdam werd overeenkomstig dit rapport geresolveerd. [3]) Een paar dagen daarna [4]) werd dit besluit nog aangevuld met een machtiging aan Gecommitteerde Raden om na onderzoek van het door het Bewind aan te bieden leeningsplan

1) Aanteekeningen van mijn Ministerie.
2) Resol. Holl. 5 Juli 1793.
3) Resol Holl. 10 Juli 1793.
4) Resol Holl. 12 Juli 1793.

daarop namens H. E. Gr. M. de garantie te verleenen. De Staten schoven de verantwoordelijkheid van hetgeen uit het aan te bieden leeningsplan zou voortkomen van zich af. Want na de besprekingen in het besogne was te verwachten wat gebeuren zou. Ondanks het fel protest van Amsterdam gingen Gecommitteerde Raden over tot een wisselnegociatie, gelijk die van 1788. De Liberale gift zou die wissels dekken. [1]) Er was ook geen andere weg meer open. De wissels werden evenwel niet in betaling aangenomen. Noch leener noch borg waren betrouwbaar meer. [2]) De volgende gebeurtenissen bewezen trouwens, dat het wantrouwen in de soliditeit van den garant volkomen gewettigd was en dat de hypotheek onder de wisselnegociatie geschoven, de opbrengst van den vijftigsten penning, geheel onvoldoende was. Den 22sten Augustus reeds toonde het Groot-Besogne aan, dat de opbrengst van de eerste helft der Liberale gift, ± *f* 10.000.000 [3]), onvoldoende was om tegemoet te komen aan de talrijke aanvragen van den Raad van State voor land- en zeemacht, die voor 1793 reeds gestegen waren tot een gezamenlijk bedrag

---

1) Bouwens, 408.

2) Resol. Holl. 19 Dec. 1793.

3) Secr. Res. Holl. 22 Aug. 1793. Ik neem aan, dat het bedrag van de opbrengst gelijkelijk verdeeld is geweest over 1793 en 1794. De opbrengst bedroeg blijkens bijlage V. 4. *f* 19.520.000.

van 15 à 16 millioen, waarin Holland naar de nieuwe quoten-verdeeling 65 à 66% moest bijdragen, dus ruim tien millioen. 1)

Terwijl dus de termijnen van de Liberale gift nog liepen, moest wederom een leening tot dekking der oorlogskosten gevraagd worden. Door deze hernieuwde aanvraag vielen de wisselbrieven geheel in discrediet, maar evenzeer de openstaande leening van Januari 1793, die toch al geen succes had, want op zwaardere voorwaarden moest Holland thans geld leenen. De Staten van Holland bewilligden in een 3% premieleening, waardoor het land werd bezwaard met een nominale schuld van *f* 15.600.000, terwijl slechts *f* 12.000.000 in kas zou komen. Tot een koers dus van minder

1) Petities van

20 Nov.	1792.	groot	*f* 1.240.000.
20 Dec.	1792.	„	*f* 1.200.000.
28 Jan.	1793.	„	*f* 890.240.
15 Febr.	„	„	*f* 1.878.692 : 10.
28 Febr.	„	„	*f* 2.000.000.
5 Mrt.	„	„	*f* 900.000.
15 April	„	„	*f* 3.500.000.
28 Juni	„	„	*f* 600.000.
10 Juli	„	„	*f* 2.000.000.
12 Juli	„	„	*f* 1.200.000.
30 Juli	„	„	*f* 155.775.
			f 15.564.707 : 10.

Verder werden in 1793 nog gedaan de volgende petities

13 Dec.	1793.	groot	*f* 1.000.000.
13 Dec.	„	„	*f* 3.618.562 : 13 : 4.
18 Dec.	„	„	*f* 2.000.000.
			f 6.618.462 : 13 : 4.

dan 80 bij een rente van 3%. Toch was de aangeboden leening nog te duur. Immers 3% obligaties tot een koers van 80 moesten onverkoopbaar blijken, daar de gewone 4% obligaties, belast met 100 en 200sten penning, 10 à 15% lager stonden. Alle omstandigheden stonden het welslagen in den weg: een gevaarlijke oorlog, die weliswaar oogenblikkelijk een gunstigen keer genomen had, maar spoedig na de uitschijving van de leening meer bijzonder voor onze troepen een ongelukkige wending kreeg; aan alle zijden aanvragen van geld op voordeeliger voorwaarden door andere mogendheden [1]; nog steeds samengaan van regeering en Compagnie tegen den handel; nog altijd weigering der regeering om den patriotten volkomen amnestie en toegang tot de schutterijen te verleenen. Welken waarborg bood Holland? Geen behalve de belachelijke vermaning van de Staten aan Gecommitteerde Raden om te trachten het Hollandsche financiewezen te verbeteren door inkrimping van uitgaven, vermeerdering van inkomsten en aflossing van duurdere schulden tegen goedkoopere. [2] Van deze onnoozele vermaning trok de Raadpensionaris zich niet veel aan. Hij had gewerkt in de thans aanbevolen rich-

1) N. N. Jb. 1793. p 1440.
2) Resol. Holl. 30 Aug. 1793.

ting zoolang als het dag was; de Staten hadden hem toen hun medewerking ontzegd; hij begreep, dat misschien het lot der laatste leening te redden zou zijn, door de Compagnie in haar strijd met den handel maar los te laten en Hope, den Rothschild zijner dagen, niet verder te verbitteren. [1]) Holland had de haute finance en de groote kapitalisten noodig, broodnoodig. Het eerste jaar van den oorlog was het bijna door, maar ten koste van zijn laatste crediet. Alle leeningen waren mislukt; niet eens de helft van alle petities was voldaan, en een liberale gift was geheven waarvan de opbrengst niet meegevallen was. Het jaar 1794 stond voor de deur met steeds klimmende financiëele eischen. Petitie op petitie werd reeds gedaan, en de ontvangsten van Holland voor 1794 waren geen andere dan die in gewone jaren niet eens voldoende waren voor de bestrijding van de gewone uitgaven; zelfs vermeerderd met de resteerende helft der liberale gift zouden zij hiertoe ternauwernood kunnen strekken. Er moesten buitengewone inkomsten gevonden worden. Nog eens werd het voorstel gedaan om vreemde effecten te belasten. [2]) Holland gaf er geen antwoord op. Een

1) Zie Resol. Holl. 19 Dec. 1793. Dit kan althans een reden geweest zijn om van taktiek te veranderen. Dat Hope de tegenwerking van Holland hoog heeft opgenomen, blijkt uit den brief aan Auckland zonder datum, Voorouderlijk wijsheid 124 en de N. N. Jb. 1793, 1794. Resol. Holl. 1793, 1794.

2) Resol. Holl. 19 Dec. 1793.

poging om met de geallieërde mogendheden gemeenschappelijk papiergeld uit te geven onder verband van de op Frankrijk te bedingen voordeelen aan het eind van den oorlog, mislukte, doordat de handel, ondanks betoonde welwillendheid, weigerde het papier te nemen. 1)

„Nog bloeide de Republiek in haar ouden tuin onder het genot van godsdienstige en burgelijke voorregten." 2) Hoe lang zou het nog duren? Op Holland dreef de Republiek en Hollands crediet was geheel verbruikt. De Hollandsche Kamers van de O.I. Compagnie niet alleen, maar ook de Zeeuwsche Kamer wendden zich tot Holland, dat op het eind van 1793 en in het begin van 1794 zelf geen matrozen en soldaten kon krijgen. 3) De betalingen gingen slecht. Geen wonder! Het oorlogsjaar, dat voorbij was, had in de ontvangsten teleurstellingen gebracht, in de uitgaven daarentegen een verontrustende klimming. Het jaar 1793 sloot met een tekort van bijna elf en een half millioen. 4) Het was te vreezen, dat de inkomsten voor 1794 nog meer achteruit zouden gaan, en het was zeker aan te toonen, dat de uitgaven voor dat jaar een ongekende hoogte zouden

---

1) Hieromtrent Brieven en Negociatiën, II, 33. 65. 77. 102, alsmede Diaries and correspondence of the Earl of Malmesbury, III, 13.
2) Aanteekeningen van mijn Ministerie.
3) Brieven en Negociatiën, I, 25. 33. 44.
4) Zie voor inkomsten en uitgaven bijlagen. V. 2 en 3.

bereiken. Reeds in het begin van 1794 moest de regeering met geringe middelen het onmogelijke te doen. Van het in en voor 1793 gepetitioneerde bedrag van vijftien en een half millioen, waarin Hollands quote ongeveer *f* 10.250.000 bedroeg, was door Holland nog slechts *f* 4.200.000 voldaan.,[1]) zoodat hierop nog een bedrag van ruim *f* 6.000.000 te betalen bleef. Voor den dienst van 1794 was door den Raad van State in December 1793 gevraagd *f* 6.618.462,[2]) waarin Hollands quote, *f* 4.341.158, ook in de eerste helft van 1794 moest worden gefourneerd. Begin Januari 1794 vroeg de Raad nogmaals *f* 5.000.000 aan; Hollands buitengewone uitgaven werden daardoor nog belast met *f* 3.279.583.[3]) Reeds in Januari 1794 kon dus de

1) Voor de betalingen van Holland op de gedane petitiën R. F. H. 1797 Staat Litt. C.C. cc. die niet volkomen zuiver is, daar zich onder de betaalde gelden onder dit hoofd ook nog betalingen op oudere petities bevinden.

2) Zie de aangehaalde petities pag. 397, noot.

3) De petities van 1794 zijn de navolgende:

4 Jan.	1794.	groot	*f* 5.000.000.
3 Febr.	„	„	*f* 415.190.
4 April	„	„	*f* 600.000.
4 April	„	„	*f* 600.000.
23 Juli	„	„	*f* 1.500.000.
23 Juli	„	„	*f* 3.000.000.
29 Juli.	„	„	*f* 600.000.
21 Oct.	„	„	*f* 4.000.000.

Voor het doel, waarvoor ze gedaan zijn, alsmede de bedragen, welke door de onderscheiden provincies hierop betaald zijn, zie R. F. H. 1797. Staat C.C.cc.

Raadpensionaris aantoonen, dat onmiddellijk noodig zouden zijn dertien en een halfmillioen voor de petities. [1]) De legeruitbreiding had over 1793 reeds een buitengewonen last van ruim *f* 2.000.000 opgelegd [2]) en zou het budget van 1794 met nog grooter bedrag bezwaren. Tegenover deze vermeerdering van uitgaven met *f* 15.500.000, behalve nog hetgeen in den loop van 1794 verder mocht worden aangevraagd, stonden een kassaldo van ongeveer acht millioen [3]) en de nog resteerende termijnen van de Liberale gift, waarvan de opbrengst, wanneer deze althans over de beide jaren 1793 en 1794 gelijkelijk verdeeld is geweest, *f* 9.760.387 zou bedragen. Hopeloos stond het met Hollands financies dus nog niet. Wanneer de opbrengst der belastingen niet tegenviel, wanneer de andere gewesten trouw consenteerden en hun consenten gestand deden, wanneer de belastingen geregeld inkwamen, en wanneer de Raad van

1) Secr. Resol. Holl. 22 Jan. 1794.

2) Vgl. onder het hoofd Ordinaris en extraordinaris Staten van Oorlog de uitgaven voor 1792 en 1793.

3) Voor de juistheid van dit bedrag kan ik wegens de gecompliceerde rekening der aflossing niet instaan. Voor de globale berekening heb ik genomen de ordinaris inkomsten, vermeerderd met het over die jaren geleende na aftrek der aflossingen (uit R.F.H. 1797, Staat A.) en met de helft der Liberale gift en het kassaldo van Jan. 1788. Dit bedrag verminderd met de ordinaris en extraordinaris uitgaaf moet ongeveer geven het saldo op 1793 ult. Geheel juist kom ik er zoo niet, doch ik meen te kunnen aannemen, dat het saldo tusschen 7 en 8 millioen moet hebben gelegen.

State niet meer petities deed, konden Holland en met Holland de Republiek het dit jaar nog redden. Ongelukkigerwijs zou aan geen dezer voorwaarden voldaan kunnen worden. Vóór April althans was *f* 6.000.000 noodig ten behoeve der landsverdediging en eerst in April kwam de derde termijn van de Liberale gift binnen. Vóór 1 April moesten dus de gewone uitgaven en de vereischte *f* 6.000.000 betaald worden uit het aanwezige kassaldo vermeerderd met hetgeen aan belastingen binnenkwam. Aangezien in normale omstandigheden de belastingen lang niet voldoende waren tot dekking van de gewone uitgaven, kan men veilig aannemen, dat thans onder oorlogsomstandigheden bij klimming van uitgaven en vermindering van inkomsten de beschikbare middelen verre van voldoende waren ter dekking der uitgaven tot dien datum. [1]) Het bleek spoedig, dat behalve de tweede helft van de Liberale gift nog een belangrijke versterking van middelen noodig was. De Raad van State bracht zijn petities in onafhankelijk van Hollands meerderen of minderen welstand. Het leger, de vloot vroegen niet naar wat er was, doch wat noodig was, en er was veel noodig. Holland zou daarin zijn quote moeten betalen, weldra meer dan dat, de andere provincies bleven in de betaling ten achteren. De

1) Vgl. de Staten van inkomsten en uitgaven Bijlagen V 2 en 3.

wanbetaling werd weldra regel, zoodat de intendance van het leger gemakshalve maar wissels trok op de leege kas van Holland. De admiraliteiten moesten weldra ook al geld in voorschot vragen van Holland. Nog eens deden dus de gecommitteerden tot de financies het voorstel een leening aan te gaan op den rentevoet van 4%, te garandeeren voor rente en aflossing met een in te voeren belasting op vreemde effecten. Wederom tevergeefs; de Staten weinig overtuigd, dat nu toch werkelijk de nood drong, verkozen de reeds mislukte leening van Jan. 1793 opnieuw open te stellen en haar aantrekkelijk te maken door aanbieding van peuterige voordeeltjes. [1]) Hoewel de leening eenig succes schijnt gehad te hebben, was ze toch onvoldoende om te voorzien in den dringenden geldnood der eerste maanden van 1794. [2]) Vooral onmiddellijke toevloed van geld was noodig, en die kwam niet. Nog was de eerste helft van Maart niet achter den rug, of opnieuw kwam de regeering met aanvragen om geld, ook alweer in verband met hernieuwde aanvragen van de geldverslindende Compagnie. [3]) Natuurlijk na-

1) Secr. Resol. Holl. 22 Jan. 1794. Resol. Holl. 14 Febr. 1794.

2) De leening Jan. 1793—Febr. 1794 bracht op, blijkens Bijlage V, 4, *f* 12.617.017. Hiervan was Jan. 1793 *f* 6.195.432 ingekomen, waarvan ongeveer 2½ millioen in obligatiën. Vgl. R. F. H. 1797 A. a. 1. fol. C 1. verso, C 2. In 1794 pl.m. *f* 6.400.000, waarvan ook ruim 2 mill. in obligatiën.

3) Secr. Resol. Holl. 14 Maart, 11 April, 19 April 1794.

men de Staten den tijd om daarover te delibereeren naar den trant des tijds en lieten zij de regeering in schromelijke verlegenheid. In de laatste helft van Maart was Hollands crediet zoo diep gezonken, dat de Raadpensionaris te Antwerpen, te Londen, zelfs te Amsterdam geen geld kon krijgen dan op voorwaarden die „de gedecideerdste lichtmis" zich zou moeten schamen te aanvaarden. Tegen een rente van 3% was slechts op een koers van 60% geld te krijgen.[1]) Hoe waren de tijden veranderd! Vóór den Engelschen oorlog waren de 4% obligaties, belast met honderdsten en tweehonderdsten penning, 110 waard geweest, nu de onbelaste 3% slechts te krijgen voor 60, wat gelijk stond met 5% schuldbrieven zonder belasting op een koers van 100. In minder dan 15 jaren een teruggang van $2^1/_2$% schuld à 110 tot 5% schuld à pari. Midden Maart, toen de nieuwe leening in de Staten kwam, was geen leverancie meer te krijgen dan tegen contante betaling.[2])

Onder deze bedroevende omstandigheden gebeurde wat wel te voorzien was. De Compagnie had ook een tekort en stelde de Staten van Holland opnieuw voor het dilemma: geld of staking van betalingen. Geld moest er dus weer komen en bij die aanvraag om geld deed zich opnieuw het verschijnsel voor

1) Van de Spiegel aan Muilman 14 Maart, 18 Maart, 2 April 1794; arch. V. d. Sp. 49—52.

2) Van de Spiegel aan Muilman 14 Maart 1794; arch. V. d. Sp. 49—52.

van vroeger: de meerderheid der Staten wilden met lapwerk de zaken gaande houden, en de Kamersteden Amsterdam en Rotterdam door een flinken zet de financiën van Holland er bovenop houden terwille van de Compagnie. Onder hevig protest van die steden besloten de Staten evenwel de mislukte leening van September 1793 opnieuw open te stellen met aanbieding van gelijke voordeeltjes als waarmee de leening van Januari 1793 en Februari 1794 zoogenaamd verbeterd was. [1]) Veel baat bracht inmiddels deze verbeterde loterijleening niet. Gezamenlijk bracht de leening van Sept. '93—Maart '94 slechts *f* 6.000.000 op, en er was 12 millioen gulden reëel, 15 millioen nominaal gevraagd! [2])

Voor de Compagnie was het gepeuter met de reeds mislukte leeningen noodlottig. De wisseluitgifte van het vorige jaar was geheel mislukt door de telkens hernieuwde leeningen van Holland. Wie zou wissels aannemen op iemand die blijkens zijn telkens herhaalde geldaanvragen geen geld had en het niet kon krijgen? De Compagnie, in de grootste verlegenheid, had het uiterste beproefd. Het thema van de klacht „sluiting van werkplaatsen" was afgezaagd; zij had het zelf gevoeld en daarom den Staten het begin

1) Secr. Resol. Holl. 14 Maart, 11 April, 19 April 1794.

2) Het bedrag van de opbrengst dezer leeningen is niet precies op te geven. Samen brachten ze op volgens Bijlage V, 4. *f* 6.107.523.

van haar failliet voorgehouden. Zij kon de renten der geleende kapitalen niet meer betalen. [1]) En het bleef niet bij deze aankondiging. De Compagnie, over 1793 reeds *f* 350.000 ten achter gebleven in de rentebetaling aan Holland, betaalde van de rente over 1794 geen duit meer. In de benarde omstandigheden van Holland was dit een gevoelige slag. De inkomsten daalden daardoor weer met ruim zeven ton. [2])

Thans voor het eerst werd de gevraagde hulp botweg geweigerd; slechts zooveel als noodig was voor het binnenhalen der retouren werd toegestaan, onder voorwaarde dat uit die retouren onmiddellijk het geleende geld werd terugbetaald. [3]) In April kreeg Holland èn door de uitgeschreven leeningen èn door het inkomen van den derden termijn der Liberale gift eindelijk eenige ruimte. Helaas, niet voor langen tijd! Holland betaalde

---

1) Secr. Resol. Holl. 19 Febr., 14 Maart 1794.

2) Onder extraordinaris ontvang; de achteruitgang op dezen post is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de niet betaling der rente door de O.I.C. Voor het juiste bedrag R. F. H. N. 1° loco 2° loco. Op een gemiddelde ontvangst onder dit hoofd van pl.m. *f* 590.000 betaalde de Compagnie in 1790 *f* 500.000; 1791 *f* 682.750; 1792: *f* 934.750; 1793: *f* 358.750; 1794 nihil. Daar de rente, waarop de *f* 21.625.000 verstrekt waren 3°/₀ bedroeg, behoorde de jaarlijksche inkomst van Holland hieruit te zijn *f* 708.750. Dit verlies kwam dus onmiddellijk.

3) Secr. Res. Holl. 14 Maart 1794. Vgl. verder van Berckel. Hoe ellendig het met de Compagnie gesteld was moge blijken uit Brieven en Negociatiën, II, 145, 162. De Raadpensionaris acht het wenschelijk de salpeter, die de Compagnie nog bezit, te koopen, daar zij ze anders den vijand zal verkoopen.

weer, de andere gewesten verminderden hun betalingen; het leger verslond geld en leed weldra gebrek, toen de provinciës niet of onvoldoende haar verplichtingen nakwamen. Toen de intendance de wissels op den Raad van State niet gehonoreerd zag, trok zij weer op Gecommitteerde Raden van Holland. [1]) Nieuwe petities verschenen, de een na de ander; nieuwe troepen moesten worden aangeworven ter vervanging van de Brunswijksche; magazijnen moesten aangevuld, schepen gerepareerd, belangrijke sommen boven de gepetitioneerde betaald worden voor de uitsluitende verdediging van Holland, [2]) want nieuwe gevaren dreigden. Zou anders misschien Holland het hebben kunnen uithouden, dit scheen onmogelijk toen in den zomer de oorlogskans keerde. De slagen van Tourcoing en Fleurus deden de voordeelen van Neerwinden verloren gaan; den 25en Juni werden de gealliseerde machten verslagen. Oostenrijkers en Engelschen gaven de Maas en de Sambre prijs; weldra vielen Brussel en de Oostenrijksche Nederlanden in handen van Pichegru. De Generaliteitslanden lagen open, en de coalitie dreigde uiteen te vallen. Met groote moeite en tegen zware betaling werd de Pruisische koning voor de coalitie behouden. [3]) Maar daarmee

1) Van de Spiegel aan Repelaer 12 Mei 1794; arch. V. d. Sp. 49—52.

2) Petities van 3 Febr. voor aanritsgelden, 4 April voor magazijnen, 4 April voor reparatie van schepen. Voor hetgeen bovendien betaald is zie R. F. H. 1797. Litt. Y. 1° et 2° loco.

3) Engeland betaalde voorloopig de subsidiën.

was niet alles gedaan. De Republiek moest zich zoo goed mogelijk versterken om den naderenden vijand te keeren. In de maand Juli vroeg de Raad van State voor verschillende doeleinden *f* 5.100.000 aan.[1]) Als onmiddellijk gevolg van die petities kwam een advies van Gecommitteerde Raden, waarin ze de noodzakelijkheid betoogden van nieuwe geldheffingen.[2]) Maar welke? De laatste leeningen waren tweemaal mislukt; het middel van de gedwongen heffingen was reeds twee keeren toegepast en kon moeilijk weer worden gebruikt. Zij stelden voor te anticipeeren op de nog niet verschenen belastingtermijnen, tot aanvulling den regenten en ambtenaren een $5^0/_0$ leening op te leggen naar den grondslag van hun ambtgeld, een vrijwillige leening voor particulieren eveneens tegen $5^0/_0$ open te stellen en de heffing van den laatsten termijn van de Liberale gift te vervroegen.[3]) Veel was van die leening nu niet meer te wachten.

Wat in het voorjaar nog mogelijk was geweest, een $5^0/_0$ leening, was het nu niet meer. De gedwongen leening werd door regenten en ambtenaren betaald. Met de vrijwillige voor particulieren bracht zij *f* 3.300.000 op.[4]) De ver-

1) Petities van den Raad van State, zie boven pag. 401, noot.
2) Secr. Resol. Holl. 24 Juli 1794.
3) Zie Resol. en Secr. Resol. Holl. 22 Juli, 24 Juli, 26 Juli, 2 Aug. 1794.
4) R. F. H. 1794. Bijlage AA. onder den ontvang. Hieronder Bijlage V, 4.

vroegde heffingen van belastingen en Liberale gift schonk oogenblikkelijk eenige ruimte van middelen, maar de financiëele moeilijkheden werden nu verplaatst naar de laatste maanden van het jaar. Begin Augustus besloten de Staten-Generaal tot een generale werving binnen- en buitenslands; nieuwe lasten zouden er uit volgen. In September kon Holland niet meer aan zijn verplichtingen voldoen. [1]) De beurs en de groothandel hielden den geldbuidel gesloten; Hope wist geen beteren raad te geven dan in Engeland of onder Engelsche garantie te leenen. [2]) Ook dat was niet meer mogelijk, [3]) niet alleen omdat het crediet van Holland onvoldoende was, maar ook omdat Engeland ongeveer in gelijke omstandigheden verkeerde als Holland. Ook onder Engelsche garantie was hier geen geld meer te krijgen. [4]) Naarmate de Fransche legers naderden, groeide de geldnood. Eind September werden de Oostenrijksche legers aan den Rijn geslagen; de Engelsche legers trokken zich van de Maas terug, daarmee den toegang tot de Republiek voor den vijand openende. Feitelijk was het pleit beslecht. Van nu af begonnen de patriotten met meer vertrouwen den strijd tegen de

1) Secr. Res. Holl. 24 September 1794.

2) Vermoedelijk moet hier de brief geplaatst worden van Auckland aan Van de Spiegel zonder datum, als Bijlage toegevoegd aan Vreede, Voorouderlijke wijsheid.

3) Brieven en Negociatiën, III, 47, 73, 102.

4) Brieven en Negociatiën, Van de Spiegel aan Van Nagel 24 Oct. 1794.

regeering aan te binden. Met alle denkbare middelen trachtten zij het haar onmogelijk te maken geld te krijgen; het financiëel beheer van den Raadpensionaris werd verdacht gemaakt; [1]) de deelneming in de laatste leeningen werd met hun wraak bedreigd. [2]) Gelijk Hollands financies niet meer gedoogden den oorlog voort te zetten, en juist daarom, was ook de Generaliteit ten einde raad. Zij schreef een leening uit tegen 5% [3]) en sneed daarmee voor Holland alle gelegenheid af om door een eigen leening in verdere behoeften te voorzien. Veel schaadde het trouwens niet; de leeningen van Holland en de Generaliteit moesten drijven op Hollands crediet en dat bestond niet meer.

In het begin van October was de regeering genoodzaakt betalingen te doen in obligatiën van Holland met verrekening van het verlies, dat de crediteuren daardoor leden; de admiraliteit van Amsterdam verkocht tot elken prijs obligaties van Holland om maar geld te krijgen. [4]) Deze min geoorloofde, maar door de noodzakelijkheid geboden handelwijze moest weldra ruimer worden toegepast; Gecommitteerde Raden werden gemachtigd

---

1) Resol. Holl. Aug. Sept. Oct. 1794 passim.

2) Rogge: Tafereel van de geschiedenis der jongste omwenteling in de Vereenigde Nederlanden.

3) Resol. Holl. 8 Oct. 1794.

4) Van de Spiegel aan Van der Hoop, Fiscaal van de adm. van Amsterdam, 11 Oct. 1794; arch. V. d. Sp. 49–52.

aandeelsbewijzen in de laatste vrijwillige leening tot alle bedragen in betaling te geven aan crediteuren en leveranciers. [1]) Het was voor het crediet de doodsteek. Niemand wilde meer leveren dan tegen contant geld, elkeen weigerde, ondanks de voordeelen aan dit papier verbonden, het in betaling aan te nemen. [2]) Nog één stap was noodig om het dus gecreëerde papier met de Fransche assignaten gelijkwaardig te maken; de verplichting om het in betaling aan te nemen. Ook die stap werd gedaan. [3]) De poging van de Staten om door aan Gecommitteerde Raden op te dragen een fonds te zoeken tot dekking van dit papier [4]) de waarde te verhoogen, was na al het gebeurde slechts een laffe vertooning van goeden wil. Niemand kon aan den ernst dier opdracht meer gelooven.

Met Holland naderde ook de Oost-Indische Compagnie haar treurig einde. Temidden van de onbeschrijfelijke moeilijkheden der laatste maanden had zij zich nog eens tot de Staten gewend om ondersteuning in geld. Zij had het niet gekregen; slechts was zij gemachtigd tot voortzetting der wisseluitgifte onder garantie van Holland, op voorwaarde dat uit de baten allereerst de rente aan Holland betaald zou worden. [5]) Deze machtiging

1) Resol. Holl. 17 Oct. 10 Nov. 28 Nov. 1794.
2) Resol. Holl. 10 Dec. 1794.
3) Resol. Holl. 10 Dec. 1794.
4) Resol. Holl. 10 Dec. 1794.
5) Resol. Holl. 12 Sept. 1794; 11 Oct. 1794.

beteekende niets: de onverkoopbare wissels werden door uitgifte tot een grooter bedrag nog onverkoopbaarder. Slechts ambtenaren in Indië, onbekend met den feitelijken toestand, konden met de betaling in waardeloos papier genoegen nemen. Voor het overige schijnen Bewindhebbers de wisselbrieven onder Hollands garantie tot elken prijs verschacherd te hebben. [1]) Door het besluit der Staten van Holland om betalingen te doen in recepissen der 5% leening van Augustus werden de wisselbrieven op Holland waardeloos. Wie zou ze nemen, nu Holland voor zijn nieuwste leening 5% bood en de kans op realisatie der minderwaardige wissels anders dan in recepissen uiterst gering werd? Het verzoek van Bewindhebbers om nu in plaats van de machtiging om wisselbrieven uit te geven de beschikking te mogen hebben over 1,5 à 2 millioen in recepissen, gelijk Holland die thans uitgaf, was zoo onbescheiden niet; voor Holland evenwel niet aannemelijk; creatie van meer ongedekt papiergeld zou sneller depreciatie met zich meebrengen. Het advies van Gecommitteerde Raden op het verzoek was dan ook ongunstig. [2])

1) Resol. Holl. 19 Dec. 1794. De belofte van Bewindhebbers, dat zij van de recepissen een eerlijk gebruik zullen maken, doet dit althans veronderstellen.

2) Resol. Holl. 31 Dec. 1794. Gecommitteerde Raden hebben van de machtiging tot betaling in recepissen een uiterst bescheiden gebruik gemaakt. Slechts voor een bedrag van ƒ853.000 is uitgegeven. R. F. H. 1797. Staat AA. Vgl. hieronder bijlage V, 4.

Het advies werd niet meer tot conclusie gebracht. Pichegru was van de oostzijde Gelderland binnengetrokken. Reeds in October hadden Zeeland en Friesland zich onmachtig verklaard verder de lasten van den oorlog te dragen. [1]) Gelderland moest ten gevolge der vijandelijke bezetting een deel zijner contributie inhouden; [2]) de leening van de Generaliteit mislukte en bracht ook Stad en Lande buiten postuur. [3]) Verdere voortzetting van den oorlog zou nog meer lasten aan Holland opleggen. Het rapport over de middelen voor 1795 was één wanhoopskreet; 1794 eindigde met een tekort van bijna 25 millioen, en hoeveel moest nog betaald worden? De raming voor 1795 wees reeds een tekort aan van 7.5 millioen buiten de petities. [4]) Bij de onmogelijkheid om te leenen moest de Raadpensionaris in overweging geven om het volgende jaar nagenoeg alle betalingen in papier te doen, en tot aanvulling een generale oorlogsbelasting te heffen. [5]) Ook dit rapport werd niet meer geconcludeerd. De geldnood had den tegenstand verlamd; de onverdedigbaarheid van

1) Missive van den Raad van State aan H. H. M. met voordracht der actueele situatie. Secr. Res. van Holl. 24 Oct. 1794.

2) Resol. Holl. 8 Nov. 1794.

3) Secr. Resol. Holl. 19 Nov. 1794.

4) Staat van raming voor 1795; arch. V. d. Sp. 63. Raming inkomsten ƒ22.763.431. Raming uitgaven ƒ30.015.042 buiten de petities.

5) Secr. Res. Holl. 18 Dec. 1794.

de Grebbelinie, de invallende vorst en de overtuiging, dat de als barbaarsch geschilderde revolutiebenden niet erger waren dan de Engelsche bondgenooten [1]) deden de rest. In het begin van Januari drongen de Fransche troepen Holland binnen. Weldra zou Holland zijn schuldenlast, die gedurende de laatste zeven jaren met 63,5 millioen gulden, ongerekend de Liberale gift, was toegenomen, nog vergroot zien met zijn quote in de honderd millioen, die het Haagsch verdrag de Republiek oplegde, en zijn jaarlijksche uitgaven bezwaard met de lasten voor het onderhoud der Fransche subsidietroepen.

Holland was rijk; alle buitenlandsche machten leenden hier het benoodigde. Hollands ingezetenen betaalden zeer hooge lasten; Van der Oudermeulen schatte, dat een gezin met eene vertering van *f* 2000 daarvan *f* 600 belasting betaalde, [2]) en toch moest Holland den oorlog opgeven wegens gebrek aan geld en crediet. Het schijnt haast onmogelijk. Ondanks de hooge belastingen waren de gewone inkomsten onvoldoende om de gewone uitgaven te dekken. De jaarlijksche tekorten waren niet alleen van den laatsten tijd. Gedurende de eerste

---

1) Brieven en Negoc, III, 147, 338.
2) Van der Oudermeulen, Iets dat tot voordeel kan strekken enz. geciteerd Vreede, I, 506.

vijftig jaren van de achttiende eeuw waren zij er ook reeds; telkens waren de gaten gevuld door leeningen. In 1761 was er nog een tekort; in 1780 was er een batig slot van f 2.000.000. Wanneer dat batig slot langzaam geklommen is, moeten er aflossingen hebben plaats gehad tusschen die jaren. De rentelast daalde dan ook van f 14.352.314 tot f 13.001.670 en steeg in 1787 weer tot f 14.624.910. Met den rentelast klommen gedurende de geheele achttiende eeuw de uitgaven, buiten de betalingen op de petitiën bedroegen zij in 1721: f 19.776.284; in 1727: f 20.968.486; in 1750 24.809.930; in 1761: f 22.656.137, de tekorten klommen over diezelfde jaren van f 675.300 tot f 1.494.086 en f 2.826.962, daalden in een raming voor 1761 tot f 7.849 [1]) en waren in 1780 overgegaan in een batig slot. [2])

Van 1780 — 1787 werd de schuldenlast, met inbegrip van hetgeen na 1787 door het ministerie Van de Spiegel aan achterstallige kapitalen werd betaald, vermeerderd met f 52.000.000, hetgeen een verhooging in den rentelast bracht van f 1.300.000; verminderden de inkomsten met f 630.000 en werden de jaarlijksche oorlogslasten met f 440.000 verhoogd

---

1) Vgl. Bijlage V. 6.

2) Arch. V. d. Sp. 67. 16 en het Rapport van van Buren, arch. V. d. Sp.

en verdween dus het batig slot om plaats te maken voor een aanzienlijk tekort, [1]) dat nog verhoogd werd door wat voor de subsidietroepen en de petities gevraagd werd.

Ondanks dien verontrustenden toestand weigerden de Staten mede te werken tot de meest eenvoudige verhooging van inkomsten, terwijl toch de weinige verbeteringen, die ingevoerd werden, reeds zoo'n gelukkige vermeerdering van inkomsten brachten. Van 1791—1792 stegen de inkomsten op de collective middelen in het Zuiderkwartier van *f* 9.168.387 tot *f* 9.544.573. [2]) In die stijging lag een vingerwijzing. Op dien weg hadden de Staten voort moeten gaan. Eigenbelang, bekrompenheid en onkunde hielden hen daarvan terug. De opbrengst dierzelfde collective middelen toont ook aan waar de andere fout zat; de vermeerdering van inkomsten in het Noorderkwartier stond in ongunstige verhouding tot die in het Zuiderkwartier. Van de verhooging viel slechts $^1/_{30}$ op het Noorden, terwijl de geheele opbrengst $^1/_9$ is van die van het Zuiden. [3]) Ongelijkmatige heffing dus: slapheid in de invordering of al te groote toegevendheid in de toepassing van de ordonnancies. Hetzelfde verschijnsel vinden wij ook

---

1) Arch. V. d. Sp. 67. 16.
2) Vgl. R. F. H. 1797. Staat Litt. D. 1° 2° loco met bijlagen.
3) Inleiding Rapport 1797.

in de verpondingen, waarvan onbehoorlijk veel remissies werden verleend. [1]) Hierin had voorzien behooren te worden door een andere invordering en een betere rechtspraak. Onmiddellijk na den val der Republiek werden de twee kassen van Noorder- en Zuiderkwartier benevens de twee colleges van Gecommitteerde Raden samengesmolten. Dit middel, door Slingeland reeds aanbevolen, was den conservatieven Van de Spiegel te machtig en na den ongelukseed van 1788 bijna onmogelijk. Uit hetgeen de Bataafsche Republiek later deed en 't geen Van de Spiegel gedaan had en had willen doen, moest de verbetering voor Holland 's financies komen. Terecht werd crediet onthouden aan een staat, welks regeerders weigerden te verbeteren waar zij konden en niet mochten verbeteren waar toch dringend verbetering noodig was, zelfs al hadden zij gewild.

Ongezond was het crediet omdat geen verbetering van inkomsten te verwachten was. Bijomstandigheden maakten een tijdelijke hulp onmogelijk. De onverzoenlijke houding van de regeering vervreemdde de rijke tegenpartij nog meer van haar. De vaderlandsliefde van de patriotten had al

---

1) Vergelijk R. F. H. 1797. Staten Litt. C. 1° loco b. 1° loco en C. 2° loco b. 5° loco; bij een aanslag van ruim *f* 613.000 in het Noorderkwartier bedroegen in 1791 de remissiën ruim *f* 232.000. In het Zuiderkwartier was de aanslag *f* 2.358.000, de remissiën nog geen *f* 81.000.

heel sterk moeten zijn, als zij hulp zouden verleenen aan een regeering, die niets gedaan had om hun sympathie te wekken, en als zij een regime, dat met vreemde troepen hun was opgelegd, zouden helpen in stand houden. De revolutie, die hun verheffing en een beter, althans geen slechter regeeringsvorm zou brengen, nog te keeren met hun geld, dat was te veel gevergd.

De eindelooze bescherming van de Oost-Indische Compagnie vervreemdde den handelsstand van de regeering, zoodat ook die zijn geld niet beschikbaar stelde, wel wetend dat hulp aan de regeering gelijk stond met hulp aan de Compagnie, in wier belang de handelsvrijheid werd ingekort. Al was de val van de Republiek zijn doel niet, vallen moest zij met de Compagnie, wanneer Holland deze in haar val vasthield.

VI.

De ontbinding der West-Indische Compagnie.

Voor onderstaande studie zijn gebruikt de volgende bronnen:

De ordinaris en secreete Resolutiën van H. H. M. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden.

De ordinaris en secreete Resolutiën van H. E. Gr. M. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

De Notulen en Resolutiën van H. E. M. Heeren Staaten van Zeeland.

Vervolgen op Wagenaar, 1787-1795.

Van de Spiegel, Nadenking van een Staatsman over zijn Ministerie in Holland.

H. van Hogendorp, Brieven en gedenkschriften van G. K. van Hogendorp, uitgegeven door zijn jongsten zoon, 1788-1818. 's Gravenhage 1876-87.

Mr. G. W. Vreede, Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne Tijdgenooten, Middelburg 1874.

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1788-1795.

Mr. E. Luzac, Hollands Rijkdom, Leiden 1780-1783.

Brieven van Willem V aan Baron Van Lynden van Blitterswijk, uitgegeven onder toezicht van F. de Bas. Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht 1893.

Het archief van den Raadpensionaris Van de Spiegel. Algemeen Nederlandsch Rijksarchief, 's Gravenhage.

Brieven over het Bestuur der Coloniën Essequebo en Demerary, gewisseld tusschen de Heeren Aristodemus en Sincerus, nevens bijlagen tot deze briefwisseling en eene voorreden van den Nederlandschen Uitgeever. Te Amsterdam bij W. Holtrop 1785-1788. 12 dln.

Van deze bronnen heeft slechts de laatste eenige toelichting noodig, te eer omdat zij, althans voorzoover ik heb kunnen nagaan, tot dusver nog weinig of niet gebruikt is. De brieven zijn gefingeerd en, helaas, anoniem. In de voorrede zegt de auteur wel zich later misschien te zullen bekend maken, doch in het werk zelf heb ik

den naam niet kunnen vinden. Deze anonymiteit wekt wantrouwen. Dit wantrouwen wordt nog versterkt, wanneer wij bij het lezen merken, dat de auteur volbloed patriot en bijzonder ingenomen is met de moderne philosophen en gaarne Montesquieu, Raynal, Price, Priestley e. a. napraat. Dit neemt evenwel niet weg, dat hij elders weet te waardeeren wat anderen dan deze hebben gedaan of gezegd. Een critisch onderzoek naar dit werk heb ik niet gedaan, het was me daartoe te omvangrijk. Ondanks de partijdigheid en de anonymiteit diende evenwel van dit werk nota te worden genomen, omdat, althans volgens de Staten van Zeeland, de denkbeelden van den schrijver op de latere lotgevallen van de Compagnie geen geringen invloed hebben geoefend. Inderdaad is in de „Verstaatlichung" van de Compagnie ongeveer de lijn gevolgd, die de schrijver in zijn Brieven aangeeft. Ten aanzien van de groote gebreken, door hem aangewezen, zijn maatregelen genomen met zijn denkbeelden geheel of gedeeltelijk in overeenstemming. De tijdgenooten hebben dus òf zijn bezwaren erkend òf althans dezelfde gebreken en dezelfde middelen tot verbetering gezien. Dit wekte mijn vertrouwen in 's mans kennis van zaken en dit vertrouwen nam toe na kennisneming van de verschillende rapporten, die ter zake van de West-Indische Compagnie in de jaren van 1788-1792 zijn uitgebracht. Door talrijke bijlagen bij het werk documenteert de schrijver zijn beweringen, en hoewel de door hem aangevoerde bewijsstukken niet alle van dezelfde waarde zijn, blijkt toch uit deze stukken, dat hij volkomen wist wat er hier en ginds omging. Ik heb dan ook gemeend hier en daar gebruik te mogen maken van zijn gegevens, zij het dan ook met voorzichtigheid. Ik citeer dit werk als: Aristodemus-Sincerus.

A. Toestand van de Koloniën, de Compagnie en den West-Indischen handel.

De booze gevolgen, die de laatste, rampzalige oorlog met Engeland voor het gansche wrakke lichaam der Republiek na zich sleepte, deden zich aan geen lid in zoo hooge mate gevoelen als aan de West-Indische Compagnie. Zij was het zwakste lid, had het geringste weerstandsvermo-

gen. Bijna van hare geboorte af had de West-Indische Compagnie een armoedig, stumperig bestaan geleid. Haar stumperigheid was gegroeid met den ouderdom. Zij was opgericht als een handeldrijvende en zeevarende maatschappij, en had octrooi gekregen om bij uitsluiting van anderen handel en zeevaart te drijven op de West-Indische eilanden en de kusten van Amerika en Afrika. In haar eerste phase had zij oogenblikken van glans gekend; Brazilië zelfs had zij gedeeltelijk beheerscht. Maar die glans was spoedig verduisterd; Brazilië had zij verloren aan de Portugeezen, die door haar krachtiger zuster, de O. I. Compagnie, waren weggejaagd. Van dat oogenblik af was zij blijven kwijnen, totdat het octrooi in 1670 afliep; de schulden waren toen betaald met 30%, de aandeelen met 15% uit de baten, die een nieuw vennootschap had overgenomen. Met die nieuwe maatschappij was het niet beter gegaan. Gedurende haar eerste octrooi had zij dooreengenomen een dividend van $2^1/_2$% betaald, gedurende haar tweede nauwelijks 2%. [1]) Achtereenvolgens had zij de meeste harer rechten prijs moeten geven. De vaart op de West-Indiën was opengesteld tegen recognitie- en lastgelden voor alle Nederlanders; de Compagnie had daarentegen hare verplichtingen behouden. Zij beheerde onder souvereiniteit van H. H. M. de

1) Aristodemus—Sincerus.

West-Indische bezittingen, bezorgde justitie, politie en religie, zelfs was zij met de verdediging belast. Een voordeelige zaak was de Compagnie onder zulke omstandigheden niet; zij ging meer en meer achteruit en schoof zich ongemerkt met het nog gereserveerde recht van slavenhandel weldra ook de verplichting om de koloniën van de noodige slaven en provisiën te voorzien van den hals. Ook de slavenhandel werd dus opengesteld voor Nederlandsche schepen. Toen de Compagnie zich daarvan ontlast had, vermoedde zij niet van welke vérstrekkende gevolgen dat zou worden. Immers de landbouwende koloniën waren toen nog in haar opkomst, de Compagnie zag er nog niet naar om. Omtrent het midden der 18de eeuw begonnen zij evenwel meer de aandacht te trekken; Essequebo en Demerary, vooral het laatste, namen een ongekende vlucht. Met den steun van Hollandsch en Zeeuwsch kapitaal werden uitgestrekte gronden in cultuur gebracht; [1]) de hoeveelheid suiker, cacao, katoen en koffie door deze jonge koloniën te Middelburg aan de markt gebracht, werd zeer aanzienlijk. Voor de verloopen West-Indische Compagnie waren zij een prachtige aanwinst: met begeerigheid vielen Bewindhebbers op de kolonisten aan om op

1) Aristodemus—Sincerus passim. Luzac, Hollands Rijkdom. W. W. van der Meulen, West-Indische plantageleeningen in Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, Dl. XXV, p. 490.

hunne kosten de vervallen Compagnie wat op te halen. Ongelukkig voor de handelsmaatschappij was haar octrooi niet berekend op het beheer van plantagekoloniën met blanke planters. De planters waren voor een groot deel van Nederlandschen stam, van nature weinig aan tucht gewend en allerminst gediend van een maatschappij, wier doel het was winst te maken. Het duurde niet lang, of zij hadden gezorgd voor een vertegenwoordiging hunner belangen in den Kolonieraad, waarin zij zich niet altijd even lijdzaam betoonden tegenover de dikwijls despotieke maar bijna altijd taktlooze orders van Heeren X. Heeren X waren slechte meesters voor de planters. Terwijl zij de belangen van hun Compagnie altijd voor oogen hadden, werden die der planters schromelijk verwaarloosd: geen order werd uitgevaardigd, geen maatregel genomen of op de een of andere wijze ondervonden de kolonisten er nadeel van.

In de eerste plaats hadden deze te lijden van den onderlingen naijver van Holland en Zeeland. Op niet geheel regelmatige wijze waren Essequebo en Demerary onder beheer der Compagnie gekomen. [1]) Toen de koloniën voordeelen begonnen te beloven, had Zeeland zijn uitsluitend recht daarop willen handhaven, terwijl de Kamer van

1) Verslag Oud-archief Middelburg 1898.

X zich de vette bout niet wilde zien ontgaan. Het geschil was reeds Willem IV ter beslechting opgedragen; Willem V deed eerst in 1770 uitspraak. Tot dien tijd had Zeeland uitsluitend de vaart op de koloniën gehad en aan die koloniën geleverd, alleen de prijzen van de aangebrachte goederen op de markt van Middelburg bepaald, alleen de prijzen van de aan de koloniën geleverde goederen naar de Middelburgsche markt vasgesteld, alleen de vrachten aangeboden, alleen dus de prijsbepaling ook daarvan in handen gehad. [1]) Geen wonder dat Zeeland niet gaarne zijn rechten aan de Kamer van X afstond. In 1770 werd het uitsluitend recht van Zeeland door de arbitrale uitspraak van den Prins vernietigd. De vaart op deze koloniën werd voor alle Nederlanders opengesteld, doch slechts in naam, daar de uitspraak tevens den Zeeuwen een concessie deed, waardoor inderdaad het voorrecht van uitsluitende vaart werd gehandhaafd. In 1772 werden de termen nog veranderd in dien geest, dat gedurende de eerste zes maanden van het jaar door de Zeeuwsche Kamer en de volgende zes maanden door alle Kamers gelijkelijk paspoorten voor Essequebo en Demerary konden worden uitgegeven. De Zeeuwsche Kamer behield daardoor

1) Aristodemus—Sincerus, VIII, 211. Rapport van Van Wijn, Lambrechtsen, Wichers, Resol. Holl. 4 April 1787.

een belangrijken voorsprong, omdat met voordeel alleen maar schepen voor de vaart op West-Indië konden worden uitgerust, wanneer de vaart onafgebroken kon plaats vinden. Desondanks nam evenwel de Hollandsche vaart op Essequebo en Demerary van jaar tot jaar toe; de Zeeuwen kregen concurrentie, zagen hun groote voordeelen verdwijnen. Toch bleven de voorrechten belangrijk genoeg; Zeeland kon door deze schikking nog altijd gemakkelijk concurreeren tegen Holland. Het totaal getal van naar Zeeland uitgeklaarde schepen was van 1771—1785 dan ook aanzienlijk grooter dan dat der voor de Hollandsche steden bestemde. [1]) En al was de meerdere vrijheid in de vaart den planters mede ten goede gekomen toch bleven deze nog zuchten onder de nawerking van den vroegeren toestand, onder den druk van Zeeuwsche handelshuizen.

Meer evenwel dan hierdoor werden de kolonisten gehinderd door gebrek aan crediet. In de dagen van opkomst der plantages had geheel Nederland de beurs wijd geopend voor hypotheken op de talrijke ondernemingen, te wijd zelfs; het gemakkelijk crediet had natuurlijkerwijs aanleiding gegeven tot misbruiken; er was meer dan het noodige geld opgenomen; de niet altijd even groote vertrouwbaarheid der planters, maar vooral zwendel zoowel in patria als in de

1) Aristodemus-Sincerus, VII, Bijlage p. 120.

koloniën, hadden aanleiding gegeven tot een crisis, waarvan het gevolg was, dat de geldschieters thans crediet weigerden; een noodlottige zaak voor koloniën in haar opkomst. [1]) Hollandsche handelshuizen weigerden de wissels van kolonisten te honoreeren. Inzonderheid voor den slavenhandel was dit gebrek aan vertrouwen rampzalig. Het groote belang van de negers voor de cultures in Nederlandsch West-Indië heeft niet veel toelichting noodig. De koloniën Essequebo en Demerary hielden omstreeks 1780 in de suiker- katoen- en koffieplantages ongeveer 23.000 slaven en hadden tot aanvulling van de onvermijdelijke verliezen door sterfte en uitbreiding der plantages jaarlijks een toevoer van 2000 noodig. [2]) Onze slavenhandel was niet bij machte en ook onwillig dit getal te leveren, daar het risico aan dezen handel verbonden te groot was. In hoofdzaak was dit toe te schrijven aan het systeem van de Compagnie en haar machteloosheid. Zooals bekend is moesten die slaven gehaald worden uit de Nederlandsche vestigingen aan de kust van Guinea. De uitgaande slavenhaler stortte voor zijn vertrek uit een der Nederlandsche Kamersteden de

1) Aristodemus—Sincerus XII, 24. I, 73. Voorrede VI, 90. Vooral W. W. van der Meulen, West-Ind. plantage-leeningen.

2) Aristodemus — Sincerus IX, Bijlage C, p. 92. Het verlies door sterfte enz. gerekend op 5%, p. 87, is de totaal benoodigde aanvoer voor Essequebo Demerary, Suriname en Berbice pl.m. 3500 jaarlijks.

last- en recognitiegelden, die de Compagnie vorderde. Voor slaven waren die niet gering. Van de uiterlijk uit dien handel te behalen winst stak de Compagnie zonder eenig risico $^1/_6$ bij vooruitbetaling op. Voor het overblijvende winstaandeel droeg de reederij alle gevaar. Aan de kust van Guinea hadden Compagnies-ambtenaren, als schadeloosstelling voor hunne geringe bezoldiging, eenige rechten verkregen, die door hen waren omgezet in een monopolie, waardoor de slavenprijzen zeer hoog werden opgedreven. De slechte betaling van de schippers, stuurlieden en scheepsdoktoren dwongen ook dezen weer tot zoeken van ongeoorloofde winsten. In een schip, door de reederij gebouwd op vervoer van 300 negers, laadden zij er 350; de proviand voor 300 moest strekken voor 350. Gevolg: groote sterfte onder de lading. Het verlies door sterfte werd op rekening gebracht van de reederij; de 50 gesmokkelden kwamen natuurlijk altijd gaaf aan den wal; de sterfte drukte dus de winst van de reederij aanzienlijk. Aan den wal wachtte weer een nieuwe last. De lading moest geheel of gedeeltelijk publiek verkocht worden ten overstaan van een vendumeester, die een tamelijk hoog percentage mocht, maar een onbetamelijk hoog percentage placht te rekenen door de schrijfloonen tot afzettersprijzen in rekening te brengen. Wanneer een planter werkelijk behoefte aan slaven had, moest hij

koopen tot elken prijs, en de meeste planters hadden groote behoefte. Vandaar dat zij tegen elkaar opboden. De prijs van de slaven was zoo bijna onbetaalbaar geworden. Het dubbele bijna kostten ze van wat de planters in de Fransche en Engelsche koloniën voor de hunne betaalden. [1]) Ondanks deze hooge prijzen maakten de reederijen in het moederland geen zaken, die tot voortzetting van den handel uitnoodigden. De grove winsten bleven in handen van de slavenschippers en de boekhouders der reederijen, die met hen onder één deken lagen, van den vendumeester en van de Compagnie. [2]) De reederij droeg alle risico, leverde het kapitaal, leed de schade op de lading en liep het gevaar van betaling in zwakke wissels; bovendien was de ligging onzer Africaansche etablissementen van dien aard, dat de reis van de Nederlandsche havens naar de kust van Guinea, vandaar naar West-Indië en van West-Indië naar de Nederlandsche havens niet binnen den gestelden termijn van 20 maanden kon gebeuren, waardoor weer extra-ongelden aan de Compagnie moesten worden betaald. Kreeg de naar het moederland

---

1) Aristodemus–Sincerus, passim. Vgl. ook het Rapport van de Generaliteitscommissie, Resol. Holl. 4 April 1787.

2) Voor één lading aan de Comp. pl.m *f* 5000, vendumeester *f* 4500, aan verplicht salaris, pl.m. 12% voor de boekhouders. De waarde van een lading was niet meer dan *f* 150.000. Daarvan moesten nog alle andere lasten en ongelden betaald worden.

terugkeerende slavenhaler een retourvracht, dan was deze laatste schade nog te dragen, maar de mogelijkheid was groot, dat in West-Indië Zeeuwsche schepen lagen, die in dat geval ingevolge de uitspraak van 1772 de voorkeur hadden. De handel was dan ook slechts voor Zeeuwen vol te houden. Maar na den Engelschen oorlog, waarin de meeste schepen waren buitgemaakt, rustte zelfs Zeeland geen schepen meer uit ter Guinea-vaart. De kolonisten kregen dus geen toevoer meer van werkkrachten. Achteruitgang van de koloniën moest het natuurlijk gevolg zijn. In Berbice en in Essequebo werden dan ook talrijke plantages verlaten wegens de onmogelijkheid van verdere bebouwing.[1]) Dit uiterste middel tegen verder verlies werd uiteraard slechts in den allerhoogsten nood aangegrepen. Voor de hand lag, dat de planters een anderen weg insloegen, te eer daar deze ook van vroeger niet onbekend was. Zij gingen slaven smokkelen. Deze smokkelhandel in slaven bloeide reeds in de eerste dagen van opkomst van Essequebo en Demerary. In hoofdzaak werd hij gedreven door Engelschen en Amerikanen, en vooral Engelsche schippers dreven hem met voordeel. Tegen betaling in ruwe katoen of in wissels op enkele Hollandsche kantoren

1) Vgl. Rapport van Van Grovestins en Boey, van Juli 1790; arch. V. d. Sp. 444.

leverden zij tot veel lageren prijs negers dan de Hollandsche schippers, omdat op de zoo ingevoerde slaven en de zoo uitgevoerde katoen in het geheel geen lasten vielen. De Amerikanen namen tegen negers suiker, melasse en rum in betaling aan. Ook deze handel was voor beide partijen voordeelig en bloeide dus. De Compagnie zag dien smokkelhandel met leede oogen aan; zij miste behalve haar last- en recognitiegelden van slaven ook die van de daarvoor in betaling gegeven produkten. Het moederland zag eveneens ongaarne dezen handel, omdat de hoofdstroom der produkten in andere richting ging. Er werden dus maatregelen genomen tegen het smokkelen. Moederland en Compagnie zetten daarmee het mes in het hoen, dat gouden eieren moest leggen. Zij verbitterden de kolonisten door het onoordeelkundig vasthouden aan een onhoudbaar systeem, en zij veroorzaakten achteruitgang van de productie der koloniën door de oorzaak, die tot den smokkelhandel aanleiding gaf, niet weg te nemen.

Ook in andere opzichten waren de kolonisten slachtoffers eener verouderende handelspolitiek. Regel was, dat alle produkten der landbouwende koloniën naar het moederland werden gebracht en alle benoodigdheden door het moederland werden geleverd. Dit verbod om elders te verkoopen en deze uitsluiting van alle concurrentie had tot noodzakelijk gevolg, dat de koloniale produk-

ten op de vaderlandsche markten te laag genoteerd stonden en de behoeften der koloniën tot hoogen prijs werden geleverd. [1]) Inzonderheid Zeeland schijnt zich aan misbruiken in dit opzicht schuldig te hebben gemaakt. Het was kortzichtig van onze voorouders, te meenen dat kolonisten van hun stam veel anders waren dan zij zelve. Het was heel begrijpelijk, dat West-Indische planters geen 100 gulden voor vaderlandsch bouwmateriaal wenschten te betalen, wanneer zij voor 30 gulden hetzelfde van Amerikanen konden betrekken; even begrijpelijk, dat zij hun suiker liever aan Amerikanen verkochten tot een prijs, 50% hooger dan die men in Holland betaalde, ongeacht het meerdere risico voor bederf der lading en de meerdere onkosten van assurantie voor de reis naar Nederland; dat zij aan Amerikaansch meel boven het Nederlandsche de voorkeur gaven, als het hun voor de helft van den prijs werd aangeboden. Men kon in Nederland wel over de middellijke en onmiddellijke verliezen van het moederland klagen, doch de smokkelhandel in de artikelen was onver-

---

1) Aristod - Sinc. VII, 214. Dat alles te Middelburg duur was en dat de verkoopprijzen ongemeen laag stonden blijkt uit Aristod. — Sinc. X 184 vlg. Ook na de openstelling van de vaart voor Holl. schepen deden de kolonisten liever geen zaken met Middelburgsche huizen van negociatie. Hoewel de brieven geenszins onpartijdig zijn, neem ik deze verhoudingen van prijzen als geheel natuurlijk aan, te eer, omdat de bezwaarde planters nog slechts zaken konden doen met de geldschieters.

mijdelijk en noodzakelijk zelfs. De hoofdprodukten van de West-Indiën waren, als boven reeds is opgemerkt, koffie, suiker en katoen. Nevenprodukten van de suiker zijn melasse en rum. Deze nevenprodukten werden door Amerika veel gevraagd, de uitvoer er van was geoorloofd, althans niet verboden. Natuurlijk was de productie van het nevenproduct afhankelijk van die van het hoofdproduct; meerdere vraag naar melasse en rum maakte meerderen verbouw van suiker dus onvermijdelijk. De suiker mocht niet worden uitgevoerd dan door Nederlandsche schepen. De vraag naar dit artikel nu was in het vaderland niet evenredig met die naar melasse en rum in Amerika. Bouwde de planter suiker aan in evenredigheid met de vraag naar melasse en rum, dan kon hij de overtollige suiker niet dan tegen een lagen prijs verkoopen, daar de overvoerde markt in Nederland lage prijzen gaf, terwijl de Amerikaansche ruim 50% meer bood en bovendien de melasse en rum kocht. Niemand kon onder dergelijke omstandigheden den kolonisten den z. g. sluikhandel kwalijk nemen. Wanneer de kolonist nu eerlijk wilde blijven, niet smokkelde dus, dan diende hij zijn suikerproductie te beperken naar de behoefte van de vaderlandsche markt, of de overproductie te vernietigen; het laatste was onnatuurlijk, het eerste onmogelijk. Immers de melasse, rum en suiker dienden den kolonist tot aankoop van

paarden, muilezels, Amerikaansche visch en tabak voor de negers, en andere zaken, die hij wegens het altijd gevoeld gebrek aan gouden en zilveren specie noodzakelijkerwijs met naturaliën moest betalen en welke het moederland niet kon leveren. Geheel naar mercantilistischen trant beweerde men ten onzent, dat de koloniën dan maar Hollandsche haring moesten eten en de negers Amersfoortsche tabak moesten rooken. Onhoudbaar was de eisch, want haring bedierf op de lange reis en veroorzaakte buikloop onder de negers, en Amersfoortsche tabak wenschten dezen niet te rooken. De planter moest dus zijn hoofdproduct telen om de bijproducten, en om een draaglijke rekening te maken een voordeeliger afzet voor zijn suiker zoeken dan de Nederlandsche markt bood. [1]) Een middel, dat veel had kunnen goedmaken, was ruime invoer van goud en zilver; [2]) dit zou althans de noodzakelijkheid van ruilhandel in naturaliën voorkomen hebben. Bewindhebbers hebben evenwel nooit er aan gedacht.

Onmiddellijk gevolg van het ontbreken van specie was de frauduleuse katoenhandel. Katoen maakte toen prachtige prijzen, en vooral die van Essequebo en Demerary was door de opkomende Engelsche

---

1) Aristodemus-Sincerus, X, 184 vlg.

2) Het ontbrak in de kolonie geheel. Rapport van Van Grovestins en Boey.

industrie zeer gezocht. Talrijke kleine plantages waren door Engelsche kolonisten aan den zeekant aangelegd, van waar de katoen gemakkelijk naar Engelsche schepen werd overgebracht en betaald met goud, dat in de koloniën weer hooge prijzen maakte of met negers, die eveneens veel waarde hadden.

Hier te lande verlangde men, dat de katoen werd gebracht naar Nederlandsche havens en van daar naar de havens van Groot-Brittannië, waar zij dan aankwam, belast met alle recognitie- en lastgelden, met de provisiën van den tusschenhandel in het vaderland, met het risico van een enkele of dubbele vaart door het Kanaal en met alle loonen voor uit- en inladen. Behalve deze nadeelen, die de kolonist dus in zijn prijzen moest lijden, waren de Nederlandsche schepen op vervoer van het uiterst lichte product niet berekend; het kon slechts als nevenvracht worden meegenomen en dus in zeer geringe hoeveelheden. [1]) Zoo waren de belangrijkste takken van handel langzamerhand bijna geheel in handen gekomen van vreemdelingen, die de koloniën voorzagen van het noodige en ontlastten van het overtollige.

Geheel evenwel konden de kolonisten hun waren nooit van anderen betrekken of aan anderen dan Nederlanders verkoopen. De meeste plantages

---

1) Aristodemus—Sincerus, X, 184 vlg.

lagen onder hypotheek van Nederlandsche handelshuizen, die voor de betaling van de interessen der geleende kapitalen goederen trokken en zich de leverantie aan de plantages hadden voorbehouden. De arme bezwaarde kolonisten betaalden dus de betrekkelijk hooge hypotheekrente in producten die laag getaxeerd werden, terwijl zij aan den anderen kant voor de hun geleverde producten vooral door Middelburgsche huizen werden gedebiteerd voor bedragen, die veel te hoog waren.

Zoo waren de oeconomische toestanden van de landbouwende koloniën niet benijdenswaard. Zij werden letterlijk doodgedrukt door den aan alle kanten belemmerden afzet harer producten en door de onbetaalbare prijzen voor negers. Ook in andere opzichten hadden Bewindhebbers hun best gedaan om het den kolonisten zuur te maken. Zeer hooge lasten drukten het bedrijf: hoofdgelden voor blanken, hoofdgelden voor negers, akkergelden, productiegeld, uitvoerbelastingen, invoerbelastingen op paarden en rijtuigen, lasten op pluimvee, accijnsen, zegel, opbrengsten der plantages en inkomsten, huishuren, veilgelden, enz.[1])

Niet altijd was de Compagnie de invoering van nieuwe lasten gemakkelijk gevallen. De Kolonieraden, waarin de meerderheid uit kolonisten bestond, hadden meer dan eens bezwaar gemaakt en bemoei-

1) Aristodemus—Sincerus, X, 134 vlg.

lijkten dikwerf de Bewindhebbers. Zoo hadden deze raden een verbitterden strijd gevoerd tegen de door Bewindhebbers ontworpen erfpacht van landerijen, die door de kolonisten op de wildernis waren veroverd en in cultuur gebracht. Zoo ook hadden de Kolonieraden bezwaren ingebracht tegen het voorschrift, dat de slaven, ook uit ladingen die voor rekening en risico van kolonisten waren overgebracht, gedeeltelijk in publieken verkoop gebracht moesten worden, en tegen de tallooze nooddelooze en nutteloze, schadelijke en minder schadelijke reglementen en bepalingen, die de Kamer van X uitvond. Het was Bewindhebbers duidelijk gebleken, dat blanke kolonisten geen negers, slaof Javanen waren, maar Nederlanders die niet van plan waren zich te laten exploiteeren door een college van regenten, die te onzaliger tijd hun meesters waren geworden. De Engelsche oorlog bracht de koloniën tijdelijk onder Engelsch bestuur; zij waren er, afgezien van het verlies aan de ingeladen producten, niet op achteruit gegaan. Zij waren door onzen bondgenoot Frankrijk heroverd; dit kostte hun weer de vruchten van een jaar arbeids, maar het Fransche bewind legde verkeerswegen aan (Bewindhebbers hadden er nooit aan gedacht) en liet de kolonisten in het bezit van hun invloed in het bestuur der koloniën. De slechte toestand der verdediging was den kolonisten op den oogst van twee jaren komen te staan; de vrede bracht daar-

voor geen vergoeding. Integendeel, hij bracht hen weer onder het gezegend bewind hunner vroegere meesters, die zich haastten den invloed van de kolonisten in den Raad geheel te vernietigen. [1]) Deze daad was onwettig en dom. Anarchie was er het gevolg van, daar de planters weigerden den nieuwen Raad, bestaande uit Compagniesdienaren en Kolonisten, die door hun eed hunne zelfstandigheid verloren hadden, als zoodanig te erkennen. Zij wendden zich met hun klachten tot den Directeur-Generaal, tot Heeren X, tot den Souverein. Zonder baat evenwel. De klachten werden gesmoord of geraakten in den fel bewogen tijd, dien de Republiek beleefde, in het vergeetboek; de Kolonieraad in Essequebo en Demerary werd zelfs een college, dat zich zonder invloed van planters of Kamer van X coöpteerde maar geen gezag uitoefende; de ambtenaren van de Compagnie werden bij vertrek of versterf niet vervangen. De Kamer van X verklaarde zich ten slotte onmachtig wet of gerechtigheid te handhaven. Zoo was de toestand omstreeks 1786 in

---

1) Tot nadere verklaring diene, dat de Kamer van X gedurende de Fransche occupatie bij het vooruitzicht op vrede ontslag verleende aan haar ambtenaren en magistraten, maar tevens aan de door de kolonisten verkozen leden van den kolonialen Raad. Nadat de koloniën onder het gezag der Compagnie waren teruggekeerd werden wel nieuwe kolonisten in den Raad opgenomen doch in een minderheid, zoodat zij altijd overstemd werden door de Compagniesdienaren. Bovendien was den eersten een eed opgelegd, die hen tot volgelingen van de Compagnie moest maken.

het politieke bestuur van de landbouwende kolonies Essequebo en Demerary. [1]) Eerst toen bereikten de klachten van de onderdanen aan de Amerikaansche kusten den Souverein. De Hoogmogende Heeren schrokken van de „gedemesureerde" uitdrukkingen der planters. Geen wonder; deze zeiden den Bewindhebbers de gehoorzaamheid op; zij verklaarden onder zoo'n bestuur niet meer te kunnen blijven.

Niet alleen de planters klaagden; ook de Bewindhebbers richtten sinds 1780 van jaar tot jaar aandoenlijke klachten tot den Souverein over geldverlegenheid en verzoeken om ondersteuning. Door toeneming van den zoogenaamden smokkelhandel der kolonisten zag de Compagnie hare inkomsten van jaar tot jaar achteruit gaan. De gebrekkige toestand van haar financies maakten elken maatregel tot verbetering onmogelijk; [2]) de belastingen werden ontdoken; de ambtenaren waren

---

1) Zie hierover de Bijlage bij de Brieven van Sincerus en Aristodemus XII en de bijzonderheden hierover in XII, 75 vlg. Een overeenstemmend overzicht is o. a. te vinden in Vervolgen op Wagenaar XXII, 230.

2) Rapport van het Haagsch Besogne, Mei 1783 o.a. bij Aristodemus —Sincerus V. Bijlage H. Daarin zeggen zij, dat elke verbetering zonder financiëelen steun onmogelijk is. Zie ook de missive aan de St. Gen. V, Bijlage H. Bewindhebbers erkennen, dat niets veilig is in de koloniën, zelfs tegenover één kaper staan zij machteloos. Zonder hulp moeten zij Essequebo en Demerary laten varen. Vgl. Rapport van Van Wijn, Lambrechtsen en Wichers.

zelfs gedwongen van oneerlijk verkregen inkomsten te leven; zij oefenden geen gezag meer uit. De Compagnie raakte dus het stuur langzamerhand kwijt, zelfs over haar ambtenaren; de Directeur van Curaçao legde buitenplaatsen en tuinen aan en kocht slaven op rekening der Compagnie; de Commandeur van St. Martin erkende geen superieuren meer en salariëerde zijn geheele familie uit de koloniekas. De hoofdgelden en inkomende rechten werden op de eilanden zoo goed als niet meer geheven. Toen de Commissarissen van den Prins Curaçao bezochten, bleek de Directeur en zijn Raad geheel afhankelijk van een troep ledigggaande Joden en luiaards, die naar vaderlandschen trant een z.g. schutterij hadden opgericht ter verdediging hunner rechten en privileges. De inkomsten der eilanden bleken alle van jaar tot jaar achteruit te gaan; zelfs St. Eustatius was reeds een schadepost geworden; van remises naar het vaderland was sinds jaren geen sprake meer geweest, noch van de eilanden noch van de landbouwende koloniën.

Hoe die eilanden, zoo gunstig voor den tusschenhandel gelegen, zoo achteruitgegaan waren, terwijl de omliggende, aan andere naties behoorende, bloeiden en groeiden? Star conservatisme van de Nederlandsche wereld was er de schuld van. De beteekenis der eilanden was een andere dan die der landbouwende koloniën. Terwijl het bij deze laatste slechts ging om invoer van het

benoodigde en uitvoer der producten, bestonden de eilanden in hoofdzaak van handel. Het octrooi behield weliswaar allen handel voor de Compagnie, doch hij had zich geheel gëemancipeerd. In naam stonden de eilanden open slechts voor de Nederlandsche schepen, inderdaad werd vóór 1780 openlijk geduld, dat vreemde naties Europeesche goederen aanbrachten en West-Indische producten in retour naar Europa innamen. De eilanden waren stapelplaatsen, vanwaar de nabij gelegen eilanden en kusten Europeesche waren en slaven betrokken en waarheen zij West-Indische en Amerikaansche producten brachten. Men had dien invoer oogluikend toegestaan, maar het hinderde den Nederlandschen handel, dat vreemde schepen West-Indische waren uitvoerden.

In 1780 was op verzoek van kooplieden en Kamer van X die handel van vreemdelingen toegestaan met dit veelbeteekenende voorbehoud, dat vreemde schepen aan dezelfde lasten waren onderworpen als de Nederlandsche en dat zij de West-Indische waren naar geen andere dan Nederlandsche havens mochten voeren. [1]) Deze betrekkelijk groote vrijgevigheid kwam niet voort uit liberaliteit. Integendeel, men begreep toen iets te moeten doen voor de welvaart der eilanden, die van den tusschenhandel moesten leven. Want zij werden ernstig

1) Rapport Staatscommissie van Wijn, Lambrechtsen en Wichers. Resol. Holland 4 April 1787.

bedreigd door de langzamerhand veranderde handelspolitiek der andere mogendheden. De feitelijk niets beteekenende resolutie van de St. Gen., die de bovengenoemde regeling had gebracht, was dan ook niet in staat de eilanden St. Eustatius en Curaçao, want van hier uit werd de kunsthandel gedreven, voor ondergang te behoeden. Op het in de nabijheid van Curaçao gelegen Deensche St. Thomas waren de lasten voor inkomende en uitgaande goederen zoo gunstig als zij op St. Eustatius nooit, zelfs in de dagen, toen de Compagnie opzettelijk haar oogen voor sluikerij sloot, waren geweest. De beperkte vrijhandel van St. Thomas boorde den handel van Curaçao in den grond. In vergelijking met de vrijheden, die Zweden aan St. Bartholomy, op vijf mijlen afstands van St. Eustatius, aanbood, nl. onbeperkte openstelling van de haven voor schepen van alle naties, waren die van St. Thomas nog niets. Bartholomy trok allen kunsthandel tot zich; St. Eustatius ging als Curaçao achteruit. Reeds dreigden de kooplieden de eilanden te verlaten om onder Deensche of Zweedsche vlag den handel te drijven, die onder Nederlandsche vlag niet meer met voordeel te drijven was. De meest verlichte der Nederlandsche kooplieden waren voorstanders van en drongen ook bij de Compagnie aan op openstelling der havens, zij het dan onder heffing van differentiëele rechten, doch de Kamer van X, bang voor

verlies aan last- en andere gelden, was er niet voor te vinden, en de meeste Nederlanders vreesden evenzeer, dat het moederland te veel schade zou lijden. Zij begrepen eenerzijds wel, dat de vrijheden van St. Bartholomy en St. Thomas het noodlottig gevolg zouden hebben, dat Duitsche bodems rechtstreeks West-Indische producten van daar naar Duitsche Oostzeehavens zouden brengen en dat voor Nederland het afzetgebied daar belangrijk zou worden verkleind, maar aan den anderen kant waren zij te bekrompen om de voordeelen van den handel, die hun toch zouden ontgaan, aan St. Eustatius nog te gunnen. Uit vrees van den handel voor Nederland geheel te verliezen, zou men dien van St. Eustatius tevens te gronde richten. Want het lag voor de hand, dat bij geheele of gedeeltelijke openstelling van de eilanden van Frankrijk, Zweden en Denemarken voor alle vlaggen de Nederlandsch-West-Indische handel weldra geen terrein meer zou vinden dan Nederland alleen, en dat behalve het moederland ook de koloniën daarbij verliezen zouden. Wat ware er niet voor de plantagekoloniën gewonnen geweest, wanneer de eilanden voor invoer van Europeesche provisiën en slaven waren opengesteld en wanneer vreemde schepen over de eilanden de suiker, katoen en koffie uit de plantagekoloniën hadden kunnen betrekken! De levendige handel tusschen de kust van Guyana en de

eilanden had immers in handen van Nederlanders kunnen blijven en de Compagnie zou er bij gewonnen hebben. Hoewel de Staatscommissie van 1786 gevoelde, dat er een natuurlijk verband bestaan moest tusschen de tweeërlei bezittingen, wilde zij toch dat natuurlijk verband niet behouden. Zij adviseerde de eilanden niet open te stellen dan voor enkele producten, omdat het zou kunnen gebeuren, dat openstelling van den slavenhandel op de eilanden een smokkelhandel in slaven en artikelen, die daarvoor in betaling zouden gegeven worden, tusschen de eilanden en de plantagekoloniën in het leven zou roepen. Terwille van de belangen der Compagnie moest dus de handel in slaven van anderen dan Nederlanders worden belet, moesten de plantagekoloniën dientengevolge tot een kwijnend bestaan worden veroordeeld, moest den eilanden de kans op herleving hunner welvaart benomen worden! Om de gewaande belangen van moederland en Compagnie te beschermen mochten de produkten der plantages niet naar de eilanden worden gevoerd en mochten de eilanden hun overvloed van Europeesche en Amerikaansche waren den daaraan gebrek lijdenden plantages niet doen ten goede komen. De plantages gingen ten onder uit gebrek aan slaven, en op de eilanden mochten zij niet worden ingevoerd, omdat de noodlijdende plantages ze van daar zouden kunnen betrekken! Het was zoo'n gemak-

kelijke handelspolitiek, die der Compagnie. Zonder eenige inspanning grove winsten uit de koloniën te halen, daarop was het aangelegd. En het gevolg? De handel was ingeslapen. Ondanks alle bevoordeelende reglementen was de Compagnie failliet en de slavenhandel verloopen. Verloopen was ook de handel op de West, hij was slechts een schaduw van wat hij had kunnen zijn.

Gelukkig was niet de geheele handelswereld gediend van het systeem; men vergete niet, dat van al die bescherming slechts weinigen de baten genoten, in hoofdzaak de Kamersteden. Dordt was geheel uit den handel van Oost en West gesloten; daarentegen werd Middelburg, ongunstig gelegen, er door bevoordeeld. Er gingen hier te lande stemmen genoeg op om een eind te maken aan die belemmerende en beschermende reglementen. Was het wonder, dat de koloniën, althans de landbouwende, zich met kracht verzetten tegen de Compagnie? Wat genoten ze van haar, om wier wil zij zoo leden? Niets. Regeering was er niet meer; de defensie was allerellendigst.

Toch was het belang dier defensie ook niet gering te achten. Essequebo en Demerary hadden in den oorlog de treurige gevolgen van de slechte verdediging ondervonden. Tot tweemaal toe waren zij in vreemde handen gevallen. En buiten den Europeeschen vijand hadden de kolonisten nog een zeer ernstigen vijand in de

Boschnegers en in de slaven. Zelfs slaven waren denkende wezens, en zij zagen zeer goed in, dat een handvol blanken heel weinig tegen hen vermocht, wanneer zij eens tot samenwerking kwamen. Dit gevaar was niet denkbeeldig. Van 1780 af ging er geen jaar voorbij, zonder herhaalde negeropstanden. 30.000 slaven waren er in Essequebo en Demerary, 65.000 in alle landbouwende koloniën te zamen, en daartegen stelde de Compagnie een tweehonderdtal z.g. soldaten, [1]) verminkten, kreupelen, grijsaards, die met militairen niets meer gemeen hadden dan de monteering, gecommandeerd door officieren, die niets konden dan de vlag strijken. [2])

Aan de rivieren twee forten, die in puin lagen of half onder water, toegerust met kanonnen van allerlei kaliber, half doorgeroest, zonder de daarbij behoorende ammunitie, gevaarlijker voor wie ze bedienden dan voor den vijand. [3]) Op Curaçao was de toestand nog ellendiger. Het eiland was uiterst gemakkelijk verdedigbaar. Maar welk gebruik had de Compagnie gemaakt van die gunstige ligging?

---

1) N.l. in Essequebo en Demerary. In Suriname heetten er meer te zijn geweest. De Compagnie gaf het getal slaven altijd te laag op, uit vrees dat ze gedwongen zou worden meer garnizoen naar de West te zenden.

2) Rapport van Van Grovestins en Boey, ook Aristodemus en Sincerus, I, 65. 66.

3) Rapport van Van Grovestins en Boey. Ook Aristodemus—Sincerus I, 65, 66.

Voor de goedkoopte had zij tot een minimum prijs soldaten geronseld, die zij met een minimum soldij in dikwijls waardeloos papier betaalde. Natuurlijk waren dit onbruikbare militairen, die als cavalleristen geboekt stonden, maar voor wie de paarden ontbraken; voor rapportgangers zelfs deugden zij niet. De Compagnies-magazijnen lagen tusschen het fort en de haven, zoodat, indien het fort werkelijk dienst moest doen, de magazijnen uiterst onveilig lagen. De batterijen, die de stad beheerschten, stonden achterste voor; met een plank klom men uit de huizen der stad in het fort. De Directeur had zoo weinig dienst van zijn garnizoen, dat hij niet eens opgewassen was tegen de schutterij der Joden. Gelijk op Curaçao was het overal. Het belangrijke St. Eustatius beschikte over een garnizoen van 60 man, dat 80 kanonnen van allerlei kaliber moest bedienen. [1]) Wat had de Compagnie met haar knoeiwerk bereikt? Wanneer men in aanmerking neemt haar bestemming als geoctrooieerde handelsmaatschappij op aandeelen,

---

1) Rapport van Van Grovestins en Boey; arch. v. d. Sp.; en consideratiën daarop, idem 444. De ronselaar leverde voor minimum-prijs onbruikbare soldaten, die zeer slecht betaald werden; na 1786 was niemand zelfs meer te krijgen voor de Compagnie, omdat de aangeworven soldaat belast werd met de onkosten van overtocht en kleeding, deze schuld hem werd gekort op zijn soldij en de overige soldij, zijnde *f* 15 in 3 maanden, betaald werd in onverkoopbaar papier.

bitter weinig. Haar uitdeelingen bedroegen van 1761—1786 gemiddeld minder dan $^1/_2\%$.[1]) Zij had de koloniën moeten beheeren en den handel onderhouden, maar was thans op weg de kolonisten te verbitteren, den handel te vernietigen en den opkomenden plantagebouw te smoren. Maar zelfs dat kon zij niet; de kolonisten gingen het langzamerhand zonder haar doen.

Voor de navigeerende en commerciëerende societeit was een uitkeering een zeldzaamheid geworden. Telkens wanneer zij zich vermande tot zoo'n daad werd deze gevolgd door een subsidieaanvraag. De inkomsten van de verschillende etablissementen waren niet in staat de uitgaven daarvan te dekken en de inkomsten hier te lande waren onvoldoende tot bestrijding van de onvermijdelijke kosten. Bij een gemiddeld jaarlijksch tekort van ± *f* 250.000 en een schuldenlast van iets minder dan *f* 4.000.000 was het vooruitzicht inderdaad teurig, en het bestaan zonder periodieke subsidia onmogelijk geworden.[2]) De actiën stonden op een koers van 15 à 20%. Dat zij nog zoo hoog stonden was gevolg hiervan, dat er van tijd tot tijd in gespeculeerd werd en dat zij nog altijd eenige waarde hadden als, gelijk in de brieven van Aristodemus en Sincerus ergens niet onaardig wordt gezegd,

1) Aristodemus—Sincerus, VII, 17.
2) Zie de onder de bijlagen opgenomen exploitatie-rekening over de jaren 1771—1789.

toegangsbilletten tot de directie, tot de ambten van Bewindhebber en Hoofdparticipant.[1]) Wat voor bekoorlijks in het Bewindhebberschap van zoo'n maatschappij lag schijnt onbegrijpelijk. Het aandeelenkapitaal, benoodigd voor de verkiesbaarheid tot zoo'n ambt, was *f* 4500 nominaal, zoodat wie de betrekking wenschte te bekleeden begon met den aankoop van waardeloos papier. Vermeerderd met de ambtgelden en andere lasten werden de kosten om een plaats in de directie te verkrijgen in Zeeland berekend op *f* 3000,[2]) wel geen groot kapitaal, maar men had er niets voor dan een betrekking, waaraan wel veel last, veel verdrietigs maar geen salaris verbonden was. Zoo scheen het althans; in werkelijkheid echter brachten die *f* 3000 hunne renten wel op! Wat de bezitter daarvoor genoot kan blijken uit een eenvoudige rekening. De onkosten voor het bestuur der 5 kamers bedroegen dooreengenomen jaarlijks *f* 76.000, waarvan ± *f* 26.000 voor ambtenaren en bedienden werden betaald. De overblijvende *f* 50.000 verdwenen aan onkosten voor de jachten, reisjes van Bewindhebbers, daggelden voor bijgewoonde

---

1) Aristodemus—Sincerus, IX, 75.

2) Memorie van consideratien van Bewindhebbers ter Kamer Zeeland, 3 Mei 1791. In de insertie van stukken behoorende bij de Notulen en Resolutien van de Staten van Zeeland, 1791.

vergaderingen enz.[1] Ook in andere opzichten trokken Bewindhebbers inkomsten uit hun betrekking. Zij hadden hun deel in de begeving van ambten in de koloniën. Hoewel die ambten slecht gesalariëerd waren, werden zij voordeelig gemaakt door ongeoorloofde winsten. Bewindhebbers wisten dat en deden er niet veel tegen; de hoeveelheid der emolumenten bepaalde immers de waarde dezer ambten![2]

Als elke naamlooze vennootschap, die zich respecteert, zocht de Compagnie haar commissarissen onder de invloedrijke mannen; met de hulp van deze commissarissen en hun relaties had zij zich nog op de been gehouden en zich mogen verheugen in een welwillendheid, die zij om hare beteekenis niet verdiende. Haar kwam bovendien ten goede, dat de Souverein het gemakkelijk en goedkoop vond het beheer van de koloniën aan anderen

---

1) Reflexien van Van Grovestins op de Memorie van Bewindhebbers ter Kamer Zeeland; arch. V. d. Sp. 128. Aan de jachten werd veel geld verknoeid. Eens werd in twee jaar tijds aan het buitenjacht der Compagnie ƒ50.000 vertimmerd. Aristodemus–Sincerus, V, 379.

2) Aristodemus–Sincerus, V, 257, VI, 78. Deze insinuëerende bewering van Aristodemus en Sincerus over te nemen is misschien gewaagd. De buitengewone zorg van Zeeland evenwel na de ontbinding der Compagnie om hare oude bedienden en beambten te behouden of door pensioenen schadeloos te stellen, geeft den indruk dat meer dan eenvoudige belangstelling in hun lot daartoe drijft. Trouwens Van de Spiegel in zijn aanteekeningen spreekt ook van avantages van Bewindhebbers.

over te laten, hoe het dan ook ging en als was het ook ten koste van wat subsidiën. Teekenend was, toen de ontbinding der Compagnie ter sprake kwam, het argument van Zeeland voor haar behoud. Zij had al 170 jaren bestaan![1]) Men zag hier te lande op tegen verandering, zelfs tegen de meest gewenschte. Bij West-Indische bezittingen behoorde een West-Indische Compagnie; men kon het zich niet anders voorstellen, dacht zich zelfs niet de mogelijkheid van een andere exploitatie.[2]) Veel zou nog moeten gebeuren vóór men een anderen weg zou inslaan. En toch was het noodig! Het bezit der koloniën, zoo onvoorzichtig toevertrouwd aan de Compagnie, was een algemeen belang. Men rekene slechts. In de Compagnie was geplaatst een aandeelenkapitaal van *f* 7 à 8.000.000 en een obligatieschuld van bijna *f* 4.000.000.[3]) Het aantal uitgaande en binnenkomende schepen bedroeg jaarlijks, de twintig jaren van 1771—1791 dooreengenomen, ± 140,[4]) die voor een waarde van

---

1) Memorie van consideratien; arch. V. d. Sp. 444.

2) Van de Spiegel aan Van de Santheuvel te Rio Demerary; arch. V. d. Sp. 49—52.

3) Zie Bijlage VI. 1.

4) Arch. V. d. Sp. 133. In en uitklaringen 1772—1791 van Hollandsche steden 2493, van de kamer Zeeland 317. In de Brieven en Negociatiën wordt de W. I. vloot op weg naar Nederland in 1794 geschat op 100 zeilen met een waarde van 22 millioen. Cijfers voor Suriname bij Van der Meulen, 506.

f 27.000.000 jaarlijks hier deden circuleeren. 1) Behalve deze enorme sommen gingen met het verlies der koloniën alle kapitalen verloren, die daar in onderscheiden ondernemingen waren geplaatst, en welke voor Suriname alleen op 50 mill. werden geschat. 2) Het behoeft ons niet te verwonderen, dat Holland en Zeeland, waar de belanghebbenden in de koloniën gevonden moesten worden, zich wel eens bedachten, vóór zij een jammerklacht van de Compagnie onverhoord lieten. De *f* 4.000.000 obligatieschuld was dan ook bijna geheel genomen door die provincies, in de eerste plaats natuurlijk door Holland. Zelfs de stad Middelburg had haar beurs geopend om de Compagnie te hulp te komen.3)

Aan alle goedgeefschheid van deze lichamen kwam evenwel een einde. Zelfs de Compagnie moest ervaren, dat machtige hulp noch belang tot in het oneindige crediet schiepen. Integendeel, naarmate de provincie Holland financiëel meer in de zaken der Compagnie betrokken werd, begon zij scherper toe te kijken en in te zien, dat haar belangen en die harer onderdanen bij Bewindhebbers in slechte handen waren.

---

1) Rapport van Van Wijn, Lambrechtsen en Wichers, 19 Maart 1787.

2) Wolbers, Geschiedenis van Suriname, schat het op 50 mill., van Sijpestijn op 60. W. W. van der Meulen, Bijdragen en Mededeelingen van het Hist. Genootschap. XXV, 521 op plm. 15 mill.

3) Zie Bijlage VI, 1.

De ware toestand der Compagnie bleek in 1787. Naar aanleiding van een subsidie-aanvraag der Compagnie, van de klachten der kolonisten bovenvermeld, van requesten tot onbeperkte openstelling van den slavenhandel op Essequebo en Demerary en van aanvragen tot verbod der vaart van vreemde schepen op de eilanden was in 1786 door H.H.M. een staatscommissie benoemd; deze zou verschillende maatregelen tot aanmoediging van den slavenhandel ontwerpen, een reglement op het binnenlandsch bestuur van Essequebo en Demerary en andere etablissementen, een reglement voor de vaart op de eilanden, maar meer bepaaldelijk werd haar opgedragen advies te geven omtrent de gevraagde subsidiën.

Het rapport werd in Maart 1787 uitgebracht.[1]) Het stelde weer een reeks van reglementen voor omtrent den handel in slaven en den handel op de eilanden, die ten doel hadden den handel voor Nederlanders te vergemakkelijken en de belangen der kolonisten en eilanden te bevorderen. Geen woord echter over onmiddellijken handel der koloniën op de kust van Guinea; geen denkbeeld van openstelling der slavenvaart voor vreemde bodems; geen spoor van een neiging ook maar om de vaart

1) Het is het reeds meermalen geciteerde Rapport van Van Wijn, Lambrechtsen en Wichers, ter Generaliteit uitgebracht 19 Maart 1787, te vinden in de Resol. van Holland van 4 April 1787.

op de eilanden onvoorwaardelijk toe te laten. Het geheele rapport ging in de oude richting: Nederlandsche koloniën slechts voor Nederland. Een der argumenten om St. Eustatius niet open te stellen was o.a., dat men zich niet door vreemden in eigen koloniën de wet kon laten voorschrijven en dat de openstelling tengevolge zou hebben. dat Essequebo en Demerary van slaven werden voorzien. Ontegenzeggelijk het belangrijkste deel van het rapport is het eerste, financiëele deel, daar het een overzicht geeft van den algemeenen toestand der Compagnie.

De financiëele toestand was treurig. Bij het laatste verzoek om subsidie, van Juni 1785, was *f* 3.000.000 gevraagd of een jaarlijksche som voldoende tot garantie van rente en aflossing van dat kapitaal tot een bedrag van *f* 150.000. Deze aanvraag was niet afgehandeld; inmiddels had de Compagnie in gevaar verkeerd, de koloniën geheel aan haar lot over te moeten laten. Slechts de welwillende tusschenkomst van Holland en Zeeland had dit voorkomen.

De drie millioen achtte de Kamer van X noodig voor verbetering der defensiewerken op verschillende plaatsen, oeverbeschermingen, aanvulling van magazijnen, afbetaling van achterstallige salarissen, soldijen enz. Voor het overige bleek dat, zelfs wanneer Holland de Compagnie tegemoet kwam met een reeds geconsenteerde som van

f 400.000 in eens, onder alle omstandigheden een jaarlijksch tekort te wachten was van ruim *f* 200.000, ongerekend de anderhalve ton voor rente en aflossing. De overigens niet erg modern denkende staatscommissie was niet gemakkelijk in haar oordeel over de Compagnie. Terecht adviseerde zij haar niet zoo'n groote som — *f* 3.000.000 — in handen te geven, noch gelegenheid te openen om die som te leenen; zij wenschte haar door een garantie van H. H. M. slechts in staat te stellen *f* 500.000 te leenen en tot het einde van het octrooi haar jaarlijks te subsidiëeren met *f* 250.000, een bedrag voldoende tot dekking van het jaarlijksch tekort en de rente van het te leenen half millioen. Bovendien achtte zij wenschelijk, dat de Souverein alle lasten voor de defensie der koloniën op den Staat van Oorlog bracht. [1]) Met andere woorden, de Souverein zou financiëel alles aanvullen wat de Compagnie te kort kwam. In vrij duidelijke termen sprak de Staatscommissie den wensch uit, dat na afloop van het octrooi een andere wijze van bestuur der koloniën zou worden gevonden.

---

1) De aanvraag de Compagnei was zeer zonderling. Wanneer ze was toegestaan zou ontbinding der Compagnie en overname harer bezittingen moeilijk zijn geworden, daar de activa dan waarschijnlijk met deze *f* 3.000.000 verhoogd zouden zijn geworden. Deze ongeoorloofde speculatie wordt nog bedenkelijker, wanneer, zooals Aristodemus—Sincerus beweert, een deel van de te leenen gelden gebruikt zou worden voor den aanleg van een stad, waarvoor de gronden reeds waren aangewezen en door enkele ingewijden opgekocht.

Het rapport trok in de woelige dagen, waarin het verscheen, weinig aandacht. Van een conclusie kwam niets. De Compagnie leefde van den dag in den dag en raakte steeds meer achterop. Na de gebeurtenissen van den nazomer van 1787 en het optreden van den Raadpensionaris Van de Spiegel slaagde deze erin de belangstelling in de zaken der Compagnie weer wat te wekken. De onrustbarende berichten omtrent opstanden van negers en boschnegers, ernstige ongeregeldheden in de West en de onmacht der Compagnie om er iets tegen te doen, droegen niet weinig bij om het verantwoordelijkheidsgevoel der Hollandsche regenten te wekken. 1) In den loop van de jaren 1788 en 1789 werden de punten van het rapport van 1787 achtereenvolgens ter conclusie gebracht. Welke beslissingen genomen werden kan hier terzijde gelaten worden. Hoofdzaak was, dat de Compagnie gemachtigd werd een leening van *f* 500.000 onder garantie van H. H. M. aan te gaan. 2) Het subsidie van *f* 250.000 s'jaars werd niet toegestaan; ook de lasten van de defensie werden door den Souverein niet overgenomen.

De geringe welwillendheid van den Souverein was voor de Compagnie gelijk aan een doodvonnis. Zij kon verwachten, dat na afloop van het

1) Resol. St. Gen. 1 April 1788.
2) Resol. St. Gen. 5 Dec. 1788.

octrooi weinig steun te vinden zou zijn. Zelfs de geringe hulp, die haar thans geboden werd in den vorm van garantie der uit te schrijven leening, bleek zij onwaardig. Ook onder waarborg van kapitaal en rente door de Staten-generaal was de gevraagde som voor haar niet te krijgen. Holland moest uit de opbrengst van den 25sten penning het geld verschaffen.[1]) Bij dezen stap was het zoo verstandig in ruil voor de thans betoonde welwillendheid obligaties te vragen voor de nu en vroeger voorgeschoten gelden.[2]) Ook in dezen voorzichtigheidsmaatregel lag een ernstige vingerwijzing. De grootste schuldeischer bereidde zich voor op afrekening.

De Hollandsche regeeringsleden, die zich bij de beraadslagingen over het rapport van 1787 voor de Compagnie hadden geïnteresseerd, waren de een voor, de andere na, zóó overtuigd geworden van het wanbeheer der Bewindhebbers, dat zij inzagen, dat de toestand niet kon blijven gelijk hij was. Van de Spiegel,[3]) Hartsinck, Van de Poll, Dedel,[4]) G. K. van Hogendorp,[5]) zelfs de Bewind-

1) Bijlagen V, 5.
2) Resol. Holl. 14 Jan. 1789.
3) G. K. Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, IV, 167.
4) Blijkens de voorafgaande onderhandelingen over den vorm van bestuur.
5) G. K. Van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften, IV, 167.

hebber ter Kamer van Amsterdam Bourcourt [1]) en de advocaat der Compagnie De Kempenaer [2]) spraken onomwonden de meening uit, dat de Compagnie niet langer kon voortbestaan en dat zij zoo spoedig mogelijk ontbonden moest worden.

Afbreken was evenwel gemakkelijker dan opbouwen. Wat moest in de plaats treden van de Compagnie? Ziedaar de moeilijke vraag, die beantwoord moest worden, vóór men in de richting van ontbinding kon sturen.

---

1) Van de Spiegel aan den Bewindhebber der W. I. C, ter Kamer van Amsterdam, Bourcourt, 20 Jan. 1799. „Indien het echter waar is, gelijk U. W. Ed. G. schrijft, dat de oudste Heeren instemmen met het gevoelen, dat men geen oogenblik moet verzuimen de Compagnie te dissolveeren, was het maar best enz."

2) Blijkens de voorafgaande onderhandelingen over den vorm van bestuur.

B. De ontbinding.

Toen de eerste Compagnie bezweken was, had een nieuwe maatschappij de verplichtingen der oude overgenomen. Na de dubbele ervaring, die men van deze geoctrooieerde maatschappijen had opgedaan, was het niet denkbaar, dat nog weer kapitalisten hun geld zouden wagen in een onderneming, die geen levensvatbaarheid had, tenzij zij gesubsidiëerd werd met zulke groote bedragen, dat het risico der onderneming geheel op den Souverein viel. Die Souverein had voldoende getoond niet veel voor subsidie te voelen. Vandaar dat de Raadpensionaris het denkbeeld opperde, de aandeelhouders uit te koopen voor rekening van de meest belanghebbende gewesten, Holland en Zeeland. 1) Een oplossing, die voorzeker groote voordeelen had, maar waartegen een ernstig bezwaar bestond. Droegen deze gewesten de volle lasten, dan moesten zij ook de volle souvereiniteit over de bezittingen hebben om vrij in hun beweging te zijn; of zij moesten de

---

1) Arch. V. d. Sp. 132. Van de Spiegel aan den Erfstadhouder, 5 Maart 1792. Arch. V. d. Sp. 130. Kempenaer aan Van de Spiegel. Arch. V. d. Sp. 128. Promemorie voor het besogne bij Holland op Rapport Perduijn.

bezittingen beheeren onder de souvereiniteit der Staten-Generaal maar dan moesten deze ook de verplichtingen van Souverein op zich nemen, n. l. de defensie. Hierop nu bestond zeer weinig kans; dat de Staten-Generaal zich belangrijke uitgaven zouden getroosten voor uitsluitend Hollandsche-Zeeuwsche bezittingen, was hoogst onwaarschijnlijk. Aan den anderen kant was het bedenkelijk dat de opdracht der souvereiniteit over de bezittingen aan Holland en Zeeland noodzakelijk ten gevolge moest hebben de vorming eener provinciale troepenmacht en eener provinciale marine. 1) Bovendien was een niet gering bezwaar tegen beide plans, dat Holland en Zeeland, voor wier gezamenlijke rekening de onderneming zou komen, in West-Indische zaken zoo weinig harmonieërden, dat samenwerking weldra onmogelijk zou blijken. 2)

Uit het denkbeeld van Hollandsch-Zeeuwsche exploitatie der koloniën werd dat van Generaliteitsexploitatie geboren. De grootste moeilijkheid om dit te verwezenlijken was de financiëele; want ook al werd de souvereiniteit aan H.H.M. en de directie aan een Generaliteitscollege verzekerd, dan nog zouden de bondgenooten de lasten van Amerikaansche bezittingen niet willen dragen. On-

1) Promemorie voor het besogne bij Holland; arch. V. d. Sp. 130.

2) Van de Spiegel aan den Erfstadhouder 5 Maart 1792; arch. V. d. Sp. 132.

denkbaar was het dus niet dat, als een aanvraag om verlenging van octrooi inkwam, de bondgenooten uit vrees voor geldelijke of andere bezwaren het meest zouden voelen voor een voortzetting der zaken op ouden voet.

Hoewel uit alles reeds voldoende gebleken was, dat dit niet wenschelijk was, bracht het Rapport van 's Prinsen commissarissen, die belast waren geweest met het herstel der orde in de West, nieuwe bewijzen aan, dat bestendiging van den bestaanden toestand onmogelijk was.

Van de Spiegel besloot dus om van zijn kant alles te doen wat mogelijk was om een verlenging van het octrooi te verhinderen. Door de commissarissen voortdurend op de hoogte gehouden van hun bevindingen, had hij, reeds vóór hun terugkeer, ter vergadering van Holland het voorstel gedaan om, met het oog op het naderend einde van het octrooi der West-Indische Compagnie, deliberatiën aan te leggen omtrent de houding, die men tegenover dat lichaam moest aannemen.[1])

Een uitgewerkt voorstel durfde hij zelf niet doen; hij liet dit over aan het daarvoor aangewezen besogne. Daarin stuurde hij de besprekingen en ook de conclusies in de richting, die hij

1) Resol. Holland 13 Maart 1790.

wenschte. [1]) Het advies van het besogne was der Compagnie hoogst ongunstig. Het overwoog, dat de financies der Compagnie in diep verval waren; dat zij aan het doel, waartoe zij was opgericht, het onderhouden van de commercie en navigatie tusschen moederland en koloniën, niet langer beantwoordde, daar zij noch handel noch scheepvaart meer dreef; dat de eenige functiën die zij nog verrichtte — die van besturend lichaam — niet naar den wensch der kolonisten werden waargenomen, en dat er mitsdien bezwaren bestonden tegen een mogelijke verlenging van het loopend octrooi. Het gaf in overweging om ter Generaliteit voor te stellen, dat op bovengenoemde gronden de Souverein de maatregelen zou nemen, die noodig zouden zijn *voor het geval dat de Compagnie niet gecontinueerd mocht worden*, waartoe behoorden de zorg voor een liquidatie der baten en schulden en schadeloosstelling der aandeelhouders uit het overblijvende, en het ontwerpen van plannen voor het bestuur der koloniën. [2]) Hoewel het advies voorzichtig gesteld was en slechts van eventueele maatregelen sprak, was het toch zeer ingrijpend. Immers, indien het werd aangenomen met de overweging dat er bezwaren tegen de verlenging van het octrooi bestonden, was feitelijk het lot der Compag-

---

1) Nadenking van een staatsman over zijn ministerie in Holland 49.
2) Resol. Holl. 23 Juli 1790.

nie beslist.[1]) De verlenging moest met eenparigheid ter Generaliteit worden aangenomen. Wanneer Holland nu reeds bij voorbaat verklaarde, dat het bezwaren had tegen verlenging, was deze uitgesloten en werd het zelfs overbodig voor de Compagnie om haar aan te vragen. De verre strekking van het voorstel werd dan ook oorzaak, dat in Holland menige stem opging tot behoud der Compagnie. Het gold hier de belangrijke vraag, of men tot staatsexploitatie wilde besluiten. Want dit was wel duidelijk dat, wanneer het octrooi der Compagnie niet verlengd werd, geen andere wijze van exploitatie zou overblijven dan die door den staat. Al was in Hollands voorstel met geen woord gerept van de wijze van bestuur en regeering der koloniën, toch voelde ieder, dat het aanvaarden der conclusies van het rapport tot staatsexploitatie moest voeren. De conservatieven achtten zonder nadere toelichting de plannen der regeering een sprong in het duister. En zelfs behoefde men nog geen verstard conservatief te zijn om te huiveren voor de aanneming van een rapport, waarvan de gevolgen oogenblikkelijk niet te overzien waren.

Tegenstand ontmoette het voorstel bij de betrokken Kamersteden als Hoorn en Enkhuizen.[2])

1) Zeeland sprak later van de onderhandsche directie waardoor een octrooiaanvraag was afgesneden.

2) Resol. Holl. 23 Sept., 30 Sept. 1790. Van de Spiegel aan den Pens. Merens te Hoorn en aan Enkhuizen, 31 Aug. 1790.

Bij verandering van toestand konden zij slechts verliezen. Akelige schrikbeelden rezen op voor de oogen harer regenten: niet alleen de opheffing der W. I. C, dreigde, maar wellicht zou de O. I-Compagnie vervolgens hetzelfde lot treffen. En ook was reeds de opheffing der Admiraliteiten voorgesteld! Beroofd van Kamers en van Admiraliteit zouden Hoorn en Enkhuizen tot de laagte van Stavoren en Harderwijk zinken. En ongegrond was de vrees der steden niet: wij weten, dat de naasting der West-Indische bezittingen een proefballon was; bij gebleken welslagen wilde de Raadpensionaris de Oost-Indische Compagnie en de Admiraliteiten evenzoo behandelen.[1]) In den strijd om het bestaan was het Hoorn en Enkhuizen geoorloofd haar rang te verdedigen, en zij deden het zoo goed zij konden. Andere belanghebbenden, Bewindhebbers en participanten, waren ook niet dadelijk te vinden voor elke regeling der liquidatie. Al konden zij hiertegen wel geen bezwaren maken, toch was het hun geenzins onverschillig welke schikkingen verder genomen zouden worden. Hiervan zou grootendeels de opbrengst van de realia der maatschappij af moeten hangen. Zoolang bijvoorbeeld niet vaststond, dat de Staat zelf of eenig ander lichaam werkelijk de exploitatie zou overnemen, was de kans op verkoop van

---

1) Nadenkingen van een Staatsman, 50.

tal van bezittingen uiterst ongunstig. Wie zou de kanonnen willen koopen, wat waren de forten waard? Welk particulier zou de Compagnies-plantages willen koopen zoolang het onzeker was, aan wie het beheer der koloniën zou worden opgedragen? Naast deze bedenkingen van aandeelhouders, die zoo goed mogelijk „er uit" wilden komen, stonden overwegingen van voorzichtige politici, die vooral tegen naasting van het geheele bedrijf der West-Indische Compagnie opzagen wegens een beweerde vordering der Compagnie, waarvan de beteekenis door Bewindhebbers en speculanten op den voorgrond werd geschoven.

De maatschappij was, beweerden deze, lang zoo zwak niet als men het wilde doen voorkomen. In de oude boeken hadden zij een paar vorderingen opgedolven, die in het begin nog al wat ontsteltenis zullen hebben veroorzaakt. Een vordering op verschillende gewesten groot ± *f* 6.600.000 en een op de Oost-Indische Compagnie groot *f* 3.000.000. Voor de Compagnie geen kleinigheid! Haar toestand werd bij erkenning dier vorderingen in plaats van „gedelabreerd florissant." [1]) Evenwel die erkenning ontbrak er aan; de vorderingen waren uiterst twijfelachtig en ook nooit in dagen van

1) Promemorie voor het besogne over schikkingen ten opzichte van de W. I. Comp.; arch. V. d. Sp. 128. Vgl. Bijl. VI. 1.

nood opgeëischt. Een andere moeilijkheid in de liquidatie was de vraag, hoe de baten der Compagnie geschat moesten worden, m.a.w. wat een geoctrooieerde maatschappij onder souvereiniteit van H.H.M. als eigendom kon aantoonen te bezitten.

Van de Spiegel maakte in de besognes, waarin al deze zaken behandeld werden, de ontbinding voor velen aannemelijk door verdere ontvouwing van wat hij zich voorstelde met de Compagniesbezittingen te doen.[1] Zijn plan was de koloniën onder het bestuur te brengen van een Generaliteitscollege, waarin alle provinciën zitting zouden hebben en dat ten opzichte van de koloniën de plaats zou innemen, van de Kamer van X. Dit college zou het hoofdbestuur voeren over de financies, over de justitie, politie en defensie, gelijk thans de Kamer van X deed, maar veel van hetgeen thans aan de Kamers was toevertrouwd zou ter bevordering van de meerdere eenheid in de directie, ook aan dat college moeten worden opgedragen. Het college zou zijn eigen inkomsten trekken uit belastingen, last- en recognitiegelden en zooveel mogelijk de uitgaven voor de koloniën uit die inkomsten bestrijden. Als Hollander van qualiteit en Zeeuw van geboorte tegelijk voorzag Van de Spiegel, dat een Generaliteitscol-

1) Over het volgende bovengemelde promemorie.

lege, zooals hij thans voorstelde, bij schippers, reeders en kooplui hoogst inpopulair zou zijn. Er diende tusschen den handel en den voorgestelden Generaliteits-kolonieraad een stootkussen te worden aangebracht. Van de Spiegel wilde daarvoor doen dienen departementen voor den West-Indischen handel, gevestigd in de bestaande Kamersteden, colleges direct ondergeschikt aan den centralen Raad, met wien de koopman en de schipper dus niet in onmiddellijke aanraking zouden komen, terwijl de kolonist niet of weinig met de departementen te doen zou hebben. Deze departementen waren dan tevens een schadeloosstelling voor de steden, die thans Kamers hadden. In dit ontwerp paste geheel de overneming van de baten en schulden der Compagnie voor rekening van de Generaliteit. Van het meerendeel der roerende en onroerende goederen van de Compagnie moest de Staat kooper worden als exploitant, bijv. van de forten, de kanonnen, ammunitie, vivres, pakhuizen hier te lande en aan de overzijde, zoomede van de rechten der Compagnie in de Societeit van Suriname, van de activa dus, die anders onverkoopbaar zouden blijken. Waar de Staat eigenaar werd van de hoofdzaken, wilde Van de Spiegel hem ook alle andere bezittingen in massa doen overnemen tegen betaling in 3% Generaliteits-obligatiën, terwijl ook aan crediteuren hnn vorderingen zouden worden betaald met deze waarden. De nieuwe

administratie zou van de hieruit spruitende schuld de rentebetaling voor haar rekening nemen. Aan de Generaliteit zouden dus geen lasten worden opgelegd. Voor Holland en Zeeland gaf deze schikking het voordeel, dat de thans doode schuldvorderingen op de Compagnie weer rente zouden afwerpen, zoodat Holland bij een mogelijk tekort op de administratie zonder vermeerdering van uitgaven aan het nieuwe koloniebestuur zou kunnen ten koste leggen wat het aan rente trok.

Van de gepraetendeerde vorderingen der Compagnie [1]) nu maakte Van de Spiegel een zeer handig gebruik; hij bestreed hare deugdelijkheid maar gaf toe, dat er bij een mogelijke taxatie der goederen moeilijkheden uit konden voortkomen en stelde den participanten eenige vergoeding bij uitkoop in het vooruitzicht. Hij sloeg daarmee

1) Over deze vorderingen meerdere bijzonderheden in de Memorie van consideratien van Bewindhebbers ter kamer Zeeland.

De staatscommissie van 1786 had ze als deugdelijk erkend. De vorderingen waren overgenomen uit den boedel der oude West-Indische Compagnie. In het nieuwe octrooi stonden de bezittingen der oude Compagnie, waaruit de schulden betaald zouden worden, alle genoemd, deze vorderingen daaronder echter niet. Verdacht was, dat de Compagnie nooit deze vorderingen als haar recht had opgeeischt, zelfs niet in dagen van groote verlegenheid.

Gegrond was ook de weerlegging dat, wanneer deze vorderingen in den boedel der oude Comp. waren geweest, haar aandeelhouders en crediteuren de voordeelen ervan hadden behooren te trekken, niet die der nieuwe Compagnie. Veel succes hebben de tegenstanders der ontbinding met deze exceptie trouwens niet gehad. De provincies, op welke deze vorderingen gemaakt werden, zullen te eer hebben meegewerkt tot ontbinding.

juist den goeden toon aan; de Staten van Holland zouden uit vrees voor erkenning der schuld tot ontbinding der Compagnie te eer meewerken; de aandeelhouders bereikten wat zij wilden, een verhoogde waarde hunner actiën.

Ten opzichte der waardeering van de bezittingen der Compagnie trok de Raadpensionaris een scherpe lijn tusschen de privaatrechtelijke en de publiekrechtelijke. Hij rekende tot de eerste alle verkoopbare roerende goederen en de onroerende goederen voorzoover zij baatgevend waren of voorzoover de Compagnie er gelden tot verbetering of bruikbaarmaking aan ten koste had gelegd. Alle andere bezittingen of vermeende bezittingen hielden op dat te zijn met het einde van het octrooi. De eigendom van improductieve gronden werd haar ten eenenmale ontzegd. Dat waren eigendommen van den Souverein, in gebruik bij de Compagnie en onverkoopbaar. De verdediging van dit plan had het gewenschte gevolg. Men legde zich in het besogne er bij neer. Hoorn en Enkhuizen hielden de conclusie nog langen tijd op, tot het eind van September. Toen viel onder protest dezer steden, de beslissing, overeenkomstig de voordracht.

Den vierden October 1790 bracht Holland zijn voorstel ter Generaliteit. [1]) Het was tweeledig:

---

1) Resol. St. Gen. 4 Oct. 1790.

a. Bewindhebbers van de praesidiale Kamer van Amsterdam aan te schrijven om een buitengewone vergadering van X samen te roepen ter benoeming van gecommitteerden, die met gecommitteerden van H.H.M. in conferentie zouden treden over de wijze, waarop de taxatie van de bezittingen der Compagnie en de liquidatie, *ingeval van niet-verlenging* van het octrooi, zou kunnen plaats vinden: *b.* gecommitteerden van H. H. M. te verzoeken een plan van bestuur der West-Indische koloniën te ontwerpen. Tenzelfden dage werd het eerste lid geconcludeerd, onder beslist voorbehoud dat H. H. M. door deze aanschrijving *niet* vooruitliepen op de zaak ten principale, n-l. de continuatie of non-continuatie van het octrooi. Dit voorbehoud beteekende evenwel niet veel. De Compagnie kon na de verklaring van Holland geen verzoek tot verlenging van octrooi met uitzicht op succes meer doen. De Staten-generaal zaten zonder die aanvraag met een brok in de keel. Zij moesten slikken of zij wilden of niet. Den volgenden dag herinnerde Zeeland aan een Zeeuwsch voorstel van November 1789 om besognes aan te leggen gedurende den loop van het octrooi ten einde permanente schikkingen te beramen over het bestaan der Compagnie in het generaal en omtrent de vaart op Essequebo en Demerary in het bijzonder. [1])

---

1) Resol. St. Gen. 5 Oct. 1790.

Het verschil van standpunt der twee meest belanghebbende provincies werd door beide voorstellen voldoende geteekend. Holland wilde delibereeren over de ontbinding, Zeeland over de voortzetting van het octrooi. Holland wilde beveiliging der koloniën, Zeeland wilde het behoud der voordeelen, welke het van de Compagnie genoot. 1)

Heeren X kwamen, nu op last van H. H. M., te 's Gravenhage bijeen, benoemden eenige gecommitteerden en de conferenties begonnen. Er moest getaxeerd worden. Maar naar welken grondslag? Naar de boeken der maatschappij was niet wel mogelijk. Allerzonderlingst zagen de opgaven van Bewindhebbers er uit.

Volgens deze waren de bezittingen waard *f* 14.443.630. Daaronder waren de uitstaande vorderingen begrepen, maar onder die uitstaande vorderingen was er een van *f* 3.000.000 op de O.I. Comp., die oninbaar was, en een van ± *f* 6.600.000 of 5.600.000, dat wisten Bindhebbers zelf niet recht, op onderscheiden provincies. De Compagnie had buitengewone onkosten gemaakt in den laatsten oorlog en

---

1) D.w.z. het meer uitsluitend beheer der koloniën Essequebo en Demerary en vrijstelling van lastgelden. Dit laatste voorrecht was in deplaats gestreden van het vroegere recht van uitsluitende vaart op koloniën gedurende de helft van het jaar.

Hollands weigering om tot subsidiëering der Compagnie mee te werken, wanneer de privileges van Zeeland bestendigd bleven, had aanleiding gegeven tot deze verandering.

schade geleden door het tijdelijk verlies van St. Eustatius; de Bewindhebbers hadden de verliezen, zoowel als de gemaakte kosten maar onder de vorderingen geboekt; subsidiën, 100 jaar en langer geleden geconsenteerd en niet betaald, had zij onder de activa opgenomen. Bewindhebbers vonden zelf evenwel, dat alle bezittingen met ƒ 2.868.000 goed betaald waren. Tegenover deze baten stond een schuld van ƒ 3.766.000 en een aandeelenkapitaal van ƒ 7.611.000. De exploitatierekening der gezamenlijke kantoren sloot over 20 jaren met een tekort van ƒ 4.581.000. [1]) Hoe nu een waardeering te vinden op zulke gegevens? Een jaarlijksch tekort van ruim twee ton en de schuldenlast maakten de wezenlijke waarde der activa negatief. Aan den anderen kant golden de aandeelen nog 15 à 20%; de beurs gaf dus nog eenige waarde aan de activa. [2]) Waren nu de opgaven volkomen juist geweest, [3]) misschien ware er van de voorgenomen taxatie nog wat te maken geweest, maar de Zeeuwsche gecommitteerden werkten niet mee om haar te doen gelukken. Ten slotte zag men af van eenige waardeering der bezittingen naar de reëele of de boekwaarde. Bij de onmogelijkheid om er

1) Deze opgaven in Bijlagen VI. 1. 2.

2) Memorie van consideratien.

3) Zij waren vol „erreurs", beweerde Van Grovestins. Een verschil van ƒ 1.000.000 in de vorderingen op de provincies en een verschil van ƒ 200.000 op het totaal der schulden in verschillende opgaven bewijzen het trouwens voldoende.

langs dezen weg te komen trachtten de gecommitteerden van H. H. M. over een schikking in overleg te treden met de praesideerende hoofdparticipanten van de Kamers van Amsterdam en Zeeland, maar de laatste verscheen niet ter samenkomst. De Amsterdamsche Praesident-hoofdparticipant wist er ook geen middel op, weshalve toen last werd gegeven aan de gecommitteerde Bewindhebbers der Kamers om hun aandeelhouders te berichten, dat de taxatie mislukt was, en met hen in overleg te treden omtrent den prijs, dien zij zouden vorderen, indien een kooper zich opdeed. Gecommitteerde Bewindhebbers van de Kamer van X deden het voorstel, de participanten in de onderscheiden kamers samen te roepen om daar hun oordeel te vragen omtrent een schikking, krachtens welke de aandeelen naar den grondslag der beurswaarde zouden worden overgenomen. Dit geschiedde. De aandeelhouders van de Kamer Amsterdam bewilligden in een afstand tegen 30 % der nominale waarde ten behoeve van den staat, betaalbaar in Generaliteitsobligatiën. Uit de beslissing van Amsterdam blijkt, dat niemand in het onzekere verkeerde omtrent den mogelijken kooper, hoewel de gecommitteerden van H. H. M. de plannen der regeering op den achtergrond hadden gelaten. Het Noorderkwartier verklaarde zich ook bereid tot verkoop; de Kamer van de Maze meende, dat zij over een schikking omtrent den uitkoop

niet in deliberatie kon treden, zoolang niet, gelijk het octrooi wilde, een behoorlijke schatting uit de rekening en verantwoording van Bewindhebbers was opgemaakt; de kamer van Stad en Lande liet niets van zich hooren.[1])

In Zeeland was men ongerust geworden. Onwil om mee te werken tot de taxatie der bezittingen was van het begin af merkbaar. Zeelands gecommitteerden hadden onvoldoende opgaven verstrekt, de Zeeuwsche Praesident-hoofdparticipant was weggebleven van de conferentie; thans gaven de aandeelhouders te kennen, dat zij, alvorens de waarde hunner aandeelen te kunnen bepalen, zeer veel bedenkingen uit den weg geruimd moesten zien.[2])

Aldus was de uitkoop bij schikking mislukt, evenals de taxatie en liquidatie. Daardoor ontstond een zeer zonderlinge samengestelde toestand, die bijna onontwarbaar was, en die te bedenkelijker werd, daar de Staten van Zeeland zich in de bres zouden stellen voor hun onwillige Kamer.

Ten aanzien van de hoofdzaak, de overneming van het bestuur der koloniën door H. H. M., kon door den onwil van Zeelands aandeelhouders geen verandering komen. Bij het eindigen van het octrooi kreeg de Souverein de beschikking en het bestuur over wat bij octrooi de Compagnie was toegestaan

1) Resol. St. Gen. 8 Febr. 1791. Verslag van gedeputeerden tot Z. Z. der West-Indische Comp.

2) Als boven.

en opgedragen geweest. Gecommitteerden tot de de West-Indische zaken stelden dus terecht voor, dat den Gouverneurs, Directeurs en anderen bevelhebbers der onderscheiden etablissementen zou worden aangeschreven, dat zij met ingang van 1 Jan. 1792 zich te beschouwen hadden als lasthebbers van H. H. M; zij adviseerden bovendien, dat eenige schepen en manschappen zouden worden afgezonden om den overgang te steunen, en dat H.H.M. hen zouden machtigen plannen te ontwerpen 1⁰. voor het betuur der Koloniën; 2⁰. voor het dekken van de tekorten, die de nieuwe directie weldra zou opleveren; 3⁰. voor het schadeloosstellen der aandeelhouders, alles in *de onderstelling*, dat de Compagnie geen verlenging van octrooi zou vragen of dat H. H. M. een mogelijk verzoek tot verlenging zouden weigeren. [1]) Zonder op de andere punten in te gaan, verleenden H. H. M. alleen de gevraagde machtiging aan de Gecommitteerden. Deze maakten hiervan weldra gebruik en dienden 21 Maart een rapport in. [2]) Zonder nieuw octrooi — aldus betoogde het — houdt de Compagnie op te bestaan; een nieuw octrooi verkrijgt zij zeker niet, derhalve moet de Compagnie vervangen worden; de plaatsvervanger, tredende in de rechten der Compagnie, is aangewezen om haar

1) Resol. St. Gen. 3 Febr. 1791.
2) Resol. St. Gen. 21 Maart 1791.

eigendommen over te nemen en de crediteuren en aandeelhouders schadeloos te stellen. Thans rijst de vraag wie die rechtverkrijgende zal worden. Hierop moet het antwoord luiden: de Staat der Vereenigde Nederlanden, die als Souverein zelf de koloniën moet beheeren. Die oplossing is te meer aangewezen, omdat het de plicht van den Souverein is de verdediging der bezittingen ter harte te nemen onder alle omstandigheden, ook indien hij niet zelf tot exploitatie overgaat, en omdat het meerendeel der schulden van de Compagnie aangegaan is onder garantie der Staten-Generaal, die dus bij ontbinding der Compagnie tot aflossing daarvan gehouden zijn. Het te verwachten tekort op de exploitatie zal onder bestuur van H. H. M. gemakkelijk zijn in te halen, en wanneer H.H.M. de defensie geheel of gedeeltelijk betalen, zullen de meest belanghebbende gewesten het mogelijke overige tekort kunnen overnemen.

Onder toenemende opwinding had men in Zeeland de behandeling van de West-Indische zaken gevolgd. [1]) Men werd meer en meer op verweer bedacht. Bewindhebbers hadden participanten reeds de bovenvermelde resolutie ter verhindering van den uitkoop der aandeelhouders doen nemen; Bewindhebbers en aandeelhouders hadden de hulp

1) Willem V aan Van Lijnden van Blitterswijk 22 April 1791. Brieven van Willem V aan Van Lijnden van Blitterswijk.

ingeroepen van de Staten van Zeeland tot verdediging van het Zeeuwsche recht op Essequebo en Demerary. Zij wenschten het beheer daarover en de voorrechten in de vaart te behouden. Waarom zij daarop zoo bijzonder gesteld waren, blijkt niet duidelijk maar laat zich eenigszins vermoeden. Waren de voorrechten in de vaart van zoo'n belang, dat hierdoor de drift, waarmee de Zeeuwen ze verdedigd hebben, verklaard wordt? De vrijstelling van lastgelden, die voor uitgaande vrachten 6 gulden en voor binnenkomende 3 gulden per last bedroegen, hetgeen dus op een heen-en terugreis voor een schip van 100 last gemiddeld *f* 900 was, schijnt nauwelijks zooveel drukte waard; de voordeelen waren daarvoor te onbeduidend, wanneer men de gemiddelde waarde van deze twee ladingen op 2 ton begroot; het zou een voorsprong zijn van iets meer dan $^1/_{10}$ $^0/_0$ bij inkoop of verkoop.[1]) Al is het dus mogelijk, dat dit de prikkel was voor het verzet der Zeeuwen, waarschijnlijker is het toch dat andere belangen van Bewindheb-

---

1) De grootte der schepen wordt in de brieven van Aristodemus—Sincerus overal op gemiddeld 100 à 120 last berekend.

De waarde der hier door den West-Indischen handel in circulatie gebrachte goederen berekent het Rapport van 1787 op een gemiddelde van *f* 27.000.000, hetwelk over 140 schepen een gemiddelde brengt van *f* 200.000 per schip. De 100 schepen, die in 1794 naar Nederland op weg waren, hadden een waarde van *f* 22.000.000 per schip, dus ongeveer *f* 200.000.

bers, kooplieden en ambtenaren hierbij de groote rol hebben gespeeld. Boven reeds werd er op gewezen, welk misbruik de Bewindhebbers maakten van hun recht om ambten te vergeven. Zeelands Bewindhebbers hadden daarin hun deel en ten opzichte van Essequebo en Demerary meer dan dat. Behalve de winsten uit de benoemingen van Compagniesambtenaren, genoten de Heeren het „agrement" van het jacht der Zeeuwsche kamer. Het mag ons ongelooflijk schijnen, dat zij het om dergelijke „agrementen" zoo ver dreven, dat zij de Staten van Zeeland en participanten betrokken in hun verzet, toch geloof ik, dat het zoo is. Zoowel in de Oost-Indische Compagnie als in de Admiraliteiten en in de West-Indische Compagnie worden, wanneer er sprake is van bezuiniging, allereerst de jachten aangevallen als dure en overbodige luxe. Onder de bezwaren tegen den door Van de Spiegel voorgestelden bestuursvorm der West-Indische bezittingen noemt Van der Helm Boddaert o.a. dat men in Zeeland zonder jacht geen Commissarissen van het departement Middelburg zal kunnen krijgen. Dat Bewindhebbers, hetzij dan om deze redenen of om andere, succes bij de Staten hadden, behoeft ons wederom niet te verwonderen, wanneer wij weten, dat de Zeeuwsche kooplui voor hun leverancies aan Essequebo en Demerary ongeoorloofd hooge winsten namen [1]) en dat zij hierin

1) Aristodemus—Sincerus, VIII, 214. Ook Rapport Grovestins-Boey.

werden bijgestaan door de Compagniesambtenaren,[1]) die daarvan ook hun aandeel kregen. Wanneer wij de rekening van de onkosten der Kamer Zeeland en de werkzaamheden dier Kamer vergelijken met de Hollandsche Kamers, groote en kleine dooreen geteld, dan blijkt, dat de behandeling van een schip in de Hollandsche Kamers slechts 36⁰/₀ kostte van de som, die de Zeeuwsche Kamer daarvoor rekende. [2]) Een verschil dat verdenking moet wekken. Bewindhebbers, kooplieden en ambtenaren der Compagnie moeten terecht gevreesd hebben, dat een centrale directie aan ongeoorloofde winsten weldra een eind zou maken; in Zeeland zou men allereerst ervaren, dat een Generaliteitscollege niet zou dulden wat dief en diefjesmaat met den mantel der liefde bedekten. Bovendien stond het voor Zeeland en Middelburg te vreezen, dat bij invoering van een Generaliteitscollege dit college met bijstand van een betrekkelijk hulpeloos departement te Middelburg niet in die mate de specifiek Zeeuwsche belangen zou behartigen als een nagenoeg autonome Kamer dat thans deed. Zeeland achtte het veiliger den toe-

---

1) Van de Spiegel, Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland.

2) De onkosten van de Hollandsche Kamers bedroegen van 1771—1789 *f* 1.017.282, die van de Kamer van Zeeland *f* 369.248. In diezelfde 20 jaren behandelden de Hollandsche Kamers 2493 in- en uitgaande schepen, de Zeeuwsche 317.

stand te behouden gelijk hij was. De nadeelen van Middelburgs ligging werden nu eenigszins opgewogen door de voordeelen in de lastgelden, betrekkelijke vrijheid van handelen en ongeoorloofde winsten. De omstandigheid dat Bewindhebbers zoo gemakkelijk de Staten wonnen voor hun verzet toonde trouwens, dat hun wenschen tot behoud van de Compagnie strookten met die van alle Zeeuwen.

De Staten van Zeeland maakten met den voorslag van 3 Februari volstrekt geen haast. Een belangrijke zaak als deze moest behoorlijk onderzocht worden. Zij wendden zich om advies tot Bewindhebbers ter Kamer Zeeland; Bewindhebbers op hun beurt achtten de zaak een rijpe overweging waard en brachten ten slotte in het begin van Mei een advies uit over de voorstellen van 3 Februari en 21 Maart, resp. betreffende de aanschrijving aan de gezagvoerders en het avant-projet tot exploitatie van de koloniën door den Staat. 1) Bewindhebbers bestreden de considerans van de generaliteitsresolutie, betrekkelijk het financiëel verval; zij meenden dat een behoorlijk onderzoek moest worden ingesteld naar de waarde der vorderingen op de provincies voor men op grond van financiëel verval de Compagnie ter dood veroor-

---

1) De memòrie van consideratien van Bewindhebbers der W. I. C. ter kamer Zeeland 3 Mei 1791. Notulen en resol. van Zeeland 1791.

deelde; zelfs wanneer men deze vorderingen er buiten liet, was de gesteldheid der Compagnie niet van dien aard, dat zij ontbonden behoefde te worden, daar de schijnbaar slechte staat het gevolg was van verminderde inkomsten, bankroetjes, het niet binnenkomen van belastingen, verliezen, groote uitgaven, oorlogsonkosten enz. De oninbare vorderingen op de Oost-Indische Compagnie, de twijfelachtige vorderingen op de provincies, geteld bij de uitgaven voor den oorlog, het verlies aan niet geïnde last- en recognitiegelden, het verlies van de kas van St. Eustatius, het gemis aan niet geïnde hoofdgelden enz. gaven een totaal van *f* 11.300.000. Een bankroetier die zijn kwade posten samentelt![1]) Het gemis dier inkomsten nu was ook oorzaak, dat de commercie en navigatie in verval waren. Daarmee was ook de tweede overweging van het Generaliteitsrapport te niet gedaan. Wat de derde aanging, de remonstrantiën der kolonisten, dit was een doorgestoken kaart met hen, die de Compagnie wilden ontbinden. Bewindhebbers vonden derhalve geen reden om te adviseeren tot aanneming van het rapport, dat de ontbinding der Compagnie moest meebrengen. Integendeel, deze moest behouden blijven, omdat zij 170 jaar bestaan had. Vervolgens bestreden zij de conclusie, dat de St. Gen. als

1) Zoo berekenen inderdaad de Bewindhebbers den staat der Maatschappij.

Souverein de regeering op zich moesten nemen bij ontstentenis van een ander lichaam, want de aandeelhouders bleven eigenaars van de koloniën en behielden het vruchtgebruik; immers de Compagnie had enkele koloniën als bijv. Suriname gekocht en Essequebo was formeel door Zeeland aan de Kamer van Zeeland gecedeerd. Hoewel de Staten Generaal Souverein waren, hadden zij niet het recht hun onderdanen hun eigendommen te ontnemen.

Verder keurden zij af de oproeping van participanten kamersgewijs om tot schikking te komen. De door Amsterdam aangeboden schikking tegen 30°/o achtten zij onaannemelijk en zij bestreden reeds bij voorbaat de meening, dat de aandeelhouders genoodzaakt zouden kunnen worden tot afstand van hun aandeelen tegen dien prijs.

Daarna wendden zij zich tegen het voorgeslagen plan van bestuur. Allerlei bezwaren waren er tegen in te brengen; het was duurder dan de bestaande inrichting, daar Bewindhebbers geen salaris trokken, en deze hadden hun voortreffelijkheid bewezen, doordien Essequebo en Demerary zoo snel onder hun beheer opgekomen waren; zij hadden meer verstand van West-Indische zaken dan een Generaliteitscollege. Bewindhebbers kon hun ambt niet ontnomen worden, omdat zij ervoor betaald hadden en omdat Zeeland de ambtsgelden niet terugbetalen, noch in de toekomst de

inkomsten daaruit missen kon; in den Raad van koloniën zou Zeeland overstemd kunnen worden; Zeelands voorrechten in de vaart op Essequebo en Demerary waren niet voldoende gewaarborgd noch was de zekerheid gegeven dat het departement Zeeland niet te een of anderer tijd zou worden opgeheven. En zoo gingen de Bewindhebbers voort bezwaar op bezwaar te stapelen; ten slotte gaven zij den Staten van Zeeland in overweging het ter Generaliteit daarheen te leiden, dat de voorgestelde aanschrijving aan gezagvoerders werd opgeschort, totdat over de koloniën nader beslist, de directie van de koloniën hier te lande vastgesteld en het fonds aangewezen was, benoodigd voor de uitvoering van het beraamde plan, indien althans niet, wat zij het liefst wenschten, verlenging van octrooi verkregen kon worden.

Van de lange memorie van Bewindhebbers, waarin eigenlijk het betoog dat de onwillige aandeelhouders niet tot afstand hunner actiën gedwongen konden worden, het eenige deugdelijke argument was, maakten de Staten van Zeeland een dankbaar gebruik. In hun advies aan de Staten-Generaal [1]) namen zij er zeer veel uit over om te bewijzen, dat de voorstellen onbillijk en ontijdig waren. Vóór men het advies van 21 Maart in beraadslaging nam, verlangden zij, uitgewerkte

1) Resol. St. Gen. 27 Mei 1791.

instructies te zien voor Raad en Departementen, die hen gerust zouden stellen omtrent voortbestaan, invloed en voorrechten van een Departement Zeeland, waarvoor zij, ingeval van ontbinding der Compagnie, den eigendom van Essequebo en Demerary opeischten. Niet onhandig vroegen zij een kostenberekening van de ontworpen directie. Zij hoopten daarmee tweedracht te zaaien tusschen Holland en de andere gewesten, of in elk geval op den voorgrond te zien gebracht, dat ter bestrijding der kosten een bijdrage van Zeeland niet gemist kon worden; en bracht de regeling voor dit gewest lasten mee, daar was zijne toestemming ontbeerlijk. Veel succes had Zeeland niet van zijn advies. Nog denzelfden dag, dat het werd ingebracht, werd tot de voorgestelde aanschrijving aan gezagvoerders enz. besloten zonder dat Zeelands bezwaren zelfs in deliberatie waren genomen.[1])

Bij het bedreigde belang van Zeeland kwamen nu gekwetste eigenliefde en achterdocht. De resolutie, bij eenvoudige meerderheid genomen, — Zeeland was er tegen en Friesland ongelast — maakte de Zeeuwen woedend. De gedeputeerde schreef zijn principalen, dat hij tegen de conclusie niets had kunken doen, „vermits de partij scheen genomen te zijn om speciaal de provincie Zeeland dat nadeel

1) Resol. St. Gen. 27 Mei 1791.

toe te brengen en zooveel ongelijk aan te doen." [1]) Erger dan de aanslag op Zeelands troetelkindje was deze miskenning van zijn bondgenootschappelijke rechten. Het scheen wel, alsof Zeeland niet meer als lid der Unie werd beschouwd! Thans kwam het er op aan de rechten op Essequebo en Demerary met alle gepaste middelen te verdedigen. Met de Compagnie was het na de gevallen beslissing feitelijk gedaan. Maar hopeloos, gelijk de strijd voor de Compagnie, was die voor de voorrechten niet. Hoewel de meerderheid der provincies meegegaan was of mee zou gaan met de inbeslagneming der koloniën en ook met de staatsexploitatie, hadden toch eenige, en inzonderheid Friesland, pertinent verklaard geen geldelijke lasten, daaruit voortvloeiende op zich te zullen nemen. [2]) Het was evenwel onafwendbaar, dat de voorgestelde overname der koloniën den Staat aanzienlijke offers zou vragen. Gedeputeerden tot de West-Indische zaken hadden het niet verbloemd, maar zij hadden zoo in het algemeen dat tekort als een verachtelijke kleinigheid doen voorkomen. Zeeland kende zijn bondgenooten voldoende; het achtte de financiëele zijde van de voorstellen het zwakst en richtte daarop zijn aanvallen. Mocht het gelukken

---

1) Not. Zeeland. 30 Mei 1791.

2) O.a. Frieslands verzet bij elk rapport en elke resol. Eveneens was Gelderland voorzichtig, Res. St. Gen. 28 April 1791.

de volgzame provincies af te schrikken, dan zouden gedeputeerden van H. H. M. beslister dan tot dusver was gebeurd, voorstellen moeten doen om het tekort op de exploitatie ten laste van Holland en Zeeland te brengen. Dan zou Zeeland zijn eischen kunnen stellen in de punten, die het voor zich van het meeste belang achtte, n.l. de vaart en de rechten op verzorging en beheer van Essequebo en Demerary en de zekerheid op een niet al te nauwe onderschikking van het departement aan den Raad. Het was zaak eene principiëele beslissing omtrent de overname en den vorm van bestuur op het rapport van 21 Maart te voorkomen. Hoe langer de zaak in het onzekere bleef door Zeelands obstructie, des te gemakkelijker zouden Zeelands eischen verkregen worden. Het verlangde dus, onder heftig protest tegen de onwettige, beleedigende en nadeelige beslissing van 27 Mei, opheldering omtrent deze punten: 1⁰ hoe de fondsen tot schadeloosstelling der aandeelhouders en crediteuren gevonden moesten worden en welke som daarvoor noodig zou zijn; hoe groot de som was, in eens benoodigd bij de overneming, en hoe groot de jaarlijksche toelage op de exploitatie; 2⁰ of die sommen ten laste van de Generaliteit of van de onderscheiden provincies zouden komen en in welke verhouding; 3⁰ welke de verhouding zou zijn tusschen Raad en departementen en welke de instructies voor deze lichamen zouden

zijn; 4⁰ wat zou gedaan worden om Zeeland, ingeval diens Staten van hun eigendomsrecht op Essequebo en Demerary afzagen, in het bezit te laten van het beheer en de administratie van die koloniën en van de voorrechten in de vaart daarop.[1]) Het antwoord van de Staten Generaal[2]) was niet geschikt om het overprikkelde Zeeuwsche Statencollege te kalmeeren. Zij begonnen met de opmerking, dat Zeelands protest onwaardig gesteld was, dat een taal als zij gebruikten te verwachten ware geweest van patriotten maar niet paste in de tegenwoordige omstandigheden. Wat Zeelands zenuwachtig ultimatum beteekende begrepen zij niet; immers er was geen enkele beslissing genomen dan die omtrent de inbeslagneming met 1 Jan. 1792, en deze was niet overhaast genomen. Wanneer Zeeland zich daarover beklaagde, dat men onmiddellijk na het binnenkomen van Zeelands advies was overgegaan tot de conclusie, dan had het zich dat zelf te wijten; Zeeland had dan maar eerder gereed moeten zijn. Waar geen aanvraag tot verlenging van octrooi gedaan was, noch neiging bij de bondgenooten bestond om die te verleenen, sprak het van zelf, dat maatregelen genomen werden tot voorkoming van onregelmatigheden in de koloniën. Omtrent de financiëele gegevens kon Zeeland ge-

1) Resol. St. Gen. 8 Juni 1791.
2) Resol. St. Gen. 28 Juni 1791.

rust zijn; gedeputeerden waren voortdurend bezig deze bijeen te brengen, maar zij waren daarin nog niet geheel geslaagd wegens de tegenwerking van Bewindhebbers ter Kamer Zeeland. Zij zouden evenwel zoo spoedig mogelijk de gevraagde inlichtingen verstrekken.

Eerst in het laatst van Juli voldeden de gedeputeerden aan deze toezegging en ook nog slechts ten deele. 1) Omtrent de geldelijke vooruitzichten der nieuwe administratie — zoo verklaarden zij — konden zij uit den aard der zaak niet veel zeggen, vóór zij voldoende zekerheid hadden omtrent de wijze, waarop die administratie zou worden ingericht. Dit evenwel stond vast, dat de Compagnie de laatste 20 jaren dooreengenomen jaarlijks ± *f* 276.000 te kort was gekomen. Bij voortduring van de Compagnie diende dus dit tekort in elk geval te worden aangevuld. Wanneer de Staat bezittingen en eigendommen, vorderingen en schulden van de Compagnie overnam tegen een schadevergoeding aan aandeelhouders van 30°/₀ der nominale waarde hunner actiën, zou noodig zijn voor den aankoop der actiën 30°/₀ van *f* 7.611.259 + het jaarlijksch tekort, dat de Compagnie reeds had gehad, en de rentelast, groot *f* 68.500, van het tot aankoop der actiën benoo-

1) Res. St. Gen. 22 Juli 1791.

digde kapitaal. Gedeputeerden meenden evenwel te kunnen aannemen, dat het totaal tekort à *f* 344.762 aanmerkelijk kon worden verminderd door de meerdere autoriteit, waarmee een Generaliteitscollege de belastingen kon indrijven, en door bezuinigingen in het bestuur; zij konden echter niet verzwijgen, dat het tekort zou worden verhoogd met de noodzakelijke uitgaven voor de defensie. Thans deden zij formeel het voorstel, dat H. H. M. òf de geheele defensie òf een gedeelte daarvan op zich zouden nemen en dat het mogelijk meerdere tekort op de administratie gedekt zou worden door Holland en Zeeland, alles in de onderstelling dat de Compagnie niet gecontinueerd zou worden. De lasten voor de fondsen tot overname zouden dus op rekening van de administratie der koloniën komen, het tekort hiervan op rekening van Holland en Zeeland en de kosten voor de defensie op die der Generaliteit. Aan het verlangen, dat instructies voor Raad en departementen zouden worden overgelegd, konden gedeputeerden niet voldoen, vóór H. H. M. een principiëele beslissing genomen hadden op de overname en den bestuursvorm, zooals 21 Maart was voorgesteld. Omtrent Essequebo en Demerary kon Zeeland gerust zijn; het lag in de bedoeling Zeeland de uitsluitende bezorging van die koloniën over te laten, evenals Amsterdam Curaçao en de Maze St. Eustatius zouden voorzien.

Gedeputeerden ontzegden Zeeland evenwel het recht om de administratie en het beheer over Essequebo en Demerary op te eischen als vergoeding voor zijn vermeenden eigendom op die koloniën; eigendom had Zeeland niet en het recht op beheer en administratie daarvan was een „agrement" van Bewindhebbers geweest, welk agrement verdween met de functies van Bewindhebbers. Dit ambt bestond door het octrooi en hield met dat octrooi op, derhalve ook het agrement. Eischen kon dus Zeeland niets.

Dringend verzochten gedeputeerden, dat men voortgang zou maken met de verdere regeling der overname en der administratie en dat hun machtiging zou worden gegeven om participanten in de gelegenheid te stellen hun aandeelen tegen 30% aan te bieden aan de Griffie van H. H. M.

Van de zeer groote moeilijkheid, die inderdaad bestond, om onwillige aandeelhouders tot afstand hunner actiën te nopen sprak het rapport niet. De zaak was misschien te netelig om er aan te beginnen. Aan den anderen kant was het niet eens noodig, daar de aangeboden prijs van 30% zoo hoog gesteld was, dat men zich geen aandeelhouder kon denken dwaas genoeg om den verkoop te weigeren. Wanneer wij de lijst van activa en passiva, gelijk zij door Bewindhebbers zoo voordeelig mogelijk was opgemaakt, met alle twijfelachtige en — naar een enkel Bewindhebber zelf

opmerkte — oninbare vorderingen inzien, dan blijkt dat tegenover een vermeend actief van *f* 14.443.630 stond een passief van *f* 3.944.169, dat derhalve de hoogst mogelijk te vergoeden som bedroeg *f* 10.499.461 en daarvoor betaald zou worden *f* 2.283.377, zijnde 30% van het actiënkapitaal. De vergoeding voor de aandeelhouders is dan te herleiden tot iets meer dan 21% der aanwezige baten, terwijl de hoogste markt der actiën in 1791 $22^{3}/_{4}$% was, en deze de vorige jaren schommelde tusschen 10 en 20%. Het groote verschil in koers toont duidelijk aan, dat het vooruitzicht op de naasting tot den voorgestelden prijs een aanzienlijke rijzing der aandeelen heeft teweeg gebracht. [1]) De waarde der aandeelen was dus zoo groot niet. De Generaliteit bood bijna den hoogst denkbaren speculatieven prijs, daar zij de twijfelachtige vorderingen alle als valiede in rekening bracht. Wie van de aandeelhonders nog lust had ondanks den hoogen prijs zijn aandeel te houden, kon krachtens dat aandeel eenige aanspraken laten gelden op de privaatrechtelijke eigendommen der ontbonden Compagnie, maar de rechtspositie van zoo'n aandeelhouders werd zóó onzeker, dat een dergelijk aandeel onverkoopbaar werd tenzij aan de Generaliteit.

---

1) De memorie van Consideraties geeft op 10 à 20%; N. N. Jb. 1791 p. 2677 als laagsten koers $15^{1}/_{4}$ als hoogsten $22^{3}/_{4}$.

'tWas dan ook om dit bijna ondenkbare geval te voorkomen, dat gedeputeerden voorstelden de oproeping der aandeelhouders te doen met een termijnstelling onder bedreiging dat na verval van dien termijn de Generaliteit de aandeelen niet meer zou nemen tot den gestelden prijs.

Het gemakkelijkst ware nu zeker geweest, wanneer onmiddellijk de oproeping van aandeelhouders maar was geschied; zij zouden allen hun actiën hebben aangeboden. Maar zoover was men nog lang niet. Na de financiëele bedenkingen van Zeeland werden de volgzame provincies steeds meer bevreesd voor de gevolgen van de overname, waaraan zij niet konden ontkomen. Zij wilden de zekerheid, dat de koloniën geen geld kosten, anders hadden zij ze liever niet. [1]) Harentwege kon men de koloniën verkoopen, verhuren, verpachten, het raakte haar niet. Vandaar dat Holland de bondgenooten gemakkelijk aan zijn snoer had, zoolang er van geld geen sprake was; de besliste machtiging evenwel om participanten op te roepen belastte de Generaliteit met de afkoopsom en de zedelijke verplichting om de schulden te betalen. De provincies stemden daarin niet zoo gemakkelijk toe, tenzij het vermoedelijk tekort der administratie gegarandeerd was. En ook daarop

1) Van de Spiegel aan Brgm. Van de Poll, 29 Juni en 16 Juli 1791. Arch. v. d. Sp.

was niet veel kans, zoolang Zeeland niet in de nieuwe wijze van bestuur had toegestemd. Dit scheen onmogelijker dan ooit. Want, als begrijpelijk was, deze provincie was door het rapport van 22 Juli allerminst tevreden gesteld.

Integendeel, zij voelde zich door de weinig ernstige behandeling [1]) der gestelde vragen zóó beleedigd, dat zij zich in een circulaire missive aan de provincies ernstig beklaagde over de weinige „egards en condescendance" van de hooge bondgenooten voor hun souverein medelid in de Unie. [2]) Terecht verwachtend dat zoo'n protest niet veel indruk zou maken, stelde de Zeeuwsche raadpensionaris een lang betoog op om de rapporten van 21 Maart en in 22 Juli nog eens terdege te weerleggen en de conclusie daarvan te verhinderen. De hoofdzaak uit dit stuk was dat Zeeland zich ten sterkste verzette tegen een conclusie van het rapport van 21 Maart omtrent de grondslagen der inrichting van het bestuur, vóór er instructies voor den Raad en de Departementen gegeven en de rechten van Zeeland op Essequebo en Demerary verzekerd waren. Zeeland zou zich derhalve niet op de zaak ten principale verklaren, eer het wist, welke de verdere plans waren. Zoo ook weigerde het heel

1) De behandeling van de vraagpunten was inderdaad slordig geschied en als in het voorbijgaan. De toon was onaangenaam en prikkelend.

2) Circ. miss. Not. Zeeland 4 Aug. 1791.

natuurlijk toe te stemmen in de oproeping van participanten, omdat elke financiëele stap volgens het voorstel van 22 Juli voor de provincie Zeeland verplichtingen zou meebrengen. Het betoog plaatste de onmogelijkheid eener conclusie van de rapporten van 21 Maart en 22 Juli bij meerderheid van stemmen op den voorgrond, daar het voorstel om middelen ter dekking van het tekort op de exploitatie te vinden daarvan een essentiëel gedeelte uitmaakte. [1])

Nog vóór de leden der Zeeuwsche Staten instructie hadden kunnen vragen op dit stuk van den Raadpensionaris, [2]) werd hun opnieuw gelegenheid gegeven zich op te winden over de voortvarendheid van Holland.

De Zeeuwsche gedeputeerde ter Generaliteit waarschuwde zijn lastgever, dat de Raadpensionaris van Holland binnenkort ter Generalitiet de benoeming van een interims-directie voor de West-Indische koloniën zou voorslaan, en verzocht de Staten hem te instrueeren omtrent de houding daartegen aan te nemen. [3]) De Staten formuleerden een ernstig protest tegen de geheele wijze van behandeling der West-Indische aangelegenheden. Zij verklaarden, dat de aanschrijving van 27 Mei onwettig was en dat zij, wanneer de

1) Not. Zeeland 25 Aug. 1791.
2) Not. Zeeland 25 Aug. 1791.
3) Not. Zeeland 29 Aug. 1791.

interimsdirectie benoemd mocht worden, ook die benoeming als onwettig zouden beschouwen, omdat zij daartoe niet hadden meegewerkt en de instelling eener interimsdirectie niet naar de natuurlijke orde van zaken was behandeld, wanneer niet eerst de directie over de koloniën geregeld was.

Kalmeerend werkte evenwel de resolutie van H. H. M., genomen op het voorstel van Holland. Er werd besloten — altijd nog in de onderstelling, dat de Compagnie niet gecontinueerd zou worden — tot de instelling van een interimsdirectie, maar tegelijkertijd aan gedeputeerden machtiging gegeven de instructies voor den Raad en de departementen te ontwerpen. [1]) Het tweede lid van de resolutie was als olie op de golven van Zeelands toorn. Op advies van zijn Raadpensionaris besloot Zeeland voorloopig maar te zwijgen, totdat de conceptinstructies verschenen zouden zijn: „het was voorzichtig thans zich eenigszins te matigen.” [2]) Zeeland behoefde over zijn matiging geen berouw te hebben; de instructies verschenen 28 September, althans die voor den Raad der koloniën. [3]) Zij regelde de samenstelling van dat college (art. 1.), kende de benoeming der leden toe aan H.H.M.

---

1) Resol. St. Gen. 13 Sept. 1791.
2) Resol. St. Gen. 22 Sept. 1791.
3) Resol. St. Gen. 28 Sept. 1791.

op voordracht van de betrokken provincie (art. 2.), wees den Prins, als hij aanwezig was, aan tot president met een concludeerende stem (art. 4.). De Raadpensionarissen van Holland en Zeeland zouden ten allen tijde zitting hebben in het college en een adviseerende stem uitbrengen (art. 5.). Uit naam en vanwege H. H. M. zou de Raad alle zaken behandelen, die tot het generaal bestuur der koloniën en van den handel en de scheepvaart daarop betrekking hadden (art. 8.), de correspondentie met de ambtenaren in de kolonien voeren en orders uitvaardigen (art. 9.), de financiën van de geheele administratie beheeren (art. 10.), uitvoeren en doen uitvoeren de reglementen op handel en scheepvaart en daarin, mits kennis gevende aan H. H. M., veranderingen mogen brengen (art. 11.). Hij zou zorgen voor een gelijkvormige behandeling volgens de reglementen van alle koloniën, met deze uitzondering dat Zeelands schepen vrijgesteld zouden zijn van betaling van lastgelden in de vaart op Essequebo en Demerary, behoudens wijzigingen die met gemeen genoegen der Bondgenooten in het vervolg te dien aanzien gemaakt zouden worden, en instructies voor ambtenaren en departementen vaststellen (art. 12.). De instructie voor de departementen zou o.m. zoo ingericht moeten worden, dat de commissarissen der departementen den Raad op de hoogte moesten houden van hetgeen er in hun departementen ten aanzien van den handel omging,

dat de departementen niets mochten doen of bepalen zonder goedkeuring van den Raad, dat zij rekening en verantwoording zouden doen van de inkomsten en uitgaven (art. 13.). De Raad zou van tijd tot tijd de departementen moeten inspecteeren om het verband tusschen den Raad en den handel te onderhouden (art. 14.), moest zorgen, dat de kolonien steeds waren en werden voorzien van hetgeen tot de defensie van de koloniën vereischt werd en de expeditie van het daarvoor vereischte bezorgen door bemiddeling van de onderscheiden departementen (art. 16.). Hij moest den band tusschen moederland en koloniën bewaren en de kolonisten in het bezit handhaven van de burgerlijke en godsdienstige vrijheden en hun een passend aandeel laten in het huishoudelijke bestuur hunner koloniën (art. 17.) enz.

Gedeeltelijk was aan Zeelands verlangen voldaan; er was een instructie voor den Raad, waarbij Zeelands voorrechten in de vaart op Essequebo en Demerary gewaarborgd werden. Het rapport ging vergezeld van een begrooting der nieuwe administratie, geschoeid op den leest als de concept-instructie aangaf. Gedeputeerden rekenden daarin het bedrag der renten van het kapitaal, benoodigd voor de overname van actiën en schulden, op *f* 210.000 en de tractementen voor de Raden en ambtenaren op *f* 54.850. Van deze bedragen waren de Staten Generaal toch reeds

verbonden te betalen de renten van de onder hun garantie geleende gelden, zoodat deze rekening als meerdere uitgave alleen de *f* 68.500 rente van het kapitaal voor overname der actiën bracht, waartegenover stond een besparing van ruim *f* 20.000 op de bestuursonkosten.

Dat de Zeeuwsche Staten volkomen tevreden zouden zijn was niet aan te nemen. Nog ontbrak een ontwerp-instructie voor de departementen en was den Raad een macht in dezen gedelegeerd (art. 12.), die den Staten in het geheel niet beviel. Zeeland wilde, en van zijn standpunt volkomen begrijpelijk, ook de instructie der departementen inlijven in het geheele plan tot overname der bezittingen en dekking van het tekort der administratie. Ook een ander niet gering te achten bezwaar drong zich thans op den voorgrond, nu de weg tot een oplossing gevonden scheen te zijn, n. l. ten wiens laste de defensie van de koloniën zou komen. Het rapport van 28 September sprak in zeer onzekere woorden over de wenschelijkheid, dat de nieuwe directie „eenigszins van de kosten der defensie gesubleveerd" zou worden. Zeeland begreep en vond billijk, dat een deel der administratie-tekorten op zijn rekening zou komen, [1]) maar verlangde niet, dat dit aandeel verhoogd zou worden met de onkosten der verdediging. Over

---

1) Concept-Resol. Zeeland, 25 Aug. 1791.

dat bezwaar van de defensie struikelden meerdere bondgenooten; het was hun duidelijk, dat thans de vraag om geld beslister gesteld werd. Ook in Holland was men niet onverdeeld ingenomen met de laatste voorstellen.[1]) In den Haag kwam men tot mondelinge onderhandelingen, waaraan namens Zeeland de Oud-burgemeester Boddaert deel nam. Wat in die conferenties zoo ongeveer behandeld is laat zich denken. In hoofdzaak zullen de vraag, ten wiens laste de defensie zou komen, en de instructie van de departementen de onderwerpen van besprek geweest zijn, en vermoedelijk zal daar een ontwerp-instructie voor de departementen zijn opgesteld naar de wenschen van Zeeland; althans den 14den November bracht de Raadpensionaris van Zeeland in de Staatsvergadering van dat gewest een advies uit op het Generaliteitsrapport van 28 September, in hoofdzaak strekkend om de beginselen van dat rapport thans te aanvaarden en de ontwerp-instructie voor den Raad goed te keuren behoudens enkele wijzigingen. Die wijzigingen hadden betrekking op het recht van Z. H. om als Gouverneur-generaal de electie te doen uit een door de provincies aan te bieden voordracht van Kolonie-raden en op andere min belangrijke punten; wel van belang was, dat de Raadpensionaris tevens een ontwerp-instructie voor

---

1) Not. Zeeland 20 Oct. 1791.

de departementen aangaf, die later bijna letterlijk door de Interimsdirectie is overgenomen. [1]) Deze instructie zou een departementsbestuur scheppen, dat in handels- en scheepvaartzaken ruime bevoegdheden kreeg en deze geheel buiten handen van den Raad hield. Behalve de voorwaarde, dat Zeelands bedenkingen zouden moeten worden uit den weg geruimd, stelde het advies scherp het defensie-vraagstuk. Het wenschte de geheel defensie op den Staat van Oorlog gebracht te hebben zonder dat deze daardoor evenwel de grens van dertien en een half millioen mocht overschrijden. Wanneer H. H. M. daarin niet bewilligden, zou Zeeland, alvorens zijn aandeel in de onkosten van de staatskoloniën op zich te nemen, een nauwkeurige opgaaf van het bedrag der gezamenlijke tekorten moeten zien en goedkeuren. In hetzelfde advies, in overeenstemming waarmee de Staten van Zeeland weldra besloten [2]), gaf de Raadpensionaris, onder dankbetuiging aan participanten en hoofdparticipanten voor de bereidwilligheid waarmee zij hun eigen belang ten behoeve van het algemeen belang van Zeeland (in casu het niet te koop bieden van de actiën à 30°/₀) als middel tot behoud van de vaart op Essequebo en Demerary hadden willen ten offer brengen, dezen den raad de actiën te verkoopen, wanneer hun daartoe de

1) Not. Zeeland 14 Nov. 1791. Res. St. Gen. 1 Juni 1792.
2) Not. Zeeland 24 Nov. 1791.

gelegenheid zou worden gegeven, daar thans verkregen was wat men wilde. Zeeland was dus voor de overname en de staatsexploitatie gewonnen.

Er was evenwel een nieuwe vraag gesteld: hoe moest het met de defensie? Van de schikking dezer zaak hing het af, of Zeeland zijn deel in de tekorten zou nemen. De waarborg van Zeeland was noodig om het geheele plan tot exploitatie niet te doen mislukken. Een eenigszins behoorlijke voorziening in de behoefte aan garnizoen enz, zou ongeveer *f* 320.000 jaarlijks kosten; de lasten voor militaire werken kwamen bovendien nog. Een som als deze was geen kleinigheid voor de gewesten, die juist bezig waren aan den Staat van Oorlog, thans in bewerking, elken stuiver te betwisten. Zoolang Zeeland zijn consent op de tekorten van het koloniebestuur terughield, had dit onmiddellijk ten gevolge, dat de andere gewesten, toch al uiterst schroomvallig in de financiëele zaken, nog voorzichtiger werden ten aanzien van de thans toch hoognoodige oproeping van aandeelhouders, den eersten stap, die financiëele gevolgen zou hebben. De andere gewesten van hunne zijde hadden al even weinig lust in de onbepaalde overneming der defensielasten om Zeeland het consent in de exploitatie-tekorten gemakkelijk te maken.

Inmiddels was het December geworden en, hoeveel moest nog geregeld zijn vóór 1 Januari!

Met dien datum zouden de koloniën door de Staten Generaal overgenomen worden; een Interimsdirectie was aangewezen, maar niets was besloten aangaande de overneming van de eigendommen en verplichtingen der Compagnie; geen maatregelen waren getroffen om met ingang van 1 Januari hier te lande het bestuur van Bewindhebbers over te doen gaan op commissarissen; geen commissarissen waren benoemd, geen instructies voor hen vastgesteld, geen maatregelen genomen ten aanzien van de crediteuren. Geen geld was aanwezig om te verhoeden, dat de Interimsdirectie, bij hare indienststelling dadelijk in verlegenheid en aldus de Generaliteitsexploitatie, waartoe in waarheid nog slechts een provisioneel besluit was genomen, van den aanvang af in een reddeloos discrediet kwam. Wat moest gebeuren, wanneer alle of enkele aandeelhouders bij gemis aan zekerheid omtrent den afkoop, hunne eigendommen kwamen opeischen? Welke inkomsten kon de Interims-directie rechtens de hare noemen? Met den afloop van het octrooi vervielen de last- en recognitiegelden krachtens dat octrooi geheven, maar geen beslissing was genomen omtrent de wettigheid hunner invordering na expiratie van het octrooi. De zaken, die het dringendst afdoening behoefden ter voorkoming van moeilijkheden, de uitkoop van actiënhouders en de betaling der crediteuren konden binnen den tijd die nog restte onmogelijk af-

gehandeld worden, daar de niet-geïnteresseerde bondgenooten tot de conclusie op het nieuwe bestuur niet wilden meewerken dan tegen garantie van de tekorten door Holland en Zeeland, en Zeeland deze garantie weer liet afhangen van de garantie der defensiegelden door het Bondgenootschap. De toestand van de provincie en de regeeringsleden, die de West-Indische zaken aanhangig hadden gemaakt, was niet benijdenswaardig. Op het allerlaatste oogenblik eischten alle bondgenooten waarborgen, die niemand kon en wilde geven, tenzij misschien de provincie, die de zaak zoover gedreven had, en deze verkeerde zelf in treurige financiëele moeilijkheden.

Holland was in een impasse geraakt door eigen voortvarendheid en der bondgenooten onwil om geld te geven voor de West-Indische koloniën; Zeeland zou geen hand uitsteken om de provincie, die tot de opheffing der Compagnie den stoot had gegeven, eruit te helpen. Holland deed wat het niet laten kon; in de verwachting dat Zeeland zich bereid zou verklaren, evenals Holland reeds gedaan had, zijn deel te dragen in het tekort op de exploitatie-kosten, stelde het zich borg voor alle schade, die H. H. M. in kapitaal of renten zouden lijden door de garantie van de voor schadeloosstelling van aandeelhouders en crediteuren benoodigde kapitalen, en tevens voor een bedrag van *f* 1.000.000, te leenen onder garantie en op naam

van H. H. M. en ten laste van de administratie der koloniën, ten einde eenig gereed geld te verkrijgen.[1]) Met deze cautie van Holland kon ter Generaliteit tegen de oproeping van participanten tot verkoop hunner actiën tegen 30% geen bezwaar meer bestaan, noch tegen de leening van *f* 1.000.000. Toen dan ook de gedeputeerden tot de zaken van de West-Indische Compagnie als aangewezen Interimsdirectie de machtiging vroegen om de oproeping te doen en een millioen te leenen, bewilligden de Staten-Generaal daarin. Alleen Zeeland verklaarde er zich tegen, op grond dat de renten van het millioen bedrijfskapitaal in het tekort zouden vallen, waarvan Zeeland een deel zou moeten dragen, maar waarin het nog niet bewilligd had.[2]) Zonder nadere motiveering verzette het zich ook tegen de oproeping van participanten, vóór het nieuwe bestuur geheel was ingesteld. Het wenschte daardoor ook deze oproeping afhankelijk te maken van zijn goedkeuring op de geheele regeling van het bestuur der West-Indische Zaken en de verdeeling van het deficit. Tegelijk met de machtiging om te leenen en de participanten op te roepen werd gedeputeerden ook verlof gegeven, voorloopig de belastingen te innen naar de regle-

---

1) Resol. St. Gen. 22 en 24 Dec. 1791.

2) Deze resol. was door Zeeland genomen, voordat in Holland de cautiestelling was gearresteerd.

menten der voormalige West-Indische Compagnie en de fungeerende Bewindhebbers te verzoeken voorloopig het ambt van commissarissen in de departementen waar te nemen.

Den 1sten Januari 1792 nam de Interimsdirectie het bestuur der koloniën van de Compagnie over onder ongunstige voorteekenen. De leening van een millioen onder garantie van de Staten Generaal en cautie van Holland mislukte. [1]) De instructie voor den Raad en gevolgelijk die voor de departementen waren verre van gearresteerd. Zeeland wilde de electie van de Raden aan den Erfstadhouder opdragen; in Holland ontspon zich een vinnige strijd over het aandeel, dat de respectieve steden zouden hebben in de benoeming der kolonieraden voor Holland. Natuurlijk moest de conclusie van de instructie daarop wachten. [2]) De eene provincie wilde permanente zittingen van den Kolonieraad, de andere niet; de eene provincie vond het tractement, den Raden toegelegd, onvoldoende, een andere wilde de zittingen niet tien uur 's ochtends doen beginnen, [3]) weer een ander maakte het zich druk over de ambtenaren

1) Resol. St. Gen. 5 Maart. 1794.
2) Van de Spiegel aan Van de Poll. 19 Nov. 1971.
3) 't Was Stad en Lande dat deze gewichtige bepaling in de instructie opgenomen wilde zien.

en bedienden.[1]) De verschillende adviezen der provincies op de concept-instuctie werden commissoriaal gemaakt;[2]) in een conciliatoir trachtte de Interimsdirectie de onnoozele en overbodige op- en aanmerkingen uit den weg te ruimen, en werkelijk gelukte dit. De meest beteekenende verandering, die zij aanbracht, was, dat de benoeming van de kolonieraden domestiek werd gemaakt. De Hollandsche steden konden er nu om vechten zooveel haar lustte, en Zeeland kon aan den Stadhouder de electie geven. Zooveel mogelijk werd, zooals te doen gebruikelijk was, aan elke provincie iets toegegeven, zoodat dan ook 1 Juni de instructie gearresteerd werd, gelijk mede goedgekeurd werd de instructie voor de departementen[3]), door de Interimsdirectie ontworpen naar het model, dat Zeeland daarvoor had verstrekt.

Was men het zoo over de hoofdzaken eens geworden, er bleef nog de groote moeilijkheid van de militaire lasten in verband met de verdeeling der tekorten over Holland en Zeeland. De Staten Generaal maakten het militaire vraagstuk commissoriaal en spraken de hoop uit, dat Holland en

---

1) Vooral Zeeland.

2) Resol. St. Gen. 3 Jan., 26 Jan., 1 Juni 1792.

3) Deze werd plotseling aangeboden door de Interimsdirectie; Zeeland achtte dit onwettig, maar legde er zich bij neer. 't Was begrijpelijk; immers zij was gelijkluidend met het ontwerp van Zeeland van 14 November 1791.

Zeeland het over de lasten zouden eens worden. Dat zou evenwel zoo gemakkelijk niet gaan.

Zeeland herinnerde aan de vroeger omtrent de tekorten ingebrachte resolutiën; het wilde eerst een raming en een verdeelingsplan daarvan zien. Voordat het zich dus op deliberatiën aangaande de verdeeling inliet, moest eerst het militaire vraagstuk nader worden toegelicht. [1]) Gedeputeerden tot de militaire zaken waren van meening, dat het minimum der vereischte troepen 1400 man was, waarvan de kosten bedroegen *f* 321.700. In overeenstemming met de door de landprovincies betoonde bereidwilligheid om de lasten te dragen van 5 à 600 man stelden zij voor den post voor West-Indische militie op den Staat van Oorlog te brengen van *f* 38.000 op *f* 166.000. [2])

Met dit advies werden de moeilijkheden niet opgelost. Alle provincies stemden toe in de verhooging van den Staat van Oorlog met het gevraagde bedrag; stilzwijgend scheen men aan te nemen, dat de andere grootste helft van de militaire uitgaven ten laste van den Raad der koloniën zou komen, subsidiair ten laste van Holland en Zeeland. Gelderland was evenwel achterdochtig geworden. Het voorzag waar het heenging, en bewilligde in de verhooging van den Staat van

---

1) Res. St. Gen. 1 Juni 1792

2) Res. St. Gen. 6 Juli 1792.

Oorlog met de lasten voor 5 à 600 man slechts onder voorbehoud, dat het bewijs geleverd werd, dat er 1400 man aanwezig waren. [1]) Zeeland bleef, hoewel de verhooging van den Staat van Oorlog goedkeurend, staan op zijn gereserveerd recht om eerst in de overneming van een deel van het tekort te bewilligen, wanneer het omtrent het bedrag van het tekort en van zijn deel daarin nauwkeuriger inlichtingen had. De provincie kaatste den bal, door de Staten-Generaal haar stilzwijgend toegeslagen, goed terug. Voor redelijke schikking van de tekorten zou Zeeland altijd te vinden zijn, maar het zou zich niet blindelings borg stellen voor alle lasten, die anderen goed vonden het op te leggen; het weigerde zich te laten wel gevallen, dat de St.-Gen. eenvoudig over zijn goedkeuring beschikten. [2])

Tot Januari 1793, tot op het oogenblik dus, dat de oorlog vlak voor de deur stond, liet Friesland op zijn consent wachten [3]) en vertraagde daardoor de samenstelling van den nieuwen Staat van Oorlog, gebaseerd op de resolutiën van 7 Sept. 1792 aangaande de quoten en de samenstelling van het leger, met dit gevolg dat, toen de oorlog uitbrak, de Staat van Oorlog nauwelijks aan H.H.M. was aangeboden.

1) Res. St. Gen. 20 Aug. 1792.
2) Res. St. Gen. 27 Nov. 1792.
3) Res. St. Gen. 11 Jan. 1793

Evenals met het leger tot verdediging van het vaderland zou het gaan met dat voor de beveiliging der koloniën. Het getal van 1400 man, benoodigd voor haar defensie, was het minimum, nauwelijks voldoende om ingeval van oorlog de koloniën zoo lang te verdedigen, totdat hulp uit het moederland kon aankomen. [1]) Van dat minimum was nog slechts de helft toegestaan, toen de oorlog uitbrak; de aanwerving van de andere helft werd geacht op rekening te komen van Zeeland en Holland; de eerste provincie had uitdrukkelijk zijn aandeel daarin geweigerd, de tweede had het niet uitdrukkelijk toegezegd. Die troepen zouden dus eerst aangeworven kunnen worden, wanneer Holland en Zeeland het eens waren over beider aandeel in de eventueele exploitatie-tekorten, vermeerderd met de helft der militaire lasten. Hoe die onderhandelingen zouden verloopen liet zich voorzien. De eerste pogingen tot verdeeling van de gewone tekorten leden schipbreuk op de weigering van Zeeland om te onderhandelen over de rente van het millioen of liever het deel van het millioen, dat op Hollands cautie onder garantie van H. H. M. en ten laste van de Kolonie-administratie was geleend. [2]) Het beweerde, dat deze renten niet onder de gewone

1) Res. St. Gen. 6 Juli 1792.

2) Res. St. Gen. 5 Maart 1794. Zeeland wilde ook niet deelen naar den grondslag der geïnde last- en recognitiegelden.

tekorten gerekend moesten worden, omdat Zeeland zich tegen die leening verzet had; het wilde deze dus alleen ten laste van Holland brengen. Eerst wanneer de schikking getroffen zou zijn omtrent de gewone tekorten, zou ernstig ter sprake komen de verdeeling van de militaire lasten en dan eerst de aanwerving van de tweede helft der troepen. Aangenomen dat alle „ouvertures", die Zeeland eischte, er toe leidden, dat Zeeland en Holland te zamen het volle tekort op zich namen, dan was het nog de vraag of er troepen te vinden zouden zijn om naar de West te gaan; gesteld dat die gevonden waren, dan moest er voor transport gezorgd worden. Nieuwe moeilijkheden zouden kunnen ontstaan over de gewichtige vraag, of dat transport voor rekening der koloniën moest komen of ten laste der bondgenooten. Wanneer de bondgenooten het voor hun rekening namen, was de uitrusting van een schip afhankelijk van den luim van een admiraliteit of een fiscaal. [1]) Wilde eindelijk een admiraliteit meêwerken, dan kwam de vraag of er een schip aanwezig was. Dat schip

1) Vergelijk hiermee het op blz. 292 meegedeelde omtrent den onwil van den fiscaal van Amsterdam om een schip voor de West te equipeeren. 27 Mei was ter Generaliteit daartoe geresolveerd; November lag het schip nog voor Durgerdam; eindelijk werd de Maze met de equipage belast. Deze rustte een spiksplinter nieuw schip uit, dat verongelukte op de Engelsche kust. De admiraliteit had toen geen schip meer beschikbaar en bestemde voor het tweede transport een afgedankt schip.

kon, indien het gevonden werd vergaan — gelijk het schip, dat krachtens resolutie van 27 Mei 1791 troepen over moest brengen — en het transport moest dan bij gebreke van een goed schip toevertrouwd worden aan een reeds afgedankt schip. Wanneer met Gods hulp de beide transporten behouden en wel in de kolonien waren aangekomen, zouden zij in geval van oorlog slechts dan ter verdediging der kolonien van nut zijn, indien terstond hulp uit het vaderland werd gezonden. Hoe jammerlijk was in de verdediging voorzien! Zoodra het op verdedigen aan zou komen en dus hulp uit het vaderland noodig was, moest eerst weer toestemming gegeven worden, dat troepen uit het leger, dat ook al op zijn zuinigst was samengesteld, gelicht werden en moest er weer geconsenteerd worden in een transport. Toen de oorlog met Frankrijk uitbrak, was er slechts één schip ter verdediging van Tessels zeegat beschikbaar, moesten Engelsche schepen de Schelde bezetten en moesten in aller ijl de allernoodigste aanwervingen gedaan worden ter completeerig van de troepen te lande. De Koloniën waren zoo niet te houden, even zoo weinig als onder de Compagnie. Over de verdeeling van de tekorten zijn Holland en Zeeland het niet eens geworden en dus is de andere helft van de bezettingstroepen niet overgezonden. Een voorslag om de quotisatie der tekorten te vinden uit de ver-

houding der in Holland en in Zeeland geinde last- en recognitiegelden werd door Zeelane afgewezen. Daardoor ontbrak aan de geheele administratie der Kolonië elke dergelijke grondslag. Slechts voor een beperkt gedeelte van het gewoon tekort had Holland zich goedgezegd tegenover de Generaliteit, n.l voor de tekorten van de opgenomen kapitalen. Dat was wel de grootste post op de tekorten, maar 't was niet alles. Voor het overblijvende tekort had Holland slechts zich borg gesteld voorzoover het zedelijk gebonden was door gedane toezeggingen, Zeeland had in beginsel wel op zich genomen het andere gedeelte te dragen, maar zich de eindelijke toezegging voorbehouden tot het een raming en een verdeeling had gezien en goedgekeurd zoowel van de militaire lasten als van de gewone tekorten. De onderscheiden provincies hadden in de Staten-Generaal uitdrukkelijk verklaard, dat geen financiëele lasten voor de West wilden dragen. Waar was nu de verantwoordelijke persoon?

Ook in andere opzichten kwamen er nog moeilijkheden. De oproeping aan aandeelhouders om op te geven of zij desgevraagd bereid zouden zijn hun aandeelen af te staan tegen betaling van 30% der nominale waarde in Generaliteits-obligatiën was afgegaan.[1]) De meesten waren natuurlijk

---

1) Resol. St. Gen. 24 Dec. 1791.

onmiddellijk gereed kennis te geven van hun geneigdheid tot verkoop. Over die geneigdheid werd breedvoerig gerapporteerd; dan werd commissoriaal gemaakt de importante vraag, hoe thans aan participanten de uitbetaling zou geschieden. [1]) Voor ons ligt het antwoord gereed: natuurlijk in Generaliteitsobligatiën. In de Republiek ging evenwel alles omslachtig. Een nieuw rad in het versleten werk der regeeringsmachine moest voor de beslissing dezer zaak in beweging worden gezet: de Raad van State. De Edelmogende Heeren voelden zich wat gepasseerd; zij waren niet gehoord in de vraag of een schuld op naam der Generaliteit zou worden aangegaan, evenmin over de verhooging van den Staat van Oorlog met de *f* 128.000 voor de koloniën. Zij achtten dit ongepast, daar zij, als vertegenwoordigende de thans in de Unielasten mede aangeslagen Generaliteitskas toch wel geraadpleegd hadden kunnen worden. Gekrenkt gevoel van eigenwaarde van dit college vertraagde de zaak der overname nog meer. Het maakte bedenkingen tegen uitgifte van Generaliteitsschuldbrieven. Wel zag het in, dat de Generaliteit niet veel gevaar liep door deze nominale schuldvermeerdering onder cautie van Holland, maar de heeren waren

---

1) Resol. St. Gen. 16 Febr. 1792.

voorzichtig. Wat, zoo vroeg de behoedzame Raad, wanneer de koloniën de onkosten niet dekken en Holland insolvent is? Hij sloeg den spijker op den kop; Holland *was* insolvent en en de koloniën zouden de onkosten van bestuur niet dekken. Toch namen de Staten Generaal het trouweloos advies van den Raad om andere dan Generaliteitsobligaties uit te geven niet over. [1]) Zij begrepen terecht, dat vermomde woordbreuk de Generaliteit niet zou vrijwaren voor de gevolgen van Hollands insolventie. Als Holland zijn betalingen staakte, was de Generaliteit toch verloren.

De eenige provincie, die zich aanvankelijk verzette tegen den eindelijken uitkoop van participanten was natuurlijk weer Zeeland. Immers de eerste grond werd hierdoor gelegd tot het komend tekort, waarvan Zeeland eerst de raming wilde zien. De bemiddelende tusschenkomst van den Stadhouder en medelijden met de aandeelhouders schijnen noodig te zijn geweest om het tot rede te brengen. [2]) Toen al deze zaken, de instructies en de uitkoop, geregeld waren, kon men overgaan tot de benoe-

---

1) Resol. St. Gen. 30 Maart 1792 en Van de Spiegel aan Z. H. 5 Maart 1792; arch. V. d. Sp. 132.

2) Z. H. aan Van Lynden van Blitterswijk 28 Maart 1792; arch. V. d. Sp. 132.

ming van kolonieraden en commissarissen der departementen.

Ongelukkiglijk gaven zelfs deze eenvoudige benoemingen opnieuw aanleiding tot allerlei tweespalt. De benoemingen waren domestiek. Thans rezen daarover domestieke geschillen. In Holland was, van het oogenblik af dat de naasting was voorgesteld, reeds de vraag gerezen, of de invloed van de zes onderscheiden steden in de benoeming van raden en commissarissen geëvenredigd zou zijn aan dien, welken zij in de West-Indische Compagnie hadden uitgeoefend, dan wel of alle leden van Holland, in verband met het risico, thans door die provincie op zich genomen, een gelijk of althans eenig deel daarin zouden hebben. Voor dat deze principiëele vraag beslist was, konden redelijkerwijs geen Hollandsche raden en commissarissen optreden. Daar er geen kans bestond haar spoedig op te lossen, werd aan den Erfstadhouder de eerste benoeming opgedragen. Vóór den afloop van de commissie der eerste functionnarissen hoopte men het er wel over eens te worden. Deze hoop is niet meer verwezenlijkt. De Edel Groot Mogende Heeren Staten van Holland en West-Friesland zijn over de vraag of men in dezen den historischen weg of den revolutionnairen zou volgen niet meer tot overeenstemming gekomen. Zij hebben volgehouden over de begeving dier ambten te kibbelen, totdat de ernst

der tijden hun aandacht op zaken van meer belang vestigde. [1])

Het knarsend werk van de Unie had nog gefuctionneerd. De overname, de uitkoop en zelfs de regeling van het bestuur was gelukt, maar veel bleef nog te regelen over en enkele onderdeelen, waaronder het zeer belangrijke punt van de defensie en het tekort, met andere woorden alle de lasten op de bezittingen vallende, bleven zweven. De Unie was geen lichaam voor staatskoloniën.

Was het misschien nog beter geweest de koloniën op te dragen aan een maatschappij, waardoor zij onttrokken zouden zijn geweest aan de gebrekkige samenwerking in de Unie? Zeeland, geenszins onbevooroordeeld, en Rotterdam hebben het beweerd. [2]) De motieven, die tot hun afkeurend oordeel leidden, waren niet zuiver; zij wilden de contractie van de admiraliteiten verhinderen en voerden tot steun van hun verzet tegen die samensmelting aan de financiëele resultaten van den nieuwen Kolonieraad. Inderdaad zij waren niet fraai; [3]) het eerste jaar bracht een aanzienlijk tekort, en ook de volgende jaren waren

1) Resol. Holl. 14 Febr, 10 Maart, 15 Juni 1792, 14 Februari, 12 Maart 1794.

2) Zie boven in het hoofdstuk der admiraliteiten.

3) Resol. Holl. 10 Juli 1793. De Kolonieraad was reeds spoedig genoodzaakt een leening te sluiten.

verre van gunstig voor den Kolonieraad. Doch was het financiëel resultaat wel de ware maatstaf? De koloniën werden in betrekkelijk korten tijd tevreden gesteld; de invoer hier te lande steeg aanmerkelijk. 1) Maar buiten de commerciëele voordeelen was een ander voordeel verkregen, een nieuw eenheidselement versterkte den rafelenden Unieband. De geschiedenis had geleerd, dat die nieuwe banden nooit gelegd waren zonder verzet. Langs historischen weg wilde Van de Spiegel meer van die elementen aan de bestaande toevoegen. Bij dat streven leerde hij evenwel, dat eenheid in Unie en provincie langs dezen weg onbereikbaar was met de partij, waar hij mee werken moest. Zij kon niet regeeren, zij was verstijfd, zij lachte hem uit en noemde hem een schoolmeester. Zij had ongelijk. De schreeuwers van 1787 lachten hem evenzeer uit en wantrouwden zijn streven. En ook zij hadden ongelijk. Veel van zijn denkbeelden namen zij over, en voor het overige rekenden zij op de wonderkracht der Fransche centralisatie-beginselen om Nederland tot een gelukkig land te maken. De uitkomst heeft bewezen, dat de Bataafsche Republiek op hun onnationale beginselen even weinig staande kon

1) Van de Spiegel in zijn verhoor bij Valckenaer; Vreede, I, 10.

blijven in den strijd om het bestaan als de Republiek der Vereenigde Nederlanden op historisch-nationale grondslagen. Hun proefnemingen op de Republiek waren evenwel noodig. Langs historischen weg de Unie tot een staat te maken was onmogelijk gebleken en stilstand was de dood.

BIJLAGEN.

BIJLAGEN I. 1.

UIT DE AANTEEKENINGEN VAN MIJN MINISTERIE IN HOLLAND.
(Arch. V. d. Sp. 326. f. 32.)

Z. H. hadt hier toe (de veranderingen in de Regeeringen) gequalificeerd de Heeren W. G. F. Bentinck, Heer van Rhoon, beschreeven in de Orde van de Ridderschap, en Mr. Dirk Merens, Raadsheer in het Hof Provinciaal: de eerste een jong Heer, vol vuur, en van een goed verstand, maar zonder ondervinding en met te weinig voorzigtigheid zijnen ijver temperende: hij was in den ergsten tijd der troubles de oprigter geweest der Oranje-Societeiten, en bestuurde dezelve nog met een volstrekt gezag, zoo dat men zijn lof alom bazuinde, *als den man van het volk*, waar door hij ook al dikwijls verpligt was, ter behoudenis van zijnen invloed, den dollen ijver zijner aanhangeren den teugel te vieren: de tweede was een man van jaaren en van veel bekwaamheid, die gekoren was om de drift van den jongen Heer binnen paalen te houden; maar de ondervinding heeft geleerd, dat hij zig heeft laaten mede sleepen; en zelfs niet ongevoelig was aan het beleefd of onbeleefd opslag, dat hij van sommige Regenten in de steden ontving. Dit was een zwakheid in deezen Heer, die anders voor een man von ongekreukte eerlijkheid en van een onbesproken gedrag alomme bekend stondt. Zijne Hoogheid, uit den aart genegen zijnde tot zagtheid, en mogelijk al te veel vertrouwende, dat hij door dit middel zijne vijanden zal terug brengen, was niet in zijn schik met de Commissie hem door de Staaten

opgedraagen, en heeft mij meenigmaal met sterke uitdrukkingen verklaard, hoezeer dezelve hem verveelde, te meêr toen hij zag, dat men in verscheiden steden den bal geweldig missloeg, en luiden uit de regeering bonsde die zig wel gedraagen hadden, terwijl er persoonen in bleeven, of de vacant gemaakte plaatsen vervuld werden door andere wier sentimenten en bekwaamheden op verre na zoo goed niet waren. Ik ben in deeze zaaken nooit geconsulteerd, en heb ook nooit daar na getragt, want voor eerst kende ik de menschen niet genoeg om mij verantwoordelijk te stellen, voor derzelver verlaating of aanstelling, ten anderen was het klaar te zien, dat mijn invloed in het voornaam werk gering zoude zijn, terwijl ik egter in de verantwoording zoude gedeeld hebben. Voor mij zelven heb ik de behandeling van de gansche zaak met weerzin beschouwd: het was klaar, dat er eenige verandering in de regeering moest plaats hebben, maar niet op zulk een geweldige en genoegzaam arbitraire wijze: men heeft zeer veele van de voornaamste Familien hier door geindisponeerd en dezelve tot een aanhoudende partijschap tegen het Huis van Oranje redenen gegeven: men heeft luiden van minder conditie in de regeering gebracht, die waarschijnlijk nooit in staat zullen zijn den indrang van zulk een magtige tegenpartij te weeren; men heeft in de meeste steden uit gebrek van stoffe, persoonen moeten aanstellen, die volgens de privilegien ongequalificeerd waren; jaa, in sommige steden zulke groote veranderingen gemaakt, dat er nauwelijks iemand overbleef, die de stedelijke zaaken en belangen kende, terwijl bij gebrek van burgers, vreemdelingen van alle oorden in de regeering werden geplaatst, zoo dat men van één der voornaamste steden kon zeggen, dat de meerderheid van de regeering den weg naar het stadhuis niet vinden kon zonder leidsman.

De Prins zeide mij eens: „Ik zal het aan mijne successeuren als een eeuwigduurend Testament nalaaten, dat zij nooit zulke vervl..... commissien aan neemen: als de Staaten hadden willen removeeren, dan hadden zij het zelf kunnen doen, en als zij mij dan de faculteit gegeeven hadden van aan sommigen gratie te doen, zou ik er misschien nog dank van gehadt hebben, maar nu is alles arbitrair toegegaan en veele van mijne ergste vijanden zijn er door geslipt."

BIJLAGEN I. 2.

MINUUT VAN EEN BRIEF VAN VAN DE SPIEGEL AAN DE PRINSES.

(Bijlage 15 bij de Aanteekeningen van mijn ministerie in Holland: Arch. V. d. Spiegel 327.

Geschreven op den reis van Den Haag naar Zeeland.)

Geduurende de eerste vervoering van blijdschap over de heuglijke gebeurtenissen van den tijd en de menigvuldige occupatien, waar van ik ooggetuige geweest ben, heeft het verschuldigd respect niet toegelaaten Uwe Kon. Hoogh. veel op te houden met mijne denkbeelden over de tegenwoordige omstandigheden; ik verzoek thans de permissie dezelve te mogen openleggen, daar op imploreerend alle de toegeeflijkheid welke Uwe K. H. mij de gunst beweezen heeft tot nog toe wel te willen accordeeren. Ik heb hartelijk geparticipeerd in al de vreugde, die Uwe Hoogheden environneerde, maar ik heb mij niet kunnen ontdoen van eene heimelijke vreeze, dat een al

te groote gerustheid het weezentlijke uit het oog zal doen verliezen.

Indien ik niet te zwaarmoedig denk, is de lang gewenschte Revolutie nog maar in haar begin, en wanneer dezelve niet door gezet en bevestigd wordt, loopt ze gevaar van op een veel geweldiger wijze omgekeerd te worden.

Die van 1747 was zoo schielijk als deeze: men heeft dezelve in laater tijd voorgesteld als een werk van 't gemeen en men zal bij de eerste gelegenheid niet nalaaten eveneens te handelen met de tegenwoordige. Niets is er, dat ons (menschelijke wijze) daar voor bewaaren kan, dat ijdere Provintie in den haaren, het Erfstadhouderschap met de daaraan verknogte praerogativen van 1747 en 1766 onherroepelijk verklaart voor een essentieel deel der constitutie en deeze verklaring als een Eeuwig Edict op de plegtigste wijze die mogelijk is, doet bevestigen; dat de Resolutien van de Provintien ter Generaliteit ingebragt zijnde, *aldaar* tot een grondwet van den Staat worden gemaakt, en dat de Mogendheden welke de Republijk hadt geinviteerd tot mediatie ook nu worden verzogt om dezelve grondwet te garandeeren.

Hierdoor zal het Erfstadhouderschap ingelijft worden in de constitutie *van de Republijk*, daar hetzelve tot nog toe, genoegzaam Provintiaal is geweest, en hierdoor zullen alle de Provintien zig een regt verkrijgen om het te maintineeren tegen een ijder der Bondgenooten, die het zou willen verminderen, daar men tot nog toe al wat tegen het Erstadhouderschap in een provintie gemachineerd werdt, als domesticq heeft doen beschouwen. Het is mij ook voorgekomen, dat om, eens vooral, weg te neemen de monstrueuse begrippen over de gronden van onze Regeering en den aart der Burgelijke Vrijheid, de Heeren Staaten van de Provintien, daar zulks het meest

noodig was, in een beredeneerd vertoog zouden kunnen openleggen, welke de waare gronden onzer constitutie Regeering en Vrijheid zijn, in den trant als de Heeren Staaten van Holland in het jaar 1587 gedaan hebben, om tegen te gaan dezelve valsche denkbeelden als men nu weder opgewarmd heeft — enz.

BIJLAGE II. 1.

Over R. L. Bouwens „aan zijne Committenten".

Het hier genoemde boek is geschreven door R. L. Bouwens. De auteur was, na in 1787 te zijn uitgeweken, in 1795 teruggekeerd en toen door de vrije stemgerechtigde burgers van Amsterdam benoemd tot lid der „Commissie van vierentwintig tot onderzoek naar het Politiek en Finantieel gedrag van de Leden en Ministers van het vorig Bewind". Bij Decreet van de vergadering der Provisioneele Repraesentanten van het volk van Holland dd. 21 Januari 1796, het tweede jaar der Bataafsche vrijheid, werd deze commissie ontslagen en een andere van zes leden belast met hetzelfde onderzoek. Onder de benoemden was R. L. Bouwens niet. Onder protest tegen het onwettig ontslag, heeft Bouwens zijn bijzonderen Committenten nog verslag willen geven van zijn bevindingen, zij het dan ook dat uit den aard der zaak de aanteekeningen, die hij in zijn verslag meedeelt, geen eigentlijk rapport kunnen zijn. Zonder samenhang geeft hij dan een sterk gekleurd verhaal van verschillende zaken die gepasseerd zijn. Belangrijke en minder belangrijke gebeurtenissen

staan kris kras door elkaar en elk gememoreerd feit dient om de vorige regeering in staat van beschuldiging te stellen.

Het tweede gedeelte van het verslag is aan het financiëel beheer van het vorig bewind gewijd. In zijn betoog hoe jammerlijk dit is geweest, gaat hij uit van de woorden, door Van Bleiswijk bij zijn afscheid van de Staten van Holland uitgesproken (p. 389), vertelt daarna de eene onwaarheid na de andere, trekt conclusies zonder gronden, beschuldigt zoo onrechtvaardig, insinueert zoo valsch, dat het ons nog verbazen moet, dat zelfs partijgenooten het boek niet hebben terzijde gestooten, inplaats van het waarde toe te kennen als bewijsstuk.

Niet alleen partijdig gekleurd is het verslag, maar ook misleidend, zoo niet opzettelijk vervalscht. Uit de financiëele bijdragen is dit het best te bewijzen.

Op p. 456 belooft de auteur zijn committenten een berekening van de uitgaven van het vorig bewind. Daartoe voegt hij bij zijn werk 10 bijlagen, waarvan de eerste A de kosten van den oorlog met Frankrijk geeft, de tweede B „een staat van financieele uitgaven, zooveel als wij er van hebben kunnen ontdekken". enz. In Bijlage Litt. L. telt hij dan de eindsommen der verschillende bijlagen samen. Ik zal deze hierna laten volgen en er mijne bedenkingen aan toevoegen.

Bijlage Litt. L. „Recapitulatie der tien voorige staaten".

Litt. A. Oorlog met Frankrijk . . *f* 59.692.905:15: 8 1/7

Tegen dezen staat is dit in te brengen, dat daarop zijn gebracht alle petities, geconsenteerd of niet, tot het volle bedrag, onverschillig of er niets, iets of alles van betaald

is. Voor de bewijslevering van de verspilling van het vorig bewind hadden hier alleen de door Holland betaalde gelden aangevoerd mogen worden. Verder komen er bedragen op voor, die nooit betaald zijn; elders bedragen, die ook nog op staat C. voorkomen; bijv. die van *f* 405.000 voor de subsidietroepen.

Litt. B. Staat der Financien . . *f* 278.873.787:17:8

In dezen staat worden opgenomen een leening van 1786, de petities voor de zee, de leening van Maart 1788; de 22 millioen voor de O. I. C., de Staten van Oorlog, de leeningen van de O. I. Compagnie, de leeningen van het Fonds voor het verhoogde Last- en Veilgeld, de leeningen van Holland, de Liberale gift, enz. De niet uitgegeven wissels van de O. I. C. Unielasten, betalingen op petities, leeningen van de O.I. Compagnie worden dus alle samengeteld met de buitengewone inkomsten van Holland en ten slotte dit bedrag bijgeschreven onder de uitgaven van Holland. Opgemerkt moet verder worden, dat de som-

men, die door de O.I.C. zijn geleend, later in staat F. nog weer worden geteld onder het deficit van de O. I. C.

Litt. C. Generaale staat van het misbruik van 's Lands Penningen *f* 7.260.022:18:02

Hieronder weder posten opgenomen, die ook reeds in A zijn geboekt, bovendien tal van posten, die betaald zijn uit den post voor defroyementen, die op den Staat van Oorlog staan en dus reeds zijn meegeteld in Staat B en tractementen aan den Erfprins, ook voorkomend in Staat E.

Litt. D. De kosten van de Pruisische invasie . . . . *f* 1.915.025:08:06

Een gedeelte hiervan ook reeds opgenomen in Staat C.

Litt. E. Tractementen van den Stadhouder . . . . *f* 40.748.770:10:

Hierin zijn ook opgenomen de militaire tractementen van Z. H. die als staande op den Staat van Oorlog, ook reeds meegeteld zijn in Litt. B, de schade door Utrecht geleden doordien de Stadhouder de beschikking heeft gehad over de Proostdij van St. Jan, de kosten van de Guardes du Corps: de uit-

deelingen van de O. I. C. en en het verlies door den vrijdom van belastingen, door Z. H. genoten; de pensioenen voor leden van zijn gezin, ook reeds gedeeltelijk meegeteld in de Staten van Oorlog, voorzoover het militaire tractementen waren, of ook reeds als pillegiften onder Litt. C. Bij al deze tractementen, geenszins alleen van Holland, worden ten slotte nog eens opgesteld de tractementen door Friesland aan den Stadhouder betaald gedurende alle de jaren van zijn stadhouderschap.

Litt. F. Staat van de O. I. Compagnie . . . . *f* 92.221.525:02.

Het geheele tekort van de Compagnie over alle jaren van haar bestaan wordt hier op rekening gesteld van het vorige bewind. Om tot dit bedrag te komen verhoogt de achtbare auteur het door de Gecommitteerden tot de zaken van de O. I. C. bevonden tekort met 11 à 12 millioen zonder nadere toelichting, waarom hij afwijkt van de officiëele gegevens. Een groot gedeelte dezer tekorten is reeds mede opgenomen in Litt. B.

Litt. G.	Subsidie aan de O. I. Compagnie . . . . *f*	8.275.000.
	Alsof de boven begane fout onvoldoende was, heeft Bouwens nogmaals dit bedrag er aan toegevoegd, hoewel ook dit reeds begrepen is in het totaal-tekort der Compagnie.	
Litt. H.	Onkosten der Admiraliteiten . . . . *f*	75.902.320:14:02.
	Dit bedrag is overgenomen uit het Rapport van de Personeele Commissie tot het Defensiewezen en stelt voor het gezamenlijke bedrag van de door de 5 admiraliteiten in de jaren 1780-1788 gepraesteerde diensten, en door de 7 gewesten aan de admiraliteiten verschuldigd. Ook deze ten laste van het vorig bewind!	
Litt. I.	Staat van hetgeen eenige posten van uitgaven beloopen hebben. . . . . *f*	2.852.537:03:06.
	Hierin worden de uitgaven van H. H. M. voor de administratie der Generaliteitslanden, uit de Generaliteitskas betaald, op rekening gesteld van het vorig bewind.	
Litt. K.	Staat van hetgeen op ordonnanties van Gecommitteerde Raden is betaald voor	

eenige weinige respecten van 1787—1793 en verder hetgeen voor den oorlog met Frankrijk is uitgegeven. . . . *f* 11.964.035:17:01 $^{1}/_{7}$.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat geen betalingen van Holland geschiedden dan op ordonnantie van G. G. R. R. dan is het duidelijk, dat ook hieronder allerlei zaken staan, die reeds op andere staten zijn vermeld. O.a. wordt hier nog eens een millioen voor de O. I. C. geboekt. Deelen van gepetitioneerde en geconsenteerde sommen staan hier eveneens bij.

Totaal *f* 579.706.131:06:01 $^{2}/_{7}$.

De geheime uitgaven . . . *f* 20.002.562:11:02.

De petitie voor de O. I. C. . *f* 30.000.000.

De geheime uitgaven worden niet nader toegelicht, de petitie voor de O. I. C. is reeds meegeteld in Staat F en in Staat B.

f 629.708.693:17:03 $^{2}/_{7}$.

„Hierbij hetgene door Willem den Vijfden is medegenomen; 't welk volgens publicque geruchten zoude zijn geweest eene somma van." . . . . *f* 24.000.000.

f 653.708.693:17:03 $^{2}/_{7}$.

Hoewel Bouwens eerlijk bekent niet te gelooven, dat de door den Prins meegenomen som zóó groot heeft kunnen zijn, toont hij toch door de mededeeling alleen wel te gelooven aan de publicque geruchten.

Het zou overbodig zijn, de onwijze cijfermethode nog nog nader aan te toonen. De Bijlagen onder Financiën van Holland bewijzen met extracten uit het rapport van 1797 Bouwens onbetrouwbaarheid voldoende. Men leze voor de juiste appreciatie van de rest van dit verslag slechts de plaats die toevallig openvalt; overal blijkt zinnelooze partijzucht.

Wij zouden dus Bouwens' verslag als geschiedbron gevoegelijk ter zijde kunnen leggen, ware het niet dat in het verslag is opgenomen de vertaling van een deel van het dagboek van den jongen Fagel. Een dagboek van Fagel, gebruikt en meegedeeld door Bouwens, den man, die blijkbaar zijn Committenten heeft willen misleiden door zijn gecijfer en die op grond van zijn werk den Raadpensionaris in staat van beschuldiging stelt en de goederen van den Prins maar in beslag wil nemen om een schadeloosstelling te vinden voor de volgens het publicque gerucht meegenomen gelden! In handen van zoo'n man was het dagboek, dat hij ter beschikking had, niet veilig. Iemand die allerlei financiëele gegevens vervalscht, kan niet te goed geacht worden een dagboek te vervalschen. De geschiedbron van den eersten rang, die het dagboek voor ons kon zijn, daalt daardoor aanmerkelijk. Ik was dan ook na mijn bevinding omtrent de waarheidsliefde van R. L. Bouwens geneigd met zijn geheele boek ook de annotatiën van Fagel te wantrouwen. Door de bereidwilligheid van de Heeren Prof. P. J. Blok, Prof. P. L. Muller en Mr. S. Muller werd ik in staat gesteld kennis te nemen van de copiën door Prof. Fruin genomen van een bundel papieren, die Z. H. Gel.

Oct. 1869 door den Heer C. A. van Sypesteyn waren toegezonden en die deze gekregen had van den oudminister Heemskerk. Die papieren waren geteekend: „Copieaanteekeningen van Fagel, griffier van H. H. M. tot Jan. 1795, gevonden in zijn papieren onder een couvert, waarop door zijn hand geschreven stond: „ „Aanteekeningen te verbranden in tijd en wijle. Gecopiëerd ten gebruike, desnoods tot het Rapport van de Commissie van Onderzoek."" Prof. Fruin teekent hierbij aan, dat zoo deze copie niet naar een ander copie genomen is, zij blijkbaar dienst heeft gedaan voor de Commissie tot Onderzoek. Van de papieren van Van Sijpesteijn heeft Prof. Fruin weder copie genomen tot daar waar Bouwens zijn vertaling begint. De copie van Prof. Fruin eindigt dan met: „N. B. Het vervolg bij Bouwens, Aan zijne committenten, blz. 148. vlg". Ik mag, dunkt me, veronderstellen, dat Prof. Fruin, toen hij dit neerschreef den inhoud van de Copie wel vergeleken zal hebben met het origineel, of de copie van het origineel. In deze onderstelling heb ik het dagboek als vertrouwbaar beschouwd.

Overigens moet ik opmerken, dat de inhoud nergens den indruk geeft van verknoeid te zijn. Het is bekend dat Prof. A. C. Vreede in de Inleiding van zijn „Mr. L. P. van de Spiegel en zijne tijdgenooten" een ander exemplaar van Fagels dagboek heeft gebruikt.

BIJLAGE V. 1. FINANCIËN VAN HOLLAND 1 JAN. 1788—1 JAN. 1795.

INKOMSTEN.	
Kas 1 Januari 1788 [1].	*f* 3.721.102 : 10 : 00 $^{1}/_{16}$
Ordinaris en Extra-ordinaris inkomsten. [2])	» 167.701.180 : 02 : 11 $^{23}/_{56}$
Restanten. [3])	» 1.970.061 : 08 : 10 $^{1}/_{2}$
Buitengewone inkomsten. [4])	» 107.135.076 : 00 : 00 $^{1}/_{2}$
Bevonden verschil. [5])	» 20.059 : 04 : 00 $^{5}/_{7}$
Totaal. [6])	*f* 280.547.479 : 05 : 07 $^{3}/_{16}$

1) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. Litt. AA. fol. Tttttt 2.

2) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. Litt. B. fol. G. De eindsom der inkomsten van het Rapport verminderd met de Restanten, geeft de hier gegeven som.

3) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. Litt. O. fol. R rrr.

4) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. Litt. AA. fol. Aaaaaaa 2 en idem fol. Bbbbbbb. De aflossingen en onkosten heb ik onder de uitgaven gebracht.

5) Vgl. R. F. H. 1797 Bijl. Litt. AA. fol. Bbbbbbb. vierde kolom.

6) In de onderverdeeling van den stuiver heb ik geen eenheid kunnen vinden. Het Rapport herleidt hier 16 penningen tot een stuiver, elders 12. Om tot deze eindsom te komen heb ik de onderverdeeling in 16 moeten aannemen, hiernaast onder de uitgaven in 12.

UITGAVEN.	
Gewone uitg. enz. [7])	*f* 225.163.849 : 07 : 05 $^{11}/_{120}$
Loopende schulden. [8])	» 3.136.195 : 07 : 12 $^{1}/_{2}$
Buitengewone uitgaven. [9])	» 22.834.295 : 12 : 10 $^{3}/_{8}$
Aflossingen en onkosten. [10])	» 25.282.428 : 17 : 08 $^{3}/_{8}$
Kas 31 Dec. 1794. [11])	» 4.130.709 : 19 : 06 $^{203}/_{210}$
Totaal. [12])	*f* 280.547.479 : 05 : 07 $^{3}/_{16}$

7) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. B. De eindsom hier, verminderd met de som der loopende schulden. Vlg. ook de hierbij behoorende Bijlage V. 3.

8) Vgl. R. F. H. 1797. Bijlage B. fol. G. G2. H. H2.

9) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. AA. fol. Vvvvvv. Vvvvvv. 2. Xxxxxx. Xxxxxx 2. Bbbbbbb 2. en de hier volgende Bijlage V. 5.

10) Vgl. R. F. H. 1797. Bijl. AA. fol. Xxxxxx. vlg.

11) Vlg. R. F. H. 1797. Bijl. AA. fol. Xxxxxx 2.

12) Ik heb de rekening niet sluitend kunnen maken dan door hier de 12 penningen tot een stuiver te herleiden.

BIJLAGE V. 2. ORDINARIS EN EXTRAORDINARIS INKOMSTEN.

INKOMSTEN VAN HOLLAND.	1788.	1791.	1794.	TOTAAL 1788-1795.
1. Ordinaris verponding.				
Staat Litt. C. 1°. loco bijl. Zuiderkwartier.	4.279.309. 00. 10 1/2	2.237.811. 07. 02 1/2	minus 7.001. 02. 00	15.845.935. 00. 01
Staat Litt. C. 2°. loco bijl. Noorderkwartier.	960.856. 18. 14	358.837. 07. 09	minus 1.900. 13. 12	2.795.959. 16. 12
2. Collective-bevorens verpachte middelen.				
Staat Litt. D. 1°. loco bijl. Zuiderkwartier.	9.064.175. 15. 14	9.168.387. 03. 04	9.406.877. 18. 01	64.916.177. 15. 15
Staat Litt. D. 2°. loco bijl. Noorderkwartier.	1.095.700. 01. 04 1/7	1.088.614. 16. 11 13/14	1.062.034. 04. 13 11/14	7.587.901. 18. 07 2/7
3. Impost op Collaterale succ. Boetens op ongefundeerde processen, onderscheiden XL. penningen, Trouwen — begraven.				
Staat Litt. E. 1°. loco. Zuiderkwartier.	1.963.143. 00. 04 1/2	1.774.812. 16. 07 1/2	2.163.146. 04. 00	13.325.230. 18. 06 1/4
Staat Litt. E. 2°. loco. Noorderkwartier.	124.227. 00. 07 1/2	100.756. 02. 09	140.411. 07. 06	1.427.478. 10. 06
4. Klein-zegel.				
Staat Litt. F. 1°. loco. Zuiderkwartier.	418.289. 04. 12	440.391. 19. 10	414.906. 08. 06	3.008.367. 14. 10
Staat Litt. F. 2°. loco. Noorderkwartier.	33.562. 11. 10 1/2	32.009. 06. 06	33.266. 05. 07 1/2	237.193. 15. 04 1/2
5. Een vierde korting op de Tractementen van den Hove en Hoogen Rade in Holland.				
Staat Litt. G. 1°. loco.	2.610. 18. 00	4.650. 00. 00	2.350. 00. 00	29.023. 07. 00
6. Utsupra van de verdere politique en militaire tractementen.				
Staat Litt. G. 2°. loco. Zuiderkwartier.	36.837. 02. 00	61.199. 02. 00	10.327. 01. 00	326.792. 09. 00
Staat Litt. G. 3°. loco. Noorderkwartier.	2.465. 00. 12	2.332. 14. 14	1.105. 04. 08	15.701. 08. 12
7. Korting der 4 man per Compagnie v. d. militie.				
Staat Litt. H. 1°. loco. Zuiderkwartier.	65.925. 13. 00	153.186. 17. 00		770.536. 12. 00
Staat Litt. H. 2°. loco. Noorderkwartier.	3.108. 12. 00	9.004. 07. 00		45.071. 17. 00
8. Korting der X stuivers van de soldij ordonnantien.				
Staat Litt. I. 1°. loco. Zuiderkwartier.	15.705. 07. 00	14.974. 00. 00	19.244. 04. 00	114.976. 10. 00
Staat Litt. I. 2°. loco. Noorderkwartier.	801. 05. 00	812. 06. 00	1.208. 14. 02	6.318. 19. 10
9. Extraordin. en halve Extraordin. verponding.				
Staat Litt. K. 1°. loco. bijl. [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

10. 100ste, 2de 100ste, 200ste en [illegible] gen van de Oblig. Los- en Lijfrenten.				
Staat Litt. L. 1°. loco. bijl. Zuiderkwartier.	4.680.236. 05. 00	5.158.153. 17. 06 5/8	5.040.128. 03. 03	34.498.674. 19. 10 7/8
Staat Litt. L. 2°. loco. bijl. Noorderkwartier.	616.843. 17. 00	675.517. 02. 02	676.414. 08. 15	4.555.545. 10. 15
11. 100ste en 200ste penningen op de ambten.				
Staat Litt. M. 1°. loco. Zuiderkwartier.	248.095. 08. 04 1/2	193.610. 12. 10 1/2	165.142. 08. 01 1/2	1.359.251. 17. 09 1/2
Staat Litt. M. 2°. loco. Noorderkwartier.	18.209. 16. 00	17.815. 03. 00	9.128. 14. 00	116.988. 15. 00
12. Extraordinaris ontvang.				
Staat Litt. N. 1°. loco. Zuiderkwartier.	516.142. 19. 10 1/2	704.413. 07. 06	53.438. 04. 06	4.008.185. 17. 01 1/2
Staat Litt. N. 2°. loco. Noorderkwartier.	12.474. 16. 14	15.000. 00. 00	42.831. 12. 15	136.748. 01. 01
	27.122.623. 02. 04 1/7	23.921.533. 10. 01 3/65	20.130.167. 09. 00 2/7	167.701.180. 02. 11 23/56
Restanten Litt. O. loco				1.970.061. 08. 10 1/2
B Totaal 1788—1794 incl.				169.671.241. 11. 05 51/56

Op deze wijze berekend, hebben de inkomsten bedragen in:

	1788:	f 27.122.623. 02. 04 1/7.
	1789:	f 26.540.366. 12. 01 1/14.
	1790:	f 24.797.666. 02. 04 19/56.
	1791:	f 23.921.533. 10. 01 3/56.
	1792:	f 23.627.443. 09. 09.
	1793:	f 21.561.379. 12. 11 29/56.
	1794:	f 20.130.167. 09. 00 2/7.
Totaal 1788—1794 incl.		f 167.701.179. 17. 15 23/56.
Restanten		f 1.970.061. 08. 10 1/2.
A. Totaal		f 169.671.241. 06. 09 51/56.

Voor het verschil tusschen totaal A en B de aanteekening bij Bijl. V. 3.

Uit de geciteerde bijlagen van het Rapport zijn de opbrensten der onderscheiden belastingen gemakkelijk te vinden; slechts de ordinaris en extraordinaris verpondingen moeten uit talrijke staten berekend worden.

BIJLAGE V. 3. GEWONE LASTEN VAN HOLLAND.

	1788.	1792.	1794.	1788—1794 incl.
1. Interessen en renten.				
Staat Litt. P. 1°. loco. Zuiderkwartier.	12.792.539. 10. 07	14.957.223. 19. 01½	14.884.054. 13. 03½	100.163.840. 05. 07
Staat Litt. P. 2°. loco. Noorderkwartier.	1.729.088. 08. 15	1.820.861. 06. 06	1.808.964. 14. 07	12.569.076. 01. 12
2. Ordinaris huislasten.				
Staat Litt. Q. 1°. loco. Zuiderkwartier.	856.801. 12. 00	731.756. 00. 03	668.086. 08. 08	5.505.909. 08. 10
Staat Litt. Q. 2°. loco. Noorderkwartier.	165.924. 00. 04	155.478. 01. 12	153.205. 03. 02	1.057.441. 05. 08
3. Extraordinaris huislasten.				
Staat Litt. R. 1°. loco. Zuiderkwartier.	558.617. 08. 00	478.728. 07. 06	462.774. 03. 02$^{1}/_{10}$	3.435.380. 17. 03$^{3}/_{10}$
Staat Litt. R. 2°. loco. Noorderkwartier.	186.944. 14. 08	205.437. 14. 10	163.172. 15. 10	1.351.655. 08. 00
4. Ordinaris en extraordinaris Staten van Oorlog.				
Staat Litt. S. 1°. loco. Zuiderkwaartier.	6.828.572. 03. 05½	6.991.570. 04. 06		34.578.513. 04. 07
Staat Litt. S. 2°. loco. Noorderkwartier.	397.622. 02. 00	464.619. 04. 06		2.076.269. 19. 02
Staat Litt. S. 3°. loco. Zuiderkwartier. 1793-1794.			9.331.808. 04. 04	18.417.753. 18. 00⅔
Staat Litt. S. 4°. loco. Noorderkwartier 1793-1794.			581.728. 00. 08	978.193. 17. 12
5. Petitien voor extra-ordinaris oorlogs- en andere generaliteitslasten.				
Staat Litt. T. 1°. loco. Zuiderkwartier.	4.375.844. 00. 07½	2.466.462. 18. 02	13.809.972. 12. 01	31.076.703. 14. 03½
Staat Litt. T. 2°. loco. Noorderkwartier.	533.965. 11. 04	31.486. 10. 00	565.578. 02. 04	2.685.460. 17. 08
6. Extraordinaris betalingen boven de Staten van Oorlog.				
Staat Litt. U. 1°. loco. Zuiderkwartier.	844.724. 01. 06	752.089. 14. 03	342.748. 16. 00	5.397.878. 13. 03
Staat Litt. U. 2°. loco. Noorderkwartier.	64.224. 04. 07⅛	68.748. 19. 01⅛	68.190. 18. 05	513.072. 00. 13⅝
7. Fortificatien, Havens, Magazijnen.				
Staat Litt. V. 1°. loco. Zuiderkwartier.	130.751. 07. 03	89.784. 07. 09	98.146. 10. 07	955.462. 07. 00½
Staat Litt. V. 2°. loco. Noorderkwartier.	21.324. 09. 08	31.352. 12. 08	26.290. 14. 12	184.766. 08. 10
Turf en kaarsen voor de militie.				
Staat Litt. W. 1°. loco. Zuiderkwartier.	55.362. 00. 00	41.024. 08. 03	54.910. 08. 10½	328.181. 04. 01½
Staat Litt. W. 2°. loco. Noorderkwartier.	8.047. 10. 00	8.047. 10. 00	8.047. 10. 00	[illegible]. 10. 00

Staat Litt. X. Zuiderkwartier.	1.154.261. 19. 00	22.890. 17. $01^{1}/_{2}$	5.140. 03. 00	1.680.808. 07. $07^{1}/_{2}$
10. Oorlog met de Fransche Republiek.				
Staat Litt. Y. 1°. loco. Zuiderkwartier.			1.639.829. 11. 01	2.122.759. 01. $07^{1}/_{2}$
Staat Litt. Y. 2°. loco. Noorderkwartier.			28.066. 09. 04	59.189. 17. 00
	30.700.215. 02. $11^{1}/_{8}$	29.313.162. 14. $14^{1}/_{8}$	44.696.315. 13. $09^{1}/_{10}$	225.163.849. 07. $05^{11}/_{120}$
Loopende schulden. Staat Litt. B.				3.136.195. 07. $12^{1}/_{2}$
			B. Totaal 1788—1794 incl.	228.300.044. 15. $01^{71}/_{120}$

Naar de hierboven gevolgde methode kunnen uit het rapport van 1797 de lasten voor de jaren van 1788—1794 incl. getrokken worden.

Zij hebben bedragen in	1788:	*f* 30.700.215. 02. $11^{1}/_{8}$.
	1789:	*f* 28.967.413. 03. $04^{1}/_{8}$.
	1790:	*f* 27.895.505. 13. $02^{1}/_{40}$.
	1791:	*f* 30.703.316. 07. $02^{13}/_{40}$.
	1792:	*f* 29.313.162. 14. $14^{1}/_{8}$.
	1793:	*f* 32.887.920. 04. $14^{8}/_{30}$.
	1794:	*f* 44.696.315. 13. $09^{1}/_{10}$.
		f 225.163.848. 19. $09^{11}/_{120}$.
Loopende schulden:		*f* 3.136.195. 07. $12^{1}/_{2}$.
A. Totaal 1788—1794 incl.:		*f* 228.300.044. 07. $05^{71}/_{120}$.

Het verschil in de totalen A en B is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat in beide penningen van $^{1}/_{16}$ stuiver en $^{1}/_{12}$ stuiver als gelijkwaardige grootheden zijn samengeteld. In totaal B, waar de uitgaven onder hetzelfde hoofd eerst zijn samengevoegd is deze fout minder dikwijls begaan dan in totaal A. In Bijlage I heb ik B, als juister dan A en omdat ze overeenkomt met de uitkomst van het Rapport, overgenomen.

BIJLAGEN V. 4. BUITENGEWONE ONTVANGSTEN 1788—1794 INCL.

27 Maart 1788.	Uit de leening van 27 Maart 1788.		f 4.053.450.
3 Maart 1788.	Van den vorst van Nassau tot 4% geleend.		„ 1.080.000.
10 Oct. 1788.	Van den landgraaf van Hessen-Kassel tot 4% geleend.		„ 1.000.000.
30 Sept. 1788.	Door de geforceerde negociatie, gearresteerd 30 Sept. 1788.		„ 53.345.462. 03. 10
Aug. 1790.	Door W. Jochems en zoon, beleeningen recipissen van ordinaris obligatien.		„ 2.780.000.
25 Oct. 1791.	Van den Graaf van Meden geleend volgens resol. 11 Oct 1791.		„ 515.180. 12. 00
14 Juni 1792.	Door de negociatie bij form van Loterij.		„ 816. 12. 00½
23 Nov. 1792.	Door Isaac Hen, beleening op recepissen.		„ 467.800.
17 Jan. 1793.	Door de negociatie van 17 Januari 1793, geamplieerd 20 Febr. 1794.		„ 12.617.017. 12. 00
4 Sept. 1793.	Door een negociatie groot f 12.000.000 van 4 Sept. 1793		
19 Maart 1794.	en verbeterd 19 Maart 1794.		„ 6.107.523. 09. 00
18 Maart 1794.	Op recepissen bij anticipatie, resol. Gecomm. R. R. 18 Maart 1794.		„ 343.500.
18 Maart 1794.	Van eenige Particulieren in bankgeld „ „ „ „		„ 800.000.
5 Aug. 1794.	Door de negociatie van 5 Augustus 1794:		
	Van Ambtenaren	f 1.935.959. 00. 03	
	Van Particulieren	„ 1.360.790. 00. 00	
	In betaling uitgegeven recepissen in deze leening	„ 858.384. 00. 00	
			„ 4.155.133. 00. 03
	Uit het comptoir der Domeinen geligt.		„ 108.500.
	Voor ongemunt goud en zilver.		„ 224.167. 16. 00
3 April 1793.	Door de Liberale gift.		„ 19.520.774. 14. 11
	Uit de secreete cas.		„ 15.750.
			f 107.185.076. 00. 00½

Getrokken uit Rapport 1797. Staat Litt. A. A.

BIJLAGE V. 5. BUITENGEWONE UITGAVEN VAN HOLLAND 1788—1794 INCL.

1788. 1789. 1790. 1793.	In leen aan de O. I. Comp. opgeschoten. [1])	*f* 16.937.000. 00. 00
1788. 1789. 1790. 1793.	In leen aan de W. I. Comp.	„ 1.700.000. 00. 00
1790. 1791. 1792.	Aan de collegien ter admiraliteit op de Maze en te Amsterdam bij wijze van voorschot op de deficieerende quotes der andere provincien, Zuiderkwartier *f* 892.511. 14. 04	
1793. 1794.	idem „ 440.542. 15. 06	„ 1.333.054. 09. 10
1790.	Aan het collegie ter Admiraliteit in West-Vriesland en het Noorderkwartier bij wijze van voorschot op de deficieerende quotes der Provincien Gelderland, Utrecht, Overijsel en Stad en Lande e. a.	„ 169.868. 02. 04 $^3/_8$
1789. 1790. 1791.	Aan verschillende steden onder behoorlijk verband van effecten.	„ 855.100. 00. 00
1791. 1794.	Aan den Ontvanger-generaal van het Verhoogde last- en veilgeld.	„ 276.000. 00. 00
1791.	Aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland.	„ 70.000. 00. 00
1791.	Aan de Zuidpolder.	„ 10.700. 00. 00
1793.	Aan Bailliuw, Schout en Vroedschappen van Barzingerhorn en Colhorn.	„ 6.500. 00. 00
1794.	Aan Dijkgraaf, Hoofd-Ingelanden, Hoogheemraden en Waarschappen van den Hondsbossche en Duinen tot Petten ter leen verstrekt.	„ 108.500. 00. 00
1789. 1790. 1792.	Onkosten en verlies op de graanen, welke voor rekening van de Provincie ingekogt en wederom verkogt zijn.	„ 1.367.573. 00. 08
		f 22.834.295. 12. 10 $^3/_8$ [2])

Getrokken uit Rapport der commissie tot het onderzoek naar den Staat der Finantien van Holland. Op den 14 December 1797 ter vergadering van het Provintiaal Bestuur uitgebracht. Staat Litt. A. A.

1) De *f* 5.000.000 wisselbrieven aan de O.I.C. verstrekt, zijn later ingewisseld en mitsdien onder de aflossingen gebracht.

2) 12 penningen hier te herleiden tot een stuiver.

BIJLAGE V. 6. EXTRACTEN UIT DE RAPPORTEN OVER DE FINANCIËN.

I N K O M S T E N.

	1720.	1727.	1750.	1761. [4])
Verpondingen.	*f* 2.520.350. 15. 03 3/4	*f* 2.351.824. 10. 00	*f* 2.671.834. 09. 00	*f* 2.671.834. 09. 00
Gemeene middelen.	» 8.936.907. 14. 10	» 9.240.965. 12. 06	» 8.912.200. 04. 08 1/2	» 10.000.000. 00. 00
20ste, 40ste penningen. Klein zegel, trouwen enz.	» 1.424.211. 06. 00	» 1.321.500. 05. 00	» 1.605.699. 19. 04	» 1.605.699. 18. 00
Korting tractementen.	» 30.574. 00. 00		» 44.914. 11. 00	» 44.914. 01. 00
Renten van voorgeschoten kapitalen, de inkomsten uit domeinen, recognitien en huren.			» 78.000. 03. 00	» 78.000. 03. 00
Extra-ordinaris belastingen.	» 6.188.940. 04. 14	» 6.555.109. 07. 00	» 8.670.318. 00. 11 1/2	» 8.247.839. 10. 06
	f 19.100.984. 00. 11 3/4	*f* 19.469.399. 14. 06 [1])	*f* 21.982.967. 08. 00	*f* 22.648.288. 01. 06

U I T G A V E N.

	1720.	1727.	1750.	1761.
Interessen, renten, loterijen, lijfrenten enz.	f 13.725.348. 15. 14	f 14.317.130. 14. 00	f 14.910.874. 01. 01	f 14.352.314. 04. 08
Huislasten enz.	» 574.921. 12. 00	» 720.000. 00. 00	» 2.017.627. 12. $10^{1}/_{2}$	» 1.852.400. 09. $06^{1}/_{2}$
Staten van Oorlog en renten aan de Unie.	» 5.476.013. 15. 00	» 5.931.355. 05. 00	» 7.797.194. 03. 00	» 6.367.189. 01. 00
Te korten.			» 20.659. 05. 00	
Subsidien domeinen enz.			» 63.575. 00. 00	» 84.234. 05. 00
	f 19.776.284. 02. 14	f 20.968.485. 19.00 [2])	f 24.809.930. 01. $11^{1}/_{2}$	f 22.656.137. 19. $14^{1}/_{2}$
Inkomsten.	» 19.100.984. 00. $11^{3}/_{4}$	» 19.469.399. 14. 06	» 21.982.967. 08. 00	» 22.648.288. 01. 06
Tekort.	f 675.300. 02. $02^{1}/_{4}$ [3])	f 1.499.086. 04. 10 [3])	f 2.826.962. 13. $11^{1}/_{2}$ [3])	f 7.849. 18. $08^{1}/_{2}$

---

1) Deze opgave komt niet geheel overeen met het Rapport, dat de inkomsten f 5000 hooger zou geven. Het Rapport berekent de ordinaris inkomsten op f 12.919.290. 08. 00
de extra-ordinaris op f 6.555.109. 07. 00
f 19.474.399. 15. 00

Vgl. evenwel voor de hierboven gaande berekening der inkomsten Rapporten en memoriën over de Finantiën van Holland, in den Haag ter 's Lands Drukkerij, zonder jaartal, fol. 391 en 392 voor de verpondingen, voor de gemeene middelen fol. 394, voor de 20ste, 40ste penn. enz. fol. 395, voor de extra-ordinaris middelen fol. 397.

2) Ook deze opgave verschilt van die van het Rapport. Ditgeeft f 20.968.486. 00. 00, fol. 391.

3) De tekorten voor 1720, 1727 en 1750 zijn geen van alle op petities berekend.

4) Raming van inkomsten en uitgaven voor 1761. Uit Arch. V. d. Sp. 63.

BIJLAGE VI. 1. WEST-INDISCHE COMPAGNIE.

Liquidatie-balans gelijk deze naar de in het archief Van de Spiegel No. 138 zich bevindende gegevens door Bewindhebbers moet zijn overgelegd.

ACTIVA.		PASSIVA.	
1. De Colonien of Buitenlandsche bezittingen	f 2.700.000. 00. 00	4. Het aandeelen-kapitaal zo oude als nieuwe actien	f 7.611.259. 00. 00.
2. Huizen en Jagten of Binnenlandsche eigendommen	» 168.599. 14. 00	5. Obligatieschuld	» 3.766.070. 00. 00.
3. Inschulden van de Generale W. I. Compagnie	» 11.580.462. 19. 08	6. Niet afgehaalde uitdeelingen	» 154.883. 00. 10.
	f 14.449.062. 13. 08	7. Niet afgehaalde provisien van Bewindhebbers	» 937. 04. 00.
		3. Diverse crediteuren	» 22.279. 15. 00.
		Saldo winst	» 2.893.633. 13. 14.
			f 14.449.062. 13. 08.

1, 2, 3, 4, 5 zijn hieronder nader gespecificeerd in Bijlage VI. 1a.

BIJLAGE VI. 1a.

SPECIFICATIE VAN DE OP DE LIQUIDATIE-BALANS VOORKOMENDE POSTEN.

---

1. *De colonien of buitenlandsche bezittingen.*

De kust van Guinea met zijn onderhoorige forten		f 800.000.
De Curaçausche eilanden		» 400.000.
St. Eustatius met zijn onderhoorige eilanden.		» 100.000.
Rio Essequebo en Demarary	f 406.500.	
Plantagien	» 100.000.	
Negros-slaaven	» 93.500.	» 600.000.
Colonie Surinamen voor de helft		» 800.000.
		f 2.700.000.

2. *Huizen en Jagten of Binnenlandsche eigendommen.*

Het oude West-Indische Huys te Amsterdam	f 92.954. 10.
Pakhuys te Middelburg	» 14.400.
Idem te Vlissingen	» 5.000.
Huizinge te Rotterdam	» 12.000.
Huys en Pakhuys te Hoorn	» 10.800.
Idem te Enkhuyzen.	» 12.000.
Pakhuys te Groningen.	» 1.945. 04.
Groote Jagt te Amsterdam	» 12.000.
De groote Chaloop aldaar	» 1.500.
Toonjagt te Middelburg	» 6.000.
	f 168.599. 14.

3. *Inschulden van de Generale W. I. Compagnie.*

3*a*. De rekening van subsidia.

Noord-Holland manqueert anno 1683	*f*	5.219. 10.
Stad en Lande 1687, 1688, 1689	»	10.300.
Amsterdam	»	28.600.
Zeeland	»	58.200.
Stad en Lande	»	20.600.
De nog resteerende en onbetaalde gelden van de kroon van Portugal, ofte de praetensien op de O. I. Compagnie.	»	3.000.000.
	f	3.122.919. 10.

3*b*.

Extra-ordinaire reparatien op Curaçao 1741—1766	*f*	109.460. 03.
Extra-ordinaire onkosten in den laatsten oorlog: voor Curaçao ruim *f* 750.000; voor Guinea ongeveer » 300.000; voor Suriname ruim » 500.000; aan geschut » 40.000	»	1.590.000.
Ingevolge H.H.M. resolutie van 25 April 1785 aan de Kroon van Frankrijk betaald voor ammunitie van Oorlog in Ess. en Dem.	»	9.361. 01.
Het spolieeren der cas op St. Eustatius door de Engelschen ruim	»	100.000.
	f	1.808.821. 04

3*c*. Achterstallige subsidien van de resp. provincien:

Gelderland	*f*	446.617. 11. 02$\frac{1}{4}$
Holland	»	3.470.297. 14. 12$\frac{3}{4}$
Zeeland	»	578.611. 14. 13$\frac{1}{2}$
Utrecht	»	406.702. 16. 10$\frac{3}{4}$
Friesland	»	1.127.015. 03. 08
Overijsel	»	303.295. 04. 02$\frac{3}{4}$
Stad en Lande	»	306.997. 02. 11
De Ontvanger Doublet	»	3.753. 16. 07
	f	6.643.291. 05. 08

3*d*. Praetensie ten laste van Heeren Gecomm. R. R. ter Admiraliteit in Zeeland, wegens 180 stalen musquetten anno 1672 door de Comp. naar Bergen op Zoom gezonden	*f* 1080.
Wegens twee wissels anno 1673 door den Dir.-Gen. Lichtenberg aan de Comp. geremitteerd en nooit betaald	*f* 2000.
Wegens transport van 53 militairen van de den lande anno 1680 na Suriname . .	*f* 2351.
	f 5431.

Recapitulatie Inschulden.

3*a*.	*f*	3.122.919. 10.
3*b*.	»	1.808.821. 04.
3*c*.	»	6.643.291. 05. 08.
3*d*.	»	5.431. 00. 00.
	f	11.580.462. 19. 08.

4. *Het aandeelenkapitaal:*

Bij de Kamer Amsterdam		ƒ 5.573.718. 02.
» » » Zeeland		» 1.069.925. 11.
» » » Op de Maaze		» 288.486. 18. 08.
» » » Noorderquartier		
Hoorn	ƒ 87.063. 03.	
Enkhuizen	ƒ 300.802. 10. 08	» 387.865. 13. 08.
» » Kamer Stad en Lande		» 291.262. 15.
		ƒ 7.611.259.

5. *Obligatien door Bewindhebbere gepasseerd.*

Ten behoeve van de Prov.	Holland	ƒ 2.833.770.
	Zeeland	» 334.500.
	Middelburg	» 125.000.
	Pariiculieren	» 472.800.
		ƒ 3.766.070.

BIJLAGE VI. 2. EXPLOITATIE REKENING DER W. I. COMPAGNIE.

1771—1789 incl. uit Arch. V. d. Sp. 138.

ONTVANGSTEN.			UITGAVEN.		
Winst op St. Eustatius			Tekorten Guinea	1771—1785	f 1.817.841. 12.
	1771—1785	f 1.572.461. 16. 00		1786—1789	» 320.540. 06.
	1786—1789	» 6.253. 08. 00	Tekorten Curaçao	1771—1785	» 53.859. 08. 08
Ontvangen aan recognitien van				1786—1789	» 126.469. 14.
en naar West-Indië	1771—1785	» 621.960. 19.	Tekorten Ess. Dem.	1771—1785	» 550.316. 09. 08
	1768—1789	» 222.086. 19.		1786—1789	» 389.444. 02.
Ordinaire subsidiën		» 779.047. 10.	Onkosten Suriname [1]		» 1.412.006. 01. 08
Extra-ordinaire subsidiën		» 2.688.044. 09.	Onkosten van de Generale Compagnie en Particuliere Kamers		
Genegocieerd		» 472.800.	op de last- en recognitiegelden,		
Cas op 1 Januari 1771		» 741.351. 11.	retourwaren, interessen uit-		
		f 7.104.006. 12. 00	deelingen	1771—1785	» 1.896.961. 02.
			Idem	1786—1789	» 436.356. 04. 08
			Cas 31 December 1789 [2]) e. a.		» 100.211. 12.
					f 7.104.006. 12. 00

1) Hieronder is begrepen de aankoop van de helft van een derde deel in de bezittingen van de Societeit van Suriname à f 1.347.606. 01. 08.

2) Vermoedelijk althans in cas. In het door mij gebruikte stuk staat het niet vermeld.

ADDENDA.

Na het afdrukken van de eerste vellen verscheen het zesde deel van Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche volk. Daarin wordt hetzelfde tijdvak, dat ik tot onderwerp van mijn dissertatie had gekozen, op uitvoeriger wijze behandeld dan tot dusver was geschied, gedeeltelijk bewerkt uit geheel nieuwe bronnen. Mijn voorwoord wordt daardoor minder juist.

Inzonderheid over de quoten handelt Prof. Blok uitvoerig. Z. H. Gel. heeft voor dit onderwerp gebruikt het materiaal, dat het Koninklijk Huisarchief hem bood. Ik gebruikte het archief van den Raadpensionaris Van de Spiegel. Het resultaat moest hetzelfde zijn, daar Prof. Blok de brieven van den Raadpensionaris aan den Prins en ik daarvan de copieën gebruikte, voorzoover aan deze althans aanwezig waren.

Hetzelfde kan gezegd worden van de andere onderwerpen. Opmerking verdient evenwel, dat waar Prof. Blok Van de Spiegels Nadenking gebruikte, ik in den regel zijn Aanteekeningen heb genomen omdat deze uitvoeriger zijn en niet met de expresse bedoeling om tot zijn justificatie te dienen zijn geschreven. Meer waarde hebben ook de Aanteekeningen, omdat zij gedurende het Ministerie van den schrijver zijn opgesteld.

Tijdens het afdrukken der laatste vellen verscheen ook „Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795—1840, uitgegeven door Dr. H. F. Colenbrander, Eerste (Inleidend) deel; Nederland en de Revolutie 1789—1795." Voorzooverre ik heb kunnen nagaan raakt dit boek slechts in een enkel punt de door mij behandelde onderwerpen, n. l. in Hoofdstuk III, Van de Spiegel, bl. 125, vlg. Hierin bespreekt de schrijver de persoon van Van de Spiegel en toont aan welke plaats hij in onze Geschiedenis inneemt. Meer in het bijzonder vestigt Colenbrander de aandacht op wat de Raad-

pensionaris wel had willen maar niet heeft kunnen tot stand brengen: een ministerraad, en op de generale amnestie en de mutueele garantie. Het eerste lag minder in den aard der onderwerpen, die ik nu had voorgesteld te beschijven; het tweede punt had ik in de eerste studie over de Bevestiging der Restauratie kunnen behandelen. Ik heb het nagelaten, omdat m. i. de hoofdzaak daarvan door Colenbrander in zijn Patriottentijd III was meegedeeld. Voor wat ik over de mutueele garantie heb meegedeeld geeft Colenbrander p. 133 een stuk, dat ik heb verwerkt in mijn eerste studie.

CORRIGENDA.

Bl.	45.	Reg.	15 v. b.	staat	: reden;	lees	: redenen.
„	57.	„	10 v. b.	„	: het;	„	: zij.
„	96.	„	15 v. b.	„	: de;	„	: om de.
„	112.	„	15 v. b.	„	: vertoonen;	„	: zouden vertoonen.
„	131.	„	8 v. b.	„	: waren;	„	: was.
„	149.	„	1 v. o.	„	: gingen [1])	„	: gingen.
„	150.	„	1 v. b.	„	: achtte;	„	: achtte [1]).
„	176.	„	18 v. b.	„	: moesten;	„	: moest.
„	212.	„	4 v. o.	„	: door;	„	: door een.
„	256.	„	3 v. b.	„	: vereffing;	„	: vereffening.
„	279.	„	14 v. b.	„	: waren;	„	: was.
„	283.	„	9 v. o.	„	: der;	„	: de.
„	284.	„	11 v. o.	„	: het;	„	: zij.
„	303.		noot 2	„	: 1791;	„	: 1792.
„	306.	„	11 v. b.	„	: de;	„	: door de.
„	311.	„	5 v. b.	„	: maar;	„	: en.
„	313.	„	2 v. b.	„	: tot;	„	: tot de.
„	322.	„	6 v. b.	„	: doodslag;	„	: doorslag.
„	354.	„	5 v. o.	„	: grootste;	„	: grootste deel.
„	363.	„	7 v. b.	„	: aan;	„	: van.
„	401.	„	3 v. b.	„	: te doen;	„	: doen.
„	422.	„	15 v. b.	„	: 1670;	„	: 1674.
„	437.	„	14 v. b.	„	: sla-	„	: slaven.
„	440.	„	12 v. b.	„	: bleek;	„	: bleken.
„	491.	„	2 v. o.	„	: aandeelhouders;	„	: aandeelhouder.
„	524.	„	13 v. b.	„	: dat;	„	: dan dat.

